

Az első hercegprímás

Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost esztergomi bíboros-érsek,
győri püspök-adminisztrátor, a diplomata és főpásztor

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Készítette: Fejes Csaba

Témavezető: Dr. Gárdonyi Máté

Budapest, 2024

Tartalomjegyzék:

Irodalomjegyzék	6.
Bevezetés	13.
I. Történelmi háttér és politikai közeg, amelyben Keresztély Ágost működött	15.
1. Bevezetés.....	15.
2. Franciaország... ..	16.
3. Német-Római Birodalom.....	22.
4. Az Egyházi Állam.....	29.
5. A pfalzi örökösödési- (1688-1697) és a spanyol örökösödési háború (1701-1714).....	34.
6. Összegzés.....	41.
7. Magyarország történelmének alakulása 1664-1725 között.....	42.
8. Az Oszmán Birodalom fontosabb jellemzői az 1660-as évek elején.....	43.
9. Az Erdélyi Fejedelemség az 1660-as évek elején.....	45.
10. A Magyar Királyság az 1660-as évek elején.....	47.
11. Magyarországi események 1664-1683 között	49.
12. Bécs ostromától a karlócai békéig (1683-1699).....	51.
13. A Rákóczi-szabadságharc (1703-1711).....	55.
14. A Pragmatica Sanctio (1723).....	58.
II. Sachsen-Zeitzti Keresztély Ágost családi háttere	60.
1. Bevezetés	60.
2. Keresztély Ágost származása	61.
3. Keresztély Ágost gyermekkora és katolizálása (1666-1689)	65.
III. Keresztély Ágost politikai tevékenysége	71.
1 Keresztély Ágost a Német-Római Birodalom politikájának szolgálatában	71.
2. Keresztély Ágost politikai aktivitása Magyarországon	78.
2.1 Keresztély Ágost a Rákóczi-szabadságharc idején (1707-1711)	78.
2.2 A magyarországi klérus és a Habsburg uralkodók viszonya a Rákóczi-szabadságharc után	82.
3 Keresztély Ágost és az 1708-1715-ös pozsonyi országgyűlés	84.
3.1 A XVIII. századi magyar országgyűlésekről általában.....	84.
3.2. A pozsonyi országgyűlés első szakasza (1707-1710)	86.

3.3 VI. (III.) Károly megkoronázása és annak körülményei (1712)	95.
3.4 A pozsonyi országgyűlés befejező szakasza (1714-1715)	99.
4. Keresztély Ágost és a XVIII. század eleji katolikus-protestáns vita Magyarországon.....	102.
5. Keresztély Ágost és az 1722-1723-as pozsonyi országgyűlés	105.
6. Keresztély Ágost reverzális-rendelete és a magyarországi cenzúra kérdése	107.
IV. Keresztély Ágost lelkipásztori szolgálata hazánkban.	109.
1. Keresztély Ágost a győri egyházmegye élén (1696-1725)	109.
1.2 Keresztély Ágost győri vicarius generalis-ai	110.
1.3 A győri visitatio canonica-k és a rekatolizáció	112.
1.4 Keresztély Ágost, mint győri püspök-adminisztrátor	116.
2. Keresztély Ágost az esztergomi főegyházmegye élén	118.
2.1. Keresztély Ágost esztergomi vicarius generalis-ai.....	119.
2.2. Keresztély Ágost hazánktól való fizikai távolmaradásának kérdésköre.....	122.
2.3. Keresztély Ágost és a pálos rend gyümölcsöző kapcsolata.....	125.
2.4. Keresztély Ágost szabályozza a klerikusok ruhaviseletét az esztergomi főegyházmegyében és Magyarországon	127.
2.5. Keresztély Ágost épület-felújító tevékenysége az esztergomi főegyházmegyében	132.
2.6. Keresztély Ágost pasztorációs tevékenysége az esztergomi főegyházmegyében	135.
3. Keresztély Ágost titulusai	138.
4. Keresztély Ágost magyar tudásának kérdése	142.
5. Keresztély Ágost halála és temetése	142.
V. Az esztergomi főegyházmegye területén 1711-1715 között végzett kánoni egyházlátogatás	144.
1. A visitatio canonica-ról általában	144.
2. Az 1711-1715 közötti esztergomi egyházmegyében lezajló visitatio canonica rendelkezésre álló levéltári forrásai és azok alapján megállapítható ideje	151.
3. A 1711-1715-ös visitatio canonica során meglátogatott főegyházmegyei területekkel kapcsolatban felmerülő kérdések és azok lehetséges magyarázatai	154.
4. A visitatio canonica-t végző, Keresztély Ágost által megbízott egyházi személyek.....	156.
4.1 Gyerkényi Pyber László.....	156.
4.2 Óvári és Szent-Miklósi Pográc Imre.....	157.
4.3 Csík-Karcfalvi Mártonffy György.....	160.
4.4 Petróczy Tamás.....	162.

4.5 Putanich Márton János.....	165.
4.6 Vásonkeői Zichy Pál	166.
4.7 Mogyoródi Kiss János.....	168.
4.8 Bublovics János.....	168.
4.9 Mednyánszky Ferenc László.....	169.
4.10 Kürtösy András.....	170.
4.11 Olasz Pál	171.
4.12 A megbízott vizitátorokról összességében.....	172.
5. Az 1711-1715 közötti visitatio canonica forrásainak részletesebb bemutatása.....	174.
5.1 A visitatio canonica során feltett kérdések.....	174.
5.2 A megbízott vizitátorok mandátumai.....	181.
5.3 A pozsonyi káptalan 1712-es visitatio canonica-jának jegyzőkönyve és kapcsolódó dokumentumai	183.
5.4 A Barsi főesperesség visitatio canonica-ja.....	188.
5.5 A Honti Főesperesség visitatio canonica-ja.....	189.
5.6 A Zólyomi Főesperesség visitatio canonica-ja.....	191.
5.7 A Nyitrai Főesperesség visitatio canonica-ja.....	192.
5.8 A Pozsonyi Főesperesség visitatio canonica-ja.....	193.
5.9 A Sasvári Főesperesség visitatio canonica-ja.....	194.
5.10 A Komáromi Főesperesség visitatio canonica-ja.....	194.
6. Az Archivum Ecclesiasticum Vetus-ban az 1711-1715 közötti visitatio canonica-val kapcsolatosan megtalálható egyéb források	195.
6.1. A Pozsonyi főesperesség visitatio-jával kapcsolatos iratok	195.
6.2. Az Esztergomi érsekség területén végzendő vizitációval kapcsolatos iratok	197.
6.3. A liptói főesperes jelentése az általa végzett visitatio-ról.....	199.
6.4. A Gömör vármegyei evangélikusok vizitációjával kapcsolatos iratok	199.
6.5. A Nógrád vármegyei protestánsok visitatio-jával kapcsolatos iratok.....	200.
6.6. Nógrád vármegye visitatio-ja.....	201.
6.7. A Nyitrai főesperesség területén a protestánsok ügyében végzett visitatio kivonata és a hozzá kapcsolódó egyéb iratok	202.
6.8. A nyitrai főesperesség katolikus plébániáival és papjaival kapcsolatos panaszok és problémák	204.
6.9. A Túróc-, Nyitra-, Hont-, Bars-, Gömör-, Liptó-, Árva- és Zólyom vármegyék vallási helyzetéről szóló jelentés	205.
7. Az esztergomi főegyházmegye a vizitációs jegyzőkönyvek és az egyéb vonatkozó dokumentumok tükrében	205.

7.1. A visitatio canonica és a trienti elvek.....	205.
7.2. A visitatio-t hátráltató tényezők.....	208.
7.3. Az esztergomi főegyházmegye belső problémái a visitatio canonica forrásainak tükrében.....	211.
7.4. Az esztergomi főegyházmegye külső problémái a visitatio canonica forrásainak tükrében.....	215.
7.5. Az esztergomi főegyházmegye papságának helyzete a visitatio canonica forrásainak tükrében.....	221.
7.6. Az 1711-1715 közötti visitatio canonica utóélete a források tükrében.....	225.
7.7. A hétköznapi élet nyomai a visitatio canonica forrásainak tükrében.....	226.
Összegzés.....	230.
Mellékletek.....	234.

Irodalomjegyzék:

Levéltári források:

- Esztergomi Főegyházmegyei Könyvtár (EFK), *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b
- Esztergomi Főkáptalani Magánlevéltár (EFMlt), *Kanonoki hagyatékok - Dedek-Crescens Lajos-hagyatéka*, XIII. doboz.

- Esztergomi Főkáptalani Magánlevéltár (EFMlt), *Iadula 28. fasciculus 1. nr. 20.*

- Prímási Levéltár (PL), *Archivum Ecclesiasticum Vetus* (AEV):

2128/1 – Utasítás és előírások az esztergomi főesperesség területén végzendő vizitációhoz (1-17. számozott oldalon)

2128/2 – A pozsonyi káptalan vizitációja, valamint pozsonyi káptalan vizitációjával összefüggő vegyes iratok (18-72. számozott oldalon, illetve 1-100. számozott oldalas jegyzőkönyv)

2128/3 – A pozsonyi főesperesség vizitációjával kapcsolatos iratok (73-84. számozott oldalon)

2128/4 – Az esztergomi érsekség területén végzendő vizitációval kapcsolatos iratok (91-99. számozott oldalon)

2128/5 – A liptói főesperes jelentést tesz az általa végzett vizitációról (85-90. számozott oldalon)

2128/6 – A Gömör megyei evangélikusok vizitációjával kapcsolatos iratok (100-104. számozott oldalon)

2128/7 – A Nógrád megyei protestánsok vizitációjával kapcsolatos iratok (105-111. számozott oldalon)

2128/8 – Nógrád megye vizitációja (111-141. számozott oldalon)

2128/9 – A nyitrai főesperesség területén a protestánsok ügyében végzett vizitáció kivonata és hozzá kapcsolódó egyéb iratok (141-151. számozott oldalon)

2128/10 – Vizitáció során feltett kérdések pontokba szedve (158-161. számozott oldalon)

2128/11 – A Túróc, Nyitra, Hont, Bars, Gömör, Liptó, Árva és Zólyom megyék vallási helyzetéről szóló jelentés (162-165. számozott oldalon)

2129 – Hugyag vizitációja (1 számozott oldal)

- Prímási Levéltár (PL), *Canonica Visitatio*:

Liber 14 – Barsi főesperesség visitatio-ja

Liber 15/a – Honti főesperesség visitatio-ja

Liber 15/b – Zólyomi főesperesség visitatio-ja

Liber 16 – Nyitrai főesperesség visitatio-ja

Liber 17/a – Pozsonyi főesperesség visitatio-ja

Liber 17/b – Sasvári főesperesség visitatio-ja

Liber 18/b – Komáromi főesperesség visitatio-ja

- Prímási Levéltár (PL), *Levéltári segédlet a Prímási Levéltár Visitaciones Canonicae című sorozatához.*

Bibliográfia:

- BÁN, J., *Győregyházmegye múltjából IV. szám 2. rész - Sopron újkori egyháztörténete*, Székely és Társa, Sopron, 1939.

- BAHLCKE, J., *Aristokraten aus dem Reich auf ungarischen Bischofsstühlen in der frühen Neuzeit – Zur Instrumentalisierung einer geistlichen Elite*, Ungarn Jahrbuch 23 (1997).

- BAHLCKE, J., *A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia – Együtműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013.

- BARAKKA, G., *A süttői római katolikus plébániaközösség története*, Süttő község önkormányzata, Süttő 2016.

- BEDY, V., *A győri székeskáptalan története – Győregyházmegye múltjából III.*, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, Győr, 1938.

- BEKE, M., *Strigonium Antiquum 3. – Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616-1637)*, Márton Áron Kiadó, Budapest 1994.

- BRUNERT, M. – FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer, Schriftenreihe zur Neueren Geschichte Band 40*, Münster 2019.

- BUZÁS, J., *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert IV. Teil*, Burgenländische Forschungen, Eisenstadt 1969.

- CSEPREGI, Z., *Die Hungarica Sammlung der Franckeschen Stiftungen zu Halle*, MTA Könyvkiadó és Információs Központ, Budapest, 2015.

- DÓKA, K., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek forrásértéke a Székesfehérvári Püspökség dokumentumai alapján (1778-1868)* in. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 5. évf. 1-2. szám, METEM, Budapest 1993.
- DÓKA, K., *Egyházi bortokok Magyarországon a 18-19. században*, METEM, Budapest 1997.
- DUBY, G., *Franciaország története I.*, Osiris Kiadó, Budapest 2005
- DUBY, G. – MANDROU, R., *A francia civilizáció ezer éve*, Gondolat, Budapest, 1975.
- ERDŐ, P., *Ókeresztény írók 5. – Az ókeresztény kor egyházfegyelme*, SZIT, Budapest 1983.
- FALLENBÜCHL, Z., *Magyarország fömértóságai*, Mecénás Kiadó, Budapest 1988.
- FAZEKAS, I. – GEBEI, S. – PÁLOSFALVI, T., *Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig*, Országház Könyvkiadó, Budapest 2020.
- FAZEKAS, I., *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*, Győr 2014.
- FORGÓ, A., *Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével*, Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma-Veszprém 2013.
- FORGÓ, A., *A „Régi Birodalom” utolsó évszázadai – A Német-római Császárság a vesztfáliai békétől a napóleoni háborúkig*, in *Az abszolutizmus kora*, Árkádia Kiadó, Pécs 2015.
- FRAKNÓI, V., *XI. Incze pápa és Magyarország fölszabadítása a török uralom alól a Vatikáni Levéltár diplomatai irományai alapján*, SZIT, Budapest 1886.
- FRIEDRICHS, K., *Court Chapels in Saxony between 1697 and 1733: Augustus II. the Strong between Catholicism and Protestantism*, in *Acta Poloniae Historica* 116. (2017).
- GALLA, F., *Pálos missziók Magyarországon a 17-18. században*, in *Collectanea Vaticana Hungariae* vol. 11., Budapest-Róma 2015.
- GEBEI, S., *A Rákóczi-szabadságharc - 1703-1711*, Kossuth Kiadó, Budapest 2009.
- GERIG, H., *Der kölnner Dompropst Christian August Herzog von Sachsen-Zeitz Bischof von Raab*, Verlag Ludwig Röhrscheid, Bonn 1930.
- GONDA, I. – NIEDERHAUSER, E., *A Habsburgok*, Gondolat, Budapest 1987.
- GÖZSY, Z., *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XIV. - Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása 1753-1757*, PPHF, Pécs 2016
- GÖZSY, Z. – VARGA, SZ. - VÉRTESI L., *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon*, Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2009.
- GÖZSY, Z.-VARGA, SZ., *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis V. - Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738-1742)*, PPHF, Pécs 2009.
- GROB, R., *Die Wettiner*, Kohlhammer, Stuttgart 2007.

- GUHEIL, J., *Az Árpád-kori Veszprém*, Veszprém Megyei Lapkiadó Vállalat, Veszprém 1979.
- HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024.
- HAHNER, P., *Magyarország szerencséje*, Animus, Budapest 2019.
- HÄRTER, K., *The Permanent Imperial Diet in European Context 1663-1806* in *The Holy Roman Empire 1495-1806* eds. R.J.W. Ewans et al. Oxford, Oxford University Press, Oxford 2011.
- HERMANN E., *A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig*, Aurora Könyvek, München 1973.
- HÉYRET, M., *P. Markus von Aviano O. M. Cop. Apostolischer Missionär und päpstlicher Legat beim christlichen Heere*. Provinz der Bayerischen Kapuziner, München 1931.
- HODINKA, A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, MTA, Budapest 1909.
- HOFFMANN, H., *Die sächsischen Kardinäle – Theologisches Jahrbuch*, St. Benno Verlag, Leipzig 1961.
- JEDIN, H., *Handbuch der Kirchen-Geschichte, Band V*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1985.
- KALMÁR, J., *Királynői koronázás Pozsonyban 1714-ben*, in *Idől paloták...Magyar udvari kultúra a 16-17. században*, szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó, Balassi Kiadó, Budapest 2005.
- KALMÁR, J., *Kollonich Lipót bíboros kortársi jellemzése*, Acta Acad. Paed. Agriensis, Sectio Historiae XXXVI. 2007.
- KATUS, L., *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711-1914*, Kronosz – Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs 2012.
- KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931.
- KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900.
- KOLLÁNYI, F., *A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története*, in. *Adalékok a veszprémi püspökség történetéhez I.*, Veszprém Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém 1901
- KOSÁRY, D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980.
- KÖKÉNYESI, Zs., *Egy magyar főpap jelenléte és karrierútja a bécsi udvarban – Vázlat Erdődy László Ádám nyitrai püspök életrajzához*, in. *Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon* szerk. BÁTHORY, O. – KÓNYA, F., MTA-PPKE, Budapest 2016.

- KÖRMENDY, J., *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665-1720*, Veszprém 1995.
- LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003.
- LEVI, A., *Richelieu. A francia állam megeremtése*, Gulliver, Budapest 2002.
- MACZÁK, I., *Keresztély Ágost temetése a korabeli, regensburgi kiadványok tükrében*, in. *Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon*, szerk. BÁRTHORI, O.-KÓNYA F., Pázmány Irodalmi Műhely, Budapest 2016.
- MELICHÁR, K., *A zsinatok*, SZIT, Budapest 1931.
- MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970.
- MIHALIK, B., V., *The King's Cousin, The Emperor's Bishop Christian August of Saxe-Zetitz as Mediator between Poland and the Holy See*, in *Eastern European History Review* 4/2021.
- MIHALIK, B., V., *Kollonich Lipót esztergomi érseki kinevezése és Francesco Maria de' Medici bíborosprotector*, in *Magyar Sion* XIV/2, Esztergom 2020.
- MONDIN, B., *Pápák Enciklopédiája*, SZIT, Budapest 2001.
- NAGY, I., *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal X.*, Ráth Pest, 1862.
- NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii, 1894.
- OBORNI, T., *Erdély fejedelmei*, Pannónia, Budapest 2002.
- OLÁH, R., *A győri székeskáptalan személyi összetétele 1658-1725 között*, in. *Arrabona* 57, Győr 2019.
- *Pallas Lexikon, XII. és XVI. kötet*, Pallas Nyomda, Budapest 1896.
- PASTOR, L. F., *Geschichte der Päpste – im Zeitalter des fürchtlicher Absolutismus XIV/2*, Verlag Herder, Freiburg-Rom 1960.
- PÁSZTOR, L., *A máriavölgyi kegyhely a XVII-XVIII. században*, in *Regnum Egyháztörténeti évkönyv* 5., Magyar Katolikus Történetírók Munkaközössége (MKTM), Budapest, 1943.
- POÓR, J., *A Kora Újkor története*, Osiris Kiadó, Budapest 2009.
- PRECLIN, E.-JARRY, E., *Histoire de l'Église, Tome 19*, Bloud et Gay, Paris 1955.
- RAPAICS, R., *Magyar kertek*, Magyar Könyvbarátok, Budapest 1980.
- RIMELY, C., *Historia Collegii Pazmaniani*, Viennae 1865.
- SERFŐZŐ, SZ., *A zarándkohelyek szerepe a Habsburg-dinasztia reprezentációjában a 17-18. században*, in *Századok* 144 (2010).

- SCHINDLING, A., *Die Anfänge des Immerwährenden Reichstags zu Regensburg*, Verlag Philip von Zabern, Mainz 1991.
- SCHMITT, M., *Archi-Episcopi Strigonienses, Societas Jesu, Tyrnaviae 1758*.
- SZAKÁLY, F., *Buda visszafoglalásának emlékezete 1686*, Európa, Budapest, 1986.
- SZAKÁLY, F., *Hungaria eliberata*, Corvina, Budapest 1986.
- SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest 1996.
- SZALAY, J.-BARÓTI, L.; *A magyar nemzet története 4.*, Lampel Róbert, Budapest, 1895.
- SZIJÁRTÓ, M.-I., *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országgyűlés Hivatala, Budapest 2016.
- SZIJÁRTÓ, M., I., *A Diéta – A magyar rendek és az országgyűlés 1708-1792*, Osiris, Budapest 2005.
- SZIJÁRTÓ, M.-I., *A vallási kérdés az országgyűléseken a 18. század első évtizedeiben*, in *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon*, PHF 9, Pécs 2009.
- TANNER, N., P. (szerk.), *Decrees of the Ecumenical Councils, Volume Two Trent to Vatican II.*, Sheed and Ward, Georgetown University Press, 1990.
- THEINER, A., *Geschichte der Zurückkehr der regierenden Häuser von Braunschweig und Sachsen in den Schooß der Katholischen Kirche um 18. Jahehundert, und der Wiederherstellung der katholischen Religion in diesen Staaten*, Stuttgart 2005.
- TOMISA, I., *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17- század*, Osiris, Budapest 2002.
- TOMISA, I., *Visitatio canonica. Az Esztergomi Főegyházmegye Barsi Főesperességének egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1647-1674*, Osiris, Budapest 1992.
- TÓTH, T., *Mártonffy Györgytől Mártonffy Józsefíg. Az erdélyi egyházmegye a Vatikánban őrzött püspöki processzusok tükrében (1713-1799)* in *Catholice reformare. A katolikus egyház a fejedelemség korában*, szerk. DIÓSI, D. – MARTON, J., SZIT, Budapest-Kolozsvár 2018.
- TURRINI, M., *La riforma del clero secolare durante il pontificato di Innocenzo XII.*, Cristianeismo nella storia 13., Lecce 1991.
- TUSOR, P., *A barokk pápaság 1600-1700*, Gondolat Kiadó, Budapest 2004.
- TUSOR, P., *Magyarország bíboros protektorátusa a 15-17. században*, in. *Egyháztörténeti szemle XIX/4*, Budapest 2018.
- TUSOR, P., *Purpura Pannonica – Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században*, in. *Collectanea Vaticana Hungariae vol.3*, Budapest-Róma 2005.
- VANYÓ, T. A., *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600-1850*, Pannonhalma 1933.

- VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest, 1977
- VARGA, I., *A győri székesegyházi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1698-ból*, Arrabona – Múzeumi közlemények 13., Győr, 1971.
- VARGA J. J., *Habsburg berendezési tervek Magyarországon 1688-1723, az „Einrichtugwerk”*, in Századok 125. 5-6, Budapest 1991.
- VARGA, SZ. – VÉRTESI, L., *Katolikus Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*, Pécsi Egyháztörténeti Műhely, Pécs 2018.
- VÉGHSEŐ, T., *...mint igaz egyházi ember... - A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*, Collecta Athanasiana, Nyíregyháza 2011.
- VÉGHSEŐ, T., *Eszterházy Károly és a görögkatolikusok*, in A helyi érték – kulturális örökség tanulmányok I., Líceum Kiadó, Eger 2013.
- VÉGHSEŐ, T., *Unió, integráció, modernizáció – Tanulmányok a görögkatolikus egyház történetéhez*, Collectana Athanasiana, Nyíregyháza 2021.
- VENARD, M., *Histoire du Christianisme Tom. 9. L'Âge de raison (1620-1750)*, szerk. MAYEUR J. M. - PIETRI, CH. – VAUCHER, A. – VENARD, M., Centre National du Livre, Paris 1997.
- VOLKMAR, CH., *Reform statt Reformation – Die Kirchenpolitik Herzog Georgs von Sachsen 1488-1525 (Spätmittelalter, Humanismus, Reformation 41.)*, Mohr Siebeck, Tübingen 2008.
- VÖTSCH, J., *Christian August von Sachsen-Weitz*, in Sächsische Biographie, <https://www.isgv.de/saebi> (utoljára frissítve: 2024. 03.06.).
- ZELLIGER, A., *Egyházi írók csarnoka – Esztergom-Főegyházmegyei Papság Irodalmi Munkássága*, Esztergom 1893,
- ZOMBORI, I., *Bécsi Pázmáneum*, Budapest 2002.
- ZSILINSZKY, M., *Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*, MTA, Budapest 1888.

Bevezetés

Sachsen-zeitzi Keresztély Ágosttal (1666-1725) kapcsolatban gyakran hallhatunk arról, hogy ő sok szempontból egy klasszikus barokk főpap volt, akinek az élete bővelkedett kalandokban, nem csak a lelkipásztori szolgálat területén, hanem a magyar- és a nemzetközi politikai életben is. Keresztély Ágost – mint külügyi megbízott és bíboros-püspök - egy olyan történelmi jelentőségű korszakban volt nagy segítségére a katolikus Habsburgoknak, a Német-Római Császárságnak és Magyarországnak is, amely sok szempontból nevezhető egy történelmi jelentőségű, átmeneti és igen véres korszaknak.

A XVII. század második felében teljesedett be ugyanis az a folyamat, melyet a királyi Franciaország felemelkedésének szokás nevezni, s amely ebből a tényből kifolyólag nagyon sok fegyveres konfliktust generált elsősorban Európa nyugati felében. Keresztély Ágost működésének évtizedeiben kezdett egyre inkább kiéleződni a küzdelem a spanyol trónért és vele együtt az észak-amerikai gyarmatokért, amely a XVIII. század első évtizedében a spanyol örökösödési háborúban (1701-1714) csúcsosodott ki; s amelynek végén – mint nevető harmadik - Anglia a felemelkedés útjára lépett.

Ezekben az évtizedekben a későbbi századokra nézve is meghatározó esemény volt Közép-Európában, hogy 1683-ban Kara Musztafa majdnem elfoglalta Bécset, s ezt követően alig több, mint tizenöt évvel szinte egész Magyarország felszabadult a több mint 150 éves oszmán megszállás alól. A szász bíboros (Cardinalis de Saxonia¹) tehát egy komplikált, alapvető változásokban gazdag és ebből kifolyólag meglehetősen vérzivataros korszakban élt és szolgált Katolikus Egyházát.

Keresztély Ágost személyes életével kapcsolatosan is határozottan kijelenthetjük, hogy az ő sorsa több szempontból tekinthető rendkívülinek; még a korabeli nemesek megszokott karrierjéhez képest is. Tudjuk ugyanis, hogy Keresztély Ágost a szász választó fejedelmi család sachsen-zeitz-i ágához tartozott, amely komoly rangot jelentett akkoriban a Német-Római Birodalmon belül, s egyben azt is, hogy – a család régi hagyományának megfelelően - evangélikus vallásúnak lett keresztelve. Ő azonban mindenféle külső kényszer és világias érdek nélkül – hozzávetőlegesen hétéves korától fogva – elkezdett érdeklődni a római katolikus hit iránt, és néhány évvel később - tizenöt évesen - elhatározta, hogy katolizál.

Ennek az lett az egyik következménye, hogy – nagybátyja nyomására - az 1686-ban Buda visszafoglalására elinduló szász hadsereghez neki is csatlakoznia kellett, mint a

---

¹ vö.: Prímási Levéltár (PL), *Archivum Ecclesiasticum Vetus* (AEV), 2128/4, 99.

csapatok egyik altisztje. A „kötelező” katonai szolgálattal eltöltött éveinek befejezése után azonban hitében megerősödve hazatért és immár, mint nagykorú férfiember önként katolizált és jelentkezett papnak. A katolizálásának - világi szempontból súlyos – következménye pedig az lett, hogy a családja kitagadta őt. A szabad akaratból és minden világi érdek nélküli katolizálás, valamint az azért vállalt nehézségek bátor elviselése nem volt mindennapos a főurak között.

Keresztély Ágost a szeminárium elvégzését követően igen hamar magas rangra emelkedett a Katolikus Egyházon belül. Ennek keretében harminc éves korára nem csak győri püspök lett, hanem esztergomi érsek és a Katolikus Egyház bíborosa, ezen felül pedig a Habsburg uralkodók külügyi megbízottja, nagyon fontos diplomáciai megbízásokkal.

Ezekben a markánsan különböző – egyházi és világi - feladatokban sikeresnek és lelkiismeretesnek bizonyult, mégsem vált érzéketlen, s cinikus államférfivá, érett személyiségét nem torzította el a kapott hatalom. Meg tudta tartani a józan egyensúlyt a hűség és a konfrontáció, a lelkipásztorkodás és a diplomata lét között.

Keresztély Ágost esztergomi érsek életének ezen sajátosságait, körülményeit és fontosabb részleteit fogom összefoglalni az elkövetkező öt fejezetben. Az első fejezetben röviden áttekintem, hogy Keresztély Ágost életében (1666-1725) milyen nagyhatalmak voltak meghatározóak Nyugat- és Közép-Európában, mik voltak a főbb sajátosságaik, valamint azt is, milyen főbb konfliktusok jellemezték ezt az korszakot.

A második fejezetben szintén csak röviden vázolom, hogy mi történt ebben a korszakban a Magyar Királyság életében, s mik voltak azok az események, amelyek komoly mértékben változtatták meg az ország életét.

A harmadik és negyedik fejezetben Keresztély Ágost életének és munkásságának részletesebb áttekintését adom, melyben kitérek olyan részletekre is – például, hogy pontosan milyen szerepet töltött be az 1708-1715-ös pozsonyi országgyűlésen – melyek részletesebb összefoglalására még nem vállalkozott senki.

A dolgozat ötödik fejezetében pedig részletesen elemzem majd az esztergomi érsek által 1711-1715 között előírt és megvalósított *visitatio canonica*-nak adatait, melyek által az akkori esztergomi főegyházmegye állapotáról és helyzetéről fogok részletesebb és eddig pontosan nem ismert képet festeni. Ezen elemzésen keresztül igyekszem rávilágítani arra, hogy a katolikusok és protestánsok milyen tényleges anyagi helyzetben voltak ekkor az egyházmegyében, mekkora pusztítást végzett itt a harminc évig tartó háborúskodás és a papság, valamint a hívek lelki állapota milyen jellemzőket mutatott ekkoriban.

I.

Történelmi háttér és politikai közeg, amelyben Keresztély Ágost működött

1. Bevezetés

Ha rátekintünk Nyugat- és Közép-Európa XVII. század közepi és XVIII. század eleji térképére, akkor azt láthatjuk, hogy annak területén három nagyhatalom helyezkedett el: Spanyolország, Franciaország, végül pedig a Német-Római Császárság. Amikor pedig kicsit lejjebb megyünk és a Földközi-tenger közép- és keleti térségére tekintünk, akkor azt láthatjuk, hogy két állam van különösképpen is kiemelve: az egyik az Egyházi Állam, a másik pedig az Oszmán Birodalom.

Spanyolország XVII. század végi állapotának sajátosságaival a dolgozat terjedelmének határai és a téma szempontjából nem meghatározó volta miatt nem áll módomban részletesebben foglalkozni, csupán csak a másik négy jelentősebb állam sajátosságaira, valamint egymáshoz való viszonyának bemutatására szorítkozom. Azt azonban meg kell jegyezni már a disszertáció elején, hogy ennek a négy hatalomnak a viszonya határozta meg Nyugat- és Közép-Európa történelmét az 1664-1725 közötti időszakban.

Ezekben az évtizedekben a négy ország közül kettő volt jelentősebb és ezzel együtt ambiciózusabb is: Franciaország és a Német-Római Birodalom. Az előbbi ország politikai berendezkedésére az abszolutizmus volt jellemző, ahol is a király egy személyben, rendeletek útján kormányozta országát mindenféle demokratikus korlátozás nélkül. A továbbiakban röviden bemutatom, hogy ehhez milyen folyamatok és adottságok segítettek hozzá az ekkoriban uralkodó francia királyt, XIV. Lajost (1643-1715). A másik nagy európai államalakulat a Szent Német-Római Birodalom volt, ahol szintén egy személyben uralkodott a császár, de az ő hatalma jóval korlátozottabb volt, amely keretek okaira és mértékére szintén ki fogok térni ebben a fejezetben.

Az Egyházi Állam vezetőinek, a pápáknak hatalmával és nemzetközi tekintélyével kapcsolatban elmondhatjuk, hogy ebben a részkorszakban már javában tartott Róma püspökei politikai értelemben vett súlyának csökkenési folyamata, azonban azt is elmondhatjuk, hogy a politikában és a diplomáciában tehetségesebb Szentatyák olykor még vissza tudták venni a

régebben őket jellemező politikai térben való meghatározó szerepet. Erre jó példa Boldog XI. Ince pápa (1676-1689) pontifikátusa.

Az Oszmán Birodalommal kapcsolatosan elmondható, hogy ebben a korban úgy látszott, eljutott a terjeszkedésének csúcsára, amelynek egyik következménye volt a stagnálás, illetve a lassú hanyatlás.² Az szultánok, illetve a tényleges hatalommal rendelkező államférfiak (nagyvezírek) a XVII. század utolsó harmadában ugyan megpróbálták még valamelyest tovább terjeszkedni, de ennek a próbálkozásnak végül katasztrófális kudarca nyilvánvalóvá tette az összes nagyhatalom számára, hogy az Oszmán Birodalom már egyáltalán nem legyőzhetetlen, sőt a hanyatlás útján jár.

A disszertáció első fejezetében részletesebben ki fogom fejteni három Nyugat- illetve Közép-Európában található, a történelem folyamatait meghatározó keresztény hatalom sajátos jellemzőit, jogviszonyait, illetve ezen adottságok kifejtésén túl arra is kitérek majd, hogy a címben megjelölt időintervallumban mik voltak a bemutatott államok kedvező földrajzi, vagy gazdasági adottságai. Az Oszmán Birodalom jellemzőivel csak a második fejezetben fogok foglalkozni.

Ebben a fejezetben végül kitérek még arra is, hogy mik voltak a vizsgált országok főbb külpolitikai céljai, valamint állami berendezkedésükből fakadó esetleges gyengéi, sebezhetőségei. Ezeken kívül arra is ki fogok még térni, hogy a fent említett államok, milyen konfliktusokba keveredtek egymással ebben a korszakban, valamint arra is, hogy ezeknek a háborúskodásoknak mik voltak a kiváltó okai.

2. Franciaország

A XVII. század második felére Európa egyik meghatározó hatalma egyértelműen Franciaország vált, amelynek élén – a század második felében végig - XIV. Lajos király (1643-1715) állt, mint teljhatalmú, abszolutisztikus uralkodó. Őt már kora gyermekkorától úgy nevelték, hogy hatalmas uralkodó lesz és ő maga is elhitte, hogy erre van hivatva.³ Fontos azt látnunk, hogy ez nem csak a király hiú álma volt, hanem egy realitások talaján álló elképzelés, ami több - korábban bevezetett reform - gyümölcse volt.

---

² vö.: VENARD, M., *Histoire du Christianisme Tom. 9. L'Âge de raison (1620-1750)*, szerk. MAYEUR J. M. - PIETRI, CH. – VAUCHER, A. – VENARD, M., Centre National du Livre, Paris 1997, 288.

³ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 246.

A XVII. század elején ugyanis a XIII. Lajos király (1610-1643) főminisztereként az ország ügyeit igazgató Richelieu bíboros (1585-1642) volt az, aki megteremtette egy rendkívül erős, központi hatalom alapjait Franciaországban. Ezt azáltal érte el, hogy első lépésben az 1598. április 13-án megkötött nantes-i ediktum korlátozása miatt lázadó hugenottáknak nevezett francia protestánsok fegyveres felkelését La Rochelle erődítményének 1629. október 30-án történt bevételével⁴ végleg megtörte, s az országban való megmaradásukat különböző jogi intézkedésekkel szinte minden szempontból lehetetlenné tette. Ezen utóbbi lépéseivel néhány évtized alatt több százezer hugenotta kivándorlását idézte elő, melynek következtében megteremtődött a vallási szempontból gyakorlatilag homogén katolikus állam Franciaországban, amely nagyban hozzájárult - a bíboros nagy álma - az egységes francia állam létrejöttéhez.⁵ Ezen kívül hatalmas munkabírásának és kiemelkedő politikai tehetségének köszönhetően sikerült kiépítenie a hatékony központi hatalmat és annak szervezeteit; az időről-időre felbukkanó belső szervezkedéseket, illetve összeesküvéseket pedig időben fel tudta kutatni és képes volt minden ellenfelét elítéltetni.⁶

Második fontos adottságként Richelieu bíboros külpolitikájának főbb irányultságairól kell említést tennünk, melynek a csendes és rejtőzködő magatartás tekinthető a legmeghatározóbb jellemzőjének. Ennek a magatartásnak a legfőbb célja pedig a szomszédos Spanyolországgal, és a vele szövetségben lévő Német-Római Birodalommal szembeni nyílt fegyveres konfliktus minél tovább tartó elkerülése volt.⁷ Ahhoz ugyanis, hogy Franciaország a velük egyre inkább elkerülhetetlennek látszó fegyveres konfliktusból végül győztesen kerüljön ki, szükség volt egy egységes és erős állam létrehozására nemcsak gazdasági, de a vallás szempontból is.⁸

Richelieu bíboros ezzel az adottsággal tökéletesen tisztában volt, ezért már működése kezdetén elkezdte kidolgozni a francia gazdaság fejlesztésének programtervét. A bíboros először is tisztában volt azzal, hogy a francia népesség Európa egyik legnagyobbja volt és a XVII. század közepéig ez a szám csak emelkedett. Ennek következtében a városok lélekszáma is folyamatosan növekedett, s következésképpen a gazdaság több ága – például a mezőgazdaság, építő ipar – is virágzott, ami komoly bevételeket jelentett az államhatalomnak. A francia gazdaság nagy hátrányát jelentette ugyanakkor, hogy a különböző ágazatok

---

⁴ vö.: LEVI, A., *Richelieu. A francia állam megteremtése*, Gulliver, Budapest 2001, 102.

⁵ vö.: DUBY, G. – MANDROU, R., *A francia civilizáció ezer éve*, Gondolat Kiadó, Budapest 1975, 287.

⁶ vö.: LEVI, A., *Richelieu. A francia állam megteremtése*, Gulliver, Budapest 2001, 116-117.

⁷ vö.: DUBY, G., *Franciaország története I.*, Osiris Kiadó, Budapest 2005, 555-556.

⁸ vö.: LEVI, A., *Richelieu. A francia állam megteremtése*, Gulliver, Budapest 2001, 137-138.

technológiai szempontból elmaradottak voltak, ami a különböző termelési ágazatok hatékonyságát nagyban csökkentette.⁹

Richelieu bíboros ezek mellett Franciaország legnagyobb gyengeségének az ország flottájának elmaradottságát tartotta. Pontosan tudta, hogy Spanyolország és Anglia azért olyan erősek, mert a flottájukon keresztül mindent be tudnak szerezni, amire szükségük van és Franciaországot is könnyen tudják akadályozni a tengeri kereskedelemben. Gyakran hangoztatta, hogy ebben a kérdésben komoly reformokra van szükség és maga is ösztönözni akarta hazája nemeseit és arisztokratáit arra, hogy kapcsolódjanak be a tengeri kereskedelembé és segítsék annak fejlesztését az országban.¹⁰

Ennek jegyében társaságokat alapított és felvette a kapcsolatot az Oszmán Birodalom szultánjával, az orosz cárral, valamint a berber kalózzokkal is, azért, hogy a messzi országokkal is megteremtse a kereskedelmi kapcsolatokat, valamint azért, hogy a francia kereskedelmi flottáknak az idegen vizeken is szavatolva legyen a biztonságuk a tapasztaltabb hajósok által.¹¹

Richelieu bíboros gazdasági reformmal kapcsolatos meglátásai az ő korában komoly racionalitásnak örvendtek, azonban az ő idejében a francia nemesség még nem ismerte fel ennek fontosságát és nem akart az ügy mellé állni, mert akkoriban a tengeri kereskedelemmel, valamint az iparral való foglalkozás még alantas dolognak számított az ország elitjének szemében, így ennek a folyamatnak a kibontakozása még váratott magára.¹²

Richelieu kardinális halála után egy másik főpap Mazarin bíboros (1602-1661) lett a főminiszter Franciaországban, aki az édesapja – XIII. Lajos – 1643-ban bekövetkező halálakor még kiskorú XIV. Lajos (1643-1715) nevében kormányozta az országot majdnem két évtizeden keresztül 1643 és 1661 között. Mazarin is folytatta a hatalom központosításának kiépítését Franciaországban. Természetesen Mazarin bíboros is szeretne volna folytatni Richelieu gazdaságpolitikáját, azonban a hosszan elhúzódó belső és külső háborúk számára sem tették lehetővé, hogy ezen a téren számottevő és tartós eredményeket tudjon elérni.

Franciaország ugyanis – minden igyekezete ellenére – végül nem tudta elkerülni a Habsburgokkal való nyílt konfliktus vállalását, ennek megfelelően 1635-ben XIII. Lajos király (1610-1643) hadat üzent Spanyolországnak, s ezzel együtt a vele szövetségben álló német-római császárnak II. (Habsburg) Ferdinándnak (1619-1637). A harmincéves háborúban (1618-1648) való részvétel súlyos áldozatokat követelt Franciaországtól, azonban győztesként

---

⁹ vö.: DUBY, G., *Franciaország története I.*, Osiris Kiadó, Budapest 2005, 557.

¹⁰ vö.: DUBY, G., *Franciaország története I.*, Osiris Kiadó, Budapest 2005, 557.

¹¹ vö.: DUBY, G., *Franciaország története I.*, Osiris Kiadó, Budapest 2005, 557-558.

¹² vö.: DUBY, G., *Franciaország története I.*, Osiris Kiadó, Budapest 2005, 558.

került ki ebből a konfliktusból és a vesztfáliai béke (1648) által annyit sikerült elérnie, hogy a legnagyobb riválisnak számító Habsburg uralkodók hatalmát meggyengítette a Német-Római Birodalmon belül.¹³

Mazarin bíborosnak ezután még a spanyolokkal egészen 1659-ig harcolnia kellett, melynek végén a konfliktust lezáró békében megfogalmazott „spanyol házasság” ígéréssel komoly jogalapja lett XIV. Lajosnak arra, hogy később a spanyol trónt is a magáénak követelhesse.¹⁴

A franciaországi központi hatalomnak a külső ellenség mellett még egy rendi felkeléssel is szembe kellett néznie ekkoriban, amely forradalmat Fronde néven ismeri a történelem.¹⁵ Ennek a felkelésnek - amely 1650-1653 között zajlott Franciaországban - Condé herceg volt a vezetője. Ez a lázadás még inkább súlyosbította az ország veszteségeit mind társadalmi, mind pedig gazdasági téren.¹⁶ Ez a belső konfliktus végül Mazarin bíboros győzelmével és Condé herceg halálával zárult.

A fent említett háborúk lezárása után már semmi sem állhatott a franciaországi abszolutizmus kiépülésének és megszilárdulásának útjába, hiszen a külföldön megvívott háborúk a király tekintélyét növelték, a belső fegyveres konfliktusok pedig egyre inkább a központi vezetés megerősödésének és ezzel együtt a rend megteremtésének vágyát mélyítették el az emberek szívében.¹⁷

Amikor tehát Mazarin bíboros 1661-ben bekövetkező halála után - az akkor már nagykorú - XIV. Lajos saját kezébe vette az uralkodás gyakorlását, egy kormányzati és vallási szempontból egységes Franciaországot vehetett át a nagy elődöktől, akinek komoly európai és nagyhatalmi ambíciói voltak. Már csak a gazdaság fejlesztésének feladata volt hátra, melyre XIV. Lajos idejében már lehetősége nyílt a központi vezetésnek.

XIV. Lajos személyével kapcsolatban fontos megemlítenünk, hogy a király nem volt különösebben művelt ember, és ez időről-időre ki is derült, amihez azonban nagyon értett az az, hogy az állami feladatok különböző területeire mindig a legalkalmasabb személyeket tudta kiválasztani. Erre az egyik legjobb példa a pénzügyminiszter Jean-Baptiste Colbert személye, aki több mint húsz éves szolgálata alatt (1661-1683) nagy segítségére volt uralkodójának a régóta esedékes és szükséges gazdasági reformok bevezetésében.¹⁸

---

¹³ vö.: DUBY, G., *Franciaország története I.*, Osiris Kiadó, Budapest 2005, 560-561.

¹⁴ vö.: DUBY, G., *Franciaország története I.*, Osiris Kiadó, Budapest 2005, 561.

¹⁵ vö.: DUBY, G., *Franciaország története I.*, Osiris Kiadó, Budapest 2005, 566-569.

¹⁶ vö.: DUBY, G., *Franciaország története I.*, Osiris Kiadó, Budapest 2005, 569.

¹⁷ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 245.

¹⁸ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 246.

A róla elnevezett colbertizmus rendszere segítette hozzá az országot egy stabilnak mondható gazdasághoz. Ennek a gazdasági rendszernek az volt a lényege, hogy igyekezett a nemesfémeket benntartani az országban. Emellett növelte az exportot, ami által megint csak nemesfémek kerültek be az országba. A pénzügyminiszter igyekezett racionalizálni a termelést és ösztönözni a városokat arra, hogy alapítsanak új céheket, és új társaságokat, amelyek segítenek a gyarmatok gazdasági kincseinek kiaknázásában. Ezekből következik, hogy Colbert fő célja az volt, hogy az növelje hazája exportját, illetve önellátóvá tegye Franciaországot.¹⁹

Ezek mellett azonban meg kell említenünk azt is, hogy Colbert a gazdasági szempontból kevésbé üdvös szokásokat, mint például a hivatalok árusítását, vagy az egyházi vagyon megnyirbálását nem üldözte kellő alaposággal, ami a későbbiekben megnehezítette a valódi és tartós gazdasági reform végrehajtását Franciaországban.²⁰

Colbert gazdaságot élénkítő lépéseivel stabil lett az államháztartás, s ennek köszönhetően nagyjából minden központi kiadásra volt fedezet. Ennek a gazdasági stabilitásnak hála, lehetőség nyílt arra, hogy a Versailles-i palotát 1676-1710 között felépítsék, támogassák a művészeteket, új utakat és csatornákat építsenek és a hadsereg hatalmas költségeit is tudják fedezni Franciaországban.²¹

A másik XIV. Lajos által nagyszerűen kiválasztott miniszter a hadügyminiszter Louvois márki volt. Ő volt az, aki a hadsereget újjászervezte és az állam engedelmes eszközévé tette azáltal, hogy a tisztek kezéből kivette és a saját akaratától tette függővé. Ez a hadsereg egy rendkívül fejlett és egységes sereg volt, mely nagyjából 150-200 ezer főt számlált. Ez a hadsereg közvetve is elősegítette a francia ipar fejlődését, hiszen a sereg szükségletei szinte kielégíthetetlenek voltak.²²

XIV. Lajos azonban nem csak a gazdasági és katonai hatalmát akarta központosítani Franciaországban, hanem a francia egyházat is ennek óhajtottá alávetni. Ennek keretein belül az államvallást, vagyis a katolikus vallást is saját döntéseitől, valamint politikai céljaitól akarta függővé tenni és ezzel együtt – értelemszerűen – a Szentszéktől eltávolítani. Ennek a célnak elérése végett provokált összeütközést VII. Sándor pápával (1655-1667), melynek során még újabb gallikán cikkelyeket is megfogalmaztatott a Sorbonne-i egyetem teológusaival, s aminek a végén a pápa volt kénytelen bocsánatot kérni és egy soha nem látott

---

¹⁹ vö.: DUBY, G., *Franciaország története I.*, Osiris Kiadó, Budapest 2005, 608.

²⁰ vö.: DUBY, G. – MANDROU, R., *A francia civilizáció ezer éve*, Gondolat Kiadó, Budapest 1975, 312.

²¹ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 247.

²² vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 247.

megalázkodást is gyakorolni a francia királlyal szemben.²³ A király ezen törekvésének másik nagy eszköze a gallikanizmus erősítése volt, ami miatt Boldog XI. Ince pápával került összetűzésbe, aki szívósabb ellenfélnek bizonyult, s akivel szemben már nem sikerült elérnie a kívánt célt.²⁴ Ez a Szentszékkal folytatott konfliktus egészen XIV. Lajos uralkodásának végéig különböző intenzitással fennmaradt, melynek végén a francia uralkodónak meg kellett hátrálnia, azonban annyit el tudott érni, hogy a gallikanizmus egészen a Francia Forradalomig fennmaradt.²⁵

A fent említett valóban kiemelkedő eredmények azonban nem voltak mindenestül hátrányok nélküliek, hiszen számtalan gyenge pontjuk volt. A valódi gazdasági reformok elmaradása, a gyarmatok ásványi anyagokból való kimerülése, az uralkodó kifejezetten pazarló életvitele, valamint a szinte folytonosan zajló különböző háborúk viszonylag rövid idő alatt kimerítették az államkincstárat. A valóban modern és kiváló hadsereg pedig paradox módon megteremtette magának a konkurenciát, hiszen később minden nagyobb hatalom elkezdte azt másolni és felkészülni az ellene való hadakozásra. A király Katolikus Egyházzal való nagymértékű és hosszan tartó konfliktusa pedig nem csak a katolikus uralkodókban, de az egyszerű hívőkben is ellenszenvet váltott ki.

Azonban a kezdetben kiváló gazdasági és hadászati eredmények arra sarkallták a nem szerénytelen XIV. Lajost, hogy valóban elkezdje megvalósítani azon álmát, hogy Európa legnagyobb hatalommal rendelkező uralkodójává tegye magát.

Ennek a tervnek megvalósítása érdekében hosszú uralkodása alatt számtalan háborút indított, amelyekkel az volt a célja, hogy katonailag is biztosítsa egyeduralmát Európában és az észak-amerikai gyarmatokon. Az első háborúja a spanyolok ellen indított 1667-1668 között zajló devolúciós háború²⁶ volt, az utolsó háborúja pedig a spanyol örökösödési háború (1701-1714), amiről a későbbiekben részletesebben írok.

Láthatjuk tehát, hogy Franciaország a XVII. század közepén és a XVIII. század első évtizedeiben meghatározó állama volt Európának. Ezt elsősorban az tette lehetővé, hogy egy gazdaságilag, államvallásában, bürokráciájában és hadseregében rendkívül egységes és központosított hatalom volt, amelynek irányítása végül egy személy - XIV. Lajos király - kezében összpontosult.

---

²³ vö.: PRECLIN, E. – JERRY, E., *Histoire de l'église depuis les origines jusqu'à nos jours 19*, Bloud et Gay, Paris 1955, 17.

²⁴ vö.: MONDIN, B., *Pápák Enciklopédiája*, SZIT, Budapest 2001, 521.

²⁵ vö.: MONDIN, B., *Pápák Enciklopédiája*, SZIT, Budapest 2001, 528.

²⁶ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 248.

Azonban az igazsághoz hozzátartozik, hogy ez a központosított irányítás egyben a gyenge pontjává is vált később Franciaországnak, hiszen az az egy kézben összpontosuló hatalom, ami XIV. Lajos uralkodás idején a király rendelkezésére állt elvakította, és ennek következtében hosszú távon rossz irányba vitte az országot, s emiatt végül – igaz még nem az ő életében – komoly válságba került.

3. Német-római Birodalom

A Német-római Császárság a XVII. század második felében – a nagy riválissal, Franciaországgal ellentétben - tulajdonképpen több állam konföderációja volt, nem pedig egy minden szempontból egységes birodalom. Az általam vizsgált időszakban (1664-1725) ennek a birodalomnak több száz tagállama volt, különböző súllyal és politikai célokkal, akiknek az együttműködését először az 1356-ban kiadott Német Aranybulla szabályozta.²⁷ Ettől kezdve rengeteg változtatással ugyan, de pontosan meghatározott keretek közé volt terelve ez a kapcsolat, melynek keretében például közös volt az uralkodó, az adók rendszere, de például a közigazgatás, tartományi gyűlés stb. külön mechanizmusok szerint működött a tagállamokon belül.

Ebből már következik is, hogy a szomszédos Franciaországhoz képest - jóllehet sokkal nagyobbak és alapvetően népesebb ismerjük²⁸ -, bizonyos kérdésekben széthúzóbbról volt és ez olykor nehéz feladat elé állította azt, aki egységbe szeretne volna kövácsolni ezen államok közötti együttműködést. Az elkövetkező néhány oldalban a Német-Római Császárság fontosabb jellemzőit fogom összeszedni, hogy jobban átláthassuk annak mechanizmusait, erősségeit és gyenge pontjait.

A Német-római Birodalomnak hatalmas volt a területe, bár az évszázadok során többször is változott annak nagysága. A vizsgált részkorszakunk - az 1664-1725 közötti időszak - is egy dinamikusan alakuló fél évszázad volt a Birodalom életében a területi kérdéseket sem hagyva érintetlenül, így csak érzékeltetni szeretném a kiterjedtséget. A Birodalom határai Északon a brandenburgi területek által egészen a Balti-tengerig húzódtak, Délen az Adriai-tengerig ért el a határ, Nyugaton a Lotharingiai Hercegség vonaláig még a Birodalom területén lehetett az ember, Keleten pedig a Lengyel Királyság volt a szomszédos államalakulat. Ez körülbelül egy 700.000 km² nagyságú területet jelentett. A birodalom

---

²⁷ vö.: FORGÓ, A., *A „Régi Birodalom” utolsó évszázadai – A Német-római Császárság a vesztfáliai békétől a napóleoni háborúig*, in *Az abszolútizmus kora*, Árkádia Kiadó, Pécs 2015, 83.

²⁸ vö.: VAJNÁGI, M., *A Német Nemzet Szent Római Birodalma*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 169.

lakosságával kapcsolatban nincsenek pontos adataink, de elmondható, hogy körülbelül 20 millió ember élt ekkoriban ezeken a területeken.²⁹

Ennek a hatalmas birodalomnak az uralkodóját, a császárt választófejedelmek választották, akik kezdetben heten voltak³⁰, a későbbi évszázadok alatt azonban különböző mértékben változott a létszámuk. Ennek egyik példája Bajor Miksa választófejedelmi kinevezése. Őt ugyanis – mint szövetségesét - 1623-ban II. Frigyes császár ajándékozta meg ezzel a címmel a pfalzi V. Frigyes rovására, s később, amikor 1648-ban a pfalzi gróf visszakapta e kiváltságot, a bajor fejedelem is megtarthatta azt; s így onnantól kezdve nyolc tagot számlált a választófejedelmek közössége.³¹

Az általam vizsgált korszak első felében tehát nyolc választófejedelem volt hivatott arra, hogy az új császár személyéről döntsenek, majd 1708-tól ez a szám kilencre emelkedett. Ennek megfelelően birodalmi választófejedelmek 1708-ban a következők voltak: a mainzi-, trieri-, kölni érsekek, a cseh király, szász herceg, rajna-pfalzi palotagróf, brandenburgi örgróf, bajor herceg (1623-tól), valamint a braunschweig-lüneburgi herceg (1708-tól). Ezek a fejedelmek voltak azok, akiknek ekkoriban joga és kötelessége volt megválasztani az új császárt.³²

Ennek a választói rendszernek nagy előnye volt, hogy ha valamilyen okból – például a császár törvényes utód nélkül halt meg - interregnum alakult ki a birodalomban, akkor ők vezették ideiglenesen az országot, így megóvták azt az anarchiába sülyedéstől; vagyis hatékonyan óvták a Birodalom biztonságát és fennállását.³³

Ennek a választói rendszernek pedig az volt a nagy hátránya, hogy a leendő császárnak olykor annyi engedményt kellett tennie megválasztása előtt, amely azt követően szinte jelképpé tette a hatalmát, s ez a birodalom irányításának hatékonyságát veszélyeztethette például nagyobb háborúk esetén.

A császár választás kapcsán fontos megemlítenünk, hogy V. Károly (1519-1556) óta az uralkodói méltóságra pályázóknak megválasztásuk előtt ki kellett adniuk egy választási

---

²⁹ vö.: VAJNÁGI, M., *A Német Nemzet Szent Római Birodalma*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 169.

³⁰ vö.: FORGÓ, A., *A „Régi Birodalom” utolsó évszázadai – A Német-római Császárság a vesztfáliai békétől a napóleoni háborúkig*, in *Az abszolútizmus kora*, Árkádia Kiadó, Pécs 2015, 83.

³¹ vö.: FORGÓ, A., *A „Régi Birodalom” utolsó évszázadai – A Német-római Császárság a vesztfáliai békétől a napóleoni háborúkig*, in *Az abszolútizmus kora*, Árkádia Kiadó, Pécs 2015, 83.

³² vö.: VAJNÁGI, M., *A Német Nemzet Szent Római Birodalma*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 175.

³³ vö.: SCHINDLING, A., *Die Anfänge des Immerwährenden Reichstags zu Regensburg*, Verlag Philip von Zabern, Mainz 1991, 163.

kapitulációt³⁴, amely tulajdonképpen egy előzetes szerződés volt a császár, valamint a rendek között, s ebben biztosították a rendek jogait és meghatározták a császár kötelességeit.³⁵ Ezen kapitulációk kérdésében olykor voltak kisebb viták a császár és a rendek között, de mindig kiállította azokat az uralkodó.³⁶

Ez a szerződés elsősorban a birodalom működésével kapcsolatos fontosabb témákat érintette, mint például a kül- és belpolitikát, illetve a vallási-, gazdasági-, és igazgatási kérdéseket. Ebben a szerződésben a császár ígéretet tett arra, hogy a címét nem teszi örökletessé, valamint arra is, hogy a Birodalom alaptörvényeit tiszteletben fogja tartani. Ennek részleteiben és kisebb rész kérdésekben olykor előfordultak viták és változtatási kezdeményezések mindkét fél részéről, azonban azokat általában nem koronázta jelentős siker.³⁷

A császári kapitulációban megfogalmazott ígéretekkel kapcsolatban még fontos megemlítenünk, hogy a rendek részéről nem volt szükség szankciók megfogalmazására a császár irányába, mert önmagukban elég erősek voltak ahhoz, hogy betartassák a császárral a szerződésben rögzített kötelezettségeit.³⁸

A Batthyány-gyűjteményben fellelhető I. József magyar király és német-római császár egy kiadott császári kapitulációjának másolata, amelyet nyilván Keresztély Ágost birtokolt és használt diplomáciai célból.³⁹ Az említett német-római császári kapituláció eredetije az uralkodó édesapjának, I. Lipótnak 1705. május 5-én bekövetkezett halála után egy nappal fogalmazódott meg. Ebben a kapitulációs dokumentumban I. József a szokásos méltatásokat és címfelsorolásokat követően a Birodalom ősi hagyományait folytatva először is megerősítette azt a tényállást, miszerint még I. Lipót életében 1690. január 24-én a birodalmi elektorok megválasztották őt apja utódának⁴⁰, valamint arról is említést tesz, hogy néhány nappal később január 26-án ki is nyilvánították a nagykorúságát⁴¹, s ezt követően egy nappal

³⁴ vö.: SCHINDLING, A., *Die Anfänge des Immerwährenden Reichstags zu Regensburg*, Verlag Philip von Zabern, Mainz 1991, 91.

³⁵ FORGÓ, A., *A „Régi Birodalom” utolsó évszázadai – A Német-római Császárság a vesztfáliai békétől a napóleoni háborúkig*, in *Az abszolutizmus kora*, Árkádia Kiadó, Pécs 2015, 84.

³⁶ vö.: SCHINDLING, A., *Die Anfänge des Immerwährenden Reichstags zu Regensburg*, Verlag Philip von Zabern, Mainz 1991, 134.

³⁷ vö.: SCHINDLING, A., *Die Anfänge des Immerwährenden Reichstags zu Regensburg*, Verlag Philip von Zabern, Mainz 1991, 143.

³⁸ vö.: VAJNÁGI, M., *A Német Nemzet Szent Római Birodalma*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 172.

³⁹ vö.: Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár (továbbiakban: EFK), *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, [57-58].

⁴⁰ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, [58]: „...omnium Sacri Romani Imperii Electorum suffragiis die vigesima quarta Mensis Januarii Millesimo Sexcentesimo Nonagesimo denuntiati sumus, completa jam Legitima aetate Romani Imperii Gubernacula ad Nos devoluta sint.”

⁴¹ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, [58].

január 27-én császárrá is koronázták. Ez az eljárás abban a korban bevett szokás volt a Német-római Birodalomban. Az eredeti kapitulációs okmány végén I. József felsorolja, hogy melyik országában mióta ő a törvényes uralkodó, s ebben a felsorolásban olvashatjuk többek között azt a tényt, miszerint 1705 májusában ő már tizenhét esztendeje magyar király is volt.⁴² I. József magyar király tehát Bécsből, 1708. április 27-én – az országgyűlés összejövetele után néhány nappal – erről a kapitulációs okmányról küldött hiteles másolatot⁴³ Keresztély Ágostnak és feltételezhetően még több meghatározó szereplőnek.

A Német-római Birodalom a saját korában rendkívülinek számított abból a szempontból, hogy uralkodóit mindig választották, és ezt a szokást egészen bukásáig (1806) megőrizte. A császár koronázásával kapcsolatban elmondható, hogy miután az uralkodót megválasztották, – 1530-tól már csak egyszer az ország területén – nem sokkal később meg is koronázták valamelyik német koronázó városban. Az általam vizsgált időintervallumban egy uralkodót (I. József 1690) Augsburgban, illetve két uralkodót (I. Lipót 1658, VI. Károly 1711) Frankfurt am Main-ban koronáztak meg.⁴⁴

A Birodalom XVII. századi történetében már bevett szokásnak mondható, hogy az aktuálisan uralkodó császár még életében megválasztatta és megkoronáztatta utódát, ezzel is biztosítva egyfelől dinasztiája folytonos hatalmon maradását, másfelől pedig azt, hogy az ő családja legyen továbbra is a meghatározó família a Német-római Birodalomban. Ennek az eljárásnak volt köszönhető, hogy a Habsburg-ház mintegy háromszáz éven át – így az általam vizsgált időszakban is – megszakítás nélkül birtokolta a birodalmi császári címet.⁴⁵

A Német-római Birodalomban a kormányzás helyszíne nem az uralkodói udvar volt, hanem a Birodalmi Gyűlés.⁴⁶ A német-római császár jogai tehát nem voltak korlátlanok, s azok amelyekkel rendelkezett három csoportba voltak oszthatók. Az első csoportba tartoztak a császári felségjogok (*iura caesarea reservata*), melyek soha nem lettek pontosan meghatározva, de nem is voltak az uralkodás szempontjából jelentősnek mondható jogok, hiszen ide tartoztak például a rangemelés, egyetemi kiváltságok adományozása stb. A második csoportba tartoztak a korlátozott felségjogok (*iura caesarea liminata*), amelyek

⁴² vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, [58]: „...Anno Millesimo Septingentesimo Quinto Regnorum Nostrorum... Hungarici decimo Octavo...”

⁴³ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, [58]: „Praesens Translatum cum Instrumentis Originalibus...concordare attessor hac Manu propria et Sigilli mei appressione. Viennae 27. Aprilis, 1708.”

⁴⁴ vö.: VAJNÁGI, M., *A Német Nemzet Szent Római Birodalma*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 178.

⁴⁵ vö.: FORGÓ, A., *A „Régi Birodalom” utolsó évszázadai – A Német-római Császárság a vesztfáliai békétől a napóleoni háborúig*, in *Az abszolútizmus kora*, Árkádia Kiadó, Pécs 2015, 85.

⁴⁶ FORGÓ, A., *A „Régi Birodalom” utolsó évszázadai – A Német-római Császárság a vesztfáliai békétől a napóleoni háborúig*, in *Az abszolútizmus kora*, Árkádia Kiadó, Pécs 2015, 86.

gyakorlásához a császárnak el kellett nyernie a választófejedelmek támogatását. Ide tartozott például a birodalmi gyűlés összehívása, vagy a birodalmi rendek birodalmi átok alá vonása. A császár jogainak harmadik csoportjába pedig a birodalmi gyűléssel együtt gyakorolt jogok (iura comitalia) tartoztak. Fontos tény, hogy ezek között az uralkodói jogok között voltak a klasszikus felségjogok, mint például a törvényhozás, adók kivetésnek joga, illetve a hadüzenet küldésének joga.⁴⁷ Láthatjuk ebből is, hogy a fontosabb kérdésekben meg volt kötve a császár keze, azokban a kérdésekben a birodalmi gyűlés támogatása nélkül tehetetlen volt az uralkodó.

A Német-római Birodalom tartományaival kapcsolatban látható, hogy azok egy idő után jól működő és olykor külön utat járó fejedelemségekké nőttek ki magukat. Ilyen volt például Szászország, Ausztria, vagy éppen Poroszország, amely az általam vizsgált időszakban kezdett el igazán felemelkedni, s ennek a folyamatnak csúcspontja lett, hogy 1871-ben végül Poroszország valósíthatta meg a kisméretű egység néven ismert törekvését.

Az is fontos tény, hogy a Német-római Császárság nagyobb fejedelemségeinek egy idő után kialakult a saját közigazgatása, ezen felül olykor az is előfordult, hogy a császárral ellentétes külpolitikát folytattak.⁴⁸

Láthatjuk ezekből is, hogy a császárnak messze nem volt abszolútnak mondható hatalma a Német-római Birodalomban, ellentétben XIV. Lajossal, aki Franciaországban sokkal nagyobb mozgástérrel rendelkezett a kormányzás tekintetében is.

A Habsburg uralkodókkal kapcsolatban meghatározó tényező volt, hogy ők birtokoltak saját örökös tartományokat is, ahol viszont jelentős mértékben nagyobb hatalommal és mozgástérrel rendelkeztek, mint a többi birodalmi tartományban. Ezek az örökös tartományok pedig a későbbiekben egyre nagyobb tekintélyt és politikai súlyt adtak a Habsburgoknak a birodalmon belül s ezáltal könnyebben tudtak elérni bizonyos eredményeket a császárság politikai vitáiban.

A császár és a rendek sajátos viszonyából következik, hogy a Német-római Birodalom elsődleges törvényhozó szerve a birodalmi gyűlés volt. Ennek a gyűlésnek a rendje is hosszú időn keresztül fejlődött és gyakran átalakult aszerint, hogy mit kívánt meg az adott történelmi

---

⁴⁷ vö.: VAJNÁGI, M., *A Német Nemzet Szent Római Birodalma*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 179-180.

⁴⁸ vö.: VAJNÁGI, M., *A Német Nemzet Szent Római Birodalma*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 186.

helyzet. A Birodalmi Gyűlésnek az 1700-as évekre kialakult egy stabil rendje és szerkezete, amely egyik korabeli európai parlamenthez sem volt hasonlítható.⁴⁹

Ezt a birodalmi gyűlést utoljára 1663 januárjában hívta össze I. Lipót császár Regensburgba azért, hogy az oszmánokkal vívott háborúk ügyét megvitassa (Der Türken-Reichstag).⁵⁰ Ez a gyűlés azonban 1806-ig – a birodalom bukásáig – már nem lett felosztatva, hanem kisebb-nagyobb megszakításokkal folyamatosan ülésezett békében és háborúban egyaránt.⁵¹ A birodalmi gyűlés tehát 143 éven át működött majdnem végig ugyanabban a városban, amelyet aztán a kortársak egy idő után már csak állandó birodalmi gyűlésként (immerwährender Reichstag) emlegettek.⁵²

Ez az állandó birodalmi gyűlés néhány rendkívüli esetet – például pestis járvány - leszámítva mindig Regensburgban ülésezett, ahol már egyetlen birodalmi végzés sem született, mindegyik megmaradt birodalmi határozatnak.⁵³ Ezen a birodalmi gyűlésen kellett a fontosabb politikai kérdéseket keresztül vinnie a regnáló uralkodóknak, ami sokszor komoly fejtörést okozott nekik. Ebben a kérdésben I. Lipót császár bizonyult a legsikeresebbnek, ugyanis ő néhány változtatás kérdésében rá tudta kényszeríteni az akaratát a gyűlésre.⁵⁴

A Német-római Császárság a politikai sokszínűség mellett vallási szempontból is megosztott volt. Az általam vizsgált korszakban a Birodalom nem sokkal volt túl a harminc éves háborún (1618-1648), amelynek végén a katolikus mellett a református és az evangélikus vallás is elismert lett a Német-római Birodalomban.⁵⁵ Ezen vallási megosztottság mellett egyébként már az a folyamat is megfigyelhető ezekben az évtizedekben, hogy a birodalom nagyobb fejedelmei a vallási kérdéseket már egyre inkább csak, mint politikai eszközt használták fel a katolikus Habsburgokkal szemben.

A német-római császárok ezekben az évtizedekben is természetesen a Habsburg-házból kerültek ki, akiknek alapvetően a franciákkal kellett sokat küzdeniük, illetve amikor lehetőségük nyílt rá, vagy amikor rákényszerültek, akkor az Oszmán Birodalommal és később

---

⁴⁹ vö.: HÄRTER, K., *The Permanent Imperial Diet in European Context 1663-1806 in The Holy Roman Empire 1495-1806 eds. R.J.W. Ewans et al. Oxford, Oxford University Press, Oxford 2011, 116-117.*

⁵⁰ vö.: SCHINDLING, A., *Die Anfänge des Immerwährenden Reichstags zu Regensburg*, Verlag Philip von Zabern, Mainz 1991, 63.

⁵¹ vö.: SCHINDLING, A., *Die Anfänge des Immerwährenden Reichstags zu Regensburg*, Verlag Philip von Zabern, Mainz 1991, 185.

⁵² vö.: HÄRTER, K., *The Permanent Imperial Diet in European Context 1663-1806 in The Holy Roman Empire 1495-1806 eds. R.J.W. Ewans et al. Oxford, Oxford University Press, Oxford 2011, 117.*

⁵³ vö.: VAJNÁGI, M., *A Német Nemzet Szent Római Birodalma*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 183.

⁵⁴ vö.: HÄRTER, K., *The Permanent Imperial Diet in European Context 1663-1806 in The Holy Roman Empire 1495-1806 eds. R.J.W. Ewans et al. Oxford, Oxford University Press, Oxford 2011, 118.*

⁵⁵ vö.: FORGÓ, A., *A „Régi Birodalom” utolsó évszázadai – A Német-római Császárság a vesztfáliai békétől a napóleoni háborúkig*, in *Az abszolútizmus kora*, Árkádia Kiadó, Pécs 2015, 92.

a felkelő magyar rendekkel szemben is hadat kellett viselniük, olykor több fronton is harcolva egy időben. Akinek ebben a korszakban a legtöbbet kellett harcolnia, az I. Lipót császár (1657-1705) volt, ő ugyanis legtöbbször a francia uralkodó ellen viselt hadat, illetve hosszú háborúskodás után neki sikerült végleg kiűznie az oszmánokat Magyarország szinte egész területéről.⁵⁶ Ő volt az a császár, aki hatékonyan gyarapította a család örökös tartományainak nagyságát a Balkán irányába és ennek keretében egész Magyarországot megszerezte a Habsburg-ház számára.

A második uralkodó, aki ezekben az évtizedekben – igaz, a legrövidebb ideig - uralkodott I. József (1705-1711) volt, akinek a spanyol örökösödési háborúban kellett, hogy hosszú éveken át harcoljon egyfelől XIV. Lajossal, másfelől pedig a magyar felkelőkkel, s összességében elmondhatjuk, hogy jól végezte feladatát, ugyanis mindkettővel szemben meg tudta őrizni a Német-római Birodalom egységét és az örökös tartományok területeinek integritását is.

A harmadik uralkodó pedig VI. (III.) Károly (1711-1740) volt, aki már egy kicsit békésebb időszakban uralkodott, s neki inkább a birodalom politikai ügyeivel és az újjáépítéssel kellett, hogy foglalkozzon, amit meglehetősen eredményesen vitt végbe. Ennek bizonyítéka például az, hogy a leányági öröklés rendjét el tudta fogadtatni különösebb konfliktusok nélkül a birodalom minden tartományában, és valamivel később - 1723-ban - Magyarországon is.

Mindezek alapján láthatjuk tehát, hogy a Német-római Császárság egy hatalmas területű, klasszikus birodalom volt a XVII. század közepén és a XVIII. század első évtizedeiben Európa közepén, amely egy stabilan működő államalakulatnak és félelmetes ellenfélnek számított a vetélytársak szemében. Azonban látnunk kell azt is, hogy ez a birodalom messze nem volt abszolutisztikusan működő állam, sokkal inkább hasonlított egy konföderációhoz, aminek bizonyos kérdésekben való egységbe tömörítése nem mindig volt egyszerű feladat.⁵⁷ Ezek mellett természetesen az is tény, hogy a Habsburgok a saját tartományaikban és az oszmán háborúkat követően Magyarországon is alapvetően abszolutisztikus módon kormányoztak.

Láthatjuk, hogy a Német-római Birodalom uralkodóinak a fontosabb kérdésekben, - mint például a törvényhozás, a hadüzenet küldése, vagy az adók kivetésének-, illetve növelésének kérdése – alapvetően meg volt kötve a keze és ez gyakran nehezítette az ország

---

⁵⁶ vö.: FORGÓ, A., *A „Régi Birodalom” utolsó évszázadai – A Német-római Császárság a veszfáliai békétől a napóleoni háborúig*, in *Az abszolutizmus kora*, Árkádia Kiadó, Pécs 2015, 95.

⁵⁷ vö.: SCHINDLING, A., *Die Anfänge des Immerwährenden Reichstags zu Regensburg*, Verlag Philip von Zabern, Mainz 1991, 168.

hatékony kormányzását. Látni kell azt is, hogy ebben a korban a Német-római Birodalom már vallási szempontból sem volt egységes, ami szintén hátránya volt a Császárságnak, s ezzel megnehezítette a hagyományosan katolikus Habsburg uralkodók politizálását is.

Minden előnyével és hátrányával együtt azt is látnunk kell, hogy az ezekben az évtizedekben uralkodó Habsburg császárok tehetséges és eredményes politikusoknak bizonyultak, akik jól meg tudtak felelni az aktuálisan felmerülő kihívásoknak. Ennek következtében meg tudták tartani a tekintélyüket a birodalmon belül, meg tudták őrizni a Német-római Császárság egységét, sőt – Magyarország visszafoglalásával - képesek voltak saját, örökös tartományaik nagyságát is komoly mértékben gyarapítani.

4. Az Egyházi Állam

Az Egyházi Állam 1664-1725 közötti történelmével kapcsolatban elsősorban azt kell megemlítenünk, hogy a vesztfáliai békét (1648) követően világi szempontból a pápaság tekintélyének és politikai súlyának csökkenési folyamata egyre inkább nyilvánvalóvá lett. A vesztfáliai béke megkötésétől kezdve a pápaságnak nem volt számottevő tekintélye az európai nagyhatalmak szemében, és egymás közötti viszállyaikban már, mint közvetítőként sem számítottak a pápákra. A nagyhatalmak célja ekkoriban már leginkább csak az volt, hogy a Katolikus Egyház vezetőjének hitbeli tekintélyét is a saját – elsősorban politikai - céljaik legitimálására használják fel, és ha erre a pápák esetleg nem voltak hajlandók, akkor igyekeztek kényszeríteni őket különböző eszközökkel. Erre volt példa XIV. Lajos VII. Sándor pápával szembeni eljárása 1664-ben.

Ugyanakkor azt is meg kell említenünk, hogy a „Keleti kérdésben”, vagyis az Oszmán Birodalommal szembeni küzdelemben a pápák egy rövid időre azért még ismét – politikai értelemben is - vezető szerepbe tudtak kerülni az európai diplomácia küzdőterein. Ez az utolsó és rövid ideig tartó „visszatérés” érdekes módon Boldog XI. Ince pápa (1676-1689) pontifikátusa idején valósult meg, aki nem volt különösebben tehetséges diplomata.

Fraknoi Vilmos feljegyezte róla, fiatalon saját elhatározásából Lengyelországba ment, hogy ott az oszmánok ellen fegyveresen is harcoljon, s így védje a kereszténység ügyét Európában. Ott több ütközetben is rész vett. Később Rómába indult, hogy fegyveres szolgálatait felajánlja a Szentszéknek, azonban ott inkább a papi hivatást, illetve a buzgó

lelkiéletet választotta.⁵⁸ Amikor bíboros lett, szintén az aszketikus lelkiéletnek szentelte magát, emellett elvállalta Lengyelország protektorátusának hivatalát, amellyel szeretett országának ügyeit igyekezett képviselni a Szentszék előtt. Ezen kívül semmilyen – Szentszéken belüli - nagypolitikai harcban, illetve pártoskodásban nem vett részt.⁵⁹ Ezzel nagy elismerésre tett szert és az 1676-os konklávén mindenki – még XIV. Lajos is – elfogadta az ő megválasztását.⁶⁰

Feljegyezték róla, hogy a pápai trón elfogadását követően is megmaradt egy kemény aszketikus embernek, aki például addig hordta a fehér reverendáját, amíg az teljesen tönkre nem ment.⁶¹ Boldog XI. Ince pápa a Trienti Zsinat határozatainak még radikálisabb megvalósítását és a papság lelkiekben való megújításának ügyét tekintette elsődleges feladatának, aminek megvalósítását megválasztását követően azonnal meg is kezdte.⁶²

Boldog XI. Incének a megválasztása előtti időkből egyáltalán nem volt semmilyen nagyhatalmi diplomáciai tapasztalata, ami nem csoda, hiszen pápává választása előtt nem teljesített semmilyen nunciusi szolgálatot, Itálián kívül sehol sem fordult meg, a Szentszéken belüli francia és spanyol pártok belső harcaitól pedig tudatosan elzárkózott⁶³; és éppen ezért nem voltak birtokában fontos információk a különböző hatalmakról és azok viszonyairól, céljairól. Ennek a hiányosságnak egyik következménye volt, hogy könnyen be lehetett őt csapni, sajnos olykor még teológiai kérdésekben is.⁶⁴

Mégis Boldog XI. Ince pápa személyében úgy tűnik az Úr ismét a diplomáciai szempontból „legkisebbet” választotta ki arra, hogy megszegyenítse a kor nagypolitikájának kiemelkedő személyiségeit. Boldog XI. Ince volt ugyanis az a pápa, akinek sikerült az európai nagyhatalmak közül többeket – Német-római Birodalom, Lengyelország, Velence, később Oroszország – rávennie arra, hogy egymással összefogva végleg kiűzzék az oszmánokat Magyarország területéről, a törökökkel szövetséges Franciaországot pedig arra, hogy ezt ne akarja megakadályozni.⁶⁵

⁵⁸ vö.: FRAKNÓI, V., *XI. Ince pápa és Magyarország fölszabadítása a török uralom alól a Vatikáni Levéltár diplomáciai irományai alapján*, SZIT, Budapest 1886, 20.

⁵⁹ vö.: FRAKNÓI, V., *XI. Ince pápa és Magyarország fölszabadítása a török uralom alól a Vatikáni Levéltár diplomáciai irományai alapján*, SZIT, Budapest 1886, 20.

⁶⁰ vö.: FRAKNÓI, V., *XI. Ince pápa és Magyarország fölszabadítása a török uralom alól a Vatikáni Levéltár diplomáciai irományai alapján*, SZIT, Budapest 1886, 21.

⁶¹ vö.: MONDIN, B., *Pápák Enciklopédiája*, SZIT, Budapest 2001, 518.

⁶² vö.: PASTOR, L. F., *Geschichte der Päpste – im Zeitalter des fürchtlicher Absolutismus XIV/2*, Verlag Herder, Freiburg-Rom 1960, 681-688.

⁶³ vö.: FRAKNÓI, V., *XI. Ince pápa és Magyarország fölszabadítása a török uralom alól a Vatikáni Levéltár diplomáciai irományai alapján*, SZIT, Budapest 1886, 20

⁶⁴ vö.: PASTOR, L. F., *Geschichte der Päpste – im Zeitalter des fürchtlicher Absolutismus XIV/2*, Verlag Herder, Freiburg-Rom 1960, 680.

⁶⁵ vö.: TUSOR, P., *A barokk pápaság 1600-1700*, Gondolat Kiadó, Budapest 2004, 71.

Boldog XI. Ince pápa ennek keretében először megpróbálta kibékíteni egymással I. Lipót császárt és XIV. Lajos francia királyt, azonban azok nem akartak hallgatni a pápa diplomatáira.⁶⁶ Néhány évvel később azonban az 1683 áprilisában bekövetkező oszmán támadás új helyzetet teremtett, amelynek során Boldog XI. Ince pápa – Lotharingiai Károly és Sobieski János lengyel király részvételével – létrehozta az első Szent Ligát, s az így odaküldött felmentő seregeknek köszönhetően 1683. szeptember 2-án sikerült felszabadítani az oszmánok által ostromlott Bécset.⁶⁷

Ezután néhány hónappal később, 1684. május 24-én szentesítették a második Szent Ligát, amely annyira életképesnek bizonyult, hogy annak gyümölcseként még abban az évben augusztus 15-én Franciaország, a Német-római Birodalom és Spanyolország húsz éves fegyverszünetet írt alá Regensburgban.⁶⁸ Ez pedig immáron lehetővé tette nem csak a védekezést az Oszmán Birodalom támadásaival szemben, hanem az offenzív hadviselést is, ami végül a törökök Magyarország teljes területéről való kiűzésének vágyát is valóra tudta váltani.⁶⁹

Boldog XI. Ince pápa ebben a vállalkozásban nem csupán a diplomáciai terheket vállalta magára, hanem anyagiakkal⁷⁰ is támogatta a hadműveleteket.⁷¹ A pénzbeli támogatás, amelyet a Szentatya nagyjából hét év leforgása alatt küldött a harcokban résztvevő Lengyelország és Velence megsegítésére, több mint két millió scudo-t tett ki.⁷² Ez is jelzi, hogy a pápa nem csupán a saját tekintélyét akarta növelni, hanem valóban szerette volna felszabadítani Európa déli részeit.

Ezen valóban sikeres évek után azonban újra a nagypolitika peremére szorultak vissza a pápák, melynek paradox módon az volt az oka, hogy „túl sikeresen” és „túl hamar” véget ért az oszmánok elleni háború és az európai nagyhatalmak egymás közötti konfliktusaiban már nem vették igénybe a Szentatya közvetítését. A XVIII. század elejére tehát a pápák újra csak mellékszereplők lettek az európai nagyhatalmi politika színpadán.

---

⁶⁶ vö.: FRAKNÓI, V., *XI. Ince pápa és Magyarország fölszabadítása a török uralom alól a Vatikáni Levéltár diplomáciai irományai alapján*, SZIT, Budapest 1886, 21-30.

⁶⁷ vö.: PASTOR, L. F., *Geschichte der Päpste – im Zeitalter des fürchtlicher Absolutismus XIV/2*, Verlag Herder, Freiburg-Rom 1960, 798.

⁶⁸ vö.: TUSOR, P., *A barokk pápaság 1600-1700*, Gondolat Kiadó, Budapest 2004, 71.

⁶⁹ vö.: FRAKNÓI, V., *XI. Ince pápa és Magyarország fölszabadítása a török uralom alól a Vatikáni Levéltár diplomáciai irományai alapján*, SZIT, Budapest 1886, 267.

⁷⁰ vö.: FRAKNÓI, V., *XI. Ince pápa és Magyarország fölszabadítása a török uralom alól a Vatikáni Levéltár diplomáciai irományai alapján*, SZIT, Budapest 1886, 226.

⁷¹ vö.: PASTOR, L. F., *Geschichte der Päpste – im Zeitalter des fürchtlicher Absolutismus XIV/2*, Verlag Herder, Freiburg-Rom 1960, 803.

⁷² vö.: TUSOR, P., *A barokk pápaság 1600-1700*, Gondolat Kiadó, Budapest 2004, 71.

Ugyanakkor a római pápák nagypolitikai mellőzöttsége mellett egy másik területen, jelesül a vallási és hitbeli kérdésekben még mindig hatalmas tekintélynek örvendhettek a XVIII. század elején is, így ezekben a kérdésekben megkerülhetetlenek voltak s a szavuk továbbra is nagy súllyal bírt a katolikus hívők körében.

A XVII. század végén és a XVIII. század elején a katolikus hit tisztaságának megőrzésében egy népszerű eretnekséggel szemben kellett újra és újra felszólalniuk a Róma püspökeinek. Ez az eretnekség pedig a janzenizmus volt, ami ugyan nem ekkoriban lépett fel először, azonban a XVII. század végén és a XVIII. század elején is komoly zavarokat keltett a Katolikus Egyház híveinek körében.

A janzenizmus egy bizonyos Cornelius Jansen (+1638) löweni egyetemi tanárról kapta a nevét, aki később Ypern városában lett püspök. Ő az Augustinus című munkájában Szent Ágostonra hivatkozva elsősorban az emberi természet teljes megromlásáról és az ellenállhatatlan kegyelemről írt. Ebben a művében a szerző kritizálta a gyakori szentáldozás hagyományát és messzemenően rigorista felfogást képviselt a bűnbánattal, valamint a bűnbocsánattal kapcsolatban. A janzenista nézetek főleg Franciaországban tettek szert nagy népszerűsége mind a világi hívők, mind pedig a klerikusok körében.

Ezeket a janzenista tételeket VII. Sándor (1655-1667) pápa elvetette és eretneknek nyilvánította (1660), amely elítélést kezdetben XIV. Lajos király is támogatta. Később azonban a francia király a pápa ellen fordult ebben a kérdésben (1665), ugyanis a Szentatya nyilatkozata implicit módon a pápai tévedhetetlenségre hivatkozott és ez már sértette a király pápai tekintélyről alkotott gallikán felfogását.⁷³

Néhány évtizeddel később azonban XIV. Lajos király – egy bizonyos Quesnel miatt – ismét kérte a janzenizmus tételeinek pápai kivizsgálását, leginkább annak demokratikus gondolatai miatt.⁷⁴ Akkor már XI. Kelemen (1700-1721) volt a pápa, aki az 1713. szeptember 8-án kiadott Unigenitus bullájában⁷⁵ újra elítélte a janzenizmus tételeit, s ezt a pápai dokumentumot több országban – így Magyarországon is – azonnal elfogadták. Ennek a bullának kiadását azért is tudta könnyedén elérni XIV. Lajos, mert XI. Kelemen pápa köztudottan inkább iránta volt elkötelezve, mint a rivális Habsburgok irányába.⁷⁶ A janzenizmus által generált vita, jóllehet ezzel az újbóli elítéléssel sem jutott nyugvó pontra,

⁷³ vö.: PRECLIN E. – JARRY E., *Histoire de l'église depuis les origines jusqu'à nos jours* 19, Bloud et Gay, Paris 1955, 18.

⁷⁴ vö.: PRECLIN E. – JARRY E., *Histoire de l'église depuis les origines jusqu'à nos jours* 19, Bloud et Gay, Paris 1955, 30.

⁷⁵ vö.: JEDIN, H., *Handbuch der Kirchengeschichte Band V. – Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1999, 410.

⁷⁶ vö.: PRECLIN E. – JARRY E., *Histoire de l'église depuis les origines jusqu'à nos jours* 19, Bloud et Gay, Paris 1955, 28.

azonban ennek a kérdésnek és megoldásának részletesebb kifejtése már nem tartozik a jelen disszertáció sajátos témái közé.

A másik tévtanítás, amellyel ezekben az évtizedekben a pápáknak kiemelten küzdeniük kellett, az a gallikanizmus volt, amit főleg XIV. Lajos francia király szeretett újra és újra felhasználni a Szentszék ellen. A gallikanizmus főbb tételei között találjuk azt az elvet, hogy az országon belül a francia királynak van egyedül joga arra, hogy a megüresedett püspöki székeket betöltse és a pápának azokat csak megerősíteni volt lehetősége; jóllehet ez minden más országban is így működött. Ezen kívül – ami újdonságként hatott – azt is hangsúlyozta, hogy a pápai döntések akkor érvényesek Franciaországban, ha azokat a francia püspökök – akik általában uralkodó lojális alattvalói voltak – is elfogadják.

A gallikanizmus eszméjének gyakori felelevenítésével XIV. Lajos elsősorban a francia egyház fölötti befolyását kívánta kiterjeszteni. A gallikanizmus jóllehet a katolikus hit tisztaságának megőrzése terén sok nehézséget okozott, ezekben az évtizedekben mégsem vezetett egyházszakadáshoz és ezen a téren igazán komoly konfliktust sem kellett kezelniük a korszak pápáinak.

XIV. Lajos gallikán törekvéseivel szemben csupán Boldog XI. Ince pápának kellett komolyabban fellépnie. XIV. Lajos ugyanis 1682-ben összehívta a francia papságot, s azon a gyűlésen a gallikán tételek megfogalmazására bírta rá őket. Boldog XI. Ince pápa válasza sem maradt el, ugyanis még abban az évben egy brévét adott ki, amelyben határozottan elítélte a gallikán tanokat, valamint azon francia püspököket is, akik ebben részt vettek. A brévében foglaltak mellett pedig szilárdan kitartott, nem fogadta el XIV. Lajos püspök jelöltjeit, így 1688 végén több mint harminc püspökség maradt betöltetlen Franciaországban.⁷⁷ Ez jelzi, hogy nem hagyta magát zsarolni, s ennek később meglett a gyümölcse, mert XIV. Lajosnak meg kellett hátrálnia ebben a kérdésben.

Végül azt is érdemes itt megemlítenünk, hogy ezekben az évtizedekben a pápák sokat törődtek az oszmán uralom alól frissen felszabadult országok katolikus missziójával, illetve megújításával. Ahhoz, hogy ezt a célt minél gördülékenyebben és minél hatékonyabban sikerüljön megvalósítani XI. Kelemen pápa külön missziós szemináriumot alapított Rómában, ahol speciálisan ezen területek misszionálására készítették fel a növendékeket.⁷⁸

Láthatjuk tehát, hogy az abszolutizmus kialakulásának idején a pápák és az Egyházi Állam politikai súlya érezhetően csökkent. Már nem volt olyan politikai tekintélye egy

---

⁷⁷ vö.: MONDIN, B., *Pápák Enciklopédiája*, SZIT, Budapest 2001, 522.

⁷⁸ vö.: PRECLIN E. – JARRY E., *Histoire de l'église depuis les origines jusqu'à nos jours 19*, Bloud et Gay, Paris 1955,30-31.

pápanak Európában, mint például III. Incének (1198-1216) a virágzó középkorban, amikor ő királyokat tudott rákényszeríteni arra, hogy békét kössenek egymással, vagy keresztes hadjáratot vezessenek a Közel-Keletre. Ennek a súlyvesztésnek következménye lett az is, hogy a pápák és a Katolikus Egyház ebben a korszakban egyre inkább csak legitimációs eszközök voltak a nagyhatalmú európai uralkodók szemében.

Azt is fontos megállapítanunk, hogy ebben a korszakban bizonyos esetekben némely pápa kénytelen volt jobban elköteleződni egy - elsősorban nagyhatalom - uralkodója felé, amivel elkerülhetetlenül politikai eszközzé is vált, s ez szintén nem tett jót a Szentatyák erkölcsi és olykor hitbeli tekintélyének. Erre az esetre ismertebb példa XI. Kelemen pápa, aki több alkalommal is XIV. Lajos francia király érdekeinek megfelelően volt kénytelen cselekedni.

Ezen káros kapcsolatokból kifolyó tettek mellett ugyanakkor elmondható, hogy néhány pápa még ezekben az évtizedekben is képes volt külpolitikai és nagyhatalmi kérdések és konfliktusok terén vezető szerephez jutni. Ezt példázza számunkra Boldog XI. Ince pápa személye, aki két Szent Liga létrejöttét is meg tudta valósítani és megteremtette annak lehetőségét Európában, hogy a keresztény seregek végül felszabadítsák Magyarország szinte teljes egészét a megszálló oszmán uralom alól. Azonban a fent említett sikerek sem tudtak tartósan nagypolitikai értelemben vett tekintélyt adni a pápáknak, ezek csak epizód jellegű események voltak a barokk pápák korában.

A római pápák tekintélyével kapcsolatban megállapítható, hogy ebben a korszakban a hitkérdések eldöntésében - kisebb nehézségektől eltekintve - még mindig nagy tekintélynek örvendtek a világegyházban – így Európában is -, ami többek között a Trienti Zsinaton elfogadott döntések gyakorlatban való megvalósításának, az újra fellángoló missziós lelkesedésnek, valamint a nemrégiben megalapított rendek által nagymértékben elősegített katolikus megújulásnak volt köszönhető.

5. A pfalzi örökösödési- (1688-1697) és a spanyol örökösödési háború (1701-1714)

Ebben a részben a korszakunkat meghatározó két nagyobb európai háborúra térek ki, amelyek nemcsak az általam vizsgált időszak évtizedeire voltak nagy hatással, hanem az azt követő évszázadokra is. Az ezeken kívül lejátszódó nagy európai fegyveres konfliktussal, az

1700-1721 között zajló Nagy Északi háborúval⁷⁹, mivel nem tartozik szorosan az általam vizsgált események láncolatához, ebben a disszertációban nem foglalkozom. Az alcímben megjelölt két örökösödési háború azért is tekinthető kiemelkedőnek ebben részországokban, mert itt voltak leginkább érintettek a fejezet elején felvázolt nagyhatalmak, illetve a disszertáció főszereplője Keresztély Ágost szász herceg és esztergomi érsek.

A pfalzi örökösödési háború, vagy más néven az augsburgi liga háborúja⁸⁰ tulajdonképpen a XVII. század utolsó éveinek nagy háborúja volt, amely egyben az utókor megítélése szerint a későbbi a spanyol örökösödési háború első felvonásának is tekinthető. Elmondható az is, hogy ebben a két örökösödési háborúban érezhetően kirajzolódtak azok a nagyhatalmi szövetségi viszonyok, illetőleg ellentétek, amelyek a későbbi évtizedekben is meghatározták a nyugat-európai országok egymással való kapcsolatának dinamikáját. Ezen kívül láthatjuk, hogy a résztvevő hatalmak politikai célkitűzései is kristályosabbakká váltak az örökösödési háborúk során, ami nem volt más, mint az alapvető hatalmi egyensúly megőrzése, vagy éppen a dominancia megszerzése az öreg kontinens nyugati felén.

Ezekre a háborúkra már jellemző volt, hogy nem csak Európa területein zajlottak, hanem az észak-amerikai gyarmatokon is, hiszen mindkét fél rendelkezett amerikai gyarmatokkal, így a küzdelmek alakulása az újvilági területekre is óhatatlanul kiterjedt. Ez a szempont is nagyban meghatározta, hogy egy adott ország, melyik nagyhatalom oldalára állt ebben a két fegyveres konfliktusban, de ez az adottság inkább a később kirobbanó spanyol örökösödési háborúban volt meghatározónak mondható.⁸¹

A Napkirály által 1688-ban kirobbantott pfalzi örökösödési háború egyrészt azért tört ki XIV. Lajos és a német-római császár I. Lipót által létrehozott Augsburgi Liga között, mert a francia király meg akarta akadályozni a Habsburg uralkodók európai túlsúlyba kerülését. Ez az aggodalom 1688-ban valóságosnak volt mondható, hiszen az oszmánoktól ekkorra szinte teljes egészében visszafoglalt Magyarország birtoklása által egyértelművé lett minden rivális számára, hogy a Habsburgok ha minden így marad – Európán belül –, hatalmas területi és erőforrásbeli fölényrel fognak rendelkezni a többi európai nagyhatalomhoz viszonyítva, vagyis megszerzi a dominanciát ezen a kontinensen.⁸²

A pfalzi örökösödési háborút kiváltó másik ok pedig az volt, hogy XIV. Lajos az Augsburgi Liga miatt gyakorlatilag be lett kerítve és a külpolitikai elszigeteltségből

---

⁷⁹ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 147.

⁸⁰ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 133.

⁸¹ vö.: GONDA, I. – NIEDERHAUSER, E., *A Habsburgok*, Pannonica Kiadó, Budapest 1998, 97-98.

⁸² vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 251.

mindenáron szabadulnia kellett.⁸³ Ennek az Augsburgi Ligának ugyanis tagjai voltak a Habsburg császár, Spanyolország, Svédország, Hollandia, valamint a Német-Római Birodalom bajor-, frank-, és sváb kerületei. Egy évvel később 1689-ben pedig három újabb taggal - Anglia, Dánia és Savoya - bővült az Augsburgi Liga.⁸⁴

XIV. Lajos tehát azért, hogy megakadályozza a fenti folyamatokat, lerohanta a Pfalzi Választófejedelemséget, mert azt remélte, hogy egyfelől ezzel megoszthatja a Habsburgok seregeit, s így az oszmánok elleni offenzívát megakaszthatja, másfelől pedig ettől a támadástól magának az Augsburgi Ligának megosztását is remélte. Ezek a kitűzött célok azonban csak részben valósultak meg, ugyanis Lipót szövetségesei aktivizálták magukat és az augsburgi szövetség is megerősödött.⁸⁵ A háború első szakaszában mégis a franciák mellé szegődött a hadi szerencse, ugyanis 1690-ben – az idő közben felfejlesztett - francia flotta megverte a holland armadát, valamint ugyanebben az esztendőben a franciák szárazföldi csapatai is győzedelmeskedni tudtak az augsburgi liga seregei felett.⁸⁶

Néhány évvel később azonban a hadi szerencse már nem segítette a franciákat. A tengeren fordult meg először a háború menete, és kezdett a túlerő győzedelmeskedni XIV. Lajos felett. 1692-ben ugyanis azt tervezte a francia király, hogy a trónkövetelő II. Jakobot juttatja hatalomra Angliában és ezzel kikapcsolja az egyik legnagyobb tengeri ellenfelét. Ez a terv végül megghiúsult, és a tervezett francia katonai expedíciós sereg sem tudott partra szállni a brit-szigeteken, ugyanis 1692. május 29-én az egyesült angol-holland armada megverte a francia flottát a normandiai La Hogue foknál, végleg elosztatva ezzel XIV. Lajos Nagy-Britannia leválasztásához fűzött reményeit.⁸⁷

A szárazföldön azonban még mindig a jól kiképzett francia hadsereg volt fölényben, amelyet mind az 1692-ben (Steenkerke), mind pedig az 1693-ban (Neerwinden) megnyert ütközetek bizonyítanak, jóllehet ezek a győzelmek sem hozták meg az északi front franciák által remélt áttörését.⁸⁸ Ezen győzelmeken kívül komoly eredményük volt a franciáknak, hogy 1693. október 4-én sikerült kikapcsolniuk a háborúból Savoyát. A spanyol fronton is hasonló sikereket értek el a francia seregek, ugyanis több várat elfoglaltak Katalóniában és 1697-ben Barcelonát is bevették.⁸⁹

---

⁸³ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 134.

⁸⁴ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 255.

⁸⁵ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 134.

⁸⁶ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 255.

⁸⁷ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 256.

⁸⁸ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 136.

⁸⁹ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 256.

Ezen phürroszi győzelmek ellenére mégis egyre inkább világossá vált, hogy XIV. Lajos ezekkel nem tudta elérni eredetileg kitűzött céljait, ugyanis jóllehet a hadserege ellátottsága nem romlott, az ország készletei rohamosan kezdtek kimerülni, s a hagyományosnak mondható szövetségesei – Svédország, Lengyelország és az Oszmán Birodalom - is folyamatosan veszítettek nagyhatalmi súlyukból.⁹⁰

Franciaországgal szemben pedig az augsburgi liga szövetségesei, mint például Hollandia és Anglia – kiterjedt kereskedelmi háttérüknek köszönhetően - nem mutatták az anyagi kimerülés jeleit, I. Lipót császár pedig képesnek bizonyult arra, hogy megtartsa magyarországi állásait az oszmán támadásokkal szemben.⁹¹ Ezen realitások felismerése után nem meglepő, hogy XIV. Lajos végül késznek mutatkozott a fegyverszünetre és a béke megkötésére.

A kölcsönösnek mutatkozó békevággy hamarosan meghozta gyümölcsét, ugyanis 1697. szeptember 20-án megkötötték a felek a pfalzi örökösödési háborút lezáró békét a hollandiai Ryswijkben. Ebben a békében XIV. Lajos kénytelen volt lemondani Lotharingiáról, csak Elzászt tarthatta meg⁹², azonban Barcelona birtoklása bőven kárpótolta őt. A békekötéskor mindenkiben realizálódhatott az, hogy a francia tengeri hegemoniára való törekvés egy stabil ellenlábásra talált Anglia személyében, illetve az is, hogy az osztrák Habsburgokkal ezután komolyan számolni kell.

Ezt a felismerést minden kétséget kizáróan bizonyította az a tény is, hogy a ryswijki béke megkötése után a nyugati frontról felszabaduló egységeivel kiegészült császári sereg 1699 januárjában Karlócán egy megalázó béke elfogadására tudta rákényszeríteni az Oszmán Birodalmat és ezzel Magyarország majdnem teljes egészében az osztrák Habsburgok kezére került.⁹³

A ryswijki béke megkötése után néhány évig hallgattak a fegyverek az öreg kontinens nyugati felén, azonban ez a nyugalom 1700. november 1-jén hirtelen megszűnt, ugyanis II. Károly spanyol király meghalt utód nélkül, ami a Habsburg-ház spanyol ágának kihalását jelentette.⁹⁴

A spanyol örökség kérdése ismételten kiélezte a konfliktust Franciaország, az osztrák Habsburgok, valamint az angolok és a hollandok között.⁹⁵ Fontos látnunk, hogy ez a kérdés már korábban - 1668-ban - foglalkoztatta XIV. Lajost és I. Lipótot, melynek eredménye

---

⁹⁰ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 138.

⁹¹ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 256.

⁹² vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 481.

⁹³ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 257.

⁹⁴ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 141.

⁹⁵ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 139.

képpen még abban az évben megállapodtak a spanyol örökség felosztásában. Ekkor nagyjából fele-fele arányban megosztottak a spanyol birtokokon, hiszen mindkettőjüknek volt jogalapja az örökléshez.⁹⁶ Ezzel biztosítani tudták volna az európai hatalmi egyensúlyt és mindenki elégedett lett volna a szerződésben tervezett új állapottal. Ez a szerződés azonban nem lépett életbe, ugyanis az akkor gyengélkedő gyermek II. Károly végül is életben maradt és egészen 1700-ig uralkodott Spanyolországban.

Károly betegsége azonban egyre súlyosabb lett és ennek megfelelően a XVII. század végén újra napirendre került a spanyol örökség elosztásának kérdése. Ekkor azonban már nem csak XIV. Lajos és I. Lipót akart beleszólni ebbe a kérdésbe, hanem Anglia és Hollandia is, hiszen ekkor a spanyol koronához még észak-amerikai gyarmatok is tartoztak, ami a két másik hatalom érdekszférájába is beletartozott.⁹⁷

A két nagyhatalom megszokott érdekei mellett a fent említett tengeri hatalmak egyfelől azt szerették volna elkerülni, hogy a spanyol gyarmatokat a franciák szerezzék meg, mert akkor már hatalmas lett volna a franciák befolyása Észak-Amerikában, másfelől pedig V. Károly császár hegemoniájának idejét sem akarták visszahozni.⁹⁸

Több megoldási javaslat is született ezekben az években, amelyekkel el lehetett volna kerülni a fegyveres konfliktust, azonban sajnálatos módon ezek meghiúsultak, és balszerencés módon éppen II. Károly halálakor nem volt semmilyen szerződésben rögzített megállapodás a nagyhatalmak között, ami egy mindenki által elfogadhatónak tartott kompromisszum eredménye lett volna.⁹⁹

A spanyol király halála előtt nemsokkal úgy döntött, hogy XIV. Lajos unokájára, Fülöpre hagyja a koronát¹⁰⁰, ami gyakorlatilag XIV. Lajos francia hegemoniáról szőtt álmainak megvalósulását tette reális lehetőséggé mind Európában, mind pedig Észak-Amerikában. Ez ellen – egyelőre csak egyedül - I. Lipót császár lépett fel katonai erővel is, a másik két tengeri hatalom ekkor még hajlott a békés és méltányos megegyezésre. Ezzel a támadással 1701-ben kitört a spanyol örökösödési háború.¹⁰¹

Ennek a felállásnak megfelelően először a Habsburg seregek indultak meg a franciák ellen. A kezdetben semleges angolok és hollandok azonban hamarosan - 1701-ben - szövetségre léptek Lipóttal. A bajor választó fejedelem II. Miksa Emánuel, illetve XI. Kelemen pápa azonban XIV. Lajos pártjára álltak. Néhány évvel később 1703-ban II. Rákóczi

⁹⁶ vö.: GONDA, I. – Niederhauser, E., *A Habsburgok*, Pannonica Kiadó, Budapest 1998, 97.

⁹⁷ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 141.

⁹⁸ vö.: GONDA, I. – Niederhauser, E., *A Habsburgok*, Pannonica Kiadó, Budapest 1998, 97.

⁹⁹ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 141.

¹⁰⁰ vö.: GONDA, I. – Niederhauser, E., *A Habsburgok*, Pannonica Kiadó, Budapest 1998, 98.

¹⁰¹ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 141.

Ferenc vezetésével Habsburg ellenes felkelés tört ki Magyarországon, amit XIV. Lajos rendszeres pénzadományokkal támogatott, hogy ezáltal megossza, s így gyengítse a császári seregeket.¹⁰²

A fentiekben említett körülményeknek köszönhetően az örökösödési háború kezdeti szakaszában inkább a francia seregek könyvelhettek el komolyabb sikereket, azonban ismételten nem tudtak döntő győzelmet aratni Lipót seregei felett, így lassanként a Habsburgok és szövetségeseik kezdtek felülkerekedni.¹⁰³

Ezek ismeretében nem meglepő, hogy a Habsburgoknak sikerült II. Miksa Emánuel leválasztani francia szövetségéről, ugyanis 1704. augusztus 13-án a höchstadti csatában megverték a bajor seregeket a császáriak, ami után a választófejedelemet megfosztották országától.¹⁰⁴ A Savoyai Jenő által vezetett császári seregek pedig 1706-ban minden spanyol koronához tartozó itáliai területet megszerezték a Habsburgoknak.¹⁰⁵ A háború későbbi szakaszában a spanyolországi front eseményei sem alakultak kedvezően XIV. Lajos számára, ott is csupán részeredményeket tudott elérni. A háború legnagyobb ütközetében 1709. szeptember 11-i malplaquet-i csatában pedig – ahol összesen kétszázezer katona harcolt –, végül a császáriak győzedelmeskedtek, ami után már Franciaország fővárosát, Párizst fenyegették.¹⁰⁶

Ezek után a megtört XIV. Lajos békét szeretett volna kötni akár azon az áron is, hogy saját unokájának küld hadüzenetet Spanyolországba, azonban egy váratlan esemény megmentette őt ettől a megaláztatástól. Anglia ugyanis bejelentette a békéről való egyeztetési szándékát¹⁰⁷, ami az ottani orientációváltással, illetve az államkassza háború miatti kimerülésével magyarázható.¹⁰⁸

A Habsburgok azonban 1711-ben – a Sztáthi békével – sikeresen lezárták a Rákóczi-szabadságharcot, így már csak a nyugati fronttal kellett foglalkozniuk, és a hollandok sem akartak még lemondani hódítási lehetőségeikről, ezért ők ketten még folytatták a háborút abban bízva, hogy így is elbírnak a franciákkal. Azonban a francia seregek 1712. július 24-én Denain-nél legyőzték a hollandokat, majd több erődjüket is megszerezték. Ezek után a hollandok már késznek mutatkoztak a béke megkötésére.¹⁰⁹

---

¹⁰² vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 260.

¹⁰³ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 145.

¹⁰⁴ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 259.

¹⁰⁵ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 145.

¹⁰⁶ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 261.

¹⁰⁷ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 145.

¹⁰⁸ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 261.

¹⁰⁹ vö.: KALMÁR, J., *A spanyol örökösödési háború*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 78.

A Habsburgok jóllehet gyakorlatilag háborúzni vágyó szövetséges nélkül maradtak, mégsem akarták befejezni a háborút, mert bíztak abban, elég erősek ahhoz, hogy csupán a saját seregeikre támaszkodva is térdre tudják kényszeríteni a francia grande armée-t. A Villard marshall vezette francia alakulatok azonban 1712. július 24-én Landrecies-nél sikeresen megállították a császári seregeket. Nem sokkal ezután pedig - a franciák szerencséjére - a Német-római Birodalomban felütötte fejét a pestis, ami már megakadályozta a komolyabb hadi mozgásokat. Ezek a körülmények már a Habsburgokat is fogékonyabbá tették a béketárgyalások megkezdésére.¹¹⁰

Miután tehát már mindenki kész volt békét kötni, gyakorlatilag három békében lezárták a hatalmak a spanyol örökösödési háborút. Az első békében, amit 1713. április 13-án Utrechtben írtak alá, a franciák minden kisebb állammal békét kötöttek az osztrákokat, vagyis a Habsburgokat kivéve. A Habsburg-francia békeszerződést kicsit később 1714. március 7-én írták alá a felek Rastattban. Az osztrák-francia a szerződést néhány hónappal később - 1714. szeptember 7-én – Badenben, a Német-Római Birodalomra vonatkozó kiegészítésekkel is ellátták a békülő felek.¹¹¹

Az spanyol örökösödési háborút lezáró békéknek a tartalma nem tartogatott sok meglepetést. Ezeknek a békeszerződéseknek értelmében a Habsburgok megtarthatták a háborúban szerzett itáliai területeiket, míg V. Fülöp – XIV. Lajos unokája - megtarthatta Spanyolországot annak gyarmataival együtt, azzal a szigorú megkötéssel, hogy azokat sohasem egyesítheti Franciaországgal.¹¹²

A legnagyobb nyertes azonban nem a nagyhatalmak, hanem Anglia lett azáltal, hogy egyfelől a spanyol felségterületeken kereskedelmi kiváltságokat nyert magának, másfelől pedig, hogy sikerült újabb gyarmatokat szereznie magának. Franciaország sem járt annyira rosszul, mint korábban várható lett volna, hiszen megőrizte nagyhatalmi státuszát.¹¹³

Ez az új békerendszer tehát megteremtette egyfelől a később is tartósnak bizonyuló egyensúlyt az európai államok kapcsolatrendszerében, másfelől pedig a stabil békét Európa nyugati felében. Ettől kezdve eljött egy olyan korszak, aminek nem az Európán belüli területszerzés általi gyarapodás volt a mozgató elve, hanem inkább a gyarmatok által

---

¹¹⁰ vö.: KALMÁR, J., *A spanyol örökösödési háború*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 78.

¹¹¹ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 146.

¹¹² vö.: KALMÁR, J., *A spanyol örökösödési háború*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 78.

¹¹³ vö.: KALMÁR, J., *A spanyol örökösödési háború*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 78.

biztosított gazdasági lehetőségek minél teljesebb kiaknázása.¹¹⁴ Ebben a később kiteljesedő versengésben végül egyértelműen Nagy-Britannia lett a győztes, de ennek kifejtése már nem tartozik jelen disszertáció meghatározó témái közé.

6. Összegzés

Láthatjuk tehát, hogy az 1664-1725 közötti időszakban Franciaország és a Német-Római Birodalom voltak a meghatározó nagyhatalmak Nyugat- és Közép-Európában. A francia állam egy erősen központosított, jól szervezett állam volt, amelynek teljhatalmú ura, XIV. Lajos hegemon szerepet szánt Európában. Ezen cél elérésének, olykor megőrzésének érdekében nagyon sok háborút kezdeményezett, elsősorban a Habsburg uralkodókkal szemben.

Azt is el lehet mondani erről az évszázadról, hogy a Habsburg császároknak sok nehéz kihívással kellett megküzdeniük ezekben az évtizedekben, azonban sikerrel kiállták ezeket a megpróbáltatásokat. A XVII. század végére sikerült visszahódítani Magyarországot majdnem teljes területét az Oszmán Birodalomtól, és XIV. Lajossal szemben is sikerrel tudtak fellépni egy olyan államalakulat uralkodóiként, amelynek egységben tartása koránt sem volt egyszerű feladat.

A pápaság hitbeli kérdésekben megnyilvánuló tekintélye ezekben az évtizedekben is – néhány komolyabb vitát leszámítva - sértetlenül megmaradt a Katolikus Egyház berkein belül és a különböző eretnokségekkel és téves mozgalmakkal szemben is sikeresen helyt állt. Az Egyházi Állam és így a pápák politikai súlyvesztésének folyamatát azonban nem sikerült visszafordítani, csupán csak egy rövid időre megfékeznie. Ennek volt egyik utolsó példája a Boldog XI. Ince pápa által megszervezett Szent Liga, amely nagyban hozzájárult Magyarország felszabadításához.

Ezekben az évtizedekben két nagy örökösödési háború rázta meg Nyugat-Európát – pfalzi-, valamint a spanyol örökösödési háború -, amelyek lezárása után egy tartós béke köszöntött az öreg kontinens ezen felére, és amely már egy újabb nagyhatalom – Nagy-Britannia – megjelenését és felemelkedését is sejtette a háttérben.

---

¹¹⁴ vö.: KALMÁR, J., *A spanyol örökösödési háború*, in *A kora újkor története*, szerk. POÓR, J., Osiris Kiadó, Budapest 2009, 79.

7. Magyarország történelmének alakulása 1664-1725 között

Ebben az alfejezetben Magyarország 1664-1725 közötti meglehetősen viharosnak és véresnek mondható történelmével foglalkozom röviden elsősorban azért, mert annak eseményeinél több esetben is fontos szerepet vállalt disszertációm főszereplője: Keresztély Ágost. Ezekben az évtizedekben élhette át a Magyarországon élő ember azt, hogy milyen az, amikor végveszélyben van a hazája, amikor már négy részre szakadt az ország, s azt is, milyen viharos gyorsasággal - mindössze két évtized leforgása alatt – tud ez az állapot a visszájára fordulni. Ebben a szűken vett negyven esztendőben ugyanis az oszmán seregek 1683 megtámadták és csaknem elfoglalták Bécs városát¹¹⁵, amelyet csak a felmentő seregek tudtak felszabadítani szeptember végén.¹¹⁶ Ezt követően több csatát is elvesztettek az oszmánok, melynek végül az lett a következménye, hogy 1699-ben egy megalázó béke elfogadására kényszerültek Karlócán¹¹⁷, s ennek értelmében az Oszmán Birodalomnak le kellett mondania majdnem az összes magyarországi területről.

A karlócai békekötést követő évtizedekben azonban azzal is szembe kellett néznie valamely magyarországi rendhez tartozó embernek, hogy a felszabadító uralkodó – I. Lipót császár – nem úgy tekint Magyarországra, mint szuverén, saját jogrendszerrel rendelkező országra, hanem mint a karddal megszerzett örökös tartományára – egyre a több közül - és ennek megfelelően nem tartotta tiszteletben a több évszázadra visszatekintő ősi hagyományokat, nemesi mentességeket és törvényeket.

Ennek az egyre feszültebb helyzetnek lett végül az a következménye, hogy a magyar rendek hamarosan fellázadtak és ezzel kitört a II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem által vezetett szabadságharc (1703-1711) pont az országot korábban felszabadító Habsburg uralkodó ellen. Ez a háború bár katonai szempontból semmiképpen sem nevezhető győztes szabadságharcnak, mégis egy méltányos békével zárult 1711. április 30-án, Szatmáron¹¹⁸, ami lehetővé tette, hogy nem sokkal később egy mindkét fél számára elfogadható valódi és tartós kompromisszum születhessen meg az uralkodó és a magyar rendek között. A szatmári békét követően a kiegyezés is megszületett, ami után végre semmi sem állt Magyarország újjáépítésének és felvirágoztatásának útjában.¹¹⁹

---

¹¹⁵ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 638.

¹¹⁶ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 133.

¹¹⁷ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 638.

¹¹⁸ vö.: GEBEL, S., *Magyarország története 11. – A Rákóczi-szabadságharc 1703-1711*, Kossuth, Budapest 2009, 103.

¹¹⁹ vö.: KATUS, L., *A modern Magyarország születése – Magyarország története 1711-1914*, Kronosz, Pécs 2012, 17.

A fent említett háborúk ugyan sok szenvedést hoztak Magyarországra, de egyben a megújulást, a felszabadulás reményét is magukban hordozták, s 1711 után egy olyan korszak kezdődött az országban, amelyet sok szempontból a megújulás öröme és lendülete jellemezett. Ezekben az években is voltak – hosszú időn át zárójelbe tett, majd pedig kiújuló - konfliktusok a rendek és a király, a katolikusok és a protestánsok, a püspökök és a világi főurak között, de ezek már az országgyűlésen békésebb mederben lettek megvitatva, mindenféle fegyveres konfliktus nélkül.

Ebben az alfejezetben elsősorban az 1664-1725 között lezajló fontosabb eseményeket veszem végig kicsit részletesebben. Azokat az eseményeket, ütközeteket, folyamatokat veszem végig a teljesség igénye nélkül, amelyek segítenek bennünket abban, hogy jobban értsük a magyar történelemnek ezt az alkorszakát. Ennek a résznek az elején kitérek röviden az Oszmán Birodalom korabeli viszonyaira, belső állapotára és folyamataira, melyek nagyban lehetővé tették a Szent Ligák ellene folytatott sikeres háborúit.

Ezek mellett röviden kitérek még azon állapotokra, viszonyokra és problémákra, amelyek háborúkat megelőzően mind a Magyar Királyságra, mind pedig az Erdélyi Fejedelemségre jellemezőek voltak az 1660-as években.

8. Az Oszmán Birodalom fontosabb jellemzői az 1660-as évek elején

Az Oszmán Birodalom – amely számtalan etnikumot kényszerített a Birodalomba való beilleszkedésre¹²⁰ - az 1660-as évek elejére érte el Európában a legnagyobb kiterjedtségét, ami azt jelentette, hogy Dél-Kelet-Európa nagy részét vagy teljes egészében birtokolták, vagy az ottani államokat hűbéresi státuszban tartották. Ha ránézünk Európa ezen részország viszonyait ábrázoló térképére, akkor láthatjuk, hogy az egész Balkán-félsziget, Magyarország egyharmada, valamint Lengyelország déli területei is az oszmánok kezén voltak. Ezen kívül láthatjuk azt is, hogy a Havasalföldi-, a Moldovai-, valamint az Erdélyi Fejedelemség is az Oszmán Birodalom vazallusai közé tartoztak. A krími tatároknak is hasonló sorsa volt még ezekben az években és a Földközi-tengeren is több stratégiaileg fontos terület felett – például Ciprus szigete - gyakorolt fennhatóságot az Oszmán Birodalom.¹²¹

A Déli és Keleti területeken is nagy kiterjedésű birodalmat fogott össze az Oszmán Birodalom, hiszen szinte az egész észak-afrikai partvidéket, Egyiptomot, az Arab-félsziget

¹²⁰ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 635.

¹²¹ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 635.

nagy részét, Irakot és a krími tatárokat is magukba olvasztották, vagy vazallusi sorban tartották.¹²²

Az 1660-as évekre azonban kezdett észrevehetővé válni az Oszmán Birodalom gyengülése, aminek főbb oka a gazdasági nehézségek és az ebből fakadó katonai problémák is jeleztek.¹²³ Ennek a sikertelenebb időszaknak lett többek között az is a gyümölcse, hogy Ibrahim szultán (1640-1648) mindenképpen került az osztrák Habsburgokkal való nyílt háborús konfliktust, ami a Magyar Királysággal kötött békében és II. Rákóczi György Bécs ellenes offenzívájának megtiltásában is megnyilvánult.

Az Oszmán Birodalom belső rendjének komoly fokú meggyengülésére utalt az is, hogy Ibrahim szultánt – ezen szégyenteljesnek gondolt - lépései után a saját katonái meggyilkolták és hét éves – tehát kiskorú – fiát, IV. Mehmedet (1648-1687) tették meg uralkodónak, ami után az ő nevében kormányzó nagyvezírek gyakorlatilag kezükbe vették a tényleges hatalmat.¹²⁴

Először Köprülü Mehmed nagyvezír ragadta magához az irányítást és nagy intenzitással látott hozzá az Oszmán Birodalom megreformálásához, először is a pénzügyek rendezésével. A nagyvezír persze nem csupán az államkincstár ügyeit kívánta rendezni, hanem elkezdett határozottabban fellépni a Birodalom ellen harcolókkal is. Ennek keretében visszafoglalta a Velencei Köztársaságtól az előző évben elvesztett tengeri erődítményeket, Erdélyben pedig egy büntető hadjárat (1660) keretében megtorolta II. Rákóczi György engedetlenségét, ugyanis az erdélyi fejedelem a Portától való engedélykérés nélkül akarta megszerezni magának a lengyel trónt.¹²⁵ Köprülü Mehmed ebben a büntető hadjáratban elfoglalta az Erdélyi Fejedelemség központját, Nagyváradot, ezután pedig II. Rákóczi György helyett Apafi Mihályt tette fejedelemmé.¹²⁶

Nem sokkal később Köprülü Mehmed meghalt és fia Köprülü Ahmed – szintén nagyvezíri minőségben - vette át az Oszmán Birodalom irányítását. Ő 1662-ben még egyszer feldúlta Erdélyt, majd 1663-ban Magyarországon vezetett hadjáratot, aminek keretében elfoglalta - Bécs egyik utolsó védőbástyáját - Érsekújvárt. Mivel pedig nem talált ellenfélre, a Magyarországon szerzett 30.000 rabszolgával győztesen tért vissza az Oszmán Birodalom fővárosába, Isztambulba.¹²⁷ Köprülü Mehmed 1661-es halála után pedig fia Köprülü Fázil

---

¹²² vö.: HAHNER, P., *Magyarország szerencséje*, Animus, Budapest 2019, 23.

¹²³ vö.: HAHNER, P., *Magyarország szerencséje*, Animus, Budapest 2019, 23-24.

¹²⁴ vö.: *Pallas Nagylexikona XVI.*, Pallas irodalmi nyomda, Budapest 1897, 323.

¹²⁵ vö.: HAHNER, P., *Magyarország szerencséje*, Animus, Budapest 2019, 25-26.

¹²⁶ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 273.

¹²⁷ vö.: *Pallas Nagylexikona XVI.*, Pallas irodalmi nyomda, Budapest 1897, 323.

Ahmed követte őt a nagyvezíri hatalomban.¹²⁸ Ez volt az a pillanat, amikor a Birodalom elérte a legnagyobb földrajzi kiterjedtségét.

Elmondható tehát, hogy az Oszmán Birodalom 1664-re elérte kiterjedtségének csúcsát, melynek keretében tulajdonképpen Dél-Kelet-Európa egészét birtokolták és a Földközi-tengeren is meghatározó hatalomnak számított. Láthatjuk azt is, hogy az oszmánok még mindig jelentős katonai erővel bírtak ekkoriban, amit az 1660-as évek első felében véghezvitt sikeres hadjáratok és a Habsburgok komolyabb ellenállásának hiánya is bizonyítottak. Azonban a szultánság meggyengülése és a pénzügyek ziláltsága már jelezte a rendszer gyengeségét, valamint hosszú távú fenntarthatatlanságát, s ennek az is következménye lett, hogy 1683-ban katonai szempontból is világossá vált mindenki számára a Nyugat erőfölénye.¹²⁹

9. Az Erdélyi Fejedelemség az 1660-as évek elején

Az Erdélyi Fejedelemségről tudjuk jól, hogy az Oszmán Birodalom egyik vazallus állama volt. Ennek a hűbéresi létnek egyik áldásos következményeként Erdély életében voltak viszonylag békés, prosperáló időszakok, aminek hála komoly mértékben fejlődhetett több mint egy évszázados önálló története alatt, sőt némely kivételes esetben saját külpolitikát is folytathatott, amihez azonban minden esetben szükség volt a Porta engedélyére.¹³⁰ Az Erdélyi Fejedelemségre jellemző volt ekkor a viszonylagos vallási türelem, hiszen ekkor a Fejedelemség egységét, s ezzel együtt a stabilitását mindenek előtt a vallások közötti béke garantálta. Ennek megfelelően a vallások közötti békét minden fejedelmi gyűlésükön megerősítették az erdélyi rendek.

A békés évtizedek után azonban egy rendkívül ambiciózus, ám nagyon megfontolatlan fejdelem került Erdély élére II. Rákóczi György (1648-1660) személyében. II. Rákóczi György kezdetben tehetséges diplomatának és sikeres hadvezérnek mutatkozott. Ennek keretében ügyesen avatkozott bele Havasalföld hatalmi ügyeibe, amit többek között az bizonyít, hogy képes volt ott a saját jelöltjét hatalomra segíteni, és azt megőrizni (1653-1655), aki halála jeléül később elismerte II. Rákóczi Györgyöt hűbérurának.¹³¹

Az ambiciózus fejdelem azonban nagyratörőbb terveket dédelgetett magában, amelyek megvalósítása felé tett első lépése az volt, hogy Gyulafehérváron 1656. szeptember

---

¹²⁸ vö.: HAHNER, P., *Magyarország szerencséje*, Animus, Budapest 2019, 26.

¹²⁹ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 133.

¹³⁰ vö.: OBORNI, T., *Erdély fejedelmei*, Pannonica, Budapest 2002, 37-38.

¹³¹ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 270.

7-én Havasalfölddel, Moldvával és Bogdan Hmelynickij kozák hetmannal létre hozott lengyel ellenes szövetséget.¹³² Ez már mutatta, hogy II. Rákóczi György szeretne lengyel király lenni és csak keresi a kedvező alkalmat. Ez a kedvezőnek tűnő pillanat kisvártatva el is érkezett, ugyanis a svéd király X. Károly (1654-1660) Lengyelország ellen vezetett hadjárata kedvezőtlenülélénél 1656-ban segítséget kért Rákóczitól és cserébe felajánlotta neki a lengyel trónt.¹³³

Ekkor II. Rákóczi György rögtön készülődni kezdett és 1657 januárjában elindult a lengyel frontra. Ez a hadjárat azonban több szempontból is problematikusnak bizonyult. Egyfelől a fejedelem nem tájékoztatta erről a fejedelmi tanácsot, illetőleg az a sereg, amellyel Rákóczi útra kelt, nem volt alkalmas egy hosszantartó háború megvívására.¹³⁴

Másfelől pedig az elbizakodott fejedelem nem kért engedélyt a Portától hadjárata elindítása előtt, illetve ezzel az akcióval balszerencsés módon oszmán érdekköröket is megsértett.¹³⁵ Ezen politikai könnyelműségének a hátterében állhatott az is, hogy a fejedelem nem észlelte a Porta politikájának újbóli keményvonalassá válását, amit Köprülü Mehmed nagyvezír hatalomra jutásának körülményei egyébként előre jeleztek.¹³⁶

Ez a hadjárat II. Rákóczi György számára végül csúfos vereséggel és a seregének elvesztésével végződött, s ő maga is csak súlyos összegek kifizetésével tudta visszavásárolni a katonáit és a békét.¹³⁷ Az Oszmán Birodalom, miután értesült Rákóczi engedetlenségéről azt követelte a fejedelemtől, hogy mondjon le a trónjáról, ő azonban erre nem volt hajlandó.

A meggondolatlan fejedelem ezzel a tettevel egy hatalmas oszmán inváziót hozott Erdélyre, amelynek 1660. június 7-én ő maga is áldozata lett, s a fejedelem halálát követően nem sokkal - 1660. augusztus 27-én - az Erdélyi Fejedelemség egyik legmeghatározóbb városa, Nagyvárad is elesett. Ezután az oszmánok Nagyvárad központtal megalapították a Török Hódoltság ötödik vilajetjét, ami a kortársak szemében az Erdélyi Fejedelemség bukásával volt egyenlő.¹³⁸

Ezután II. Rákóczi György utódlásának kérdése körül alakult ki egy kisebb konfliktus, amelyből 1662-ben végül Apafi Mihály került ki győztesen. Apafi Mihálynak azonban már csak egy rendkívüli mértékben megtépzott és összezsugorodott fejedelemség jutott

---

¹³² vö.: OBORNI, T., *Erdély fejedelmei*, Pannonica, Budapest 2002, 153-154.

¹³³ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 270.

¹³⁴ vö.: OBORNI, T., *Erdély fejedelmei*, Pannonica, Budapest 2002, 157.

¹³⁵ vö.: OBORNI, T., *Erdély fejedelmei*, Pannonica, Budapest 2002, 155.

¹³⁶ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 271.

¹³⁷ vö.: OBORNI, T., *Erdély fejedelmei*, Pannonica, Budapest 2002, 157.

¹³⁸ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 272.

osztályrészül, ráadásul évi 40.000 aranyat kellett fizetnie a Portának, ami a Fejedelemség korábban fizetett éves adójának majdnem a háromszorosa volt.¹³⁹

Láthatjuk tehát, hogy 1664-re az Erdélyi Fejedelemség gyakorlatilag megszűnt jelentős fejedelemségnek lenni, mert II. Rákóczi György több szerencsétlen döntésének következtében néhány év alatt veszített a területeiből, és annak többszöri feldúlását is meg kellett élnie. Az Erdélyi Fejedelemség ezeknek a tragédiáknak elszenvedése után inkább egy olyan háború sújtotta ország képét mutatta, amelyet ügyes politikával megmentett ugyan, de szüksége volt a szomszédai – elsősorban a Magyar Királyság – hathatós segítségére.¹⁴⁰

10. A Magyar Királyság az 1660-as évek elején

A Magyar Királyság az 1660-as évekre - az oszmán hódítások következtében - gyakorlatilag az ország felföldi vármegyéire és a horvát-szlavón területekre zsugorodott. A magyar és a horvát rendek érthető módon nem akartak ebbe belenyugodni, s a harmincéves háború 1648-as lezárását követően azt remélték, hogy a Habsburg uralkodók – egyéb akadály nem lévén – most már neki látnak az oszmán uralom felszámolásának Magyarországon. Azért is bíztak a Habsburgokban, mert reálpolitikusokként tisztában voltak azzal, hogy szükség van az ő haderejükre ahhoz, hogy ezt a vállalkozást siker koronázhassa. Azonban 1649-ben az akkor uralkodó III. Ferdinánd (1637-1657) – a háború kockázatos volta miatt - nem akart nyílt konfliktust kezdeményezni az oszmánokkal, így IV. Mehmed szultánnal egy újabb 22 éves békét írt alá.¹⁴¹

Persze ez a béke nem jelentett teljes fegyverszünetet, hiszen például 1652-ben négy Esterházy fiú is életét vesztette egy Esztergomért vívott „határmenti csatában”. Ezen villongások mellett egyre világosabbá vált a jelentősebb gondolkodók – mint például a horvát bán Zrínyi Miklós – szemében, hogy az oszmán kérdésre a végleges megoldás csak az lehet, ha kiűzik őket az ország teljes területéről. Emellett az is kristályosodni látszott, hogy a sikeres küzdelemhez belső megújulások szükségesek, mint például a közönyösségből és a behódolási vágyból való kijózanodás, valamint egy nemzeti hadsereg felállítása. Láthatjuk tehát, hogy az oszmánokkal szembeni magatartás kérdésében megosztott volt a Magyar Királyság, hiszen

---

¹³⁹ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 273.

¹⁴⁰ vö.: OBORNI, T., *Erdély fejedelmei*, Pannonica, Budapest 2002, 173-174.

¹⁴¹ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 273.

volt, aki a status quo fenntartása mellett érvelt, és volt, aki a fegyveres harc felvállalását, valamint az ahhoz szükséges reformok végrehajtását szorgalmazta.¹⁴²

Az 1662-es pozsonyi országgyűlésen érezhető volt ez a megosztottság, amit többek között az is jelzett, hogy a protestáns erdélyi követek hamar távoztak, a Zrínyi-féle elképzelések közül pedig többet kénytelen volt szentesíteni I. Lipót császár, de ezek is inkább kompromisszumok voltak a király részéről és nem pedig a harci kedv feléledésének jelei. Az országgyűlésen megfogalmazott törvények ráadásul a gyakorlatban nem tudtak érvényesülni, ugyanis 1663-ban Köprülü Ahmed nagyvezír vezetésével oszmán támadás érte a Magyar Királyságot, s ez az esemény gyakorlatilag felszínre hozta a vitatkozó felek – uralkodó és a magyar rendek - valódi szándékait.¹⁴³

Ebben az oszmánok elleni harcban ugyanis egyáltalán nem a keresztény seregek voltak a kezdeményezők, hanem sokkal inkább a támadó törökök, amelynek következtében Párkánynál megverték a királyi hadakat, s még annak az évnek szeptemberében megostromolták Érsekújvárt. A 39 napos ostrom végén be is vették a várat, amivel nagyon közel kerültek az oszmánok a rég áhított célhoz: Bécs városának megtámadásához. Mindezen – látszólag tragikus és kétségbeejtő – hadi kudarcok ellenére a keresztény nagyhatalmak megsejtették, hogy ez az oszmán siker korántsem tükrözi a katonai realitásokat a maga teljességében.¹⁴⁴

Láthatjuk tehát, hogy a Magyar Királyság az 1660-as évek elején - az Erdélyi Fejedelemséghez hasonlóan - nagy veszteségeket kellett, hogy elszenvedjen az Oszmán Birodalommal vívott harcai során. Azonban azt is meg kell említenünk, hogy ezen katonai kudarcok ellenére erősödni kezdett a harci kedv a magyarországi rendek körében, aminek reális alapot adott az, hogy már több mint tíz éve vége volt a harmincéves háborúnak és elviekben semmi sem akadályozta már a Habsburg uralkodókat az oszmánok elleni offenzív háború elkezdésében.

A XVII. század második felének elején azonban még az is megfigyelhető volt, hogy I. Lipót császár a kedvező körülmények ellenére nem akart háborút kezdeményezni az oszmánokkal szemben, ami érthető módon növelte a feszültséget az uralkodó és a magyar rendek között. Ez a kisebb feszültség és nézeteltérés volt meghatározó ekkoriban a Magyar Királyságban, amik mellett egyre inkább érzékelhető volt az Oszmán Birodalom fokozatos meggyengülése is.

---

¹⁴² vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 274.

¹⁴³ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 274.

¹⁴⁴ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 274.

11. Magyarországi események 1664-1683 között

Az 1663-as oszmán hadjárat után tehát, bár a Magyar Királyság újabb területi veszteségeket szenvedett el, ez mégsem okozott nagy riadalmat a magyar és horvát rendek körében, inkább összekovácsolta azokat. A magyarországi vezető személyek - félretéve korábbi nézeteltéréseiket - összefogtak és nagy áldozatok árán a rajnai szövetségeseikkel együtt felállítottak egy sereget, aminek élére Zrínyi Miklós horvát bánt nevezték ki. Ő pedig élt az irányába megszávozott bizalommal és az általa vezetett téli hadjárat során mélyen benyomult a Török Hódoltság területeire és több várat is meghódítva eljutott egészen Pécsig. Ugyan a várost nem tudta bevenni, de útban visszafelé – stratégiai megfontolásokból - 1664. február 2-án felégette az eszéki hidat.¹⁴⁵

Zrínyi Miklós téli hadjáratának gyors sikere az összes európai uralkodót fellelkesítette, kivéve a Habsburgokat, akik inkább a Duna vonalának védelmére koncentráltak és még mindig kerülni akarták az oszmánokkal szembeni nyílt háborút. Ennek a passzivitásnak eredményeképpen – és Köprülü Ahmed nagyvezír gyors megérkezésének köszönhetően – Zrínyi Miklós seregeit megverték az oszmánok Nagykanizsánál, ami után a horvát bán Új-Zrinyivárra vonult vissza és védekezésre kényszerült.

Raimondo Montecuccoli a császári seregek vezére ekkor sem akart harcolni az oszmánok ellen, hanem a kapott parancs értelmében még mindig csupán Bécs védelmére koncentrált. Ez a passzív állapot akkor változott, amikor az oszmánok elérték Szentgotthárdot. Ekkor - 1664. augusztus 1-jén - Montecuccoli – mivel más választása már nem maradt - felvállalta a nyílt ütközetet és tönkrement az oszmán seregeket, akik aznap 16 ezer embert veszítettek.¹⁴⁶

E fényes győzelem után mindenki azt várta, hogy végre lendületet vesznek a Habsburgok és támadó hadjáratot indítanak az Oszmán Birodalom ellen. Azonban sokak csalódására nem ez történt, hanem I. Lipót 1664. augusztus 10-én, a vasvári békében megegyezett Köprülü Ahmed nagyvezírral abban, hogy húsz évig nem támadják meg egymást, visszaállítják az 1664 előtti status quo-t, sőt a felek kölcsönösen megegyeztek abban is, hogy bármiféle ellenséges magyar szervezkedésről értesítik a másik felet. I. Lipót császár ilyen irányú döntésének hátterében az éppen a franciákkal vívott nyugati front eseményei is

¹⁴⁵ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 275.

¹⁴⁶ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 276.

szerepet játszottak. A vasvári béke kihirdetése nagy felháborodást keltett a magyar rendek köreiből, de egyelőre el kellett fogadniuk az elfogadhatatlant, ráadásul 1664 novemberében Zrínyi Miklós is meghalt egy vadászbaleset során.¹⁴⁷

Ezt követően 1666-ban Wesselényi Ferenc nádor - végső elkeseredésében - a Portához fordult azzal az ajánlattal, hogy ha bizonyos jogokat tiszteletben tartanak az oszmánok és hadsereggel is segítik a magyarokat, akkor a rendek elismerik fennhatóságukat Magyarország egész területén. Ennek az ajánlatnak sok szempontból nem volt realitása, hiszen a valóságban az oszmán fennhatóság ekkor már szinte csak névleges volt a Hódoltság területein, ráadásul a Porta – korábbi ígéretéhez híven – mindenről értesítette a Bécsi Udvar, s ennek következtében az egész szervezkedést felszámolták, annak vezetőit pedig 1671. április 30-án kivégezték.¹⁴⁸

A Wesselényi féle összeesküvésnek egy másik és sokkal súlyosabb következménye az lett, hogy Lipót császár 1670-ben felmondta a magyar alkotmányt és onnantól kezdve a Magyar Királyságot is rendeleti úton kormányozta.¹⁴⁹ Ennek a döntésnek pedig az lett a gyakorlati következménye, hogy Lipót az adókat hatalmas mértékben megemelte, majd miután azt nem tudta behajtani, elkezdte üldözni a protestánsokat azért, hogy a vagyonuk elkobzása által pótolja a kincstár hiányzó bevételeit. Ezen kegyetlen évek szomorú emléke az ellenálló protestáns lelkészek 1674-ben bekövetkező gályarabságba küldése. A fentiekben említett áldatlan viszonyok következtében rengeteg bujdosó menekült Erdélybe, ahol egy újabb felkelés gondolata kezdett érlelődni a magyar emberek szívében.

Néhány apró támadástól eltekintve eleinte nem volt komoly összeütközés a németek és az Erdélyből betörő bujdosók között, inkább az évek során kialakult anarchikus állapotok okoztak szenvedést minden helyi lakosnak. Ezekben az években gyakorlatilag Erdély volt a legkonszolidáltabb állam a térségben, amelyet Apafi Mihály hozott rendbe néhány évtized alatt. Az I. Lipót elleni keletről indítandó támadás kieszközlésében érdekelt XIV. Lajos király 1677-ben rá tudta venni Apafit arra, hogy indítson el Erdélyből egy komolyabb hadsereget a Magyar Királyság területe felé. Ennek a hadseregnek élén azonban már nem Apafi Mihály állt, hanem a nép körében sokkal kedveltebb vezér: Thököly Imre.¹⁵⁰

Eleinte Thököly Imrének is csak átmeneti sikerei voltak, amelynek a legfontosabb közvetett eredménye az lett, hogy I. Lipót 1681-ben újra összehívta az országgyűlést Sopronba, ahol visszaállította az alkotmányt és visszavonta az 1670 óta foganatosított

---

¹⁴⁷ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 277.

¹⁴⁸ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 280.

¹⁴⁹ vö.: HAHNER, P., *Magyarország szerencséje*, Animus, Budapest 2019, 61.

¹⁵⁰ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 283.

rendeletek túlnyomó többségét, valamint a protestánsoknak is nagyobb vallásszabadságot biztosított. Ezek a változtatások azonban nem hozták el a remélt békét, ugyanis XIV. Lajos francia uralkodó és a Porta a Habsburgok gyengítésében, így a háború folytatásában voltak érdekeltek.

Az oszmánok tehát - érdekeik logikájának megfelelően – támogatták Thököly hódító háborúját és emellett 1682-ben odaadták neki az Észak-Magyarország fejedelme címet is, s ezzel Magyarország néhány évre sajnálatos módon négy részre szakadt. Apafi Mihály pedig világosan látva a Habsburg-oszmán erőviszonyok realitásait, mindent megtett azért, hogy inkább kimaradjon ezekből az eseményekből, amelynek következtében ugyan külpolitikai értelemben egy időre elszigetelődött, viszont a későbbi bukást követően nem kellett súlyos árat fizetnie a kudarcért.¹⁵¹

A Habsburgok pedig békepolitikájuk céljainak megfelelően 1682-ben – mivel a Vasváron meghatározott húsz esztendő lejárt - béke delegációt küldtek a Portához, hogy meghosszabbítsák a békét. Kara Musztafa nagyvezír azonban mivel – rosszul informáltságában - úgy ítélte meg a helyzetet, hogy egy esetleges háborúból győztesen kerülne ki, inkább a béke felmondása mellett döntött és nagy erővel elkezdett felkészülni Bécs városának következő évi ostromára.¹⁵²

12. Bécs ostromától a karlócai békéig (1683-1699)

Miután Kara Musztafa nagyvezír befejezte a Bécs ellen indítandó hadjáratra való felkészülést, 1683. március 31-én elindult Edirnéből (Drinápoly), majd pedig Eszékre érkezve, 1683. június 10-én találkozott Thököly Imrével. A Thökölyvel való megbeszélést követően az oszmán hadak fővezére végleg elhatározta, hogy egyesült seregeivel Bécs ellen vonul. Ennek hírére vétele után a Habsburgok és Boldog XI. Ince pápa nagyon hamar létrehozták az első Szent Ligát, melynek legfőbb célját Bécs városának felszabadításában jelölték meg.

A Szent Liga alapítóinak sikerült bevonni a szövetségbe II. Miksa Emánuel bajor választófejedelmet és Sobieski János lengyel királyt is. A magyar világi rendek képviselői közül azonban sajnálatos módon egyedül Esterházy Pál nádor tartott ki a Habsburgok szövetségében, a többiek Kara Musztafának ajánlották fel szolgálataikat.

---

¹⁵¹ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 285.

¹⁵² vö.: SZAKÁLY, F., *Hungaria eliberata*, Corvina Könyv Kiadó, Budapest 1986, 26.

A döntő ütközetre 1683. szeptember 12-én került sor az oszmánok és a keresztény uralkodók seregei között, amelynek során a Szent Liga katonai erői győzedelmeskedtek és ezután az ostromló seregek kénytelenek voltak elvonulni Bécs alól, Kara Musztafát pedig sátrában kivégezték a szultán megbízásából.¹⁵³ A kereszties seregek azonban most nem érték be a város felszabadításával, hanem még annak az évnek októberében visszafoglalták az oszmánoktól Párkányt és Esztergomot.¹⁵⁴

A két helység bevétele után, mindkét harcoló fél elvonult áttelelni, miközben 1684 elején megint csak Boldog XI. Ince pápa szervezésével létrejött a második Szent Liga, amelyhez immáron a Szász Fejedelemség is csatlakozott. A második Szent Liga célja már jóval nagyszabásúbb volt: egész Magyarországot fel akarta szabadítani. A Szent Liga sikerének fontos kulcsa volt az, hogy Boldog XI. Ince pápa XIV. Lajost is rá tudta venni egy húszéves fegyverszünet aláírására, amivel – egy kis időre - elmúlt a kétfrontos háborúnak a veszélye.¹⁵⁵

Thököly Imre a bécsi ostrom kudarca után nem sokkal oszmán fogságba került, az általa elfoglalt területek pedig a császáriak visszavették, ami után minden magyar katona átállt a Szent Liga seregeibe. Ezzel Thököly Imre rövid ideig tartó uralma csúfos véget ért, és száműzetésben halt meg 1705-ben.¹⁵⁶ A Szent Liga vezetői 1686-ban érkezett látták az időt arra, hogy seregeikkel visszafoglalják Buda várát. Ezen offenzíva előkészületeiben és az ostrom alatt is nagy szerepet vállalt egy másik szent: Avianói Boldog Márk. Ő lelkesítette a kereszties seregeket, hogy tartsanak ki a harcokban.¹⁵⁷ Az ő jelenléte is segítette tehát a keresztieseket abban, hogy céljukat – nagyon hamar - még abban az évben szeptember 2-án sikerült is elérni. Buda visszafoglalásának másnapján pedig – mint a pápa legátusa – Avianói Boldog Márk celebrálta a hálaadó szentmisét a frissen felszabadult Budai Várban.¹⁵⁸ A felszabadító hadjárat annyira sikeresnek bizonyult, hogy még ugyanabban az évben a Duna-Száva mentén megtisztították az országot az oszmánoktól, s Pécsét, valamint Szegedet is visszafoglalták a szövetséges erők.

A Magyarország felszabadítását célzó hadjárat következő évében a legmeghatározóbb ütközetben Nagyharsánynál - 1687. augusztus 12-én - a kereszties seregek súlyos vereséget mértek az oszmánokra, melynek következtében megnyílt az út Belgrád felé, és a rákövetkező

---

¹⁵³ vö.: HAHNER, P., *Magyarország szerencséje*, Animus, Budapest 2019, 35.

¹⁵⁴ vö.: SZAKÁLY, F., *Hungaria eliberata*, Corvina Könyv Kiadó, Budapest 1986, 28-30.

¹⁵⁵ vö.: SZAKÁLY, F., *Hungaria eliberata*, Corvina Könyv Kiadó, Budapest 1986, 32.

¹⁵⁶ vö.: HAHNER, P., *Magyarország szerencséje*, Animus, Budapest 2019, 68.

¹⁵⁷ vö.: HÉYRET, M., *P. Markus von Aviano O. M. Cop. Apostolischer Missionär und päpstlicher Legat beim christlichen Heere*. Provinz der Bayerischen Kapuziner, München 1931, 286.

¹⁵⁸ HÉYRET, M., *P. Markus von Aviano O. M. Cop. Apostolischer Missionär und päpstlicher Legat beim christlichen Heere*. Provinz der Bayerischen Kapuziner, München 1931, 287.

esztendőben a szövetséges keresztény erők vissza is foglalták a „Balkán kulcsát”.¹⁵⁹ A harcokról szóló események leírása mellett fontos megemlítenünk, hogy az 1687-es pozsonyi országgyűlésen - hálából Buda visszafoglalásáért - a magyar rendek a Habsburgok javára örökre lemondtak egyrészt a szabad királyválasztás jogáról, másrészt pedig az Aranybullában biztosított ellenállási jogokról.

A szövetséges keresztény erők az anyaországi gyors sikerek mellett Erdélyt is hamar felszabadították az oszmán megszállás alól, amely harcok idején Apafi Mihály Erdély akkori fejedelme még mindig a passzív semlegességet választotta. Miután a szövetségesek 1687-ben gyakorlatilag egész Erdélyt visszafoglalták, szabályosan meg is szállták azt, ami után még abban az évben október 27-én a balázsfalvi szerződésben Apafi Mihály fejedelem tulajdonképpen elkötelezte magát a Szent Liga oldalán.

Apafi Mihály halála után pedig I. Lipót császár nem ismerte el az erdélyi fejedelem utódát, hanem az 1690. november 5-én kibocsátott Diploma Leopoldinummal saját, Magyarországtól elkülönített tartományának nyilvánította Erdélyt, igaz emellett – mondhatni cserébe - engedélyezte a közel 150 éves erdélyi törvények fennmaradását annak egész területén.¹⁶⁰

Az következő néhány évben azonban egy váratlan esemény megakasztotta a Szent Liga seregeinek előre nyomulását, ugyanis XIV. Lajos megelégtelt a Habsburgok sikereit és attól tartva, hogy a fő riválisa túl nagy területet nyer - s ezzel ismét felborul a hatalmi egyensúly Európában - 1688-ban kirobbantotta a pfalzi örökösödési háborút, amellyel Lipót seregeinek nagy részét sikerült lekötnie a frissen megnyitott nyugat-európai frontokon. Ennek következményeként a Magyarországon harcoló kereszties seregek az 1690-es évek első felében inkább védekezésre rendezkedtek be, azonban ezen harcok is sikeresnek bizonyultak, hiszen az oszmán erők ebben az számukra kedvezőbb esztendőkből sem tudtak érdemi sikereket elérni.

A pfalzi örökösödési háború végül 1697-ben gyakorlatilag befejeződött, melynek következtében újra bevezethetővé vált a teljes Habsburg sereg a magyar területeken. Nem is váratott magára az újabb oszmán ellenes támadás, aminek eredményeként 1697. szeptember 7-én a Savoyai Jenő herceg által vezetett szövetséges seregek tönkre verték az oszmán katonai erőket Zentánál.¹⁶¹

---

¹⁵⁹ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 289-290.

¹⁶⁰ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 291.

¹⁶¹ vö.: SZAKÁLY, F., *Hungaria eliberata*, Corvina Könyv Kiadó, Budapest 1986, 115-117.

Ezek után már az oszmánok is késznek mutatkoztak a béketárgyalásokra, amit hamarosan meg is kötöttek a felek 1699. január 27-én, Karlócán. A békeszerződés értelmében – a Temesköz és a Szerémség kis részét leszámítva - egész Magyarország felszabadult.¹⁶²

A Karlócán megkötött béke végre lehetővé tette, hogy Magyarország újra a fejlődés útjára lépjen. Ennek nemcsak a világi rendeknek örülhettek, hanem a katolikus egyház is, hiszen végre lehetőség nyílt arra, hogy a katolikus püspökök visszatérjenek egyházmegyéjük területére, valamint arra, hogy az időközben megjelenő területi kérdéseket rendezzék egymás között. A másfél évszázados oszmán jelenlét – amely főleg a katolikus egyház elnyomásával, valamint sok hosszú és pusztító háborúval járt –, illetve a missziós egyházmegyei szervezetek és a protestáns egyházi berendezkedés, sok – a középkori Magyarországon korábban egyértelmű – egyházmegyei és vármegyei határt bizonytalanná tett. Ennek a bizonytalan helyzetnek a rendezésére törekedett nagyon sok magyarországi megyéspüspök és káptalan a XVIII. század első évtizedeiben.¹⁶³

Ennek a XVIII. század elején felélénkülő és a Katolikus Egyházon belül lezajló határrendezési folyamatnak állít emléket többek között az Esztergomi Főkáptalan Magánlevéltárában őrzött irat, amely egy szerződés egyik példánya, s ami egyébként az esztergomi káptalan pecsétjével ellátott, több mint háromszáz éves dokumentum.¹⁶⁴

Ebben az 1699. április 8-án kelt – nyolc oldalas – dokumentumban arról olvashatunk, hogy az esztergomi káptalan, valamint az akkoriban még a veszprémi egyházmegyéhez tartozó budai káptalan közösen kinyilvánították, hogy az Esztergomhoz tartozó Szentkirály település, illetve a hozzá tartozó Dorog falu eredetileg az esztergomi káptalanhoz tartozik.¹⁶⁵ Ebben a dokumentumban azt rögzítették a felek, hogy írásos bizonyítékok erősítik meg azt a tényt, miszerint már (Habsburg) Albert uralkodásának idején Szentkirály település, illetve a hozzá tartozó Dorog falu az esztergomi káptalanhoz tartozott, hiszen ezzel kapcsolatosan privilégiumokat kapott a királyi város kanonok közössége, így ősi jogon őket illeti a tulajdonlás.¹⁶⁶

A dokumentum végén azt is rögzítik, hogy ezt a megegyezést a Pest-Pilis-Solt vármegyei vezetőség 1699. május 9-én szentesítette.¹⁶⁷ Ez a vitás kérdés tehát nagy valószínűség szerint az oszmán uralom vége felé vetődhetett fel a budai és az esztergomi

---

¹⁶² vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 294.

¹⁶³ vö.: DÓKA, K., *Egyházi bortokok Magyarországon a 18-19. században*, METEM, Budapest 1997, 12-13.

¹⁶⁴ vö.: Esztergomi Főkáptalani Magánlevéltár (EFMlt), Iadula 28. fasciculus 1. nr. 20, [7.]

¹⁶⁵ vö.: EFMlt, Iadula 28. fasciculus 1. nr. 20 [7.]

¹⁶⁶ vö.: EFMlt, Iadula 28. fasciculus 1. nr. 20 [4.]

¹⁶⁷ vö.: EFMlt, Iadula 28. fasciculus 1. nr. 20 [8.]

káptalan között, s a karlócai béke megkötése után nem sokkal tudták csak rendezni ezt a felek között felmerülő kisebb „határvitát”.

Láthatjuk tehát, hogy a XVII. század végére a keresztény Európa sokkal erősebb volt katonailag és szervezettség szempontjából is, mint az Oszmán Birodalom, ahol nagyon sok fontos reformot nem hajtottak végre, s ez végül annak Magyarországról való kiűzéséhez vezetett. A karlócai béke megkötése után elkezdődött Magyarország újjászervezése, azonban ezt a folyamatot kezdetben több esemény is megakasztotta.

Sajnálatos módon ugyanis 1683-ban a magyar rendek nem látták át a valódi reálpolitikai helyzetet és ennek következtében nagy többségük a később kudarcot valló Kara Musztafa oldalára állt. A magyar rendek ezen sajnálatos döntése nem csak azért bizonyult tragikusnak, mert az oszmánok elbuktak, hanem azért is, mert ez később nem vetett jó fényt rájuk és emiatt Lipót császár kevésbé bízott a magyar származású főurakban, s egyre inkább az abszolútizmus kiépítésének szentelte minden figyelmét hazánkban, nem pedig a rendi alkotmány visszaállításán fáradozott. Emellett a magyar rendek ellenállási jogáról való lemondása is teret engedett az abszolútizmus magyarországi előre törésének.

13. A Rákóczi-szabadságharc (1703-1711)

A Rákóczi-szabadságharc közvetlen előzményei közé tartozik több olyan méltánytalanság és büntetés, amit még az oszmánok elleni háborúk során követtek el a szövetséges katonák a magyarokkal szemben. Ezek közé tartozott az 1670-es éveket idéző magas adók, valamint Antonio Caraffa önkényeskedései Debrecenben és Eperjesen.¹⁶⁸ A magyar nemesség pedig azt sérelmezte leginkább, hogy a Habsburg kormányzat nem akarta visszaállítani az ország egységét, és a rendi alkotmányt is több esetben súlyosan megsértette.¹⁶⁹

A protestáns magyar rendek körében az váltott ki ellenérzéseket, hogy I. Lipót agresszív rekatolizációba kezdett, a katolikusok körében pedig az, hogy a magyarországi püspöki kart idegen származású emberekkel töltötte meg.¹⁷⁰ Mindkét intézkedés háttérben Lipót magyarokkal szembeni bizalmatlansága állhatott.

A fentiek következtében az 1700-as évek legelején nagyon megnőtt az elégedetlenség az osztrákokkal szemben Magyarországon. II. Rákóczi Ferenc, az ország egyik legnagyobb

---

¹⁶⁸ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 297.

¹⁶⁹ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 297-298.

¹⁷⁰ vö.: KOSÁRY, D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1980, 70-71.

földesura ezért 1700-ban felvette a kapcsolatot a Habsburgok legnagyobb ellenségével, XIV. Lajossal, akitől támogatást kért. Ez a próbálkozása azonban kitudódott, ennek következtében Lengyelországba kellett menekülnie, s ott várt a visszatérés lehetőségére.¹⁷¹

Ez a kedvező pillanat kisvártatva el is érkezett, ugyanis kitört a spanyol örökösödési háború, ami az első esztendőben francia-bajor sikereket hozott, s azok seregei négyszáz kilométerre megközelítették a magyar határt. Ez a tény egy összehangolt Bécs elleni támadás lehetőségét is felvillantotta, s ekkor XIV. Lajos is hajlandónak mutatkozott komolyabb segítség küldésére.¹⁷² A Habsburgok ekkoriban egyébként minden használható katonai erőt kivontak Magyarországról, ami könnyebbé tette az itthoni szervezkedést.

Mindezen események hatására II. Rákóczi Ferenc 1703. június 16-án átlépte a magyar-lengyel határt és a felkelés élére állt. A fejedelem tehetséges vezetőnek bizonyult, ugyanis mind a jobbágyokat, mind pedig a magyar nemesek jó részét meg tudta nyerni a felkelés ügyének.¹⁷³ Az 1703. augusztus 28-án kiadott vetési pátensével ugyanis a hadba vonuló jobbágyokat és családjukat mentesítette a közterhek és a földesúri szolgáltatások alól, azonban megtiltotta nekik a nemesi kastélyok megtámadását, valamint a katolikus templomok protestáns kisajátítását.¹⁷⁴ Ezek a rendelkezések meghozták a várt eredményt, ugyanis sokan csatlakoztak a felkeléshez, amely mozgalom 1703 telére már katonai sikereket is fel tudott mutatni, többek között Tokaj elfoglalásával.¹⁷⁵

Az 1704. augusztus 13-án lezajló höchstadi csatában a francia-bajor seregek vereséget szenvedtek a Habsburgokkal szemben, ami a Bécs elleni offenzívát teljesen irreálissá tette, így ezt követően már csak a politikai kompromisszum kikényszerítésében reménykedhettek a magyar felkelők. A katonai nehézségek mellett még az volt gond, hogy a felkelés finanszírozására küldött francia pénzbeli segély nem volt elegendő, s ennek következtében adókat kellett kivetnie Rákóczinak, ami egyre nehezebbé tette a felkelők közötti egység megőrzését. Ennek ellenére 1705 szeptemberében a szécsényi országgyűlésen a magyarországi rendek többsége Rákóczit tette meg az ország vezérlő fejedelmévé, aki a jobbágyoknak felszabadulást és hajdúszabadságot is ígért. Ezeket a döntéseket Rákóczi 1708-ban a sárospataki országgyűlésen is megerősítette.¹⁷⁶

Rákóczi az 1707. június 13-án, az ónodi országgyűléssel egyetemben kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, majd pedig több uralkodónak – például II. Miksa Emánuel bajor

---

¹⁷¹ vö.: GEBEL, S., *A Rákóczi-szabadságharc - 1703-1711*, Kossuth Kiadó, Budapest 2009, 26.

¹⁷² vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 300.

¹⁷³ vö.: GEBEL, S., *A Rákóczi-szabadságharc - 1703-1711*, Kossuth Kiadó, Budapest 2009, 33-37.

¹⁷⁴ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 300.

¹⁷⁵ vö.: GEBEL, S., *A Rákóczi-szabadságharc - 1703-1711*, Kossuth Kiadó, Budapest 2009, 36.

¹⁷⁶ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 301.

választófejedelemnek – is felajánlotta a magyar koronát, azonban végleges gazdát nem tudott annak találni.¹⁷⁷

1708-ig tehát a felkelőké volt Magyarország nagyobbik része. Ezt a kezdeti katonai sikerek és a császári erők spanyol örökösödési háború miatti megosztottsága tette lehetővé. Azonban 1708 második felére megfordult a hadi szerencse, ugyanis abban az évben augusztus 3-án Trencsénnél súlyos vereséget szenvedtek a kuruc seregek. 1709-ben pedig - a malplaquet-i vereséget követően - XIV. Lajos bejelentette, hogy a továbbiakban nem tudja anyagiakkal támogatni a magyar szabadságharcot. Ezek után nem meglepő, hogy 1710-ben már csak Felső-Magyarország és az Alföld előtere volt kuruc kézen.¹⁷⁸

A kudarc okai között első helyen a két hadsereg közötti minőségi különbség állt, ami nem csoda, hiszen Zrínyi Miklós is hangsúlyozta még az 1660-as években, hogy nincs magyar hadsereg, és ez súlyos hiányosság, azonban ennek orvoslása a későbbiekben is elmaradt. A katonai különbségek egyik jele volt az is, hogy a kuruc seregek meg sem próbálták ostrom alá venni Buda várát. Ezen hiányosságok ellenére a szabadságharc viszonylag hosszan eltartott, aminek az volt az oka, hogy I. Lipót utóda, I. József (1705-1711) inkább itáliai területeit védte, Magyarországon csupán csak az egyensúlyi helyzet megtartására törekedett.¹⁷⁹

Emellett említésre méltó az is, hogy a trónfosztás ellenére I. József nem akart mindenáron bosszút állni a magyarokon, sokkal inkább a nagyvonalú megegyezés, a tartós kompromisszum pártján állt, apjával Lipóttal ellentétben. Ennek egyik bizonyítéka, hogy már 1708-ban összehívott egy országgyűlést az ország fővárosában Pozsonyban, amin a részt vevő magyar nemesekkel és katolikus főpapokkal több sérelemre is megoldást és enyhítést adott. Ennek keretében amnesztiát ígért mindazoknak, akik visszatérnek a király hűségéhez, illetve visszakövetelte a protestánsok által elkobzott katolikus templomokat. A jószándék kifejezése okán a pozsonyi országgyűlés a szabadságharc ideje alatt nem lett berekesztve.¹⁸⁰

A Habsburg seregek sikerei következtében a fegyverletétel hamarosan be is következett. 1711. április 25-én a Szatmárban megrendezett „kuruc” országgyűlésen az ekkor még a fejedelem mellett álló konföderált rendek a békekötés mellett döntöttek és április 30-án, a Majtényhoz közeli síkon le is tették a fegyvert.¹⁸¹

Az ezt követően megkötött szatmári béke egy valóban stabilnak bizonyuló kompromisszum volt az uralkodó és a magyar rendek között, ugyanis ennek keretében a

---

¹⁷⁷ vö.: GEBEL, S., *A Rákóczi-szabadságharc - 1703-1711*, Kossuth Kiadó, Budapest 2009, 80.

¹⁷⁸ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 304.

¹⁷⁹ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 305.

¹⁸⁰ vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 305.

¹⁸¹ vö.: GEBEL, S., *A Rákóczi-szabadságharc - 1703-1711*, Kossuth Kiadó, Budapest 2009, 103.

felkínált amnesztiát megkapták mindazok, akiknek a pozsonyi országgyűlésen meg lett ígérve, a földesurak pedig visszakapták birtokaikat. Ezeken felül a protestánsoknak szabad vallásgyakorlatot ígért az uralkodó és a rendi alkotmány tiszteletben tartására is a szavát adta. Ez a béke tulajdonképpen felért egy győzelemmel és ez a megegyezés hosszútávon is megalapozta a jó együttműködést a magyar rendek és a Habsburg uralkodók között.¹⁸²

14. A Pragmatica Sanctio 1723-as elfogadása

A szatmári béke után hamarosan kiderült, hogy az időközben elhunyt I. József helyett (VI.) III. Károly lesz Magyarország új királya. Az ő koronázása 1712-ben meg is történt Pozsonyban és azt követően a vitás kérdések alapvetően az ország fővárosában összehívott országgyűléseken rendeződtek, nem pedig a harctéren. Ezekben az években elindult végre Magyarország újjáépítése, amely során ugyan felerősödött a katolikusok és a protestánsok közötti vallási vita, de már nem olyan intenzíven, mint az azt megelőző évtizedekben. Az uralkodó ezekben a vallási vitákban egyre inkább abban volt érdekelt, hogy egyensúlyt teremtsen a felek között, vagy pedig kihúzza magát a konfliktusokból. Ezekről a kisebb-nagyobb vitákról a későbbiekben fogok részletesebben írni.

Az általam vizsgált korszak utolsó éveiben még egy kiemelkedően fontos törvény lett szentesítve Magyarországon, aminek Pragmatica Sanctio a közismert neve, s ami nagyban meghatározta az ország XVIII. századi történetének második felét.¹⁸³ Ebben a törvényben III. Károly magyar király - fiú utód hiányában - elfogadtatta a magyar rendekkel is azt a törvényt módosítást, amelynek következtében a Habsburgoknál a leányági öröklés is elfogadott lett.¹⁸⁴ Ennek a törvénynek köszönhetően lett ugyanis Mária Terézia 1740-ben Magyarország törvényes uralkodója, akinek regnálása idején az ország folytatni tudta felemelkedésének megkezdett útját.

Láthatjuk tehát, hogy az 1660-1725 között zajló események Magyarország történetében rendkívül mozgalmas időszakot öleltek fel, amelynek köszönhetően az ország hosszú idő után felszabadult az oszmán uralom alól és el tudott indulni az újjáépítés és fejlődés útján. Az 1660-as esztendőben először csak kisebb katonai sikereket tudott elérni

---

¹⁸² vö.: SZAKÁLY, F., *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyv Kiadó, Budapest 1990, 307.

¹⁸³ vö.: KATUS, L., *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711-1914*, Kronosz – Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs 2012, 21-28.

¹⁸⁴ vö.: HERMANN, E., *A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig*, Aurora Könyvek, München 1973, 359.

néhány elkötelezett magyar főúr Zrínyi Miklós vezetésével, átütő győzelmet azonban nem. Emellett a Habsburg uralkodók – főleg I. Lipót császár - politikai célkitűzéseit is inkább a status quo megtartása és a nyílt háború elkerülése jellemezte az oszmánokkal folytatott politikájukban.

Aztán az 1683-as oszmán offenzíva tulajdonképpen belekényszerítette a Habsburgokat a nyílt törökellenes háborúba, amelynek következtében 1699-re kiűzték az oszmánokat Magyarország szinte egész területéről. Ebben a háborúban a magyarok nem tudtak számottevő katonai erőt felvonultatni és a Bécs ellen vezetett oszmán támadáskor a többségük az ostromlók oldalán állt. Ennek lett a következménye többek között az, hogy I. Lipót nem bízott a magyar rendekben, így inkább idegen származású nemesekre ruházta rá az ország fontosabb tisztségeit, s ezzel együtt annak irányítását is, és Magyarország rendi alkotmányát sem tartotta tiszteletben.

Az uralkodó ezen lépései miatt a XVIII. század elején egy felkelést robbantott ki II. Rákóczi Ferenc Magyarországon, s XIV. Lajostól erre támogatást is kapott, hiszen a spanyol örökösödési háború kapcsán érdekében állt a Habsburg seregek megosztása. Ez a szabadságharc 1711-ig elhúzódott, aminek a végén Rákóczinak emigrálnia kellett Bercsényivel egyetemben, azonban a szatmári békében egy méltányos kompromisszum született a Habsburgok és Magyarország rendjei között.

Láthatjuk azt is, hogy ezek után III. Károlyt 1712-ben megkoronázták és a pozsonyi országgyűléseken végre elindult Magyarország újjáépítése, amelyben a Katolikus Egyház is komoly szerepet vállalt. A Pragmatica Sanctio 1723-as elfogadása pedig biztosította a megkezdett reformok továbbfejlődését és egyben jelezte a magyar rendek és a Habsburgok között megszületett kompromisszum tartósságát.

II.

Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost családi háttere

1. Bevezetés

Keresztély Ágost esztergomi érsek életével kapcsolatosan nincsen sok magyar nyelvű könyv, amely ezzel a témával részletesebben foglalkozna. Én összesen három magyar nyelvű könyvet találtam a témával kapcsolatban.

Először is Meszlényi Antalnak *A magyar hercegprímások arcképsorozata* című könyvét, amelyet 1970-ben adtak ki a Szent István Társulat gondozásában s amely egyébként meglehetősen terjedelmesen ír Keresztély Ágost életéről. A második jelentős szakirodalmi feldolgozás a Lakatos Adél által írt és Beke Margit által szerkesztett, s szintén a Szent István Társulatnál 2003-ban megjelent *Esztergomi érsekek 1001-2003* című könyv, ami azonban csupán egy rövid áttekintése Keresztély Ágost életének. Az általam talált harmadik részletesebb magyar nyelven megjelent szakirodalmi feldolgozás pedig a bencés szerzetesnek Kelemen Atanáznak a *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében* című Pannonhalmán 1931-ben kiadott könyve, amelyben még fellelhető szisztematikusabb leírás, igaz ő elsősorban Keresztély Ágost győri működésével foglalkozott.

Ezen magyar nyelven megjelent alkotások mellett több elsősorban német nyelvű feldolgozást is találtam Keresztély Ágost életével kapcsolatosan, amelyeket szintén beledolgoztam a disszertációmba.

Elsősorban ezekre a könyvekre és forrásokra fogok támaszkodni Keresztély Ágost életének és győri püspöki-, illetve esztergomi érseki működésének összefoglalásakor. Ezen összefoglalók mellett felhasználok még azokat a forrásokat is, amelyek az Esztergomi Prímási Levéltárban található Keresztély Ágost főpásztori szolgálatával kapcsolatosan.

Keresztély Ágost életét négy nagyobb fejezetre osztva fogom bemutatni. Először a családi hátteréről, a gyermekkoráról és a katolizálásáról fogok rövidebb áttekintést adni, a második részben Keresztély Ágost politikai tevékenységét ismertetem részletesebben, azt követően kitérek az érsek pasztorációs tevékenységére, s végül a saját kutatásom eredményeinek bemutatásával fogom zárni a disszertációt, amelynek során az általa 1711-

1715-ben megtartott esztergomi *visitatio canonica* adatait foglalom össze és elemzem részletesebben.

2. Keresztély Ágost származása

A dolgozat fő témáját adó Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost életének bemutatását az esztergomi érsek családjának történetével kezdem. Keresztély Ágost egy ősi szász nemesi, majd később hercegi családba született, amelynek története egészen a X. század elejéig vezethető vissza. Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy miért is fontos számunkra Keresztély Ágost családjának története? Erre a kérdésre egyszerűen azt tudjuk válaszolni, hogy azért, mert az ő családjának vallása – akkor már régóta - az evangélikus volt és ezzel együtt a birodalmi hercegi familia címmel is büszkélkedhetett. Ebből kifolyólag, ahhoz, hogy Keresztély Ágost katolizálásának nagyszerű voltát és az a körül kialakult bonyodalmakat pontosabban értsük, fontos, hogy kicsit jobban megismerjük a család hosszú évszázadokra visszanyúló történetét és annak hagyományait, szokásait, elveit.

A Wettin-dinasztia, illetve később annak Sachsen-Zeitz nevű családi ága – ahonnan Keresztély Ágost tartozott - kialakulásának és történetének mélyebb ismerete által azt is megérthetjük, hogy miért járt sok tekintetben valóban nagy áldozatokkal Keresztély Ágost katolikus hitre térése, valamint az abban való hűséges kitartása. A Wettin család több évszázados történetének megismerése során látni fogjuk, hogy egy fényes világi karrier, sőt valamely európai ország trónja megszerzésének reális lehetősége is benne rejlett Keresztély Ágost származásában, amit az is bizonyít, több rokona is komoly világi babérokat tudott elnyerni mind előtte, mind pedig utána.

Amint a bevezető gondolatokban már említettem, Keresztély Ágost a Wettin-dinasztia tagja volt, amelyet Szászország egyik meghatározó nemesi családjaként ismer a történelem. A család annak Wettin nevű váráról kapta a nevét. Ez a vár Halle városának közelében a mai Sachsen-Anhalt tartományban helyezkedik el. A Wettin vár első említett ura, az 1009-ben elhunyt I. Dedo volt¹⁸⁵, akinek utódai nem sokkal később 1089-ben megszerezték a meisseni¹⁸⁶, később 1136-ben pedig a lausitzi örgrófságokat.¹⁸⁷

---

¹⁸⁵ vö.: GROß, R., *Die Wettiner*, Kohlhammer, Stuttgart 2007, 25.

¹⁸⁶ vö.: GROß, R., *Die Wettiner*, Kohlhammer, Stuttgart 2007, 32.

¹⁸⁷ vö.: GROß, R., *Die Wettiner*, Kohlhammer, Stuttgart 2007, 37.

Ezekben az esztendőkből több, mint 100 évvel Dedo halálát követően, Nagy Konrád (+1157) ügyes politizálásának köszönhetően a Wettin-dinasztia bekerült a Német-római Birodalom vezető rétegébe, melynek következtében az akkori császár III. Konrád megszilárdította a család hatalmát a már korábban megszerzett birtokaik felett.¹⁸⁸ A XIII. században a dinasztia megszerezte Thüringia tartományi grófságát is¹⁸⁹, majd alig több mint kétszáz év múlva 1425. augusztus 1-jén Budán megszerezték a szász-wittenbergi hercegséget is. I. (Civakodó) Frigyes a család akkori feje ugyanis ebben az évben Luxemburgi Zsigmond német és magyar királytól megkapta hűbérbe ezt a területet is.¹⁹⁰

Ez az epizód azért is volt történelmi jelentőségű esemény a család életében, mert ezzel együtt megkapták a birodalmi választófejedelmi rangot is. A Német-római Birodalomban ugyanis a nagy interregnum (1254-1273) után alapvetően hét választófejedelem választotta a császárt, azért, hogy még egy olyan hosszú uralkodó nélküli időt és háborúskodást ne kelljen megélnie a birodalomnak. A XIII. században a birodalmi választófejedelmek a következők voltak: mainzi-, trieri-, kölni érsek, cseh király, szász-wittenbergi herceg, brandenburgi örgróf, rajnai-pfalzi palotagróf. A választófejedelmi rang elnyerésével tehát a Wettin-dinasztia a Német-római Birodalom egyik meghatározó jelentőségű családjává vált.

Azonban - ahogy az egy nagyhatalmú családok esetében általában lenni szokott -, Frigyes fiai között az öröklés kérdésében hamarosan kitört egy testvérvizsoly. A testvérháború csak Frigyes unokái Ernő és Albert idején fejeződött be és lett béke a civakodó felek között. A két unoka ugyanis az 1485-ös lipcsei szerződésben felosztotta egymás között a Wettin-dinasztia területeit. Ennek következtében két ágra szakadt a Wettin-ház. Létrejött az Ernő-ág, amely megkapta a szász választófejedelmi méltóságot és többek között a wittenbergi hercegséget, illetve az Albert-ág, amely megkapta a maradék területeket és hozzá a hercegi címet.¹⁹¹

A választófejedelemség tehát az Ernő-ágon keresztül öröklődött. Ez az ág volt az, amely (Bölcs) Frigyes (+1525) vezetésével Luther Márton támogatója lett az 1500-as évek első évtizedeiben, majd rokonai János (+1532) és János Frigyes (+1554) segítettek kialakítani az evangélikus egyházszervezetet Szászország rájuk eső felében. Érdekesség, hogy az Albert-ág ekkor még György (+1535) vezetése alatt – aki egyébként tehetséges és sikeres uralkodó és

---

¹⁸⁸ vö.: GROß, R., *Die Wettiner*, Kohlhammer, Stuttgart 2007, 37.

¹⁸⁹ vö.: GROß, R., *Die Wettiner*, Kohlhammer, Stuttgart 2007, 47.

¹⁹⁰ vö.: GROß, R., *Die Wettiner*, Kohlhammer, Stuttgart 2007, 72.

¹⁹¹ vö.: GROß, R., *Die Wettiner*, Kohlhammer, Stuttgart 2007, 86-87.

jó „közgazdász” volt - kitartott a régi hit, vagyis a Katolikus Egyház mellett.¹⁹² György kitartása miatt csak valamivel később annak testvére Henrik (+1541) – akit azt követően kegyesnek is neveztek az evangélikusok – családfősege alatt vezették be Szászország másik felében az evangélikus vallásgyakorlatot.

További érdekesség a család megosztottságával kapcsolatban, hogy az előbb említett Henrik fia, Móric (+1553) a schmalkaldeni háborúban (1546-1547) V. Károly császár (1519-1556) mellé állt. Mivel ebből a rövid háborúból Habsburg Károly került ki győztesen, Móric szolgálatai ellenértékéért megkapta a császártól a választófejedelemi méltóságot és rokona János Frigyes szászországi birtokait is. Móric átállásával kapcsolatban elmondhatjuk azonban, hogy azt nem a hitbeli meggyőződés, hanem a haszon reménye motiválta, amit az is bizonyít, hogy később V. Károly császárral is szembefordult. Tehát 1547-től kezdve a választófejedelemi rang az Albert-ágon öröklődött tovább, amely családi ág azonban - politikai flexibilitásának őrzése mellett - megmaradt evangélikus vallásában.

Az Albert-ág tagjai egészen 1806-ig - a Német-Római Birodalom megszűnéséig -, szász választófejedelmek, azt követően pedig egészen 1918-ig szász királyok voltak. Ami a témánk szempontjából fontos lehet, hogy ez az ág 1697-1763 között a lengyel és a litván nagyfejedelemi trónt is betöltötte perszónálunióban Szászországgal. Erről a szálról kicsit később még bővebben írok.

A „vesztes” Ernő-ág Tübingiában maradt uralmon, majd körülbelül száz évvel később I. (Kegyes) Ernő fiai megosztották az örökséget, így ez az ág további kisebb családokra szakadt. Így jött létre több uralkodói mellékág is, például a Szász-Weimar-Eisenach-ág, mely később a német kultúra szempontjából lett jelentős, hiszen a weimari udvarban működött Goethe, Schiller, sőt Liszt Ferenc is.

Érdekesség, hogy egy másik ág, a szász-coburg-gothai nem elsőszülött hercegei néhány esetben más államok uralkodói lettek, például Belgiumban mind a mai napig ők vannak a királyi trónon, illetve Nagy-Britannia trónján is a család leszármazottjai ültek és ülnek mind a mai napig. Szintén érdemes megjegyezni, hogy ezek az uralkodók a trónra lépésük előtt természetesen felvették az adott ország hivatalos vallását, hiszen sok esetben ez volt a legfőbb elvárás az adott ország részéről, így érthető, hogy a család tagjai között még ortodox vallású uralkodóról is tudunk, aki Bulgária trónját birtokolta.

Amint már fentebb említettük, a család Albert-ága a lengyel trónt is megszerezte magának egy időre. Ez csak úgy volt lehetséges, ha az ifjú és ambiciózus Frigyes Ágost

---

¹⁹² vö.: VOLKMAR, CH., *Reform statt Reformation – Die Kirchenpolitik Herzog Georgs von Sachsen 1488-1525 (Spätmittelalter, Humanismus, Reformation 41.)*, Mohr Siebeck, Tübingen 2008, 16.

katolizál. Ezt megtette végül a szász fejedelem - aki egyébként rokona, Keresztély Ágost előtt tette le a katolikus hitvallást¹⁹³-, és később az ő leszármazottai is katolikusok lettek, de ettől még Szászország nem lett katolikus ország. Ebből a megoldásból fakadóan volt olykor az is lehetséges, hogy egy evangélikus országban katolikus vallású király uralkodott.

Fontos látnunk még azt is, hogy az Albert-ág kicsit másként kezelte a másodszülött hercegek „kárpótlásának” kérdését, mint az Ernő-ág. Az Albert-ág fejei ugyanis a XVII. század közepén másodlagos hercegségeket hoztak létre, melyek korlátozott mértékben ugyan, de szuverén módon működtek, és ha a másodlagos hercegség uralkodó családja kihalt, a terület automatikusan visszazállt a főág uralma alá. Ezzel kettős cél érvényesült: elkerülték a testvérvizályokat, ami a terület és a vagyon megmaradását kockáztatta volna, illetve ez által a családi vagyon lényegi egyben tartása is megvalósult.

Ez az elképzelés 1657-ben lépett életbe I. János György halálát követően, aki három uralmi területet – Weissenfels, Merseburg, Zeitz - alakított ki három kisebbik fia számára. Ezek egyike volt Sachsen-Zeitz hercegség, Keresztély Ágost apja Móric (+1681), majd az ő elsőszülött fia Móric Vilmos (+1718) ideje alatt. Amikor pedig Móric Vilmos 1718-ban meghalt, a családi megállapodás értelmében a hercegség teljes területe visszazállt a Szász Választófejedelemségre.

A Sachsen-Zeitz hercegség törzsterületét a X. századi naumburgi és zeitzi püspökségek birtokai alkották, a XVII. században azonban már jó ideje evangélikus volt az egyházszerkezet. Móric herceg Moritzburg-ban építette ki rezidenciáját, ahol később Keresztély Ágost is született. Fontos megjegyeznünk azt is, hogy Keresztély Ágost édesanyja Dorottya Mária – aki egyébként Móric herceg második felesége volt – az Ernő-ági Sachsen-Weimar családból származott, így a későbbi esztergomi érsek mindkét ág leszármazottjának mondhatta magát.

Mindezekből látható, hogy Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost egy előkelő és több mint száz éve az evangélikus valláshoz tartozó családba született. A család evangélikus hagyományából következett, hogy az ő – önkéntes és hatalmi érdekektől mentes - katolizálását nem fogadták örömmel, hiszen az a családi hagyományokkal ment szembe és a rokonság szemében a család hírnevét is veszélyeztette. Ebből egyértelműen következik tehát az, hogy Keresztély Ágost katolizálása során komoly konfrontációt vállalt szüleivel, különösképpen is édesapjával szemben.

---

¹⁹³ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 327.

A világi karrier és az abból eredő uralkodóvá válási lehetőségek szempontjából is lemondással járt Keresztély Ágost katolizálása és a papi hivatás melletti elköteleződése, hiszen lehetett volna ő akár egy kisebb szuverén állam ura is. Ezek mellett megkockáztathatjuk azt is, hogy az ő tehetségével, diplomáciai érzékével és egy kis szerencsével akár egy nagyobb ország királya is lehetett volna belőle, amit rokona Frigyes Ágost későbbi lengyelországi hatalomra jutása is bizonyít.

Keresztély Ágost azonban le tudott mondani ezekről a nem is annyira irreális lehetőségekről, és a Habsburg uralkodók hű alattvalójaként, valamint a Legfőbb Úr hű szolgájaként élte papi, majd püspöki életének mindennapjait. Persze azt is hozzá kell tennünk, hogy mind a Katolikus Egyház, mind pedig a katolikus Habsburgok igyekeztek honorálni ezt a döntést megtisztelő állami megbízásokkal és főpapi méltóságokkal, többek között az esztergomi érseki székkal, mely a bíborosi kinevezés megszerzésével is járt.

3. Keresztély Ágost gyermekora és katolizálása (1666-1689)

A Wettin-ház történetének rövid áttekintése után most összefoglalom Keresztély Ágost életének eddig ismert fontosabb eseményeit. Keresztély Ágost szász herceggént látta meg a napvilágot 1666. október 9-én¹⁹⁴, Moritz von Sachsen-Zeitz szász fejedelem és Dorothea Maria von Sachsen-Weimar hercegnő harmadik gyermekeként.¹⁹⁵ A család természetesen evangélikus vallású volt, s Meszlényi Antal szavaival élve körülbelül száz évvel azelőtt még „János fejedelem volt az, aki a reformáció idején leszakadt a római Egyház fájáról és csatlakozott Luther vallásvilágához.”¹⁹⁶ Keresztély Ágost családjának elszakadásáról, valamint arról, hogy a későbbi esztergomi érsek miért volt mindkét ág leszármazottja, már korábban írtam a Wettin-ház történetének ismertetésekor.

Keresztély Ágostról annak idején feljegyezték, hogy gyermekkorától kezdve komolyan érdeklődött a katolikus vallás iránt. Ennek pontos okát nem ismerjük, rokonai is csupán gyermeki hóbortnak, kíváncsiságnak gondolták, s nem sokat törődtek a kissé furcsának ható jelenséggel, inkább, ahogy megint csak Meszlényi írja „örültek jókedvű

---

¹⁹⁴ vö.: HOFFMANN, H., *Die sächsischen Kardinäle – Theologisches Jahrbuch*, St. Benno Verlag, Leipzig 1961, 386.

¹⁹⁵ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 326.

¹⁹⁶ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 25.

vidámságának és minden iránt fogékony értelmi fejlettségének.”¹⁹⁷ Azonban a katolikus hit iránti fogékonysága később sem csökkent, inkább növekedett Keresztély Ágost lelkében.

A környezetében élők akkor kezdtek felfigyelni szándékának komolyságára, amikor hosszabb utazásai során¹⁹⁸ mindig a katolikus templomokat és katedrálisokat akarta először megnézni¹⁹⁹, s arra már „felijedtek, mikor rajta kapták, hogy katolikus imakönyv van a birtokában és abból szorgalmasan tanulgatja az egyes imaszövegeket.”²⁰⁰

Ezen utazásai során már tizenöt éves volt Keresztély Ágost, s édesapja úgy döntött, hogy a franciaországi útjáról sürgősen hazarendeli őt és megpróbálja visszatéríteni az evangélikus hitre. A családi körülmények alakulása azonban a katolizálásnak kedvezett, ugyanis édesapja Moritz von Sachsen-Zeitz nem sokkal később 1681-ben váratlanul elhunyt²⁰¹, s az akkor már tizenöt esztendő Keresztély Ágostnak „édesanyjától már nem kellett annyira tartania.”²⁰²

A gyámság feladatát ekkor atyai nagybátyja János György szász-eisenachi herceg vette át, aki szintén meg akarta őt győzni az evangélikusok igazáról, de már nem tudott semmilyen kézzel fogható eredményt elérni ebben a kérdésben, jöllehet több jó nevű protestáns lelkészt is felkért Keresztély Ágost visszatérítésére. Ő azonban akkor már nagykorúnak számított²⁰³, így nem tudták már visszatéríteni az általa igaznak tartott katolikus útról.²⁰⁴

Amikor világhossá vált mindenki számára, hogy az evangélikus hit melletti érvelések hatástalanok Keresztély Ágost esetében, a rokonai más eszközhöz folyamodtak. Ezek után úgy akarták eltéríteni Keresztély Ágostot elhatározásától, hogy beosztották gyámtyja seregébe, amely 1683-ban Bécs felszabadítására, majd 1686-ban Buda visszafoglalására indult.²⁰⁵ Ennek a döntésnek háttérében az állhatott, hogy azt gondolták éretlen az ifjú és majd a háború borzalmai segítenek neki a felnőtté válásban. A katonáskodás egyébként Keresztély Ágostnak - mint a család legkisebb gyermekének - a felemelkedés lehetőségét is megadta, így az is lehet, hogy a nagybátyja a karrier lehetőségével akarta letéríteni őt a katolizálás útjáról.

---

¹⁹⁷ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 26.

¹⁹⁸ vö.: VÖTSCH, J., *Christian August von Sachsen-Zeitz*, in *Sächsische Biographie*, <https://www.isgv.de/saebi> (utoljára frissítve: 2024. 03.06.), 1.

¹⁹⁹ vö.: HOFFMANN, H., *Die sächsischen Kardinäle – Theologisches Jahrbuch*, St. Benno Verlag, Leipzig 1961, 386.

²⁰⁰ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 26.

²⁰¹ vö.: HOFFMANN, H., *Die sächsischen Kardinäle – Theologisches Jahrbuch*, St. Benno Verlag, Leipzig 1961, 386.

²⁰² vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 26.

²⁰³ vö.: HOFFMANN, H., *Die sächsischen Kardinäle – Theologisches Jahrbuch*, St. Benno Verlag, Leipzig 1961, 386.

²⁰⁴ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 26.

²⁰⁵ vö.: SZAKÁLY, F., *Buda visszafoglalásának emlékezete 1686*, Európa, Budapest 1986, 14.

Itt együtt harcolt unokatestvérével – a későbbi lengyel királlyal – Friedrich August-tal, illetve jó barátjával Ludwig Anton von Neuburg-gal.²⁰⁶

Nincsenek pontos értesüléseink arról, hogy Keresztély Ágost miként is tüntette ki magát a harctéren, erről talán az egykori bajtársakkal való későbbi levelezéseiben találhatunk majd egy-két közvetett információt. Az általam eddig átnézett forrásokban nem találtam erre utaló beszámolókat, de a későbbi kutatások még hozhatnak ebben pontosabb információkat. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy Bercsényi Miklóssal együtt harcolhatott, mert később, mint régi harcostársak leveleztek egymással a Rákóczi szabadságharc idején.

A fiatal Keresztély Ágost Buda várának visszafoglalása után 1688-ban a „Roi-Soleil”, vagyis XIV. Lajos (1643-1715) által kirobbantott pfalzi örökösödési háború (1688-1697) első évének hadmozdulataiban is részt vett, természetesen I. Lipót (1657-1702) császár seregeiben.²⁰⁷ Jóllehet ezekről a harcokban eltöltött hónapjairól sem tudunk pontos információkat, annyit azért mindhárom forrásunk rögzített, hogy ezekben a harcokban is kitüntette magát vitézségével.²⁰⁸ Ezen felül Meszlényi Antal megjegyzi, hogy ekkor már bevették őt a főhadiszállás vezérkarába²⁰⁹, illetve Kelemen Atanáz azt is megemlíti, hogy Keresztély Ágost még 1689-ben is harcolt Schweinfurt mellett és azokban a harcokban is mint a vezérkar tagja játszott szerepet a sereg életében.²¹⁰

Az ugyan feltételezhető, hogy Keresztély Ágost ezeket a katonai kitüntetések inkább előkelő származásának köszönhette, mintsem kiemelkedő katonai tehetségének, mindenesetre ezek az általunk ismert tények arra is engednek következtetni, hogy azért nem volt mindenestül tehetségtelen katona.

Ezek a katonai évek azonban nem érték el a gyámapa eredetileg kívánt célját, ugyanis a katolikus hit iránti elköteleződése mit sem csökkent, sőt ellenkezőleg, megerősítette őt több katolikus hitű nemes ember vitézsége és elszántsága. Erről így írt Meszlényi Antal: „Köztük külön is emlékezetébe zárt néhányat, így a legendás hírű Ramocsaházy, Fiáth és Pechmann tisztet.”²¹¹ Forgó András pedig arról ír, hogy katonai éve alatt a katolizálás szempontjából Ludwig Anton von Pfalz-Neuburg volt nagy hatással Keresztély Ágostra.²¹² A katolizálás

²⁰⁶ vö.: HOFFMANN, H., *Die sächsischen Kardinäle – Theologisches Jahrbuch*, St. Benno Verlag, Leipzig 1961, 386.

²⁰⁷ vö.: SCHMITT, M., *Archi-Episcopi Strigonienses*, Societas Jesu, Tyrnaviae 1758, 184.

²⁰⁸ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 27.

²⁰⁹ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 27.

²¹⁰ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931, 11.

²¹¹ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 27.

²¹² vö.: FORGÓ, A., *Kardinal Christian August von Sachsen-Zeitz und der Herrschaftsantritt Karls VI. in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 72.

melletti döntésében – bár kézzel fogható bizonyítékok nem állnak rendelkezésünkre –hatással lehetett rá Aviánói Boldog Márk is, aki Buda visszavételénél jelen volt a keresztes táborban és a hálaadó szentmisét is ő celebrálta az újonnan visszafoglalt Várban.²¹³ Kelemen Atanáz azt is megemlíti, hogy Keresztély Ágost katolizálás melletti végső döntésének meghozatalára egy aschaffenburgi jezsuita szerzetes beszéde segítette el őt, amelyben az atya Jézus szenvedéséről és a Szűzanya fájdalmairól prédikált.²¹⁴

Keresztély Ágost a katonáskodással eltöltött több, mint három esztendő után szerencsésen hazatért és akkor már határozottan kijelentette családtagjainak, hogy át fog térni a katolikus hitre. Ennek következtében gyámtyja természetesen megfenyegette őt, hogy ha ezt megteszi, kizárja az örökségből, ám őt már ez sem tántorította el szándékától. Katolikus barátai tanácsára felkereste a münsteri kanonokot Ignaz Philipp Freiherr von Plettenberg-et, aki ezt követően a katolikus hit igazságaira kezdte őt oktatni. Vele kapcsolatban Keresztély Ágost a saját vallomásaiban arról írt, hogy a katolikus hit megismerésében és az abban való elmélyülésében leginkább ő volt nagy hatással rá, egy szentéletű és tanult apátnak nevezte, akinek a hatására lépcsőről-lépcsőre közeledni kezdett a Katolikus Egyházhoz. A másik meghatározó személy pedig Ludwig Anton von Neuburg volt, akinek hiteles élete is nagy segítségére volt Keresztély Ágostnak.²¹⁵

Keresztély Ágost nem sokkal később 1689. július 14-én letette a katolikus hitvallást a frankfurti kármelita prior kezébe²¹⁶, majd pedig meggyónt és megáldozott, azonban ekkor mindezt - a családjára való tekintettel - a nyilvánosság teljes kizárásával tette.²¹⁷ Keresztély Ágost katolizálása után két évvel megérlelődött benne a papi hivatás gondolata, így 1691-ben nyilvánosan is letette a katolikus hitvallást a kölni érsek kezébe.²¹⁸

Keresztély Ágost nem sokkal a katolizálását követően még „1691-ben jelentkezett József Kelemen kölni érseknél, és kérte felvételét a szemináriumba.”²¹⁹ Annak rendje és

²¹³ HÉYRET, M., *P. Markus von Aviano O. M. Cop. Apostolischer Missionär und päpstlicher Legat beim christlichen Heere*. Provinz der Bayerischen Kapuziner, München 1931, 287.

²¹⁴ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931, 11.

²¹⁵ vö.: THEINER, A., *Geschichte der Zurückkehr der regierenden Häuser von Braunschweig und Sachsen in den Schooß der Katholischen Kirche um 18. Jahrhundert, und der Wiederherstellung der katholischen Religion in diesen Staaten*, Stuttgart 2005, 93-94.

²¹⁶ vö.: HOFFMANN, H., *Die sächsischen Kardinäle – Theologisches Jahrbuch*, St. Benno Verlag, Leipzig 1961, 387.

²¹⁷ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931, 11.

²¹⁸ vö.: FORGÓ, A., *Cardinal Christian August von Sachsen-Zeitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 72.

²¹⁹ vö.: HOFFMANN, H., *Die sächsischen Kardinäle – Theologisches Jahrbuch*, St. Benno Verlag, Leipzig 1961, 387.

módja szerint fel is vették őt a papnövendékek közé, és ahogy az hercegi származása nyomán várható volt, nagyon hamar elindult felfelé az egyházi ranglétrán.

Tudjuk Keresztély Ágostról, hogy még csak első éves kispap volt, amikor 1691. április 21-én az érseke kinevezte őt a kölni káptalan kanonokjává.²²⁰ Erre a kitüntetésre elsősorban nemesi származásával szolgált rá, azonban elmondható, hogy tehetségével és jó magatartásával a későbbiekben méltónak is bizonyult erre, hiszen lelkiismeretesen és szorgalmasan tanulta a teológiát, s emellett amikor csak tehetett mindig részt vett a káptalani imádságokon.²²¹

Rokonai természetesen nehezteltek Keresztély Ágostra és a család szégyenének tartották őt, ő azonban ezzel már nem sokat törődött, ugyanis otthon érezte magát a Katolikus Anyaszentegyházban. Ráadásul maga I. Lipót (1657-1702) német-római császár és magyar király is elismerőleg nyilatkozott az ő bátor hitvallásáról, ami szintén megerősítőleg hatott rá.

Keresztély Ágost pappá szentelésére 1695-ben került sor Frankfurt am Main-ban, mellyel kapcsolatban mindenképpen fontos megjegyeznünk, hogy mind a szentelésen, mind az újmiséen – amit egyébként a kölni dómban mutatott be 1695. március 19-én²²² - nagyon sok világi és egyházi méltóság is személyesen jelen volt, vagy képviseltette magát. Ezen személyek között találjuk többek között Davio Antonio-t, XII. Ince pápa (1691-1700) nunciusát, valamint I. Lipót császár külön követét is.²²³ Ennek a nagy érdeklődésnek a háttérében is Keresztély Ágost származásának rendkívülisége állhatott, hiszen a katolikus császár, illetve a Szentatya számára is – a hazatért bárány felett érzett keresztényi öröm mellett - fontos propaganda eszköz volt egy evangélikus herceg szabad akaratból történő katolizálása és ilyen szintű elköteleződése a Római Katolikus Egyház mellett.

Szintén származásával magyarázható, hogy Keresztély Ágost szentelését követően nem egy kisebb falu káplánja lett, hanem már papszentelése után nem sokkal, 1695. október 4-én püspöke kinevezte őt a kölni káptalan nagyprépostjának, másnap október 5-én pedig megkapta e mellé a kincstárnoki címet is.²²⁴ Ezután - szintén még ebben az évben - elnyerte a

---

²²⁰ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931, 11.

²²¹ vö.: THEINER, A., *Geschichte der Zurückkehr der regierenden Häuser von Braunschweig und Sachsen in den Schooß der Katholischen Kirche um 18. Jahrhundert, und der Wiederherstellung der katholischen Religion in diesen Staaten*, Stuttgart 2005, 95.

²²² vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931, 11.

²²³ vö.: HOFFMANN, H., *Die sächsischen Kardinäle – Theologisches Jahrbuch*, St. Benno Verlag, Leipzig 1961, 387.

²²⁴ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931, 11.

„salzburgi, eichstatti, lüttichi (Liège), és münsteri káptalani javadalmakat.”²²⁵ Ezeket a kinevezéseket és javadalmakat szintén a kor szokásainak megfelelően tekinthetjük egyfajta kitüntetésnek, illetve a szász hercegi életút elhagyásáért járó kompenzációnak, azonban ez továbbra sem jelenti azt, hogy csupán érdekből katolizált volna Keresztély Ágost, amint azt a későbbi tettei is bizonyították.

---

²²⁵ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 326.

III.

Keresztély Ágost politikai tevékenysége

1. Keresztély Ágost a Német-Római Birodalom politikájának szolgálatában

Keresztély Ágost megtérése és szabad döntéséből fakadó katolizálása kapcsán már korábban is említettük, hogy ezáltal egy komoly világi karrier lehetőségéről is lemondott, azonban azt is látnunk kell, hogy a döntéséért cserébe komoly jutalmakat és világi elismeréseket is kapott a császároktól. Az uralkodói elismeréseknek egyik kifejező eszköze az egyházi címeken túl a birodalmi megbízások voltak. Keresztély Ágosttal kapcsolatban jól tudjuk, hogy a spanyol örökösödési háborúban, valamint az azt követő – folyamatosan tartó - birodalmi gyűlésen komoly diplomáciai sikerekkel támogatta a mindenkori Habsburg uralkodók céljait.

Keresztély Ágostról azt is elmondhatjuk, hogy nem csak a magyar ügyekben, hanem a Német-Római Birodalmat érintő konfliktusokban is mindig a kiegyezésre és az élehető kompromisszumok megtalálására törekedett. Ennek érdekében – amint később látni fogjuk – olykor még a pápával is konfliktusba keveredett, de nem hit és erkölcs kérdéseiben, hanem csupán állami-, vagy politikai érdekek mentén. Richelieu cinizmusa tehát abszolút nem jellemezte őt, sőt a tisztán egyházfegyelmi, vagy hitbeli kérdésekben – amint azt a Rákóczi-szabadságharc kapcsán fentebb már megjegyeztük – mindig készen állt az alázatos engedelmesség gyakorlására.

Tudjuk jól, hogy Keresztély Ágost I. Lipót császárnak hamar egyik bizalmas emberévé vált, akitől több alkalommal is komoly súllyal bíró diplomáciai megbízásokat kapott. Első fontosabb külpolitikai küldetése éppen rokona, Frigyes Ágost trónszerzése kapcsán bontakozott ki. Lengyelországban ugyanis nem mondtak le az ottani rendek a szabad királyválasztás jogáról, így minden egyes király halálát követően összegyűltek, és ők választották meg, hogy ki legyen a következő uralkodó országukban. A lengyel királyválasztás rendszere miatt gyakran előfordult, hogy egy választáskor több uralkodói család is „megpályázta” a lengyel trónt, komolyabb kampányt is kifejtve. Ennek a

királyválasztói rendszernek köszönhetően szerezte meg például Báthory István erdélyi fejedelem is a lengyel trónt 1576-ban.

Amikor tehát az oszmánok elleni harcok egyik meghatározó alakja, Sobieski János lengyel király 1696-ban meghalt, a lengyel rendek választása Keresztély Ágost unokaöccsére Frigyes Ágostra esett, akinek fel is ajánlották a koronát, azzal a feltétellel, hogy előbb katolizálnia kell.²²⁶ Keresztély Ágost volt az, aki rá tudta beszélni az akkor még evangélikus vallású unokaöccsét a katolizálásra²²⁷ és ő volt az, aki 1697. június 2-án ki is vette Frigyes Ágost kezéből a katolikus hitvallást²²⁸, akit ezután nem sokkal 1697. szeptember 15-én a lengyel rendek meg is választottak, s II. Ágost néven lengyel királlyá is koronáztak.²²⁹

Ezzel nemcsak egy újabb családtag tért vissza a Katolikus Egyházba, hanem a Habsburg uralkodó is gazdagabb lett egy újabb erős szövetséggel. Keresztély Ágost ezen tetteivel így nem csak a Habsburg uralkodónak, de a Szentatyának is kedvében járt, amivel mindkét előljárójának elnyerte bizalmát és tetszését²³⁰, s ennek is köszönhetően később 1707-ban elnyerte az esztergomi érseki címet.²³¹ Ezt a segítséget persze Frigyes Ágost is meghálálta Keresztély Ágostnak, hiszen a szászországi területek főkancellári tiszttel ajándékozta meg rokonát.²³² Ezt a két éven át tartó szászországi kancellári feladatát is jól végezte Keresztély Ágost, hiszen működése alatt mindvégig meg tudta őrizni Szászország azon részén a békét és még annak gazdaságát is felvirágoztatta.²³³ Ezzel a két éves szászországi kancellári működésével hívta fel magára a Habsburg császár figyelmét, mint tehetséges diplomata, aki komolyabb feladatokkal is meg tud birkózni és nem csak a javadalmakból befolyó összegek felhalmozásával törődik.

Két évvel később, miután I. Lipót császár látta Keresztély Ágost diplomáciai rátermettségét, megbízta azzal a feladattal, hogy hozzon létre egy birodalmi szövetséget a

²²⁶ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 327.

²²⁷ vö.: VÖTSCH, J., *Christian August von Sachsen-Zeitz*, in *Sächsische Biographie*, <https://www.isgv.de/saebi> (utoljára frissítve: 2024. 03.06.), 3.

²²⁸ vö.: MIHALIK, B., V., *The King's Cousin, The Emperor's Bishop Christian August of Saxe-Zetiz as Mediator between Poland and the Holy See*, in *Eastern European History Review* 4/2021, 244-245.

²²⁹ vö.: FRIEDRICH, K., *Court Chapels in Saxony between 1697 and 1733: Augustus II. the Strong between Catholicism and Protestantism*, in *Acta Poloniae Historica* 116. (2017), 97.

²³⁰ vö.: MIHALIK, B., V., *The King's Cousin, The Emperor's Bishop Christian August of Saxe-Zetiz as Mediator between Poland and the Holy See*, in *Eastern European History Review* 4/2021, 246-247.

²³¹ vö.: MIHALIK, B., V., *The King's Cousin, The Emperor's Bishop Christian August of Saxe-Zetiz as Mediator between Poland and the Holy See*, in *Eastern European History Review* 4/2021, 252.

²³² vö.: VÖTSCH, J., *Christian August von Sachsen-Zeitz*, in *Sächsische Biographie*, <https://www.isgv.de/saebi> (utoljára frissítve: 2024. 03.06.), 3.

²³³ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 30.

rivális XIV. Lajossal szemben. Ehhez Keresztély Ágostnak át kellett tennie székhelyét Kölnbe, amit készségesen meg is tett.²³⁴

A XVIII. század első esztendejében tehát XIV. Lajos francia király és I. Lipót német-római császár között kitört a spanyol trónnak, valamint az Észak-Amerikában lévő jelentős mértékű gyarmatainak megszerzéséért s ezzel együtt az európai hegemonia birtoklásáért az örökösödési háború, ami egészen 1714-ig elhúzódott.

I. Lipót a családi szálakra hivatkozva ifjabb fiának Károlynak akarta megszerezni a spanyol trónt, mellyel nem elhanyagolható szempontként megvalósult volna a fő rivális Franciaország földrajzi és politikai értelemben vett bekerítése. Ezt a Richelieu bíboros rémálmát megvalósítani látszó rendkívül nagy veszélyt XIV. Lajos világosan átlátta, így ő is egy legális családi szálra hivatkozva háborút kezdeményezett a megüresedett spanyol trón megszerzéséért. A francia király nem csak a hadseregre támaszkodott ebben a küzdelemben, hanem diplomatáira is, akik még a Német-Római Birodalom különböző tagjait is megpróbálták rávenni a központtól való elszakadásra, vagy a háborús konfliktustól való távolmaradásra.²³⁵

Ebben a helyzetben kellett Keresztély Ágostnak Kölnben helytállnia és megőrizni egy szövetséget a Napkirállyal szemben. Keresztély Ágost ezzel a komoly nehézségeket is magában rejtő helyzettel rendkívül sikeresen birkózott meg. Először Angliát és Hollandiát szerezte meg a császárnak, mint szövetségeseiket. A német fejedelmek közül először Brandenburgi Frigyes támogatását nyerte meg azáltal, hogy rávette I. Lipótot arra, ismerje el a porosz uralkodó királyi méltóságát.

A nehezebben kötélnek álló kölni választófejedelmet József Kelemen már nehezebb volt megtörnie, ő ugyanis a franciák pártján állt. Keresztély Ágost azonban szigorúan felszólította őt arra, hogy hagyjon fel ezzel és térjen vissza a császár pártjára. Ennek érdekében egy négy pontból álló felszólítást küldött neki a kölni jezsuita rektoron keresztül, amelyben a francia csapatok elküldésére és a császár támogatására szólította fel József Kelement.²³⁶

József Kelemen azonban nem akart engedelmeskedni a szász herceg felszólításának és a francia szövetségeseinek segítségével fegyveres harcokba bocsátkozott a császári seregekkel. József Kelemen, ezen fegyveres konfliktus végén – mivel vereséget szenvedett –

---

²³⁴ vö.: VÖTSCH, J., *Christian August von Sachsen-Zeitz*, in *Sächsische Biographie*, <https://www.isgv.de/saebi> (utoljára frissítve: 2024. 03.06.), 3.

²³⁵ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 31.

²³⁶ vö.: GERIG, H., *Der kölnner Dompropst Christian August Herzog von Sachsen-Zeitz Bischof von Raab*, Verlag Ludwig Röhrscheid, Bonn 1930, 87.

1702 októberében elmenekült francia földre és ott tartózkodott egy ideig.²³⁷ Ezen csatározások után az akkor még csak győri püspök végül azzal tudta megtörni a kölni fejedelem ellenállását, hogy a császárral kimondatta rá a birodalmi átkot, ami jogi értelemben fejedelemsége elvesztését eredményezte.²³⁸ Keresztély Ágost hasonlóképpen járt el a bajor választófejedelem Miksa esetében is, aki szintén a francia uralkodó pártján állt a konfliktus kezdetén.²³⁹

Ezekkel a diplomáciai lépéseivel Keresztély Ágost sikeresen elérte, hogy 1702 végére a birodalom fejedelmei mind I. Lipótot támogassák a XIV. Lajossal vívott háborújában.

Ebben a háborúban azonban külön nehézséget okozott, hogy az Egyházi Állam inkább a franciák pártján állt. Ekkor ugyanis XI. Kelemen volt a pápa, aki bíboros korában XIV. Lajossal ápolt jó viszonyt, s erről pápaként sem akart lemondani. Keresztély Ágostnak az okozta a legnagyobb nehézséget, hogy ő egyszerre volt a Habsburg császár diplomatája és a pápa bíborosa, vagyis mindkét félhez erős szálakkal kötődött.²⁴⁰ Ezen a komplikált helyzeten is jó diplomáciai érzékkel tudott úrrá lenni, olyannyira, hogy a Habsburg uralkodó bizalmát képes volt maximálisan megőrizni. Ennek a Habsburg uralkodó részéről megmaradó bizalomnak volt a gyümölcse például, hogy az ő előterjesztésére 1700. január 29-én a pápa kinevezte Keresztély Ágostot az esztergomi érsek Kollonich Lipót koadjutorává öröklési joggal, 1703-ban – szintén a császár jelölését követően – megkapta a bíbort is²⁴¹, s később 1707-ben a Szentatya meghagyta őt a győri egyházmegye püspök-adminisztrátorának is, amit 1711-ben hét évre meg is hosszabbított.²⁴²

Ezen diplomáciai előkészületeket követően elkezdődött a fegyveres harc a két szemben álló nagyhatalom között, amelynek során az Egyházi Állam területére is betörték a birodalmi seregek, hogy elválasszák egymástól a franciákat és itáliai szövetségeseiket, illetve hogy elfoglalják a Nápolyi Királyságot. Ez hamar meg is történt, így I. Lipót megszerezte magának az Itáliában lévő, ámde spanyol koronához tartozó területeket.

Ezekben az években Keresztély Ágost is főleg a spanyol örökösödési háborúval kellett, hogy foglalkozzon. Az Egyházi Állam elleni hadmozdulatokkal szemben Keresztély Ágostnak nem voltak kifogásai, mert tudta, hogy ez is szükséges ahhoz, hogy a háború minél

---

²³⁷ vö.: GERIG, H., *Der kölnier Dompropst Christian August Herzog von Sachsen-Zeitz Bischof von Raab*, Verlag Ludwig Röhrscheid, Bonn 1930, 92.

²³⁸ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 31.

²³⁹ vö.: GERIG, H., *Der kölnier Dompropst Christian August Herzog von Sachsen-Zeitz Bischof von Raab*, Verlag Ludwig Röhrscheid, Bonn 1930, 92.

²⁴⁰ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 327.

²⁴¹ vö.: SCHMITT, M., *Archi-Episcopi Strigonienses*, Societas Jesu, Tynaviae 1758, 185.

²⁴² vö.: PL, *AEV*, 369.

hamarabb befejeződjön. Keresztély Ágost magatartása ebben a korban nem volt rendkívüli, ugyanis a politikus beállítottságú főpapok a pápával való viszonyukban könnyen szét tudták választani a hitbéli és a politikai kérdéseket.

1709-ben, miután az Appenini-félszigetről maradéktalanul kiűzték a franciákat a császáriak, elindult a béketárgyalás a XI. Kelemen és I. József között. Ennek egyengetésében is fontos szerepet vállalt Keresztély Ágost. Hamarosan meg is született a béke a felek között, melyért cserébe XI. Kelemen pápának el kellett ismernie Habsburg Károly jogát a spanyol trón elfoglalására.²⁴³

A pápával való kiegyezést követően Keresztély Ágost már csak a többi terület közötti harc minél előbbi befejezésén fáradozott. A harcok azonban elhúzódtak és egyik fél sem tudta kiharcolni a végleges győzelmet. 1714-ben ezért mind a franciák, mind a császáriak elfogadták a tárgyaló asztal melletti megoldás lehetőségét. Ennek a tárgyalásnak az lett a vége, hogy az akkor már I. József után trónra lépő VI. (III.) Károly lemondott a spanyol trónról V. Fülöp javára, míg XIV. Lajos átadta a Habsburgoknak Németalföld jelentős részét, valamint itáliai területeket is: Lombardiát, Toscana-t, Nápolyt és Szardíniát.²⁴⁴

Ezt a békét 1714-ben Rastattban írták alá a franciák és a Habsburgok. Ebben a megállapodásban is jelentős szerepet vállalt Keresztély Ágost, mint VI. Károly császár külügyi megbízottja. Végül pedig arra is volt gondja Keresztély Ágostnak, hogy József Kelemen és bajor Miksát segítse abban, a birodalmi átok lekerüljön róluk és ezzel visszahelyeztessenek eredeti méltóságukba.²⁴⁵

Nem sokkal később azonban az újdonsült spanyol király V. Fülöp követelni kezdte magának a tőle elvett itáliai területeket is, ami egy újabb háború veszélyét vetítette előre. Ebben a konfliktusban is segítségére volt Keresztély Ágost VI. (III.) Károlynak abban, hogy végül elkerüljék az újabb háborút, amit sikerült is elérni.

Az örökösödési háború lezárása után néhány évvel, Keresztély Ágostnak egy újabb – a családjához köthető – diplomáciai feladattal kellett megbirkóznia. Lengyelországban II. Ágost – Keresztély Ágost korábban említett unokaöccse –, még életében szeretne volna fia öröklését biztosítani. A lengyel rendek azonban nem akarták elfogadni a fiút, mert nem volt egyértelmű, hogy ő is katolizált. Keresztély Ágost abban segítette itt az ifjabb Ágostot, hogy rávette, válassza a lengyel trónt és ezzel együtt a katolizálást. Ebben a törekvésében is sikerrel járt, hiszen az ifjú Ágost herceg 1717. október 11-én nyilvánosan is letette a katolikus hitvallást

---

²⁴³ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 33.

²⁴⁴ vö.: HAHNER, P., *A régi rend alkonya – Egyetemes történet 1648-1815*, Kronosz Kiadó, Pécs 2024, 145.

²⁴⁵ vö.: GERIG, H., *Der kölnner Dompropst Christian August Herzog von Sachsen-Zeitz Bischof von Raab*, Verlag Ludwig Röhrscheid, Bonn 1930, 97.

Keresztély Ágost előtt, s ezzel megnyílt számára is az út a lengyel trónhoz.²⁴⁶ Ezt követően már semmi akadálya nem volt annak, hogy később 1733-ban átvegye apja II. Ágost után a lengyel trónt és III. Ágost néven uralkodjon Lengyelországban; s ezzel együtt fenntartsa azt a szövetségi kapcsolatot a Habsburg császárokkal, amelyet még atyja épített ki Keresztély Ágost segítségével.²⁴⁷

A lengyel királyi család magyarországi kötődésével kapcsolatban azt is meg kell említsük, hogy a XI. kerületben található Albertfalva alapítója a szintén katolikus vallású Sachsen-Tetscheni Albert Kázmér, III. Ágost király egyik gyermeke volt. Albertfalva és kezdeti katolikus orientációjának és hitének megalapozását tehát közvetett módon Keresztély Ágostnak köszönheti.

Ezen eseményeken kívül megjegyzendő, hogy Keresztély Ágost 1716-1725 között a Regensburgban ülésező állandó birodalmi gyűléseken is rendszeresen részt vett, mint császári biztos. A birodalmi gyűlés az 1648-as vesztfáliai békében rögzítette, hogy a felmerülő vallással kapcsolatos kérdéseket ezután a felek egyetértésével kell megoldani. Ennek megfelelően a harminc éves háború után a birodalmi gyűlésen két nagy csoportosulás volt jelen a Corpus Evangelicorum és a Corpus Catholicorum. Az elsőként említett csoport tömörítette a protestáns területek képviselőit, míg a második a katolikusokét.²⁴⁸

A birodalmi gyűlések történetében jól megfigyelhető, hogy a Corpus Evangelicorum gyakran használta fel a Magyarországon elhúzódó katolikus-protestáns vitát érdekei érvényesítése céljából. Ennek a vitának legügyesebb koordinálója az éppen felemelkedőben lévő Brandenburg-Poroszország volt.²⁴⁹

Az is megfigyelhető, hogy a birodalomban a vallási kérdések egyre kevésbé voltak fontosak ekkor már a politikai vitákban, inkább eszközként használták fel azokat különböző hatalmi célok elérésére. Az is egyre kristályosabbá vált, hogy Brandenburg-Poroszország vezető szerepre törekszik a Német-Római Császárságon belül Bécs kárára. Ezekben a komplikált helyzetekben és folyamatokban igyekezett a császár segítségére lenni Keresztély

---

²⁴⁶ vö.: FRIEDRICHS, K., *Court Chapels in Saxony between 1697 and 1733: Augustus II. the Strong between Catholicism and Protestantism*, in *Acta Poloniae Historica* 116. (2017), 98.

²⁴⁷ vö.: FRIEDRICHS, K., *Court Chapels in Saxony between 1697 and 1733: Augustus II. the Strong between Catholicism and Protestantism*, in *Acta Poloniae Historica* 116. (2017), 98-99.

²⁴⁸ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 239.

²⁴⁹ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 238.

Ágost Regensburgban, akit egyébként éppen magyarországi katolikus érsek volta miatt időről-időre keményen támadtak a protestáns felek.²⁵⁰

Keresztély Ágostnak a Német-római Császárságban élő katolikusok általi megítélésével kapcsolatban érdekesség még, hogy a császár és a pápa egyértelmű támogatása ellenére sem lehetett egyetlen megüresedett egyházmegye püspöke a birodalom területén.²⁵¹ Ennek az elutasításnak feltehetően az volt az oka, hogy mivel bíboros volt, „túlzottan” Rómához hű püspököknek gondolták német honfitársai.

Elmondható az is, hogy eredetileg a szász választófejedelemmel illette meg a direktórium betöltésének joga, mivel azonban ekkorra a Sachsen-Zeitz család gyakorlatilag katolizált, ezt a tisztséget más kellett, hogy ellássa. Nagy eredményként könyvelhető el, hogy Keresztély Ágostnak sikerült a birodalmi gyűléseken megakadályoznia, a nagy rivális Brandenburg-Poroszország szerezzze meg a Corpus Evangelicorum vezetésének jogát.²⁵²

Összegzésként elmondhatjuk tehát, hogy Keresztély Ágost a Német-római Birodalom külpolitikája alakításának munkájából is tevékenyen kivette a részét. Elmondható az is, hogy a legfontosabb kérdésekben sikeres diplomatának bizonyult, melyet az is bizonyít, hogy a több mint tíz évig tartó spanyol örökösödési háborúban sikerült egyben tartania egy nehezen megőrizhető szövetséget. Keresztély Ágostnak még az is érdeme, hogy sikerült a kor viszonyaihoz képest emberségesen rávennie uralkodókat és fejedelmeket arra, elfogadják a császár akaratát és még arra is volt figyelme, hogy a sikeres háborút lezáró békénél méltányos legyen vesztés ellenfeleivel szemben.

Keresztély Ágostról általában elmondhatjuk, hogy minden diplomáciai feladatában - legyen szó Magyarországot, vagy a Német-római Birodalmat érintő ügyről – mindig a tartós kompromisszumokra törekedett. Nem megalázni, vagy csupán legyőzni akarta ellenfeleit, hanem őket is megnyerni az általa helyesnek ítélt célnak. Bölcsen és alázatosan tudta szolgálni mindhárom császáriját, és mint katolikus érsek, illetve bíboros XI. Kelemen pápát is. Keresztély Ágost Regensburgban a birodalmi gyűlés ügyeiben járt el akkor is, amikor 1725-ben ebben a városban végül utol érte a halál.

---

²⁵⁰ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 238.

²⁵¹ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 83.

²⁵² vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 243.

2. Keresztély Ágost politikai aktivitása Magyarországon

2.1 Keresztély Ágost a Rákóczi-szabadságharc idején (1707-1711)

Keresztély Ágostról tudjuk, hogy 1707-ben, a Rákóczi-szabadságharc (1703-1711) idején vette át az esztergomi érseki szolgálatot Kollonich Lipóttól annak halála után. Kollonich német származású ember volt, aki az oszmánok elleni országfelszabadító háborúban is részt vett. Amikor pedig esztergomi érsek lett, nem volt kedvelt személyiség Magyarországon, hiszen főpapi működése során mondhatni túlon túl nagy hűséggel és kevés tapintattal képviselte a Habsburgok érdekeit akár Rómában, akár itthon a magyar rendekkel szemben.²⁵³

Ennek egyik kiemelkedő példája a Habsburgok által szorgalmazott „Einrichtungswerk” kidolgozásában vállalt meghatározó szerepe, mellyel Kollonich Lipót szintén magára vonta a magyar rendek rosszallását.²⁵⁴ Keresztély Ágost így duplán nehéz helyzetben volt diplomáciai értelemben Magyarországon, hiszen a Habsburgok pártján állt ő maga is, illetve érsek elődje a magyar rendekkel való terhelt viszonyt hagyott rá mintegy örökségképpen.

Azt is meg kell azonban említenünk, hogy a XVII. század végén a katolikus püspökök többsége a Habsburg császár pártján állt ugyan, de azért az ő viszonyuk sem volt felhőtlen az uralkodókkal. Ezt jelezte már Széchényi Pál kalocsai érsek nyílt tiltakozása Bécsben, amikor I. Lipót 1698-ban el akarta fogadtatni a magyar rendekkel az állandó adó tervezetét.²⁵⁵ Később pedig a századforduló első éveiben fokozatosan kezdett kirajzolódni, hogy a főpapok jogait is korlátozni akarja a császári politika, s ez sem tett jót a magyar püspökök és a Habsburgok szívélyes viszonyának.

Ennek ellenére a Rákóczi-szabadságharc idején Kollonich Lipót, majd utána Keresztély Ágost és egy kivételtől – Telekessy István egri püspöktől – eltekintve az összes magyarországi katolikus főpap a Habsburgok oldalára állt. A magyarországi katolikus klérus egyfelől azért állt – ekkor már I. Lipót utóda – I. József császár (1703-1711) oldalára, mert a felkelők az 1681-es és 1687-es vallási törvényeket semmisnek nyilvánították és ez sértette a

---

²⁵³ vö.: KALMÁR, J., *Kollonich Lipót bíboros kortársi jellemzése*, Acta Acad. Paed. Agriensis, Sectio Historiae XXXVI. 2007, 83-88.

²⁵⁴ vö.: VARGA J. J., *Habsburg berendezési tervek Magyarországon 1688-1723, az „Einrichtungswerk”, in Századok 125. 5-6, Budapest 1991, 21-22.*

²⁵⁵ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 167.

katolikus püspököket s ők értelemszerűen a császárban látták e sérelmek orvoslóját. Másik oldalról pedig azért voltak az uralkodó oldalán, mert reálisan látták azt, hogy a felkelők fegyverrel semmiképpen sem arathatnak sikert a Habsburgok ellen, s azt is, a még mindig komoly fenyegetést jelentő oszmán ellentámadással szemben csak a császárral való kompromisszumos együttműködés megtalálása óvhatja meg az országot és azzal együtt az egyházat, nem pedig a széthúzás.

Ezzel a véleménnyel csupán néhány címzetes püspök – például Petes András, aki ansariai címzetes püspök²⁵⁶, s egyben egri nagyprépost is volt – és Telekessy István egri megyéspüspök nem érthettek egyet, ők ugyanis a felkelők oldalára álltak. Az egri püspök által generált vita, az úgynevezett Telekessy-Csáky ügy mutatta meg először a fent említett kettősséget: a katolikus püspöki kar túlnyomó része ugyan kiállt a Habsburg uralkodó mellett, azonban nem minden kritika nélkül.

Telekessy István egri püspök ugyanis az 1707. május 31. és június 22. közötti ónodi országgyűlésen egyértelműen kinyilvánította, hogy a felkelők oldalán áll. Ekkor már elismerte, hogy 1705-ben Szécsényben is jelen volt, amikor megalapították a felkelő nemesek a status confederatorum Hungarorum-ot és ő maga is tagja lett a huszonnégytagú szenátusnak.²⁵⁷ Az ónodi országgyűlésen ezen kívül kimondták a Habsburg-ház trónfosztását és ezt az okmányt is aláírta Telekessy István, mint az egyetlen jelenlévő katolikus megyéspüspök.

Nem sokkal később az ezen eseményre való reagálásképpen a többi magyarországi püspök egy ünnepélyes nyilatkozatot fogalmazott meg, amelyben elítélték az ónodi országgyűlésen történeteket. Látható tehát, hogy senki nem állt Telekessy István mellé a magyarországi püspökök közül. Azonban itt is meg kell jegyeznünk, hogy I. József császár – az ónodi országgyűlés eseményeire való reakcióként – 1708 áprilisában összehívott egy országgyűlést Pozsonyba, ahol a világi rendekkel együtt szintén hasonló sérelmeket fogalmaztak meg a jelenlévő – Habsburg párti – főpapok is, és ezek a megfogalmazások csupán „fokozatukban különböztek a Rákóczi hívek követeléseitől”.²⁵⁸ Erről az országgyűlésről kicsit később fogok részletesebben írni.

Az még nem volt egészen tisztázott, hogy ezen az 1708-as pozsonyi országgyűlésen pontosan milyen szerepet játszott Keresztély Ágost, de valószínűsíthető, hogy minden

---

²⁵⁶ vö.: BAHLCKE; J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 168.

²⁵⁷ vö.: BAHLCKE; J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 169.

²⁵⁸ vö.: BAHLCKE; J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 170.

lehetőséget megragadva az élhető kompromisszum megtalálásának előmozdításán fáradozott, amit megerősít az a beszámoló, miszerint az esztergomi érsek a béke kieszközlésén fáradozott minden erejével.²⁵⁹ Keresztély Ágost ezen a pozsonyi diétán játszott szerepével egy külön alfejezetben fogok foglalkozni.

A fentiek alapján az is kijelenthető, hogy az esztergomi érsek itt sem volt könnyű helyzetben, mert az egyik nagy sérelemként az fogalmazódott meg a pozsonyi országgyűlésen is, hogy a magyar püspökségeket idegen püspökökkel töltötték fel a Habsburg királyok, s ő maga pedig pont ilyen valaki volt, hiszen szász származású idegenként kapta meg az esztergomi érseki címet.

Telekessy István egy egyházbizottsági vitában is főszerepet játszott a Rákóczi szabadságharc idején. 1706. augusztus 22-én ugyanis a munkácsi püspökség De Camillis János József halálával megüresedett²⁶⁰ és Telekessy önhatalmúlag nevezte ki utódának Bizánczi György Gennadiust.²⁶¹ Ennek a kinevezésnek többek között az lehetett az oka, hogy a saját befolyásának kiterjesztését kívánta előmozdítani a munkácsi görögkatolikus egyházmegyében.

Ehhez azonban nem volt joga Telekessy-nek, ugyanis az akkor nem régen unióra lépett görögöknek elismert privilégiuma volt saját püspököt választani és azt a Szentatyával megerősíttetni.²⁶² Igaz azonban, hogy a görögöknek ezt a jogát később a gyakorlatban sem Róma, sem Bécs nem ismerte el. Mivel azonban I. József császár Rákóczival szemben szerette volna megnyerni magának a ruténokat is, rögvést kritizálni kezdte Telekessy eljárását és természetesen a ruszinok jelöltje – Hodermárszky János – mellett bontott zászlót. A helyzetet még bonyolította, hogy erre a Szentszék egy harmadik személyt nevezett ki a püspökségre a bazilita szerzetes Filippovics Polikárp személyében.²⁶³ Ezután tehát egyszerre három jelölje lett a munkácsi püspöki címnek.²⁶⁴ Ez a vita a szabadságharc után tisztázódott csupán, mert idő közben elvesztette jelentőségét. Egy fontosabb esemény ugyanis háttérbe szorította ezt a konfliktust.

---

²⁵⁹ vö.: ZSILINSZKY, M., *Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*, MTA, Budapest 1888, 29.

²⁶⁰ vö.: VÉGHSEŐ, T., *...mint igaz egyházi ember... - A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*, Collecta Athanasiana, Nyíregyháza 2011, 126.

²⁶¹ vö.: VÉGHSEŐ, T., *Unió, integráció, modernizáció – Tanulmányok a görögkatolikus egyház történetéhez*, Collectana Athanasiana, Nyíregyháza 2021, 134.

²⁶² vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 171.

²⁶³ vö.: HODINKA, A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, MTA, Budapest 1909, 453.

²⁶⁴ vö.: VÉGHSEŐ, T., *Eszterházy Károly és a görögkatolikusok*, in *A helyi érték – kulturális örökség tanulmányok I.*, Líceum Kiadó, Eger 2013, 48.

I. József császár ugyanis egy ügyesen megfogalmazott panaszlevéllel, - amelyben arról panaszkodott a pápának, hogy a katolikus egyháziak nagy része a felkelést támogatja - elérte, hogy XI. Kelemen pápa (1700-1721) feladta a magyarországi szabadságharcra kapcsolatos – sokáig őrzött - semlegességét és a maga joghatósági szintjén beleavatkozott a konfliktusba.

Ennek megfelelően a Szentatya 1709. augusztus 17-én pápai brevét küldött Keresztély Ágostnak, amiben felszólította a magyar püspököket, valamint a helyi klérus tagjait, hogy azonnal hagyják el a felkelőket és térjenek vissza I. József császár oldalára. Emellett ebben a brevében azt is kijelentette, hogy aki ezt nem teszi meg, elveszti javadalmait és egyházi méltóságát.²⁶⁵

Keresztély Ágost természetesen engedelmeskedett XI. Kelemen pápa utasításának, bár egy kis csúszással, 1709. október 3-án tette közzé a Szentatya brevét és emellett elrendelte, hogy „azok a személyek, akik Ónodon a Habsburg-ház trónfosztását megszavazták, négy héten belül jelenjenek meg előtte érseki palotájában, és személyesen tegyék le a hűségüket.”²⁶⁶

Azonban ennek a felszólításnak a felkelők oldalán lévő klerikusok közül nem sokan tettek eleget, köztük természetesen Telekessy sem. Ezért Keresztély Ágost 1709. december 18-án egy köriratban jelezte, hogy a távolmaradókat minden javadalmuktól megfosztotta és a „bűnösök” nevét is felsorolta az okiratban.

Erről a köriratról részletesebb információkat találtam a híres egyháztörténész Dedek-Crescens Lajos kanonoki hagyatékában, amelyet az Esztergomi Főkáptalani Magánlevéltár őriz mind a mai napig.²⁶⁷ Ezen adatgyűjteményben arról olvashatunk, hogy Keresztély Ágost az említett köriratban körülbelül három tucat klerikust és szerzetest ítélte el, akik között Telekessy Istvánt említette első helyen, utána például egri, váci és nagyváradi kanonokokat és prépostokat, valamint néhány pálos szerzetest. A fenti felsorolás is megerősít bennünket afelől, hogy a Rákóczi-szabadságharc mellett 1709 végére nyilvánosan már valóban csak néhány tucat katolikus pap és egy püspök tartott ki Magyarországon.

Ezek után nem sokkal 1711. április 29-én megszületett a béke a lázadó magyar rendek és a Habsburgok között, amely a későbbiekben is egy valóban tartós és kölcsönösségen alapuló békének bizonyult. A békében többek között amnesztiát kaptak azok, akik a meghatározott idő lejárta előtt hűséget esküdtek, emellett az uralkodó ígéretet tett arra, hogy a

---

²⁶⁵vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 174.

²⁶⁶ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 174.

²⁶⁷ vö.: Esztergomi Főkáptalani Magánlevéltár (EFMlt), *Kanonoki hagyatékok - Dedek-Crescens Lajos-hagyaték, XIII. doboz.*

rendi jogokat és hagyományokat el fogja ismerni Magyarország esetében, s felhagy az korábban jellemző erőszakos politizálással is.

Az Esztergomi Főegyházmegyei Könyvtárban található Batthyány-gyűjteményben őrzött dokumentumok alapján bizonyosan állítható, hogy ennek a kompromisszumnak a megalkotásában Keresztély Ágost is fontos szerepet vállalt, aminek részleteit az 1708-1715 közötti pozsonyi országgyűlésről szóló alfejezetben fogom hosszabban kifejteni.

Láthatjuk tehát, hogy Keresztély Ágost a Rákóczi-szabadságharc idején mindvégig hű maradt nemcsak I. Lipóthoz, hanem annak utódához, I. József császárhoz is. Ez nem csoda, hiszen szász bíborosként sokkal inkább kötődött a Habsburg császárokhoz, mint a magyar rendekhez. Azonban a konfliktusos évek alatt kiderült, hogy nem csupán a császár hű szolgálója, hanem a magyarországi rendek barátja és a béke előmozdítója is²⁶⁸, aki kiállt a püspök testvérei mellett, s amikor neki kellett a békéért egy lépést hátralépnie, késedelem nélkül meg tudta azt tenni.

Keresztély Ágostnak a Rákóczi-szabadságharc folyamán és az azt követő esztendőben tanúsított magatartása, valamint a magyar rendek irányába tett nagyvonalú gesztusai komolyan segítették őt abban, hogy Magyarországon igen hamar kedvelt és elfogadott főpap legyen sokkal inkább, mint elődje az 1695-ben kinevezett²⁶⁹ és 1707-ben elhunyt Kollonich Lipót. Azt is látni fogjuk, hogy ezzel a megérdemelt bizalommal a későbbiekben is jól sáfárkodott nem csak Magyarország, de a Magyar Katolikus Egyház javára is.

2.2 A magyarországi klérus és a Habsburg uralkodók viszonya a Rákóczi-szabadságharc után

A Rákóczi-szabadságharcot lezáró 1711 áprilisában megkötött szatmári békét követően már egészen nyilvánvalóvá vált mind a magyar rendek, mind pedig a Habsburg udvar számára, hogy a tartós béke és fejlődés fenntartásához kölcsönösen szükségük van egymásra. Az is világos volt, hogy a XVIII. század elején a Habsburg uralkodók a magyar rendeken belül különösképpen is számíthattak a katolikus püspökökre. Ennek háttérében egyfelől az lehetett, hogy az ország főpapsága ekkoriban – főleg I. Lipót tevékenységének

---

²⁶⁸ vö.: SZIJÁRTÓ, M., I., *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országgyűlés Hivatala, Budapest 2016, 11.

²⁶⁹ vö.: MIHALIK, B., V., *Kollonich Lipót esztergomi érseki kinevezése és Francesco Maria de' Medici bíborosprotector*, in Magyar Sion XIV/2, Esztergom 2020, 324-330.

köszönhetően – inkább a császársághoz sokkal lojálisabb külföldiekkel volt feltöltve, másfelől pedig a katolikus püspökök számára is kiemelten fontos volt – a hivatélosan – azonos hiten lévő Habsburg uralkodókkal jó viszonyt ápolni, hiszen ők tudták leghatékonyabban képviselni a Katolikus Egyház ügyét Magyarországon. A korábban említett sérelmeket viszonylag gyorsan orvosolta az uralkodó, így a magyarországi katolikus főpapokkal egy élehető kompromisszum alakult ki, amely mindkét félnek alapvetően megfelelt.²⁷⁰

Ennek megfelelően elmondható, hogy a szabadságharcot követő néhány évtized magyar országgyűlésein a helyi katolikus püspökök nagy többsége szinte kivétel nélkül a Habsburgok szándékai mellett bontottak zászlót.²⁷¹ Ebben a kérdéskörben Keresztély Ágost különösképpen is lojálisnak mutatkozott, ami többek között azért volt fontos az Habsburg uralkodóknak, mert az ország primásaként²⁷² ő adta le az első szavazatot a felsőházi üléseken, amely ekkoriban gyakran meghatározta az adott szavazás későbbi kimenetelét a magyar országgyűléseken.

Keresztély Ágost Habsburg-ház iránti lojalitását ezeken kívül az is jelzi, hogy később 1722 novemberében felajánlotta, hogy „a jövőben kész az összejövetelek kapcsán a királyi biztosokkal komolyan egyeztetni.”²⁷³ A szász kardinális ezzel a gesztusával egyértelműen jelezte, hogy kész teljes mértékben segíteni a mindenkori Habsburg uralkodók szándékait a magyar országgyűléseken is. Az esztergomi érsek ezen felajánlásnak háttérében az egyéb külföldi kötelességeinek sokasága, illetőleg az egyéni érdekei, s az uralkodó iránti töretlen hűsége állhatott.

Emellett azonban látni kell azt is, hogy a Habsburg uralkodók egyre kevésbé voltak érdekeltek abban, hogy a katolikus püspököket a magyar politika színterein meghatározó pozíciókba juttassák. Ezekben az évtizedekben már egyre inkább megfigyelhető az a folyamat, amelynek során a katolikus püspökök helyét a világi rendek veszik át az állami ügyek intézésében, s ez szintén kisebb-nagyobb konfliktusokhoz vezetett a magyarországi klérus és a Habsburg uralkodók között.

Ennek a folyamatnak szerves részét képezte az is, hogy Keresztély Ágost 1714 decemberében megkapta VI. Károly császártól az állandó birodalmi hercegi – vagyis

---

²⁷⁰ vö.: BAHLCKE, J., *Aristokraten aus dem Reich auf ungarischen Bischofsstühlen in der frühen Neuzeit – Zur Instrumentalisierung einer geistlichen Elite*, Ungarn Jahrbuch 23 (1997), 82-83.

²⁷¹ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 220.

²⁷² vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 18.: „...Primas Regni Hungariae...”

²⁷³ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 220.

birodalmi fejedelmi – címet²⁷⁴, s ezt követően eredeti szándék szerint le kellett mondania az udvari kancellári címéről egy világi úr javára, amely mellett azonban a királyi főkancellári címét megtartotta.

3. Keresztély Ágost és az 1708-1715-ös pozsonyi országgyűlés

3.1 A XVIII. századi magyar országgyűlésekről általában

Mielőtt belekezdenék az 1708-1715-ös pozsonyi országgyűlések eseményeinek leírásába, röviden kitérek arra, hogy a XVII. század végén és a XVIII. század elején nagy vonalakban mi jellemezte hazánk jogrendjét és ezzel együtt az országgyűléseket Magyarországon.

Mindenekelőtt fontos látnunk, hogy Magyarországon a XVII. század végén még mindig alapvetően a szokásjog volt az a fundamentum, amelyen a honi jogrendszer nyugodott.²⁷⁵ Ennek mindenképpen előnye volt a rugalmasság, azonban ez hamar oda vezetett, hogy a szokások sok esetben egymásnak ellent is mondtak, s egy idő után az a fél tudott érvényt szerezni akarátának, aki képes volt nagyobb erőt felmutatni. Ugyanakkor fontos hangsúlyoznunk azt a tényt is, miszerint ez a bizonyos rugalmasság volt az, ami megteremtette annak lehetőségét, hogy a XVIII. század elején a magyar jogrendszer is el tudjon indulni a fejlődés hosszú útján.²⁷⁶

A Rákóczi szabadságharcot lezáró szatmári békét követően és a nyugalmas évek beköszöntekor újra megszilárdult a rendi dualizmus rendszere Magyarországon, amelynek két meghatározó szereplője volt: a mindenkori uralkodó és a magyar rendek. Mindkét szereplőnek megvoltak a sajátos privilégiumai.

A mindenkori királynak volt egyedül joga ahhoz, hogy összehívja az országgyűlést meghívó levelek útján. Volt, akit személy szerint hívott meg az uralkodó, és voltak, akik képviselőkön keresztül hallathatták csak a hangjukat. A diétán megvitatandó témákat is az uralkodó határozta meg előre, így amiket ő nem jelölt meg a kérdések között, elviekben nem

---

²⁷⁴ vö.: PL, *AEV*, 367.

²⁷⁵ vö.: SZIJÁRTÓ, M., I., *A Diéta – A magyar rendek és az országgyűlés 1708-1792*, Osiris, Budapest 2005, 40-43.

²⁷⁶ vö.: SZIJÁRTÓ, M.-I., *A vallási kérdés az országgyűléseken a 18. század első évtizedeiben*, in *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon*, PHF 9, Pécs 2009, 87.

képezte vita tárgyát az országgyűlésen.²⁷⁷ Azonban a gyakorlatban volt lehetősége a rendeknek is arra, hogy a sérelmeik (gravamina) megfogalmazásán keresztül a saját igényeiket és témáikat is megvitatás témájává tegyék az adott diétán.²⁷⁸

Az országgyűléseken tehát először a király nyújtotta be javaslatait, majd pedig a rendek a sérelmeiket. A diétának két táblája volt: az Alsótábla, amit a kis- és középnemesek képviselőtestületének tekinthetünk, illetve a Felsőtábla, ahol a főnemesek, valamint a főpapok foglaltak helyet és ők rendszerint személyes meghívást kaptak az uralkodótól.²⁷⁹ A diétának ez a két táblája már 1608-as pozsonyi országgyűlésen kialakult, s ennek rendjén belül komoly változásokat később már nem foganatosítottak.²⁸⁰ Ha valamilyen kérdésben a két tábla megegyezett, akkor feliratot küldtek az uralkodónak, amire ő egy leirattal válaszolt. Ha végül megszületett az egyesség, a király aláírta a dokumentumot és kihirdette azt az országgyűlés végén.²⁸¹

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ezeken a táblákon belül nagyon változó, hogy ki volt éppen ellenzéki és ki volt éppen lojális a királyi elképzelések felé. Az ellenzéki, vagy lojális hozzáállást nagyban a kérdésben való érdekeltség határozta meg.

A magyarországi diétákra – hasonlóan más európai országgyűlésekhez - jellemző volt, hogy a képviselők, városok, főurak, sőt nemesi özvegyek személyes sérelmeiket, vitáikat, esetlegesen örökléssel kapcsolatos panaszait, vagyis az egyéni problémáikat is a diéta elé tárták, s az nem ritkán jogerős ítéletet mondott a felmerülő vitás kérdések felett. Ez tehát azt jelentette, hogy ekkor nem csak a nagypolitika ügyeiben ítélkezett a rendi gyűlés, hanem olykor egyéni sérelmek ügyében is. Ez teljesen elfogadott jelenség volt a XVIII. századi magyar diéták történetében is.²⁸²

A magyar országgyűlések levezénylésében több olyan személy is szerepet kapott, akiknek a hiánya komoly gondot okozott, vagyis nélkülözhetetlenek voltak. A magyar országgyűlés meghatározó személyei között az első a nádor (palatinus) volt, aki elsősorban az elnöki feladatokat látta el a diétákon. Magyarországon az országgyűlés élethossziglan

---

²⁷⁷ vö.: SZIJÁRTÓ, M.-I., *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országgyűlés Hivatala, Budapest 2016, 33.

²⁷⁸ vö.: SZIJÁRTÓ, M.-I., *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országgyűlés Hivatala, Budapest 2016, 34.

²⁷⁹ vö.: SZIJÁRTÓ, M., I., *A Diéta – A magyar rendek és az országgyűlés 1708-1792*, Osiris, Budapest 2005, 46-52.

²⁸⁰ vö.: SZIJÁRTÓ, M.-I., *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országgyűlés Hivatala, Budapest 2016, 20.

²⁸¹ vö.: SZIJÁRTÓ, M.-I., *A vallási kérdés az országgyűléseken a 18. század első évtizedeiben*, in *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon*, PHF 9, Pécs 2009, 88.

²⁸² vö.: FAZEKAS, I. – GEBEI, S. – PÁLOSFALVI, T., *Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig*, Országház Könyvkiadó, Budapest 2020, 264-265.

választotta a nádort. A nádor volt a legfőbb irányító a diétákon, annak minden irata átment a kezén, s gyakran előfordult az is, hogy a király személyesen neki címezte a leiratait, nem pedig az országgyűlésnek. A nádor közvetítő szerepet kellett volna, hogy teljesítsen a diétákon, azonban a gyakorlatban inkább a király „pártjának” vezetője volt.²⁸³ A XVIII. század elejétől kezdve az uralkodó és a rendek közötti közvetítő szerepét egyre inkább a személynök vette át a pozsonyi diétákon.²⁸⁴

A királyi személynök (*personalis praesentiae regiae in judiciis locumtenens*) feladata eredetileg az volt, hogy a király nevében ítélkezett az ország komolyabb peres ügyeiben. A XVIII. század első harmadától kezdve azonban már a jogi kérdések megvitatásában és a királyi ítélőtábla, illetve az alsótábla elnökeként²⁸⁵ a két tábla közötti közvetítésben volt meghatározó szerepe az ezt követő magyar országgyűléseken.

A XVIII. században a király jelenlétét és akaratát a királyi biztosok testesítették meg a magyar országgyűléseken.²⁸⁶ Ők általában akkor jelentek meg az országgyűléseken, amikor az nem koronázó diéta volt. Az esetek nagy többségében két nagyobb rangú személy képviselte az uralkodót jelezve, hogy a király számára is fontos az adott országgyűlés. Nekik is ugyanúgy volt királyi megbízásuk, amit ünnepélyesen fel is olvastak, amikor azok megérkeztek a diéta helyszínére, s általában akkor adták át az országgyűlésnek a királyi előterjesztéseket.²⁸⁷

3.2 A pozsonyi országgyűlés első szakasza (1707-1710)

A Rákóczi-szabadságharc egyik meghatározó eseménye volt, amikor 1707 júniusában az ónodi országgyűlésen a lázadó rendek kimondták a Habsburg-ház trónfosztását és elkezdtek új királyt keresni az általuk üresnek tekintett trón betöltésére. Ennek az eseménynek hatására a Habsburg uralkodó I. József, valamint a hozzá hűséges magyar rendek egy ellenlépésre szánták el magukat.

---

²⁸³ vö.: SZIJÁRTÓ, M.-I., *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országgyűlés Hivatala, Budapest 2016, 22.

²⁸⁴ vö.: SZIJÁRTÓ, M.-I., *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országgyűlés Hivatala, Budapest 2016, 22.

²⁸⁵ vö.: FALLENBÜCHL, Z., *Magyarország föméltóságai*, Mécénás Kiadó, Budapest 1988, 29.

²⁸⁶ vö.: SZIJÁRTÓ, M.-I., *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országgyűlés Hivatala, Budapest 2016, 28.

²⁸⁷ vö.: SZIJÁRTÓ, M.-I., *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országgyűlés Hivatala, Budapest 2016, 28.

Ennek keretében esedékessé vált egy legitim, rendi országgyűlés minél előbbi összehívása a magyar fővárosban Pozsonyban, amelyre ekkor már maga a király is késznek mutatkozott, jóllehet előtte vonakodott összehívni azt.²⁸⁸ Ennek az országgyűlésnek előkészítése 1707 második felében kezdődött el. Az országgyűlés összehívásának legfőbb célja a párbeszéd elkezdése volt és arra a panaszra való pozitív reakció, mely szerint a király a rendek nélkül akar kormányozni Magyarországon.²⁸⁹

Az országgyűlés előkészületeivel kapcsolatban a Batthyány-gyűjteményben van egy hiteles, 1707-ből származó kézirat²⁹⁰, amelyen keresztül értesülhetünk az I. József által meghatározott – vagyis a számára kiemelten fontos – témákról; valamint arról is, hogy mit szánt megvitatásra. Ezen témák két részre vannak osztva. Az első részben található azok a témák, amelyekkel kapcsolatban az országgyűlésnek sürgősen és mindenképpen megerősítőleg kellett nyilatkoznia²⁹¹, a második nagyobb egységben pedig azon témákat sorolja fel a király, amelyekkel a diétának kell részleteiben foglalkoznia, azt megvitatnia és végül javaslatot tennie.²⁹²

A Habsburg uralkodó tehát élt a fentiekben már említett alkotmányos jogával, miszerint saját elhatározásából összehívta a rendi országgyűlést Magyarországon és előre meghatározta annak megvitatandó és számára kiemelten fontos témáit. Az uralkodó a megerősítés végett meghatározott témákból 1707-ben összesen ötöt fogalmazott meg, amelyek a következők voltak:

- A (dinasztikus) öröklési rendet meg kell erősíteni²⁹³
- Tárgyalni Erdélyről, ahol a legnagyobb nehézséget az elégedetlenség okozza, és kétség kívül engedni kell, hogy a felkelés előtti státuszában maradjon.²⁹⁴
- A német katonák nem hagyják el teljesen a határokat.²⁹⁵
- A hadiadó és a szükséges régiós támogatások (összegének) megváltoztatása, minden esetben az országgyűlés által határozható meg.²⁹⁶

²⁸⁸ vö.: ZSILINSZKY, M., *Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*, MTA, Budapest 1888, 18.

²⁸⁹ vö.: ZSILINSZKY, M., *Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*, MTA, Budapest 1888, 24.

²⁹⁰ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 12-13.

²⁹¹ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 13.: „Motiva suam Maiestatem Sacramas inducentia ad Diaetam Regni quanto citius cum Fidelibus Regnicolis celebrandam”.

²⁹² vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 13.: „converso”

²⁹³ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 13.: „Stabilimentum haereditariae successionis”

²⁹⁴ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 13.: „Negotium Transylvaniae, quod maximam ex parte malecontentor parit difficultatem. haud dubie permittet manere in Statu, quo ante disturbia fuit.”

²⁹⁵ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 13.: „Quod ex confiniis totalem educationem Militae Germanicae non adurgebunt.”

²⁹⁶ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 13.: „Quod de modalitate practicabilis Contributionis concludent ut in casu necessitatis praeter Regios Proventus habeat subsidium semper diaetaliter determinandum.”

- Az ország újra egyesítésének látszatára az elpártolóknak alkalmuk lesz a visszatérésre.²⁹⁷

A fent leírtakból több dologra is következtethetünk I. József alapvető céljaival és a szabadságharchoz való hozzáállásával kapcsolatban. Először is láthatjuk, hogy ez az öt megjelölt téma, a király legfőbb céljai között szerepelt, ami arra utal, hogy ezekről nem vitát akart folytatni, hanem azok megerősítését és teljesítését kívánta a diétától. Ezek a célok úgy tűnik, alapvetően a magyarokkal való konfliktus hosszabb távú rendezésére irányultak, a főbb vitapontokra való megoldást keresve.

Az elsőként meghatározott pont a Habsburg uralkodó legitimitásának megerősítését írta elő a magyar diéta számára. Ez a pont azért volt létfontosságú, mert nem sokkal azelőtt történt az ónodi trónfosztás, s az erre való legitim módon összehívott országgyűlés által megfogalmazott reakció tudta leghatékonyabban jelezni mindenki felé, hogy az nincs elfogadva sem a törvényes rendek, sem pedig a törvényes uralkodó részéről. Az uralkodói öröklés legitimitásának megerősítése egyébként nem csak I. József egyéni érdeke volt, hanem Magyarországé is, hiszen hazánk békéjének és stabilitásának a kulcsa ekkor az volt, hogy egy királya legyen, s így elkerüljön egy újabb hosszán tartó polgárháborút és az anarchiába süllyedést.

A másik négy pont pedig arról tanúskodik, hogy I. József ekkor már világosan látta a konfliktus alapvető okait és azokra konstruktív választ akart adni. Ennek keretében a király a második pontban meghatározott témában késznek mutatkozott Erdély különleges státuszának rendezésére és elismerésére. Erdély helyzetének rendezése ezekben a hónapokban így mindenképpen kulcskérdésnek tűnt, hiszen az az országrész volt a Rákóczi szabadságharc központja, s maga a vezető is tulajdonképpen onnan érkezett. Az uralkodó azon szándékának kifejezése, miszerint kész a lázadás központjával kapcsolatot teremteni és tárgyalni, arra volt hivatott, hogy gyengítse Rákóczi pozícióit, illetve jelezze az ottaniaknak: létezik békés megoldás is a konfliktus rendezésére.

A harmadik és a negyedik pontban a német csapatok magyarországi tartózkodásával kapcsolatban jegyezte meg I. József, hogy a csapatok ugyan maradnak Magyarországon, de azok ellátásának terhe méltányosabb megítélés alá fog esni. Ezzel egy másik fájó ponttal kapcsolatban jelzett kompromisszumkészséget, ugyanis a német csapatok kegyetlenkedései és rablásai nagyban hozzájárultak a felkelés kitöréséhez. Ugyanakkor azt is világosan kellett látni, hogy a német katonák hazánkban való tartózkodása Magyarország érdeke is volt, hiszen

---

²⁹⁷ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 13.: „Visa redintegratione Regni, Abalienati habebunt causa redeundi.”

az oszmán veszély ekkor még messze nem múlt el. I. József ennek a vitás kérdésnek a rendezésével kapcsolatban tehát jelezte, hogy kész mind az ország megvédésére, mind pedig a konfliktusok orvoslására a magyar rendek bevonása által. Ezzel a ponttal is a kompromisszum megtalálását igyekezett előmozdítani a király.

Az ötödik pontban a király a lázadók maga mellé állítása céljából – Erdély ügyének rendezése mellett - pedig nagyon bölcsen azt a megoldást javasolta, hogy az ország egységének visszaállítása ígéretével a szemben álló rendeket csábítsák vissza, aminek következtében hamarabb le lehet majd zárni a háborút. I. József tehát nem az erőszak alkalmazását tekintette ebben az esetben sem a helyes útnak, hanem a sokkal békésebb „visszacsábítás” eszközét.

Az uralkodó fent említett meghatározó témáiból tehát láthatjuk, hogy már 1707-ben kompromisszumkészség mutatkozott, ami a későbbiekben sem változott jelentős mértékben.

Az uralkodó az országgyűlés meghatározó témáinak rögzítése után még másik öt pontot is meghatározott, amelyek elejére csak annyit írt, hogy „megfontolandó”.²⁹⁸ Ezzel meglátásom szerint a király egyfelől arra utalt – és a későbbi események is erre engednek következtetni -, hogy a következő néhány kérdésre adandó választ megvitatásra bocsátja, nincs azzal kapcsolatban határozott elképzelése, így a diétának kell majd részletesebben kidolgozott javaslattal előállnia. Másfelől pedig úgy tűnik, hogy ezek közül néhány pontot inkább buzdításként fogalmazta meg, amivel a hozzá hűséges magyar nemeseket akarta bátorítani arra, hogy a nehéz, sőt kilátástalannak tűnő helyzet ellenére tartsanak ki mellette.

Ezek a pontok röviden összefoglalva a következők voltak: az uralkodó először is arról írt, hogy az országgyűlés nehéz helyzetben – lenézett állapotban – van, s ez eltántoríthatja annak résztvevőit, azonban a király mellettük lesz és számíthatnak a támogatására.²⁹⁹ A második pontban I. József arra buzdítja a hozzá hűséges főurakat, hogy az ellenfelek egyre keményebben ellenállnak, de ez nem szabad, hogy eltántorítsa az országgyűlést, amely halad előre eredeti szándéka szerint.³⁰⁰

---

²⁹⁸ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 13.: „Converso”

²⁹⁹ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 13.: „Hac neglecta Diaeta, etiam Fideles ad desperationem possent deduci, et timendum foret, ne id moliti cogans, quod desperatores conditio secum ferre solet. Privati namque omnibus mediis vita nec ullum habentes a Sua Matte vitae subsidium, taliter diae durare non possunt.”

³⁰⁰ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 13.: „Neglectus huius Diaeta, malecontentos quoque magis obduravit, et non videndo remedium ullum, quid quid desperatio suggerit agent, et nulla facta actibus ipsos diaetali contradictione audactius progredientur in intentione sua.”

A harmadik pontban I. József király arról írt, hogy a lázadókkal kapcsolatban az országgyűlés jogosult a büntetés kiszabására.³⁰¹ Emellett az uralkodó arra is felhatalmazza az országgyűlést, hogy a felkelők büntetésének mértékét és formáját a pozsonyi diéta határozza meg. Ebben a gesztusában a király lehetőséget adott a diétának arra, hogy személyes sérelmeiért maga határozza meg az elégtételt, egyben a személyes bosszú látszatát is elkerülhette ezzel a lépésével.

A negyedik pontban a király megfogalmazta, hogy kész visszaállítani az ország törvényes rendjét és jogait, amelyekre a koronázásakor ígéretet tett.³⁰² Ezzel a hozzá hűséges rendek sérelmeit is orvosolni akarta a király és könnyen elképzelhető, hogy ez lelkesítőleg hatott a – szintén elégedetlen – Habsburg párti rendeknek.

A megfontolandó témák ötödik pontjában I. József ígéretet tett arra, hogy ezen a diétán meg fogja hallgatni a különböző sérelmeket, amik a hamis vádakból és egyéb jogtalanságokból, illetve a lázadók kegyetlenkedéseiből fakadtak.³⁰³ Ebben a pontban tehát igazságos jogorvoslatot ígért, amivel nem csak a lázadók, hanem a saját seregének a bűneit is kész volt megismerni és azokkal kapcsolatban kárpótlást adni a szenvedő feleknek.

A korabeli kézirat kicsit részletesebb ismertetése után láthatjuk tehát, hogy I. József a megfontolandó kérdésekben is a kompromisszum létrehozására és a béke megteremtésére törekedett a hozzá hűséges, de szintén komoly sérelmeket elszenvedő magyar nemesekkel szemben is. Az is nyilvánvaló ezen tíz meghatározott pontból, hogy az uralkodó legitim módon élt az alkotmányban megfogalmazott jogával, miszerint ő maga szabhatja meg az országgyűlés témáit, s azt nagyon helyesen a tartós béke megteremtésének előmozdítására használta fel.

Az uralkodó fentebb vázolt irányváltásának és közeledési szándékának egyik bizonyítéka tehát a Batthyány-gyűjteményben őrzött irat, ami egyben azt jelzi számunkra – mivel az Keresztély Ágost iratai között található –, hogy a szász kardinális már a kompromisszum előkészítésében is jelen volt. Ez nem meglepő, hiszen tudjuk róla, hogy a magyarországi béke megteremtése kezdettől fogva szívügye volt.³⁰⁴

³⁰¹ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 13.: „Si malecontentis obtulit Sua Mattas Sacrama Diaetam certe Fidelibus denegatio eiusdem nullis eorum demeritis caderet in poena; et aliunde consultis est facere sponte, quod etiam alias in conscientia quiramentaliter tenent.”

³⁰² vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 14.: „Toties ex ore Suae Mattis auditum est quod syncere velit reintegrare Leges, et Jura Regni ad que juravit Coronationis suae tempore in quantus laesa essent sine Fideles aride prestolantur quod utigi sine diaeta fini non potent.”

³⁰³ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 14.: „Per Diaetam accomodando Regni negotia, contraveniens malecontentos apud extent falsis criminationibus, ubi per maiorem Partem Regnicolas audievit sublatas omnes controvertias per malecontentos excitatas.”

³⁰⁴ vö.: SZIJÁRTÓ, M.-I., *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országgyűlés Hivatala, Budapest 2016, 11.

Ezen uralkodó által 1707 első felében megadott pontok szellemében tehát elkezdődött az országgyűlés megszervezése, melynek kapcsán többek között Wratislaw birodalmi kancellárral kellett tárgyalni az előkészítő bizottságnak³⁰⁵, aminek Keresztély Ágost szintén tagja volt.³⁰⁶

A szervezés sikerrel járt, mert I. József viszonylag gyorsan, 1708. február 29-én meghirdette az országgyűlést Pozsonyba. Ezután az országgyűlés hagyományos rendjének megfelelően az ország nádora Esterházy Pál kiküldte a meghívókat nem csak a Habsburg-párti rendeknek, hanem a lázadóknak is, jelezvén, hogy a pozsonyi diéta országos jelentőségű esemény, amelynek ők is részesei, hiszen az ország rendjeihez tartoznak. Ezen meghívás ugyanakkor megint csak azt kívánta jelezni, hogy a Habsburg uralkodó kész a béketárgyalásokra. Az előbb említett meghívást a Rákóczi-párti főurak azonban elutasították, a Habsburg-pártiak pedig elfogadták.³⁰⁷

Ezt követően az uralkodóhoz hűséges rendek hamarosan össze is gyűltek a magyar fővárosban, és miután 1708. április 1-jén a teljhatalmú királyi biztosok – Lichtenstein herceg és Otto Honorius von Abensberg Traun gróf – megérkeztek Pozsonyba, két nappal később elkezdődött a rendi országgyűlés.³⁰⁸ Keresztély Ágost ekkor is fontos szerepet játszott, mint a magyar rendek kiemelt tagja: az ország prímása, királyi főkancellár.³⁰⁹

Keresztély Ágost személye alkalmas lehetett a közvetítő szerepére, mivel mind a király, mind pedig a magyar rendek alapvetően megbíztak benne és a diplomáciai rátermettségét is bizonyította korábban. Ezt többek között az is jelezte, hogy a magyarok maguk kérték, mindenképpen személyesen legyen jelen a pozsonyi diétán. Keresztély Ágost ennek a kérésnek csak részben tudott eleget tenni, mert az országgyűlés megnyitásakor ugyan személyesen jelen volt, azonban néhány nappal később Bécsbe kellett távoznia, mert a spanyol örökösödési háború ügyei elszólították hazánkból.³¹⁰

Az elkövetkező hónapok országgyűlési tárgyalásain Keresztély Ágostnak meghatározó szerepe lehetett, amit nemcsak Zsilinszky Mihály könyve bizonyít, hanem több szintén a Batthyány-gyűjteményben őrzött 1708-ból származó eredeti dokumentum is.³¹¹

A fent említett dokumentum-gyűjtemény az 1708-ban a magyar rendek által megfogalmazott korabeli sérelmekbe és törvényjavaslatokba enged betekintést. Ez többek

³⁰⁵ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 6.

³⁰⁶ vö.: ZSILINSZKY, M., *Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*, MTA, Budapest 1888, 23.

³⁰⁷ vö.: ZSILINSZKY, M., *Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*, MTA, Budapest 1888, 34.

³⁰⁸ vö.: SZIJÁRTÓ, M.-I., *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*, Országgyűlés Hivatala, Budapest 2016, 30.

³⁰⁹ vö.: FALLENBÜCHL, Z., *Magyarország főméltóságai*, Mecénás Kiadó, Budapest 1988, 27.

³¹⁰ vö.: ZSILINSZKY, M., *Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*, MTA, Budapest 1888, 60.

³¹¹ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 106-110.

között megerősíti, hogy a király komolyan gondolta azt a pontját, miszerint kész megismerni a rendek panaszait és igyekszik azokat orvosolni.

Ami az ezen törvényjavaslatok és panaszok megfogalmazásának kidolgozásában szintén Keresztély Ágost szerepvállalásáról beszél ennek a dokumentumnak első, illetve utolsó oldala.³¹² Ezeken az oldalakon arról olvashatunk, hogy kik azok a személyek és csoportok, akik együttesen javasolják az uralkodónak az adott törvények módosítását, a sérelmek orvoslását, illetve a javaslatok részletesebb kifejtését.

Ezen személyek között kiemelt módon említik Keresztély Ágostot, mint (szász) herceget, esztergomi érseket, illetve Magyarország primását.³¹³ Ezt az utolsó oldalon is megerősítik.³¹⁴

Keresztély Ágost országgyűlésen elfoglalt meghatározó szerepét egy másik személy is erősítette. Ő Erdődy László Ádám, nyitrai püspök és alkancellár volt. Ekkor – esztergomi érsek lévén – Keresztély Ágost töltötte be a magyarországi főkancellári címet is, s így az alkancellár az ő munkatársa volt. Erdődy László Ádámmal kapcsolatban feljegyezték, hogy Keresztély Ágost vele is maradéktalanul elégedett volt és kedvelt munkatársai között tartotta számon.³¹⁵

Erdődy László Ádámról tudjuk, a XVIII. század első évtizedeiben a bécsi udvarban teljesített diplomáciai szolgálatot és az országgyűlés javaslatait is ő közvetítette az uralkodó felé.³¹⁶ Ezt az állítást a most említett korabeli dokumentum szintén megerősíti, hiszen ebben arról olvashatunk, hogy Erdődy László Ádám közvetítésével kéri az uralkodót: hozzászólásaival és észrevételeivel segítse a diéta munkáját.³¹⁷ A nyitrai püspök is aktív szerepet töltött be – Keresztély Ágosttal együtt – a poszonyi diéta első szakaszában.

Az 1708-ban összefoglalt és felküldött sérelmek között nagyon kiegyensúlyozott és a jogos nehézségekre koncentráló javaslatokat és ellenvéleményeket olvashatunk. Ezek közül kettőt emelnék ki. Az egyik átgondolásra javasolt tétel a felségsértéssel kapcsolatos törvény

³¹² vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 106; 110.

³¹³ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 106.: „...cum Serenissimo duce, ac Eminentissimo Cardinale, Archi-episcopo Strigoniensi Primate Regni...”

³¹⁴ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 110.

³¹⁵ vö.: KÖKÉNYESI, ZS., *Egy magyar főpap jelenléte és karrierútja a bécsi udvarban – Vázlat Erdődy László Ádám nyitrai püspök életrajzához*, in. *Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon* szerk. BÁTHORY, O. – KÓNYA, F., MTA-PPKE, Budapest 2016, 227.

³¹⁶ vö.: KÖKÉNYESI, ZS., *Egy magyar főpap jelenléte és karrierútja a bécsi udvarban – Vázlat Erdődy László Ádám nyitrai püspök életrajzához*, in. *Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon* szerk. BÁTHORY, O. – KÓNYA, F., MTA-PPKE, Budapest 2016, 237.

³¹⁷ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 110.: „...privatam duntaxat Suam Opinionem cum dicto Dno Comite Ladislao Adamo Erdődy quie communicandam habero Ordens.”

kidolgozatlanságára hívta fel a bécsi udvar figyelmét.³¹⁸ Erről a harmadik törvénycikkkel kapcsolatos hozzászólás foglalkozott, amelyben a rendek azt kérik – Keresztély Ágosttal egyetemben –, hogy ezt sokkal jobban tisztázza le az udvar, hogy a későbbiekben ne lehessen azzal visszaélni. Ez azért volt fontos követelés, mert ennek a törvénynek kidolgozatlansága sok visszaélésre adott lehetőséget az elmúlt esztendőkből és az ezzel járó elkobzások, s az azokból fakadó sérelmek is nagyban hozzájárultak a Rákóczi féle felkelés kitöréséhez.

A másik általam kiemelt javaslat pedig az egyházakkal foglalkozó 25. törvénycikkkel fogalmazott meg észrevételeket, amiben kérték az uralkodót, hogy az 1607-es és 1681-es törvények egy időben való alkalmazása nem szerencsés, mivel azok bizonyos pontokon egymásnak ellent mondanak. Ebben kért a javaslat szintén tisztázást.³¹⁹

Ez a két javaslat jelzi, hogy az országgyűlés fontos céljai közé tartozott a korábbi sérelmek megszüntetése és azok okozóinak felszámolása, valamint egy jövőbeli konfliktusnak – az egyházak közötti feszültségnek – a kezelése, ami már ekkor kezdett felszínre jönni. Ezen javaslatok megfogalmazásában – amint láthatjuk – Keresztély Ágost is aktívan részt vállalt.

Az országgyűlés első szakaszában a rendek döntöttek arról is, hogy mi legyen a sorsa a felkelőknek. Ezzel kapcsolatban is találtam egy dokumentumot szintén a Batthyány-gyűjteményben, amely szerint már 1708. június 1-jén az akkor megfogalmazott törvények között utolsóként és titokban tartottként (*articulus secretus*) megfogalmazták azt, hogy ha a meghatározott idő lejártáig nem kérnek kegyelmet a lázadók, akkor – csupán - száműzetés lesz a büntetésük.³²⁰

Az tény, hogy ez egy titkosított törvénycikkben lett megfogalmazva, jelzi, nem akarták ezzel – az ekkor még mindig fennálló – katonai konfliktust elmélyíteni. A dokumentum azzal kapcsolatban is fontos és hiteles bizonyíték számunkra, hogy kezdettől fogva nem akartak sem Bécsben, sem pedig Pozsonyban véres megtorlásokat. Ennek a visszafogottabb büntetésnek a meghatározásánál is ott látjuk Keresztély Ágostot, aki ennek a megoldásnak – s így a kiengesztelődésnek és a hosszútávú békének – szintén támogatója és előmozdítója volt hazánkban.

A pozsonyi országgyűlés kezdeti szakaszával kapcsolatban foglalkoznék még egy – Keresztély Ágostot érintő, s érdekesnek tűnő – eseménnyel. A magyar országgyűlés

---

³¹⁸ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 106.

³¹⁹ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 109.

³²⁰ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 205.: „...nunc pro hunc actualiter pro proscriptis habendi essent.”

sajátosságaival kapcsolatban már fentebb megjegyeztük, hogy annak segítségével személyes ügyeket, konfliktusokat is el lehetett rendezni.

Ennek a szokásnak megfelelően az iratok tanúsága szerint egy bizonyos Szent-Iványi László Keresztély Ágosttal kapcsolatban tiszteletlen és gúnyos megjegyzéseket tett, amiről két nemes is tanúskodott. Erről a személyes jellegű konfliktusról az Esztergomi Főkáptalani Magánlevéltárban őrzött, Dedek-Crescens Lajos által létrehozott Keresztély Ágosttal foglalkozó anyaggyűjteményében találtam részletesebb beszámolót.³²¹ Ebből kiderül, hogy Szent-Iványi Lászlót ezt követően beperelték becsületsértés miatt.

Szent-Iványi László erre reagálva 1708. május 6-án Pozsonyban levelet írt egy bizonyos Hayeck von Waldstätten-nek – aki valószínűleg egy általa jól ismert osztrák diplomata lehetett – azért, hogy tisztázza magát a Keresztély Ágosttal kapcsolatos besúgók által megfogalmazott vádakkal szemben, emellett pedig kifejezte azt is, kész a vérét áldozni az esztergomi érsekért, s minderről – amennyiben szükséges – az országgyűlés előtt is nyíltan vallani.³²²

A következő ezen ügyvel kapcsolatos dokumentum egy másik nyilatkozat, amit 1708. május 21-én, szintén Szent-Iványi László fogalmazott meg az egész országgyűlésnek címezve levelét. Ebben az írásában kicsit hosszabban kitér arra, hogy nem akarta Keresztély Ágostot megszegényíteni, valamint minden erejével azon van és a továbbiakban is azon lesz, hogy öregbítse az esztergomi érsek hírnevét.³²³

Ez a kisebb konfliktus és annak eredménye – mely szerint az esztergomi érseknek adtak igazat – jelzi, hogy Keresztély Ágost a személyes ügyekben is határozottan járt el az országgyűlések idején is.

A pozsonyi „csonka” országgyűlés első szakaszának végét a háborúk miatt kitörő pestisjárvány hozta el. A Batthyány-gyűjteményben őriznek egy 1710. július 13-án Pozsonyban megfogalmazott levelet, amelyben Esterházy Pál nádor kifejti, hogy jelen helyzetben lehetetlen folytatni az országgyűlést a pestisjárvány egyre nagyobb fenyegetése és terjedése miatt, és kéri, hogy a feloszlatai javaslatát az esztergomi érsek is fontolja meg és támogassa.³²⁴

Az Esterházy Pál nádor által írt levél a későbbi események ismeretéből kiindulva pozitív visszhangra talált az esztergomi érseknél, ugyanis hamarosan – ideiglenes jelleggel – az uralkodó feloszlatta a pozsonyi országgyűlést.

---

³²¹ vö.: EFMI, *Dedek-Crescens Lajos-hagyaték XIII. doboz*.

³²² vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 149.

³²³ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 188.

³²⁴ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 485-487.

3.3 VI. (III.) Károly megkoronázása és annak körülményei (1712)

Az ideiglenesen feloszlatott országgyűlést követően, valamint annak újbóli összehívása előtt a Rákóczi-szabadságharc véget ért és a szatmári megegyezéssel végre megszületett a felek közötti béke. A béke megszületése mellett fontos esemény volt az ország életében az is, hogy I. József német-római császár és magyar király a szabadságharcot lezáró szatmári békét előtt nem sokkal, 1711. április 12-én meghalt, és nem hagyott maga után utódot.

Ez a helyzet a spanyol örökösödési háború lezárása szempontjából egyszerűsítette a diplomáciai helyzetet, Magyarországon azonban okozott némi bonyodalmat. Az uralkodó halálát követően ugyanis az egyetlen lehetséges utód I. József testvére, Károly volt, aki éppen a spanyol örökösödési háború miatt mind Magyarországtól, mind pedig Bécstől távol tartózkodott.

A Rákóczi-szabadságharc lezárását követően tehát fontos volt, hogy III. Károlyt minél előbb magyar királlyá koronázzák. A királykoronázás megszervezése és keresztülvitele azonban az uralkodó távolléte, illetve a koronázást közvetlenül megelőző események okán nem volt zökkenőmentes, ami megint csak szükségessé tette a kompromisszumokra való nyitottságot és igényelt egy tapasztalt diplomatát is, aki ezt a helyzetet kezelni tudja. Ennek a diplomáciai vitának az ismertetésénél főként Forgó András *Kardinal Christian August von Sachsen-Zeitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* című írását fogom felhasználni.

József király váratlan halálát követően tehát – mivel nem volt utóda, akit még életében megkoronáztathatott volna - egy kisebb interregnum-állapot jött létre mind a Német-Római Birodalomban, mind pedig Magyarországon. A bécsi politikusok a magyar helyzetre lehetséges ideiglenes megoldásként felvetették, hogy az új király megkoronázásáig Eleonóra anyakirályné legyen a régens hazánkban, annál is inkább, mivel őt még 1681-ben magyar királynévá koronázták Sopronban.³²⁵

Ezzel az ötlettel szemben azonban megfogalmazódott egy olyan vélemény is, amely szerint ez az elképzelés nem kellően átgondolt, hiszen a magyar jogrend szerint ebben a helyzetben a nádor jogosult az ügyek intézésére Magyarországon. Ezen álláspont képviselői

---

³²⁵ vö.: FORGÓ, A., *Kardinal Christian August von Sachsen-Zeitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 73.

egyben felhívták a figyelmet arra is, hogy Magyarországon a szatmári béke után még nem sok idő telt el, ezért féltő volt, hogy ennek a kiemelten jelentős magyar jogszokásnak figyelmen kívül hagyása megint felszítaná az indulatokat.

Az aggályokat alátámasztó másik fontos szempont pedig az volt, hogy az oszmán veszély még nem múlt el maradéktalanul, s egy esetleges délről érkező támadással szemben a megosztott ország nem tudna eredményesen helytállni.³²⁶ Ebből a kényes helyzetből egy kompromisszumos javaslatban látták a kivezető utat, amely szerint a nádor elismeri a császárné régensi hatalmát, cserébe Magyarországon király hiányában ő intézi a magyar ügyeket egy akkor felállított kisebb tanács segítségével.

Ebben a vitás és kényes helyzetben Keresztély Ágost – aki már I. Lipót idején nagy befolyásra tett szert a Habsburg udvarban – szintén felemelte hangját a magyar nádor ősi joga mellett, és rá is tudta venni a bécsi kormányzatot a fent említett kompromisszumos megoldás elfogadására. Így Keresztély Ágost az ő tekintélyével ebben az esetben is a valódi békét tudta szolgálni Magyarország és a Habsburgok között.³²⁷

Egy évvel később, amikor Károly megkoronázására sor került, Keresztély Ágost ismét fontos szerepet játszott a magyar rendek és az uralkodó közötti kisebb nézeteltérés elsimításában. Amikor ugyanis 1712-ben Károly koronázását elkezdték szervezni, több szimbólummal is ki akarta fejezni az új uralkodó az ő baráti hozzáállását a magyarokhoz. Ennek volt egyik jele, hogy tipikus magyar viseletben jött el Magyarországra, illetve kifejezte azon szándékát, miszerint nem csak a koronázásra marad Pozsonyban, az ország fővárosában, hanem egy kis ideig a diéta ülésein is jelen lesz. Ezek a gesztusok nagyban segítettek a leendő király elfogadásának folyamatát.

Amikor Károly 1712 tavaszán megérkezett a magyar határra, először Csáky Imre kalocsai érsek, a második legnagyobb rangú püspök fogadta őt. Ennek a gesztusnak háttérében az is állhatott, hogy Csáky magyar volt, így a legrangosabb magyar származású püspök fogadta az uralkodót az ország határánál. Csáky a beszédében többek között arról tett említést, hogy a Rákóczi-szabadságharc csak szenvedést és halált hozott Magyarországra és Károly az, aki elhozta a békét hazánkba.³²⁸

---

³²⁶ vö.: FORGÓ, A., *Kardinal Christian August von Sachsen-Zeitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 73.

³²⁷ vö.: FORGÓ, A., *Kardinal Christian August von Sachsen-Zeitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 73.

³²⁸ vö.: FORGÓ, A., *Kardinal Christian August von Sachsen-Zeitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 75.

Ezt követően a király – a ceremónia protokolljának megfelelően - a sátrában fogadta a további üdvözlőket, köztük Keresztély Ágost esztergomi érseket is. Ő a beszédében kérte a királyt, hogy hozza el a békét és a vigasztalást az elmúlt időkben sokat szenvedett magyar népnek. Egy másik verzió szerint itt Keresztély Ágost azzal kapcsolatban is kifejezte reményét, hogy a leendő király az ősi magyar nemesi jogokat is tiszteletben fogja tartani.³²⁹ A protokollnak megfelelően a mindösszesen huszonzét esztendő Károly mondott egy válaszbeszédet, amelyben arról beszélt, hogy a magyar népnek nem csak királya lesz, hanem szerető atyja is. Keresztély Ágost fent említett beszéde is egy újabb bizonyítéka annak, hogy ő a magyar nemzet javát akarta szolgálni.

Egy nappal később Károly bevonult Pozsonyba, ahol az ottani klérus köszöntötte őt, majd ott is megígérte, hogy a katolikus egyház privilégiumait tiszteletben fogja tartani és el is fogja ismerni. Néhány nappal később Illésházy Miklós köszöntötte Károlyt és magyar nyelvű beszédében kérte, hogy a világi rendek jogait is ismerje el. Erre Károly egy latin nyelvű beszédben reagált és neki is elmondta, hogy kész kiállítani a koronázási diplomát és ebben a nemesi kiváltságokat megerősíteni.³³⁰

A kezdeti öröm és pozitív élmények után nem sokkal azonban kiderült, hogy Károly nem ugyanazt értette a kiváltságok megerősítése alatt, mint a magyar rendek és ebből ismét egy kisebb konfliktus keletkezett, ami a szatmári békének életbe lépését is veszélyeztetni látszott.

A bonyodalmat az okozta, hogy ugyan 1687-ben a magyar rendek lemondtak a szabad királyválasztás jogáról, azonban a törvény kimondta, csak akkor lehet a királyt megkoronázni, ha előbb kiadta a koronázási diplomát és letette az esküt. Amíg ez nem történt meg, nem lehetett megkoronázni a királyt, ugyanis ez szimbolizálta azt, hogy a király tiszteletben tartja Magyarország különleges státuszát az ő birodalmán belül. Fontos megjegyeznünk, hogy a koronázási diploma átadása és a koronázás sorrendje egyébként a birodalom más országaiban fordítva történt, s az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy gyakorlatilag I. Lipót soproni koronázásakor sem érvényesült a hivatalos sorrend, így nem biztos, hogy Károly ezzel kapcsolatos helytelen elképzelése teljes mértékben rossz szándékból fakadt volna.

A Károly által elképzelt sorrenden kívül az is komoly nehézséget okozott, hogy a koronázási diploma Lipót idején kiadott verziójához képest a tervezett 1712-es rövidebb volt,

---

³²⁹ vö.: FORGÓ, A., *Kardinal Christian August von Sachsen-Weitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 75.

³³⁰ vö.: FORGÓ, A., *Kardinal Christian August von Sachsen-Weitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 76.

illetve egy mellékmondattal is ki lett bővítve, ami arról szólt, hogy a nemesi kiváltságokat a királynak vagy az országgyűlésnek joga van felülvizsgálni. A fent említett ellentétek nyilvánvalóvá válása után úgy tűnt, hogy a koronázási ceremónia veszélybe került és így nem lesz megtartva.³³¹

Mivel a koronázás előtt egy nappal már nem volt idő arra, hogy a szemben álló felek egy újabb szöveget megvitassanak és kiállítsanak, ezért a megoldás az lett, hogy Károly a koronázási diploma harmadik bekezdésében ígéretet tett arra, hogy nem fog élni a változtatás jogával. Ennek az eredménynek ez elérésében Keresztély Ágost is részt vállalt azzal, hogy nem a reménytelen vitát, hanem a gyors kompromisszum megtalálását segítette a vitázó felek között, mint közvetítő.³³²

A kompromisszum létrejöttét követően Keresztély Ágost, mint esztergomi érsek 1712. május 22-én királlyá koronázta III. Károlyt. A koronázás annak rendje és módja szerint az akkori fővárosban, Pozsonyban történt a Szent Márton templomban. Érdekesség még, hogy a koronázási szertartás a Pontificale Romanum előírásai szerint történt. Ezzel az újítással is segítette Keresztély Ágost a trienti egyházi kultúra meggyökeresedését a frissen békére lelt Magyarországon.³³³

A királykoronázást követően nem sokkal ismét felütötte fejét a pestis hazánkban, aminek következtében III. Károly kénytelen volt felosztatni a pozsonyi országgyűlést, mert a helyzet azt tette indokolttá, s csak a spanyol örökösödési háború 1714-es lezárása után hívta össze újból a pozsonyi országgyűlést.³³⁴

A pozsonyi diéta ismételt felosztatását követően az Esztergomi Prímási Levéltárban őrzött levelezések³³⁵ arról tanúskodnak, hogy ebben a másfél esztendőben Keresztély Ágost többször is hosszabb ideig maradt Magyarországon és többek között a győri egyházmegyében található - püspöki rezidenciáján – Fertőrákoson tartózkodott, mert ott nagyobb biztonságban volt és közel volt mind Bécshez, mind pedig Pozsonyhoz.

---

³³¹ vö.: FORGÓ, A., *Kardinal Christian August von Sachsen-Weitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 77.

³³² vö.: FORGÓ, A., *Kardinal Christian August von Sachsen-Weitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 79.

³³³ vö.: FORGÓ, A., *Kardinal Christian August von Sachsen-Weitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 84.

³³⁴ vö.: SZALAY, J.-BARÓTI, L.; *A magyar nemzet története 4.*, Lampel Róbert, Budapest, 1895, 65.

³³⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 73; 98.

3.4 A pozsonyi országgyűlés befejező szakasza (1714-1715)

Miután III. Károly tizennégy év háborúskodás után 1714-ben Rastattban – Keresztély Ágost hathatós diplomáciai segítségével – lezárta a spanyol örökösödési háborút, s miután már a magyarországi pestis is elmúlt, időszerűnek látta, hogy újra összehívja a pozsonyi országgyűlést. Az ezt meghirdető korabeli királyi levelet, - amelyet természetesen Keresztély Ágost is megkapott - szintén megtaláljuk a Battyhány-gyűjteményben.³³⁶

Ebben az 1714. július 11-én Bécsben megfogalmazott királyi levélben III. Károly egyfelől visszatekintett az elmúlt évekre, melyek során kiemelte a pestisjárvány, a Rákóczi-szabadságharc, valamint az országgyűlés befejezetlensége okozta nehézségeket, másfelől arra is kitért, hogy időközben meghalt a nádor Esterházy Pál, s a felesége Erzsébet Krisztina sincs még megkoronázva. III. Károly ezek leírását követően a királynékoronázás, valamint a diéta kezdetét 1714. szeptember 8-ra hirdette meg.³³⁷ Ezekkel a gondolatokkal az uralkodó meg is határozta az országgyűlés hármasság célját: királynékoronázás, nádorválasztás és a diéta befejezése.

Annak rendje és módja szerint most már az összes magyarországi rend teljes létszámával és részvételével 1714. szeptember 8-án elkezdődött a pozsonyi diéta utolsó szakasza.

Keresztély Ágost volt az, aki III. Károly feleségét, Erzsébet Krisztinát a jelzett napon magyar királynévá koronázta. Ezzel azonban egy kis tapintatlanságot követett el, ugyanis a Mohács előtti korokban hagyományosan a veszprémi püspök tiszte volt a királynő felkenése és az úgynevezett házi koronával való megkoronázása. A veszprémi székesegyháznak és érsekének az adta ezt az előjogot, hogy az ő városában volt a magyar királynék főkaplójának (*specialis capella reginalis*), amiről már I. Károly Róbert egyik oklevele is tanúskodik.³³⁸ A veszprémi püspök mellett szólt az is, hogy a középkorban az ő városában őrizték a királynék koronáját, a felségjelvényeivel együtt, valamint ott volt a királynéavató trónszék is.³³⁹

A veszprémi püspök ezen privilégiumának ősiségével kapcsolatban nincsen pontos és dokumentált információnk, annyit lehet tudni, hogy 1216-ban egy hasonló vitás szituációban Róbert veszprémi püspök folyamodott III. Ince pápához, hogy az „ősi” királynékoronázási

³³⁶ vö.: EFK, *Battyhány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 197-199.

³³⁷ vö.: EFK, *Battyhány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, 199.: „...Elisabetham Christinam dilectissimam conthoralem nostram Sacro Regni Diademate in Reginam Hungariae inaugurandam, et solemniter coronandam clementer decernimus: quem in finem, ac pro novi Palatini Electione et reassuramandae Diaetae continuatione... die octava affuturi mensis Septembris, Anni modo currentis...”

³³⁸ vö.: GUHEIL, J., *Az Árpád-kori Veszprém*, Veszprém Megyei Lapkiadó Vállalat, Veszprém 1979, 101.

³³⁹ vö.: KALMÁR, J., *Királynéi koronázás Pozsonyban 1714-ben*, in *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században* (szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó), Balassi Kiadó, Budapest 2005, 215.

jogát segítsen érvényre juttatnia az akkori esztergomi érsekkel szemben.³⁴⁰ Az oszmánokkal vívott harcok hosszúra nyúló másfél évszázada azonban alaposan átírta ezt a középkori hagyományt, hiszen ekkoriban Veszprémből végvár lett – vagyis nem biztonságos hely –, az új dinasztia – a Habsburgok – pedig nem ismerték ezt a korábbi hagyományt. Pázmány Péter bíboros pedig 1629-ben egy nagyszombati helyi zsinaton az esztergomi érsek hatáskörébe utalta magyar királynékoronázás jogát.³⁴¹ Ennek értelmében pedig Keresztély Ágostnak is volt jogalapja ahhoz, hogy 1714-ben megkoronázza III. Károly király feleségét.

Az ekkori veszprémi püspök, Volkra Ottó a királynékoronázás előtt az „ösi” rend visszaállításának reményében 1714. július 26-án felterjesztést intézett az uralkodóhoz, amelyben hosszasan bizonyította, hogy eredetileg neki van csak joga a királyné felkenésére és megkoronázására, az esztergomi érsek csak az oszmánok általi pusztítás és megszállás miatt gyakorolhatták ezt a jogot, de csak ideiglenesen.³⁴² Keresztély Ágost természetesen nem értett egyet ezzel az érveléssel és láthattuk, neki is volt jogalapja ahhoz, hogy ő koronázza meg Erzsébet Krisztinát.

Károly király ennek a kérdésnek az intézését Keresztély Ágostra bízta, aki két bizottságot is felkért az ügy kivizsgálására, amelyek végül egyhangúlag az esztergomi érseknek adtak igazat. A szász kardinális ezeket a bizottsági döntéseket küldte fel a királynak, aki azokat elfogadta, így Volkra Ottó kénytelen volt megosztani Keresztély Ágosttal a koronázás szertartásának végzését.

Ennek megfelelően – az eredetileg megjelölt időponthoz képest valamivel később – 1714. október 18-án Pozsonyban Keresztély Ágost kente fel a királynét és érintette jobb vállához a Szent Koronát, Volkra püspök pedig csupán a házi koronával való koronázást végezhette.³⁴³ Ezzel a lépésével Keresztély Ágost egy tapintatlan lépést tett, amivel kapcsolatban azért elmondható, hogy nem volt mindenestül jogalaptól mentes az ő eljárása sem.

A királynékoronázás után folytatódott a pozsonyi országgyűlés, amely már több akadályba nem ütközött. Ennek eredményeként majdnem egy évvel később, 1715. június 15-

---

³⁴⁰ vö.: KALMÁR, J., *Királynéi koronázás Pozsonyban 1714-ben*, in *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században* (szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó), Balassi Kiadó, Budapest 2005, 216.

³⁴¹ vö.: KOLLÁNYI, F., *A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története*, in *Adalékok a veszprémi püspökség történetéhez I.*, Veszprém Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém 1901, 99.

³⁴² vö.: KÖRMENDY, J., *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665-1720*, Veszprém 1995, 41-42.

³⁴³ vö.: KÖRMENDY, J., *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665-1720*, Veszprém 1995, 43.

én III. Károly több, mint 130 törvényt szentesített és ezzel befejezetté nyilvánította a pozsonyi országgyűlést.³⁴⁴

Az 1708-1715 közötti pozsonyi országgyűléssel kapcsolatban láthatjuk tehát, hogy a – vallási kérdésen kívül – minden más vitapontban egy hosszútávú és életképes kompromisszumot tudott kialakítani a magyar rendek és a Habsburg uralkodó között. Az fentiekben kifejtett események és dokumentumok tanúsága szerint láthatjuk azt is, hogy ebben a folyamatban Keresztély Ágost meghatározó szerepet vállalt.

A szász bíboros nem csak a tisztségei révén – udvari kancellár, prímás, kardinális – volt meghatározó egyénisége a pozsonyi diétának, hanem diplomáciai tettei révén is. Láthattuk korabeli dokumentumok bizonyosságai alapján is, hogy Keresztély Ágost az országgyűlés eseményeinek előkészítésében, az új törvények kidolgozásában, a felkelőkkel szembeni kiengesztelődés és a vallási kérdés rendezésének előmozdításában is kiemelkedően fontos szerepet játszott. Azt is láthattuk, hogy a kényes diplomáciai helyzetekben – királykoronázási bonyodalmak – is meghatározó és békítő szerepet vállalt hazánk javára. Ezen érdemeit nem csak az utókor, hanem már a kortársak is elismerték és ennek következtében szerették is Keresztély Ágostot.

Láthatjuk ezen eseményekből is, hogy Keresztély Ágost ügyes és jó szívű diplomataként nem csupán a bécsi érdekeket képviselte hazánkban, hanem a valódi és tartós békét a Habsburg uralkodók és a magyar rendek között, ami a későbbi nehézségekkor is szilárdnak bizonyult. Elmondhatjuk, hogy – a tapintatlannak minősíthető gesztusa ellenére is – ezekkel a koronázásokkal elkezdődött egy újabb és fényesebb fejezet a Habsburgok és a magyar rendek – s így a magyar katolikus püspökök - viszonyában.

Keresztély Ágost emellett nemcsak jó politikus, hanem elkötelezett katolikus püspök is volt, aki szerette volna a magyarországi katolikusság helyzetét is megerősíteni, ami abban a korban rendkívül nehéz feladatnak bizonyult, s amely kérdés nem oldódott meg 1715-ben. Ennek a vitának kicsit részletesebb ismertetésével azonban a következő alfejezetben fogok foglalkozni.

---

³⁴⁴ vö.: SZALAY, J.-BARÓTI, L.; *A magyar nemzet története 4.*, Lampel Róbert, Budapest, 1895,

4. Keresztély Ágost és a XVIII. század eleji katolikus-protestáns vita Magyarországon

A XVII. század végén a magyarországi katolikusok és protestánsok közötti vitát – az ottománok elleni háború miatt csak ideiglenesen - az 1681-es soproni országgyűlés rendezte. A kérdést aztán a küszöbön álló oszmánok elleni háború és a későbbi véres évtizedek háttérbe szorították, így hosszú évtizedeken keresztül nem volt lehetőség a kérdés végleges lezárására hazánkban.

Az 1681-es soproni országgyűlés egyébként többek között korlátozásokkal ugyan, de megerősítette a protestánsok szabad vallásgyakorlását, valamint engedélyezte új protestáns templomok építését. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ennek a törvényi szabályozásnak abban a nehéz helyzetben elsősorban az volt a célja, hogy a Thököly Imre által generált, vallási téren is megjelenő megosztottságnak valamiképpen elejét vegyék a Habsburgok.

Az oszmánok elleni sikeres országfelszabadító háborúk, illetve a Rákóczi-szabadságharc lezárását követően azonban – amikor az ország egységének és békéjének a kérdése már nem volt súlyosan veszélyeztetett állapotban – a katolikus papság újra követelni kezdte a protestáns vallással szembeni szigorúbb fellépést Magyarországon.³⁴⁵

Ebből a protestánsellenes hozzáállásból következett többek között az, hogy minden olyan felvetést, amely a református, vagy evangélikus rendeknek valamilyen politikai jogot akart volna adni, élesen bíraltak a katolikus püspökök.³⁴⁶ Ez a katolikus ellenszenv később is megmaradt, amit jelez az, hogy Keresztély Ágost még 1722-ben is nyomatékkal hangsúlyozta: sem az evangélikusok, sem a reformátusok nem jelenhetnek meg sem közösségként, sem testületként semmilyen politikai palettán.

Az 1708-1715 között üléselő pozsonyi országgyűlés egyebek mellett ezt a vallási konfliktust is rendezni szeretne volna. Mivel ezen az országgyűlésen a felek nem tudtak megegyezni és a feszültség is egyre növekedett, III. Károly 1714-ben megfogalmazta azt a salamoni döntést, mely szerint a vallási kérdésekben a következőkben nem a rendi országgyűlés fog dönteni, hanem egyedül a király. Ennek szellemében III. Károly még abban az évben érvénytelennek nyilvánította a „Rákócziak” szécsényi országgyűlésén megfogalmazott vallásügyi határozatait és felszólította a protestánsokat, hogy térjenek vissza az 1681-es „soproni törvényekhez”.

---

³⁴⁵ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 223.

³⁴⁶ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 224.

Ezzel egyidőben pedig az uralkodó felállított egy katolikusokból és protestánsokból álló 24 tagú bizottságot, amely a katolikusok és protestánsok minden vitás kérdését megvizsgálta.³⁴⁷ Ezzel az intézménnyel kapcsolatban érdekesség, hogy ebben a bizottságban nem egyháziak, hanem kizárólag laikusok foglaltak helyet. Ennek háttérében talán az állhatott, hogy a világi emberek kompromisszumkézsőbbek voltak a klerikusoknál és a lelkészeknél, ugyanakkor ez a gesztus már jelezte, hogy a vallás ügye nem személyes hitbeli meggyőződés dolga a király szemében, hanem egyre inkább politikai kérdés.

Ennek egyértelmű bizonyítéka az is, hogy III. Károly ezen intézmény felállításáról szóló döntésével inkább a protestánsoknak kedvezett, amivel már ekkor egyértelműen jelezte a katolikus felé, hogy a másik vallás követői nem lesznek üldözve Magyarországon, sőt számol velük, mint politikát formáló erővel. Ennek a döntésnek háttérében az az uralkodó által vágyott szándék állhatott, hogy a bécsi udvar által már előkészített Pragmatica Sanctio nevű törvényjavaslat elfogadottsága az egész országban biztosítva legyen.

A vallási ügyekkel foglalkozó bizottság létrehozását kimondó királyi döntés azonban érthető módon egyik félnek sem volt tetszésére. A katolikusok ezt a döntést ellenük irányuló gesztusnak tekintették, hiszen ezzel el lett ismervé a protestantizmus, mint legitim vallás, a másik oldal pedig azt sérelmezte, hogy csak egyéneként lehetett panasszal élniük és nem úgy, mint közösség.³⁴⁸

A vallási ügyekkel foglalkozó bizottság kicsit később, 1721. február 3-án ült össze először Pesten. Ennek a bizottságnak néhány katolikus püspök az esztergomi érseki tartomány – így Keresztély Ágost – nevében, valamint még néhány egyházmegye nevében egy vitairatot nyújtottak be, amely azt hangsúlyozta, hogy az 1606-os bécsi békében úgy engedélyezte az akkori uralkodó a szabad vallásgyakorlást Magyarországon, hogy az nem sérthette a katolikus vallást.³⁴⁹ Ennek a vitairatnak egyébként *Protestatio et Contradictio venerabilis Cleri Regni Hungariae* volt a neve.

A fent említett vitairat érvelésének gyengesége abban állt, hogy az említett 1606-os törvény az 1608-as pozsonyi országgyűlésen már a vitairatban megfogalmazott kitétel nélkül lett becikkelyezve, így jogilag ez az ellenvetés nem állta meg a helyét. Ráadásul a *Protestatio et Contradictio* az uralkodó III. Károly személyére nézve is sértő volt, hiszen ő nem sokkal ezelőtt az 1681-es és az 1687-es törvényeket is megerősítette. Nem csoda, hogy a császár ezt a

---

³⁴⁷ vö.: BÄHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 224.

³⁴⁸ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 329.

³⁴⁹ vö.: BÄHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 225.

vitairatot elutasította. Ugyanakkor a király a protestánsok részéről a katolikusokkal szemben szorgalmazott keményebb fellépést is udvariasan elutasította. III. Károly ezt követően nem sokkal feloszlatta a bizottságot.

A feloszlatast követően néhány esztendővel 1723-ban, még a Pragmatica Sanctio megvitatása előtt a katolikus püspökök Keresztély Ágosttal az élen nyilvánosan tiltakoztak a protestánsok mindenféle vallásszabadsága ellen. Ennek a tiltakozásnak sem lett nyilvános eredménye, azonban a klérusnak ezzel a lépésével sikerült azt elérnie, hogy nem sokkal ezután a Helytartótanácsba mégis beválasztottak néhány katolikus püspököt, akiknek így lehetőségük nyílt a vallásügyi kérdések befolyásolására.

1723-ban III. Károly ugyanis megalapította a Helytartótanácsot, amely ugyan hivatalosan nem foglalkozhatott vallási kérdésekkel, mégis közvetett módon – például az oktatás kérdéseiben – befolyással bírt ebben a vitában is.³⁵⁰

Ezek mellett a XVIII. század első évtizedeiben a teológiai vitairatok szintjén is folyt a vita a katolikus klérus, valamint a protestánsok között, azonban ezekben a céltalan és meddő konfliktusokban Keresztély Ágost bölcs belátásának köszönhetően már nem vett részt, inkább győri- és esztergomi egyházmegyéi belső megújításán fáradozott.

A magyarországi katolikusok és protestánsok közötti ellentét azonban tovább mélyült, amelyet III. Károly végül az 1731-es Carolina Resolutio-val oldott meg, ennek részletes kifejtése azonban már nem tartozik ezen disszertáció témái közé.

Az 1708-1715-ös pozsonyi országgyűlésen nemcsak a két egyház közötti konfliktus, valamint az ország égető kérdéseinek megoldásával foglalkoztak a magyar rendek, hanem 1714. december 9-én III. Károly Keresztély Ágostot és utódait örökös birodalmi hercegi címmel ajándékozta meg³⁵¹, amit a pozsonyi diéta törvényben is megerősített. Innentől kezdve hívták az esztergomi érsekeket a Szent Római Birodalom hercegeinek, röviden hercegprímásoknak.³⁵²

Ezen az országgyűlésen hangzott el nem sokkal később az a javaslat is, hogy Keresztély Ágost 1715-től mondjon le udvari kancellári hivataláról és azt onnantól kezdve egy világi főrendbéli személy viselje. Keresztély Ágost természetesen tiltakozott ez ellen, hiszen az udvari kancellárság a király melletti tanácsadói tisztség volt, amit a katolikusok ügyének szempontjából nagyon fontos pozícióként tartott számon. Keresztély Ágost ezért

---

³⁵⁰ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 230-231.

³⁵¹ vö.: PL, *AEV*, 367, 7.: „...ex hoc tempore in futurum ac perpetuo...”

³⁵² vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 329.

fenntartotta magának a lemondás jogát, amivel leginkább az volt a célja, hogy időt nyerjen és lehetősége nyíljon olyan valakinek átadnia a hivatalát, akinek ő szeretné. Ennek a törekvésének az lett az eredménye, hogy végül Esterházy Imre veszprémi püspökre tudta átruházni e tisztséget, s így az udvari kancellári hivatal egy kis időre még a katolikus klérus kezében maradt Magyarországon.³⁵³

Láthatjuk tehát, hogy a Rákóczi-szabadságharc lezárását követően a katolikusok és protestánsok között újra fellángolt a vita Magyarországon, mely Keresztély Ágost idején csak felemás módon lett rendezve. Az uralkodó - III. Károly – a teológiai kérdések mélyebb tisztázása helyett inkább abban volt érdekelt, hogy mindkét felet megnyerje magának azért, hogy a rend és az egység hosszútávon fennmaradjon Magyarországon és az ő törvényjavaslati is rendszerint el legyenek fogadva.

Ennek a célnak elérésében voltak az uralkodónak eszközei többek között a katolikusoknak, és a protestánsoknak egyaránt adott különböző kedvezmények. Láthatjuk azonban azt is, hogy a katolikus püspökök nem akarták elfogadni ezt a helyzetet, de lassan hozzá kellett szokniuk ahhoz, hogy a protestánsok vallásszabadsága egyre inkább elismert lett Magyarországon is.

Keresztély Ágost úgy tűnik, ebben az esetben is megtalálta a józan középutat, hiszen nem ment bele a kemény és személyeskedő vitákba, de határozottan kiállt a katolikus püspökök és a saját prímási jogainak védelmében. A parttalan viták helyett pedig arra törekedett, hogy a saját egyházmegyéiben megerősítse a hívei katolikus identitását. Emellett pedig támogatta mindazon uralkodói törekvéseket is, amelyek nem voltak a magyarországi katolikusok kárára, és segítették Magyarország gyarapodását.

5. Keresztély Ágost és az 1722-1723-as pozsonyi országgyűlés

Ennek a szintén Pozsonyban tartott országgyűlésnek legnagyobb kihívása és egyben eredménye a Pragmatica Sanctio elfogadása volt, amelynek előkészítési és kidolgozási folyamataiba Keresztély Ágost már 1712-ben be lett vonva. Ennek keretében ő is tagja volt annak az 1712. július 7-én összehívott, hat főúrból álló kisebb kommunának, amelynek az

---

³⁵³ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 329.

volt a feladata, hogy a törvénnyel kapcsolatban ajánlásokat tegyen.³⁵⁴ Bár ez a szűkebb társaság pozitívan nyilatkozott, az idő szűke miatt nem volt lehetőség akkor arra, hogy ezt a törvényt elfogadtassák a pozsonyi diétával.

Jóllehet később inkább a kalocsai érsekre Csáky Imrere támaszkodott az Udvar a törvény magyarországi elfogadtatásának procedúrájában, tagadhatatlan Keresztély Ágost érdeme ennek a folyamatnak elkezdésében is. Az Udvar Csáky Imrere való támaszkodásának oka egyébként nem az esztergomi érsek kegyvesztettsége volt, hanem az, hogy Keresztély Ágost rokoni szálak miatt személyesebb érintettséggel bírt ebben a kérdésben, így fennállhatott volna annak a veszélye, hogy ezzel akadályozná az ügy országgyűlési keresztülvitelének folyamatait. Csáky Imre ezzel ellentétben magyar származású püspök volt, szintén Habsburg párti, illetve a kérdésben semmilyen rokoni érintettséggel nem bírt, így végül neki kellett a törvény útját egyengetni a magyar püspöki karban és az országgyűlésen is.³⁵⁵

Az új trónöröklési rendet 1720-ban és 1721-ben a Német-Római Birodalom minden tartományában elfogadták Erdélyben pedig 1722-ben szentesítették azt.³⁵⁶ Ennek következtében 1723-ra már csak Magyarországon maradt kérdés annak elismerése. Ennek a különleges helyzetnek az volt az oka, hogy Magyarország a Rákóczi-szabadságharc után több szempontból is sajátos státuszt harcolt ki magának a Habsburgok tartományai között és ebből kifolyólag itt várták a legnagyobb ellenállást is az Udvar politikai szakértői.³⁵⁷

Keresztély Ágost – a korábban már említett – 1722-es felajánlásának értelmében, azon püspökök, akik egyben a vármegyék főispánjai is voltak, pontos utasításokat kaptak már előre, hogy miként gyakoroljanak hatást a szavazókra a törvényjavaslat elfogadásának érdekében. A Pragmatica Sanctio-t, amely az örökösödést a leányágra is kiterjesztette végül 1723-ban elfogadta Pozsonyban a magyar országgyűlés alsó táblája is³⁵⁸, amelynek határozatát Csáky Imre vezetésével július 3-án adták át a magyar rendek III. Károlynak.³⁵⁹

---

³⁵⁴ vö.: KATUS, L., *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711-1914*, Kronosz – Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs 2012, 22-23.

³⁵⁵ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 221.

³⁵⁶ vö.: KATUS, L., *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711-1914*, Kronosz – Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs 2012, 24.

³⁵⁷ vö.: KATUS, L., *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711-1914*, Kronosz – Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs 2012, 24-25.

³⁵⁸ vö.: KATUS, L., *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711-1914*, Kronosz – Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs 2012, 25.

³⁵⁹ vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 222.

Csáky püspök ünnepi beszédében a törvény számtalan előnyét foglalta össze, melyek nemcsak az uralkodó családja számára voltak kedvezőek, hanem a Magyar Katolikus Egyház számára is, hiszen a törvényben megfogalmazottak értelmében az egység mellett ténylegesen biztosítva volt, hogy Magyarország királya mindig katolikus lesz.³⁶⁰

Az elmondható, hogy a Pragmatica Sanctio magyarországi megszavaztatásának kérdésénél Keresztély Ágost inkább az előkészítésben vállalt tevékenyebb szerepet, a meghatározó szerepet azonban Csáky Imre töltötte be.

6. Keresztély Ágost reverzális-rendelete és a magyarországi cenzúra kérdése

Keresztély Ágost még két katolikus szempontból fontos kérdésben járt el határozottan Magyarországon. Az egyik a vegyes vallású házasságok kapcsán felmerülő kérdés kezelése volt. A vegyesházasságokból származó gyermekek vallásának kérdése ekkoriban még rendezetlen volt hazánkban. Csupán csak egy elvi megállapodás létezett, melynek értelmében az azonos nemű szülő vallását vette fel a gyermek, ám a gyakorlatban ezzel ellentétben sokszor a protestáns vallásra lett keresztelve mindegyik gyermek.

Ennek az állapotnak a rendezését szorgalmazta Keresztély Ágost III. Károlynál, aki azonban érdemben nem válaszolt a kérdés minden bizonnyal politikailag is érzékeny volta miatt. Keresztély Ágost várt egy ideig, aztán, miután érdemi válasz nem érkezett az uralkodótól, saját hatáskörben intézkedett 1715-ben, illetve 1716-ban. Ennek a lényege az volt, hogy csak akkor engedte meg a vegyes vallású párok egyházi összeadását, ha előtte a protestáns fél írásban reverzalist adott.³⁶¹ A reverzális egy írásban adott ígéret volt arra vonatkozólag, hogy a protestáns szülő az összes gyermekét katolikus hitre fogja kereszteltetni és katolikus hitben fogja felnevelni. Ennek az intézkedésnek másik érdekessége az, hogy ezzel Keresztély Ágost néhány évtizeddel megelőzte az egyetemes egyházi fejlődést ebben a kérdésben, hiszen XIV. Benedek csak később vezette be az ehhez hasonló kaució-rendszert.³⁶²

---

³⁶⁰ vö.: BÄHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 222.

³⁶¹ vö.: VANYÓ, T., *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1660-1850*, Pannonhalma 1933, 55.

³⁶² vö.: BÄHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, METEM, Budapest 2013, 222.

A másik fontos intézkedés a cenzúra ügyének rendezése volt, ami Magyarországon ekkoriban elsősorban vallási ügynek számított. A XVII. század végén Szentiványi Márton jezsuita páter irányította a cenzúrát Magyarországon, aki emellett a nagyszombati egyetem kancellárja is volt. Ő azonban 1705-ben meghalt és a Rákóczi-szabadságharc miatt néhány évig betöltetlen maradt ez a tisztség. A szabadságharc lezárását követően azonban a katolikus püspökök igyekeztek a cenzúrát saját ellenőrzésük alá vonni, nagy valószínűséggel azért, hogy ezzel is segítsék a magyarországi rekatolizáció ügyét, illetve hogy ezzel az eszközzel is akadályozzák a protestáns tanok terjedését hazánkban. A realitáshoz azonban hozzátartozott, hogy a városok ekkor maguk feleltek a nyomdájukért.³⁶³

Ezzel a problémával kapcsolatban Keresztély Ágost esztergomi érsek, Erdődy László Ádám nyitrai, illetve Erdődy Gábor egri püspökök felterjesztettek az uralkodóhoz egy megoldási javaslatot, melynek lényege az volt, hogy a cenzori jogokat ismét kapja meg a nagyszombati kancellár, de anélkül, hogy az konkrét személyhez lenne kötve. Ezt a javaslatot III. Károly király 1721. május 30-án némi változtatással elfogadta és azt is megengedte, hogy a cenzor az esztergomi, a győri és a nyitrai egyházmegyékben helyettest állíthasson.³⁶⁴

A magyarországi jogrendszer működésének leírásakor jeleztük már, hogy abban voltak komoly hiányosságok, nehézségek, amelyekkel Keresztély Ágost is minden bizonnyal időről-időre szembesülni kényszerült. Ennek kiküszöbölésére Keresztély Ágost a minél hamarabbi átszervezést sürgette III. Károly királynál és úgy tűnik, komolyan kidolgozott javaslatokkal is rendelkezett. Ezeknek a komolyan kidolgozott javaslatoknak és a kitartó szervezésnek lett a gyümölcse, hogy az 1722-1723-as országgyűlésen elfogadták Keresztély Ágost javaslatait és ez a régóta szükséges és örvendetes folyamat is végre elkezdődött Magyarországon.³⁶⁵

Ezen fenti eseményekből is láthatjuk, hogy Keresztély Ágost az 1708-1715-ös pozsonyi országgyűlés lezárása után is aktív szerepet vállalt Magyarország újraépítésének művében, s emellett a magyar katolikus egyház helyzetének rendezéséről, annak felvirágoztatásáról sem feledkezett meg. Ezek alapján azt is kijelenthetjük, hogy Keresztély Ágost nem csak érett államférfi volt, hanem lelkiismeretes lelkipásztor is.

---

³⁶³ vö.: KOSÁRY, D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémia Kiadó, Budapest 1980, 129.

³⁶⁴ vö.: KOSÁRY, D., *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémia Kiadó, Budapest 1980, 130.

³⁶⁵ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 330.

IV.

Keresztély Ágost lelkipásztori szolgálata hazánkban

1. Keresztély Ágost a győri egyházmegye élén (1696-1725)

Keresztély Ágost pappá szentelése után alig több mint egy évvel 1696. január 19-én megkapta a győri püspöki címet I. Lipót császártól, amit XII. Ince pápa (1691-1700) nem sokkal később jóvá is hagyott, így ő lett az esztergomi érsekké előlépő Kollonich Lipót utóda a Győri Egyházmegyében.³⁶⁶

Keresztély Ágost püspökszentelésére még abban az évben 1696-ban sor került Bécsben.³⁶⁷ Buda visszafoglalása után tíz évvel tehát ismét visszatért Magyarországra, de már nem katonaként, hanem győri püspökként. Meszlényi Antal megfogalmazása szerint ekkor már „az elhatározás hozta közénk, hogy erejét és képességeit Krisztus országa védelmére és terjesztésére fordítja.”³⁶⁸

Keresztély Ágost ezekben az években még nagyon fiatal volt – mindösszesen harminc esztendő - és habitusából fakadóan rendkívül tevékeny. Ekkor még olyan személyiség volt, aki inkább az aktivitást pártolta, mint a csendes elvonulást. Ennek megfelelően nagy lelkesedéssel látott hozzá annak a nem kis feladatnak, hogy a Trienti Zsinat (1545-1563) szellemiségében megújítsa a Győri Egyházmegyét.

Ezzel együtt meg kell jegyeznünk azt is, hogy Keresztély Ágost - a Habsburgok uralma alá tartozó területeken nem szokatlan módon - fél évvel később egyéb diplomáciai kötelmei miatt már el is távozott a Győri Egyházmegye területéről és később sem töltött ott sok időt személyesen. A Trienti Zsinat határozatai között megtalálható volt az az előírás, amely az adott részegyházak püspökeinek, érsekeinek és bíborosainak is kötelezően előírta: a saját egyházmegyéjük területén kell tartózkodniuk.³⁶⁹ Első látásra tehát azt gondolhatnánk, hogy Keresztély Ágost nem tartotta be a Trienti Zsinat egyik fontos előírását. Azonban a zsinati dokumentumokban olvashatunk arról is, hogy ezen kötelesség alól kivételt képez

---

³⁶⁶ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931, 12.

³⁶⁷ vö.: FORGÓ, A., *Kardinal Christian August von Sachsen-Zeitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 72.

³⁶⁸ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 29.

³⁶⁹ vö.: TANNER, N., P. (szerk.), *Decrees of the Ecumenical Councils, Volume Two Trent to Vatican II.*, Sheed and Ward, Georgetown University Press, 1990, 744.

például az, ha egy adott főpásztort sürgős kötelessége, a köz érdeke, vagy a lelkek javának szolgálata elszólítja egyházmegyéjéből, de ezek a távollétek évente maximum három hónapot tehettek ki.³⁷⁰ Ebből a szempontból viszont Keresztély Ágost alapvetően megfelelt a zsinat által megfogalmazott kivételnek, hiszen ő fontos diplomáciai küldetéseket teljesített, amely az egyetemes Egyház javát is szolgálta nem csak hazánkban, de egész Európában is.

1.2 Keresztély Ágost győri vicarius generalis-ai

Keresztély Ágost esetében az a tény, hogy gyakran volt távol győri egyházmegyéjétől, semmiképpen sem jelentette azt, hogy a püspök el is hanyagolta volna azt, hiszen vicarius generalis-ai által – akikkel levelezés útján aktívan, illetőleg folyamatosan tartotta a kapcsolatot – mindig gondja volt ottani híveire is.³⁷¹

Keresztély Ágostnak püspöki működése alatt összesen négy vicarius generalis volt a segítségére a győri egyházmegye ügyeinek intézésében. Az első általános helynök Telekesy István volt, majd amikor ő 1699-ben egri püspök lett, az utána következő és egészen 1713-ig tartó különösen nehéz időszakban Matuschek András kormányozta a győri egyházmegyét Keresztély Ágost nevében.³⁷² Az ő vicarius generalis-i szolgálatával kapcsolatban többek között azt jegyezték fel, hogy ő vezényelte le az első oszmán háború utáni *visitatio canonica*-kat a győri egyházmegyében. Matuschek András vicarius generális-i tevékenységével kapcsolatban továbbá azt is tudjuk, hogy a protestánsokkal való küzdelemben rendkívül vehemens volt, olyannyira, hogy végül Keresztély Ágostnak kellett őt nagyobb önmérsékletre intenie. Ezt a kisebb túlbuzgóságot kivéve Matuschek András minden szempontból alkalmas volt erre a feladatra, és ezzel még a helynökeiktől mindig sokat váró Keresztély Ágost is elismerését és töretlen bizalmát is elnyerte.

Keresztély Ágost elégedettségének jele voltak egyfelől, hogy Matuschek András egészen haláláig betöltötte a győri vicarius generalis-i tiszteletet, másfelől pedig az, hogy a halálos ágyán általa ajánlott személyt – Kontor István soproni plébánost és győri kanonokot³⁷³ – jelölte ki utódjául Keresztély Ágost. Ezen utóbbi esemény is bizonyítja, hogy Keresztély Ágost bizalma mindvégig töretlen maradt Matuschek irányába.

---

³⁷⁰ vö.: TANNER, N., P. (szerk.), *Decrees of the Ecumenical Councils, Volume Two Trent to Vatican II.*, Sheed and Ward, Georgetown University Press, 1990, 745.

³⁷¹ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 326.

³⁷² vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931, 23.

³⁷³ vö.: BEDY, V., *A győri székeskáptalan története – Győregyházmegye múltjából III.*, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, Győr, 1938, 457.

A pontosság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy Matuschek András 1713 májusában bekövetkező halála után néhány hónap erejéig gróf Nádasdy László csanádi püspök látta el a győri vicarius generalis-i hivatalt, majd még annak az esztendőnek szeptember havában Kontor István vette át a püspök helyettesének szolgálatát Győrben. Kontor István egészen Keresztély Ágost haláláig, vagyis 1725-ig viselte a vicarius generalis-i hivatalt a győri egyházmegyében, ami vele kapcsolatban is bizonyítja, hogy Keresztély Ágost az ő szolgálatával is maradéktalanul elégedett volt.

Láthatjuk tehát, hogy Keresztély Ágost ugyan személyesen gyakorlatilag nem volt jelen az egyházmegyében, de mindig gondoskodott annak kompetens vezetéséről. Azonban a győri egyházmegyében való személyes tartózkodásának kérdésében árnyalhatja a képünket az a tény, hogy az igazán fontos eseményeknél annak területén jelen volt a szász püspök. Ennek a kérdésnek kibontására egy későbbi alfejezetben fogok részletesebben kitérni.

Keresztély Ágostot a magyarországi egyházi kinevezések esetében addig példátlan módon és az egyházi szokásokhoz képest is jóval nagyobb arányban járult hozzá főúri származású emberek kanonoki kinevezéséhez, s ez a hozzáállás jellemezte, mind a győri kanonokok kijelölésénél, mind pedig az esztergomi káptalan új tagjainak kiválasztásakor. Ennek legszélsőségesebb példajaként említhető a még kiskorú – mindösszesen 14 esztendő - báró Pechmann Antal győri káptalanba való kinevezése.

Keresztély Ágost a győri egyházmegye irányítása során összesen 10 stallumot töltött meg arisztokrata származású személyekkel, ami kimagaslónak számított ekkoriban.³⁷⁴ Ez a győri székeskáptalan 20%-át tette ki ebben a korszakban, amivel a főnemesség szokatlanul nagymértékben reprezentálta magát ebben a kanonoki közösségben.³⁷⁵ Érdekesség még, hogy ekkor két külföldi ember is szívesen elfogadta a győri székeskáptalan egy-egy stallumát.³⁷⁶ Ez a kinevezési szokás mindenképpen egyedinek mondható a győri egyházmegye történetében.

---

³⁷⁴ vö.: OLÁH, R., *A győri székeskáptalan személyi összetétele 1658-1725 között*, in. Arrabona 57, Győr 2019, 146-148.

³⁷⁵ vö.: OLÁH, R., *A győri székeskáptalan személyi összetétele 1658-1725 között*, in. Arrabona 57, Győr 2019, 148.

³⁷⁶ vö.: OLÁH, R., *A győri székeskáptalan személyi összetétele 1658-1725 között*, in. Arrabona 57, Győr 2019, 147.: „Anton von Thurn és Anton Jozef Gaun”.

1.3 A győri visitatio canonica-k és a rekatolizáció

A győri egyházmegye oszmán fenyegetés alóli végleges felszabadítását követő első visitatio canonica-jára 1696-1697 között került sor a rábaközi főesperesség területén³⁷⁷, szinte rögvest azután, hogy Keresztély Ágost annak püspöke lett. Az 1696-os esztendőben a mosoni főesperesség területén,³⁷⁸ valamint a soproni főesperesi kerületben³⁷⁹ került sor a kánoni vizitációra. Keresztély Ágost az ezt követő 1697-es esztendőben pedig egy másik főesperességben – a Locsmándi (Lutzmannsburg) archidiaconatus – területén végeztette el a kánoni vizitációt.³⁸⁰

Arról is van információnk, hogy Keresztély Ágost 1698-ban egy harmadik részleges visitatio canonica-t is tartott a győri székesegyházi főesperesség területén³⁸¹, illetve arról is van értesülésünk, amely szerint a szász kardinális később Sopron városában is tartott egy visitatio canonica-t, amit 1713. június 21-én kezdett el.³⁸²

Ezek a győri visitatio canonica-k azzal a Trienti Zsinat által meghatározott céllal kerültek megrendezésre, hogy egyfelől felmérjék, milyen nehézségek és lelkipásztori feladatok várnak megoldásra az elkövetkező években, másfelől pedig azért, hogy a rekatolizáció sikeres keresztülviteléhez elegendő és pontos információkkal rendelkezzenek az egyházmegyében. Ebből is láthatjuk, hogy a visitatio canonica megtartása kötelezettségének is – ami a Trienti Zsinat egyik fontos határozata és előírása volt –, Keresztély Ágost lelkiismeretesen megfelelt a győri püspöksége idején.

A magyarországi katolikusok és a protestánsok közötti vitával kapcsolatban fontos kitérnünk arra a sajátosságra, miszerint hazánk fiai nem sokkal voltak túl az oszmánok kiűzése után és már ekkor érezhető volt, hogy az ország rendjei nincsenek szívélyes viszonyban I. Lipót császárral, hiszen ő a saját elképzelései szerint akarta a Magyar Királyságot birodalmába integrálni tekintet nélkül arra, hogy itt mások voltak a rendi hagyományok, mint más tartományokban. Ezen új rendszer kiépítésének egyik eszköze volt,

³⁷⁷ vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest, 1977, 106.

³⁷⁸ vö.: BUZÁS, J., *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert IV. Teil*, Burgenländische Forschungen, Eisenstadt 1969, 129.: „Visitatio canonica Archidiaconatus Mosoniensis de anno 1696”

³⁷⁹ vö.: BUZÁS, J., *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert IV. Teil*, Burgenländische Forschungen, Eisenstadt 1969, 241.: „Visitatio canonica Archidiaconatus Soproniensis de anno 1696”

³⁸⁰ vö.: BUZÁS, J., *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert IV. Teil*, Burgenländische Forschungen, Eisenstadt 1969, 321.: „Visitatio canonica Archidiaconatus Locsmaniensis de anno 1697”

³⁸¹ vö.: VARGA, I., *A győri székesegyházi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1698-ból*, Arrabona – Múzeumi közlemények 13., Győr, 1971, 179.

³⁸² vö.: BÁN, J., *Sopron újkori egyháztörténete - Győregyházmegye multjából IV. szám 2. rész*, Székely és Társa, Sopron, 1939, 283.

hogy a császár elsősorban a katolikus vallást támogatta, és nem volt tekintettel arra a realitásra, miszerint Magyarországon ekkora már a protestáns felekezetek is komoly támogatottsággal rendelkeztek.

A XVI-XVII. századi eseményekből kifolyólag ráadásul a magyarországi katolikusok és protestánsok kapcsolata eleve sokkal feszültebb volt a század végén, hiszen a két nagy országrész – Erdély és a Magyar Királyság – ekkoriban vallásilag is megosztott volt: Erdélyben protestáns vallás volt a meghatározó, az anyaországban pedig a katolicizmus. Az erők nagyjából kiegyensúlyozottak voltak, ennek megfelelően a szakadás veszélye is fennállt, ráadásul ezekben az években az Oszmán Birodalom ellentámadásától való aggodalom is komoly realitásnak örvendett.

A fent említett adottságokból következett, hogy Magyarországon ekkor a felekezeti hovatartozás politikai színezetű kérdés is volt, és ebből kifolyólag ebben a vitában voltak olyan rejtettebb veszélyek, melyek a frissen megszerzett szabadság és függetlenség szempontjából meghatározóak voltak. Ebből a helyzetből az is következett tehát, hogy a katolikus püspökök részéről is nagy óvatosságra és tapintatra volt szükség, ha megfelelően akartak eljárni mind az egyházkormányzat, a rekatolizáció, mind pedig az ország egységének és biztonságának megőrzése ügyében. Erre majd a következő fejezetben részletesebben is kitérünk.

Keresztély Ágost ennek a vallással kapcsolatos kérdésnek magyarországi realitásaival teljes mértékben tisztában volt, ezért érthető például az, hogy Matuschek Andrást, az ő győri általános helynökét többször is óvatosságra intette „nehogy kemény fellépése miatt kárt szenvedjen a katolikus vallás ügye.”³⁸³ A püspök realitásérzékéről és helyes probléma felismeréséről tanúskodik az is, hogy nem elsősorban a hitviták felerősítésével kezdte a reformok megvalósítását, hanem – a Trienti Zsinat eredeti szándékának megfelelően – a magyarországi katolicizmus belső megújulásának előmozdításával.

Ez a megfontolt tapintatosság egyébként előre vetítette Keresztély Ágost diplomáciai és egyházi karrierjét is. Keresztély Ágostról ugyanis később is bebizonyosodott, hogy nem csak a célokat látta tisztán, de azokat el is tudta érni. Ennek bizonyítékai voltak azok az esetek, amikor ügyesen tudott kibékíthetetlennek tűnő ellenfeleket egymás felé fordítani és kiengesztelődésre bírni hazánkban.

Noha Keresztély Ágost kevés időt töltött Győrben, mégis sokban hozzájárult az egyházmegye lelki és sktruktúrális megújulásához. Ennek keretében a már említett

---

³⁸³ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 326.

egyházmegyei *visitatio canonica*-i³⁸⁴ során és a későbbiekben is arra bízta plébánosait, hogy tartsanak rendszeresen katekéziseket³⁸⁵, mert ez a hívek lelki megújulásának és a Katolikus Egyházhoz való hűségének záloga.

Egyházmegyéjében előírta plébánosainak azt is, hogy minden második vasárnap tartsanak részletesebb magyarázatokat egy-egy katolikus tanításról, espereseinek pedig meghagyta, hogy rendszeresen ellenőrizték plébánosaik lelkipásztori tevékenységét, nehogy annak hiányossága a katolikusok lelki megújulásának ügyét veszélyeztesse. Amennyiben pedig ezen feladatok végzésében mulasztást tapasztalt, szigorúan járt el, melynek keretében megintette papjait, vagy kilátásba helyezte a javadalmaiktól való megfosztásukat.³⁸⁶

Ennek keretében olvashatunk arról, hogy 1711-ben több plébánost is elítélt méltatlan és botrányos életük miatt³⁸⁷, egy másik helyen pedig arról olvashatunk, hogy 1720-ban több plébánossal szemben is erélyesen lépett fel, mert azok nem teljesítették a Trienti Zsinat által előírt hitoktatási kötelezettségeiket.³⁸⁸

A belső megújulás előmozdításában szász kardinálisnál hangsúlyos kérdés volt a nem megfelelő életet élő plébánosok megintése, megtérésre való felszólítása is.³⁸⁹ Mindezekből láthatjuk, hogy Keresztély Ágost a püspökségét nem csupán egy címnek tekintette, hanem felelősségteljes szolgálatnak, melyet igyekezett is lelkiismeretesen teljesíteni a győri működése alatt is.

Keresztély Ágost a Trienti Zsinat szellemének megfelelően nagy hangsúlyt fektetett a papnevelésre is. Támogatta egyházmegyéje szemináriumát, melyet még püspök elődje Széchényi György (1658-1685) alapított. Ez a támogatás nem csupán anyagi jellegű hozzájárulást jelentett, hanem személyes odafigyelést is, melynek egyik legfőbb jelei között említhetjük, hogy gyakran érdeklődött az ott folyó munkáról, s az ottani rektornak – Cseles Mártonnak – több alkalommal is információt kellett küldenie a püspöknek a papnövendékekről.³⁹⁰

---

³⁸⁴ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyéjében*, Pannonhalma 1931, 59.

³⁸⁵ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 327.

³⁸⁶ vö.: FAZEKAS, I., *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*, Győr 2014, 133-137.

³⁸⁷ vö.: FAZEKAS, I., *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*, Győr 2014, 133-136.

³⁸⁸ vö.: VANYÓ, T., *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1660-1850*, Pannonhalma 1933, 35.

³⁸⁹ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyéjében*, Pannonhalma 1931, 41.

³⁹⁰ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyéjében*, Pannonhalma 1931, 41.

Keresztély Ágostnak arra is gondja volt, hogy a tehetségesebb papnövéndékeket Nagyszombatba, Bécsbe, vagy Rómába küldje tanulni, mert a későbbi fontos beosztásokban jól képzett és intelligens papokra volt szükség; azokban az esztendőkből kiemelt módon is. Olyan is előfordult, hogy a tehetségesebb papnövéndékek a képzés egy részét külföldön, egy részét pedig Győrött végezték el.³⁹¹ Keresztély Ágost ezen intézkedéseivel a papság szellemi színvonalának erősítését kívánta szolgálni, s ilyen módon is segíteni óhajtott az egyházmegye küzdelmeit a katolikus hit elmélyítésében és megőrzésében.

A százötven éves oszmán uralom, valamint a több mint húsz éven át tartó ország felszabadító harcok sajnos a hitéletben is nyomot hagytak Magyarországon. Ennek következménye volt többek között az, hogy az egyházmegyes papokból ekkoriban égető hiányt szenvedett gyakorlatilag minden egyházmegye, így a győri is. „Megesett, hogy némely lelkipásztornak 18-20 falu népét kellett lelki gondozás alá venni, ami eleve lehetetlenné tette az alaposabb pasztorációt.”³⁹² Ebből a problémából kifolyólag Keresztély Ágost gyakran kérte plébánosait, hogy igyekezzenek a papi hivatást minél hathatósabban felébreszteni a hívek szívében.³⁹³

Meg kell említenünk azt is, hogy Keresztély Ágost a nagy paphiány miatt a kezdeti években olykor a szemináriumi képzéssel kapcsolatban is engedményekre kényszerült.³⁹⁴ Ennek megfelelően bár nem szívesen, de „megelégedett, ha (a kispapok) sikeresen elvégezték az egy éves filozófiai és a két évre rövidített teológiai tanfolyamot s utána felszentelésre bocsátotta őket. Ez sem mondható ideális megoldásnak, azonban a kényszerhelyzettel sajnos meg kellett alkudnia.”³⁹⁵

Ennek sajnos az is következménye lett, hogy kezdetben inkább mennyiségben gyarapodtak a papok a győri egyházmegyében, minőségben azonban sajnos alulmaradtak a teológiai és retorikailag jobban felkészített és mennyiségben is számosabb protestáns lelkészekkel szemben. Ez olyan hiányosság volt, amit csak később tudtak orvosolni a katolikus püspökök, Keresztély Ágost sajnos maga nem tudta maradéktalanul megoldani ezt a problémát.³⁹⁶

---

³⁹¹ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931, 33-34.

³⁹² vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 44.

³⁹³ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931, 60.

³⁹⁴ vö.: FAZEKAS, I., *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*, Győr 2014, 84-87.

³⁹⁵ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 44.

³⁹⁶ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931, 34.

Ezen súlyos paphiány orvoslása érdekében Keresztély Ágost – mintegy ideiglenes megoldásként –, a szerzetesekre támaszkodott, s ennek keretében „egyes szerzetek munkaképes tagjait kérte fel a kisegítésre.”³⁹⁷ Keresztély Ágost ebben a kérdésben elsősorban a jezsuitákra támaszkodott, akiknek „a győri egyházmegye több városában is volt rendházuk: Győrött, Sopronban és Kőszegen.”³⁹⁸ Ők nemcsak a hitoktatásban és az ifjúság nevelésében játszottak fontos szerepet, hanem a lelkipásztorkodásban is. Több alkalommal kérte meg őket, hogy a megüresedett plébániákat segítsenek betölteni saját szerzeteseikkel. A reformátusokkal kapcsolatos hitvitákban is gyakran kérte Keresztély Ágost a jezsuiták segítségét.³⁹⁹

A fent említett szerzetes társaságon kívül természetesen más rendeket is felkért, hogy segítsék a lelkipásztori munkát a Győri Egyházmegyében. Felkérte többek között a ferenceseket, a premontreieket, a domonkosokat, a bencéseket és a cisztercieket, valamint a szervitákat, kamalduliakat, kármelitákat, az ágostonos remetét, és végül a pálosokat, akikkel később kiemelten jó viszonyt épített ki, és amely rend igen csak kedves lett a püspök számára.⁴⁰⁰

1.4 Keresztély Ágost, mint győri püspök-adminisztrátor⁴⁰¹

Ekkoriban a Habsburg Birodalom tartományaiban – így Magyarországon is – a püspökkinevezések leginkább az uralkodó kegyétől függtek, ennek megfelelően a kinevezési szempontoknál „a baráti, patrónusi, kliensi viszonyok voltak döntő súllyal jelen, amelyeket felerősített a kinevezési folyamat erősen informális és személyes jellege.”⁴⁰² Így nem csoda, hogy 1700. december 3-án I. Lipót császár minden komolyabb nehézség nélkül el tudta érni XI. Kelemen pápánál, hogy megerősítse az általa Kollonich Lipót esztergomi érsek koadjutorává jelölt Keresztély Ágost kinevezését, utódlási jogával egyetemben.

³⁹⁷ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 44.

³⁹⁸ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 327.

³⁹⁹ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 327.

⁴⁰⁰ vö.: KELEMEN, A., *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Pannonhalma 1931, 43-44.

⁴⁰¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 18.: „Episcopatus Jauriensis Administrator”

⁴⁰² vö.: BAHLCKE, J., *A Magyar Püspöki Kar és a Habsburg Monarchia – Együttműködéstől a konfrontációig (1686-1790)*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM), Budapest 2013, 122.

Ennek egyébként maga az esztergomi érsek Kollonich Lipót is nagyon örült, mert tudta, hogy Keresztély Ágost a katolikus restauráció elkötelezett híve.⁴⁰³ Ez a két püspök közötti egyetértés Magyarország számára is öröndetes dolog volt, mert Kollonich Lipót nem találta meg a közös hangot a magyar főurakkal, Keresztély Ágost – diplomáciai érzékének is köszönhetően – viszont annál inkább.

Keresztély Ágost érsekké válása előtt egy évvel megkapta a Szentatyától a bíborosi címet is, majd Kollonich Lipót halála után, 1707. január 20-án elfoglalta Esztergomban az érseki széket, amely mellett – a trienti elvekkel első látásra szembe menve – a győri egyházmegye irányítását is megtartotta. Ezzel látszólag Keresztély Ágostnál a hivatalhalmozás esete állt fent, amelyet a Trienti Zsinat rendelkezései alapvetően tiltottak. A Trienti Zsinat eredeti célja az volt, hogy a püspökök ne csupán a vagyonukat gyarapítsák az egyházmegyék javadalmainak gyűjtésével, s emellett a hívek ellátását elhanyagolják, hanem ellenkezőleg, lelkiismeretes és ellátható munkát vállaljanak a hitelesség megőrzése mellett a katolikus megújulás szolgálatában.

Néhány esetben azonban, főleg azokon a területeken, ahol nem volt elegendő arra alkalmas és megbízható püspök, valamint a protestantizmus is erős volt – mint például a XVIII. század első felében Magyarországon – a katolikus megújulás irányításának biztonsága érdekében a Szentszék engedélyezte azt, hogy egy főpap püspök-adminisztrátorként akár több egyházmegye irányítását is magára vállalja, amennyiben a katolicizmus védelmének és terjedésének ügye azt indokolta. Ebből az adottságból kiindulva fordulhatott elő az, hogy Keresztély Ágost 1707 után egyszerre volt esztergomi érsek, valamint a győri egyházmegye püspök-adminisztrátora is.⁴⁰⁴ Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy ekkoriban a Német-római Birodalomban jóval nagyobb mértékű volt a hivatalhalmozás, Magyarországon sokkal inkább betartották ezen trienti elveket, így Keresztély Ágost is.

Annak megerősítésére, hogy Keresztély Ágost győri püspök-adminisztrátori szolgálata valóban nem volt ellentétben a Szentszék szándékaival, s nem ellenkezik a Trienti Zsinat eredeti célkitűzéseivel, XI. Kelemen pápa 1711-ben elküldte annak megerősítő bulláját, hogy Keresztély Ágost még hét esztendőre a győri egyházmegye püspök-adminisztrátora lehet. Az ezt megerősítő bulla eredeti példánya megtalálható az Esztergomi Prímási Levéltárban.⁴⁰⁵ Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Keresztély Ágost a fent említett hét esztendő lejárta után is –

---

⁴⁰³ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 328.

⁴⁰⁴ vö.: *Archi-Episcopi Strigonienses: compendio dati, ac festis honoribus celsissimi ...*, Typis Academicis Societatis Jesu, Tyrnaviae 1752, 149.: „Archi-Episcopus Strigoniensis,... Episcopus Jauriensis Administrator”

⁴⁰⁵ vö.: PL, *AEV*, Esztergom, 2012, 369.

egészen élete végéig – magánál tartotta a győri egyházmegye irányítását, ami azonban nem vált annak kárára.

Az esztergomi érseki szék elfoglalása után Keresztély Ágostnak természetesen még több feladata lett, mint azelőtt, s az előző évek pozitív tapasztalatai után várható volt, hogy az esztergomi főegyházmegyét is helyben kijelölt vicarius generalis-ok által fogja irányítani, akikkel szintén aktív levelezésben állt⁴⁰⁶, hasonló módon, mint a győri egyházmegyében. Keresztély Ágost esztergomi vicarius generalis-aival a következő fejezetben fogok részletesebben foglalkozni.

Mindezen események és adottságok ismertetése után elmondhatjuk, hogy Keresztély Ágost alig több mint tíz év leforgása alatt a saját korában is páratlannak mondható karriert futott be a Katolikus Egyházon belül, aminek végén nagyon fiatalon – alig negyven évesen - már Magyarország főpapja, és emellett pápaválasztó is volt. Ennek a fényes karriernek háttérében elsősorban hercegi származása állt, azonban az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy nem érdemtelenül kapott ekkora kitüntetések és már ekkor is minden tekintetben meghálálta az irányába megmutatkozó egyházi és császári bizalmat.

Az is kijelenthető, hogy Keresztély Ágost győri püspöki szolgálata egyáltalán nem volt az egyházmegye kárára, sokkal inkább annak épülésére és gyarapodására. Keresztély Ágost ugyanis a Trienti Zsinat szellemében kezdte meg a győri egyházmegye megújítását, mint a belső, lelki megújulás terén – a *visitatio canonica*-k szervezése, a katekézisek szorgalmazása, valamint papnevelés ügyének előmozdítása -, mind pedig a rekatolizáció – protestánsokkal való óvatos és diplomatikus, ugyanakkor határozott tárgyalások – terén egyaránt.

2. Keresztély Ágost az esztergomi főegyházmegye élén

Keresztély Ágosttal kapcsolatban korábban már megjegyeztük, hogy a magyarországi egyházmegyei területén meglehetősen keveset tartózkodott személyesen, hiszen ezekben a háborús esztendőkből elsősorban a császár megbízottjaként kellett diplomáciai szolgálatot teljesítenie Bécsben, Kölnben, vagy éppen Regensburgban. Azonban arról is tettünk már említést, hogy ez a fizikai távollét nem jelentette az egyházmegyéinek teljes elhanyagolását, hiszen Keresztély Ágost – győri működéséhez hasonlóan – itt is mindig gondoskodott alkalmas vicarius generalis-okról, akik képviselték akaratát és segítették elképzeléseinek

---

⁴⁰⁶ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 328.

megvalósulását a reá bízott egyházi területeken. A korábbi oldalakon arról is tettünk már említést, hogy Keresztély Ágost sűrűn levelezett az említett általános helynökeivel, aminek köszönhetően mindig tájékozott volt az egyházmegyéit illető aktuális ügyekkel kapcsolatban.

A most következő alfejezetekben elsősorban ennek a két kérdésnek a mélyebb vizsgálatával fogok foglalkozni, jelesül azzal, hogy kik is voltak a szász kardinális esztergomi vicarius generalis-ai és mit tudhatunk róluk, valamint Keresztély Ágost a fizikai távollétével kapcsolatosan azzal a problémával, miszerint a birodalmi ügyek minden esetben prioritásnak örvendtek-e a bíboros tartózkodási helyeinek megválasztásában? Ezen két téma kifejtése után kicsit részletesebben kitérek majd arra, hogy az esztergomi főegyházmegye területén miként is újította meg Keresztély Ágost a katolikus hitet, s arra is, ennek a folyamatnak mik voltak a főbb területei. Ezen kérdések ismertetése során elsősorban az Esztergomi Primási Levéltárban végzett saját kutatásaimra fogok támaszkodni.

2.1. Keresztély Ágost esztergomi vicarius generalis-ai

Keresztély Ágost esztergomi vicarius generalis-aival kapcsolatban korábban két a XX. század második felében és a XXI. század hajnalán megjelent és meghatározónak mondható alkotás: a Meszlényi Antal által 1970-ben írt *Magyar hercegprímások arcképsorozata*, valamint a Beke Margit által szerkesztett *Esztergomi Érsekek 1001-2001* című könyvek csupán Spáczay Pált említik, mint az érsek Esztergomban működő általános helynökét.⁴⁰⁷

Ezzel ellentétben néhány korábbi – a XIX. század végén és a XX. század elején – megjelent könyv másról tudósít bennünket. Az 1894-ben kiadott, Némethy Lajos által összegyűjtött *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, illetve az 1900-ban kiadott Kollányi Ferenc által írt *Esztergomi kanonokok 1100-1900* című könyvek, valamint az Esztergomi *Primási Levéltárban* az 1713-1715 között tartott *visitatio canonica*-val kapcsolatos iratok⁴⁰⁸ is mind megerősítik, hogy Spáczay Pál előtt 1705-1719 között egy bizonyos Gyerkényi Pyber László (Ladislaus Pyber de Gyerkény) volt Keresztély Ágost általános helynöke az esztergomi főegyházmegyében.⁴⁰⁹ Ezek alapján – kisebb pontosítás után – megállapíthatjuk, hogy Keresztély Ágostot két általános helynök segítette esztergomi érseki

---

⁴⁰⁷ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest, 1970, 42; ill. BEKE, MARGIT, *Esztergomi érsekek 1001-2003*, SZIT, Budapest, 2003, 327.

⁴⁰⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1.

⁴⁰⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1.

működése során: Gyerkényi Pyber László⁴¹⁰(1707-1719), majd pedig Spáczay Pál (1719-1725).

Gyerkényi Pyber László életével kapcsolatban tudjuk, hogy 1649-ben született egy nemesi családban, és 1669-1676 között Rómában végezte teológiai tanulmányait a Collegium-germanicum et Hungaricum-ban.⁴¹¹

Gyerkényi Pyber Lászlóval kapcsolatban tudjuk azt is, hogy 1696 áprilisában amisi címzetes püspök,⁴¹² királyi tanácsos, a királyi tábla tagja és lekéri apát lett⁴¹³, 1705. október 16-án pedig káptalani helynökké választották meg, majd nem sokkal később Némethy Lajos szerint esztergomi⁴¹⁴ (egyházmegyei), Kollányi szerint pedig érseki helynök lesz.⁴¹⁵

Pyber László káptalani helynökké való megválasztását többek között két lehetséges ok tehetné indokolttá: egyfelől az akkor már 74 éves Kollonich Lipót nyilvánvaló idős kora, másfelől pedig az a tény, hogy az esztergomi érsek 1704-től kezdve sokat betegeskedett és emiatt az azt követő esztendőkből már főleg Bécsben lakott, s így a helyi ügyeket nem tudta személyesen intézni.⁴¹⁶

Pyber László káptalani helynökké való kinevezésének lehetséges okai között megemlíthető még az is, hogy a háború miatti zűrzavaros állapotokban nem lehetett elérni Kollonich Lipótot, valamint az az adottság is, miszerint bár ekkor már öt éve Keresztély Ágost volt a koadjutor öröklési joggal az esztergomi főegyházmegyében, a spanyol örökösödési háborúban betöltött diplomáciai szolgálata miatt meglehetősen bizonytalan volt, mikor térhet vissza Magyarországra. Ezekből a körülményekből valószínűsíthető, hogy Pyber László káptalani helynökké való megválasztása egyben egy szükséges biztonsági intézkedés is lehetett.

Pyber László a Rákóczi-szabadságharc eseményeiről nem csak közvetett módon értesült, hanem saját bőrén is tapasztalnia kellett, milyen az, ha valaki Rákóczival ellenkezik. Rákóczi 1707. június 6-án elfogatta ugyanis Pybert, mert az nem akart részt venni az 1707. május 31. - június 22. között rendezett ónodi országgyűlésen.

Rákóczinak azért lett volna fontos Pybernek, mint általános helynöknek személyes jelenléte, mert Kollonich Lipót esztergomi érsek ekkor már csaknem fél esztendeje halott volt, Keresztély Ágost pedig nem tartózkodott magyar földön, így könnyebben el tudta volna

⁴¹⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 157.: „vicarius generalis Strigoniensis”

⁴¹¹ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 299.

⁴¹² vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii, 1894, 879.

⁴¹³ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 299.

⁴¹⁴ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii, 1894, 879.

⁴¹⁵ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 299.

⁴¹⁶ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 325.

hitetni a hazai főurakkal, hogy az országban tartózkodó egyik legmagasabb rangú főpap is a szabadságharc mellett áll.

Ez azért jött volna jól a fejedelemnek, mert az ónodi országgyűlésen mondták ki a Habsburg-ház trónfosztását, amit már néhány hónappal az országgyűlés előtt elhatároztak; és ekkor döntöttek arról is, hogy komolyabb adókat kell kiróni a népre. Ezeknek a döntéseknek a legitimitációjához szükséges lett volna az esztergomi általános helynök jelenléte és támogatása. Pyber László azonban nem volt hajlandó ennek eleget tenni, hűséges maradt Keresztély Ágosthoz. Pyber László nem sokkal később kiszabadult és ezután sem vonult vissza, hanem bátran tevékenykedett például a hivatások gondozásának ügyében. A későbbi években is hűséges és megbízható munkatársa maradt Keresztély Ágostnak, aki mindvégig elégedett volt vele. Pyber László 1719. március 5-én hunyt el.⁴¹⁷

Gyerkényi Pyber László után Spáczay Pál lett Keresztély Ágost vicarius generalis-a az esztergomi főegyházmegyében, egészen annak 1725-ben bekövetkező haláláig. Spáczay Pál életének kezdeti szakaszáról annyit tudunk biztosan, hogy 1678-ban született Bazinban (Pezinok)⁴¹⁸, és azt is, hogy – Pyberhez hasonlóan - 1696-1702 között Rómában, a Collegium Germanico Hungaricum-ban végezte teológiai tanulmányait.⁴¹⁹

A Rákóczi szabadságharc kezdeti éveiben a lázadók oldalán állt, azonban idővel visszatért a Habsburgok és Keresztély Ágost pártjára⁴²⁰, olyannyira, hogy az 1708-1715-ös pozsonyi országgyűlés kezdeteitől ott volt a magyar fővárosban és segítette a diéta munkáját.⁴²¹ Keresztély Ágost az ő vicarius generalis-i szolgálatával is teljes mértékben elégedett volt, így egészen haláláig Spáczay Pál töltötte be ezt a tisztséget az esztergomi főegyházmegyében.

Korabeli források egyértelmű tanúsága alapján is láthatjuk tehát, hogy Keresztély Ágostnak Gyerkényi Pyber László és Spáczay Pál személyében két általános helynöke volt az esztergomi főegyházmegyében nem pedig csak egy. Mindketten jól képzett papok voltak, akik Rómában végezték teológiai tanulmányaikat – a Collegium Germanicum et Hungaricum-ban –, ennek megfelelően nem csak a teológiában voltak jártassak, hanem a Trienti Zsinat szellemét is magukévá tehték az Örök Városban, ami szükséges volt az esztergomi főegyházmegye fizikai és lelki újjáépítéséhez. A fent említett tények és Keresztély Ágost személyes tanúsága alapján elmondhatjuk, hogy mindketten alkalmasnak voltak az általános

---

⁴¹⁷ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 300.

⁴¹⁸ vö.: CSEPREGI, Z., *Die Hungarica Sammlung der Franckeschen Stiftungen zu Halle*, MTA Könyvkiadó és Információs Központ, Budapest, 2015, 934.

⁴¹⁹ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 327.

⁴²⁰ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 327.

⁴²¹ vö.: ZSILINSZKY, M., *Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*, MTA, Budapest 1888, 45.

helynöki tisztség betöltésére és szolgálatuk során nem okoztak semmiféle csalódást előljárójuknak.

Az általános helynökök alázatos szolgálatukkal, valamint szorgalmukkal nem csak az érsek bizalmát nyerték el, hanem az főegyházmegye felvirágoztatásához is nagymértékben hozzájárultak. Az ő személyes példájuk bizonyítéka annak, hogy Keresztély Ágost nagyon jó érzékkel tudta kiválasztani a közvetlen munkatársait, s ezzel is hozzájárult a magyarországi katolikus egyház újraépítéséhez.

Keresztély Ágost káptalani kinevezéseivel kapcsolatosan a győri kijelölések ismertetésénél már jeleztem, hogy a szász bíborosra jellemző volt – meglehetősen szokatlan módon – a főnemesség és általában a nemesi származásúak kinevezése. Azt a tényt, miszerint ebben partnerek voltak az arisztokraták is, magyarázhatja Keresztély Ágost előkelő származása, amellyel emelte a káptalani stallumok presztízsét is.⁴²²

Az esztergomi főegyházmegye Keresztély Ágost általi kanonoki kinevezései esetében Kollányi könyve⁴²³ alapján elmondhatjuk, hogy itt is hasonló volt a helyzet a győri káptalanéhoz. A szász bíboros működése idején ugyanis összesen 26 kanonokot jelölt ki, akik közül nyolcan voltak főnemesi rangúak (2 báró és 6 gróf), ketten nemesek, 16-an pedig egyszerűbb származásúak. Ez azt jelenti, hogy a vizsgált időszakban az esztergomi kanonokok 30%-a főnemesi származású volt, ami ebben a korban itt is kimagaslónak mondható.

A fentiekből az is következik, hogy Keresztély Ágost a kanonoki kinevezései kérdésében alapvetően a főnemesi családok tagjait részesítette előnyben, ami azért is volt lehetséges, mert azok számára is vonzó volt ekkor az egyházi karrier, s a katonai pályafutás ekkoriban – a tartós békének köszönhetően – nem volt reális alternatíva az előkelőbb származású ifjak számára.

2.2 Keresztély Ágost hazánktól való fizikai távolmaradásának kérdésköre

Keresztély Ágostról már többször is megemlítettük, hogy mivel sok feladatot kellett ellátnia szerte az egész Német-római Birodalomban, gyakran volt távol győri-, valamint esztergomi egyházmegyeitől. Arról is tettünk már említést, hogy ezzel a Trienti Zsinat

---

⁴²² vö.: OLÁH, R., *A győri székeskáptalan személyi összetétele 1658-1725 között*, in. Arrabona 57, Győr 2019, 147.

⁴²³ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 323-340.

rendelkezéseinek látszólag ellentmondott, azonban megállapítottuk azt is, maga a zsinat megengedte a főpapok huzamosabb távollétét, amennyiben azzal az egyetemes Egyház javát szolgálták. Ebből a szempontból illet Keresztély Ágostra, hogy ő alapvetően a katolikus világegyház javát szolgálja valamennyi küldetésében, még a diplomáciai megbízások teljesítése során is. Keresztély Ágost hazánktól való gyakori fizikai távolléte tehát úgy tűnhet, csupán nekünk magyaroknak okozott gondot és hátrányt. Azonban felmerülhet bennünk a kérdés, vajon tényleg mindig távol volt Keresztély Ágost hazánktól? Vajon amikor valóban nagy szükség volt arra, hogy személyesen legyen jelen hazánkban, akkor sem volt megtalálható Magyarországon? A saját kutatásaim alapján ezzel kapcsolatban egy árnyaltabb kép bontakozott ki bennem.

Keresztély Ágostról tudjuk, hogy az – ország sorsát hosszú időre meghatározó - 1708-1715-ös pozsonyi országgyűlés előkészítésében meghatározó szerepet játszott, kezdve azzal, hogy annak áprilisi megnyitásakor személyesen is jelen volt Pozsonyban.⁴²⁴ Ezt követően több alkalommal is jelen volt az országban, amivel nagy segítségére volt a hazának. Erre kiemelkedő példa még a III. Károly koronázásával kapcsolatos diplomáciai konfliktus megoldása. Ekkor is jelen volt hazánkban, pont akkor, amikor a legnagyobb szükség volt a személyes jelenlétére.

Az Esztergomi Primási Levéltárban talált levelezéseiben pedig úgy tűnik, Keresztély Ágost 1711-1713 között – amelyek szintén a meghatározó esztendőök voltak hazánk újjászületésének történetében – meglehetősen gyakran tartózkodott Magyarországon. 1712 első hónapjaiban Keresztély Ágost Máriavölgyben, Pozsonyban, valamint Bécsben is járt.⁴²⁵ Tudjuk jól, hogy ennek az évnek áprilisában lett megkoronázva III. Károly, ami szintén meghatározó eseménye volt az újkori Magyarország történelmének, s amely esemény megszervezéséhez és egy – korábban már részletesebben kifejtett – bonyodalom megoldásához a fizikailag is jelenlévő Keresztély Ágost nagyban hozzájárult.⁴²⁶

Az 1713-as esztendőből származó *visitatio canonica*-s levelezésekből kiderült, hogy Keresztély Ágost ebben az évben is sokat tartózkodott hazánkban – többek között Máriavölgyben⁴²⁷, Fertőrákoson⁴²⁸, valamint Sopronban⁴²⁹ – június 30-ig bezáróan egészen biztosan, amellyel kapcsolatban egy Fertőrákosról saját kezűleg írt válaszlevele erősít meg

⁴²⁴ vö.: ZSILINSZKY, M., *Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*, MTA, Budapest 1888, 58-59.

⁴²⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1; 2128/2, 4; 42; 45; 48; 56; 58; 60.

⁴²⁶ vö.: FORGÓ, A., *Kardinal Christian August von Sachsen-Zeitz und der Herrschaftsantritt Karls VI.* in BRUNERT, M.-E. - FORGÓ, A. – STROHMEYER, A., *Kirche und Kulturtransfer-Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit*, Aschendorff, Budapest 2019, 73-75.

⁴²⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/5, 85.

⁴²⁸ vö.: PL, *AEV* 2128/3, 73.; 2012, 2128/4, 98.; 2128/7, 108.

⁴²⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 106.

minket.⁴³⁰ Az 1713-as esztendő azért volt kritikusan nehéz Magyarországon, mert ekkor pusztított hazánkban a pestisjárvány, s ezekben a hónapokban is nagy szükség volt az érsek jelenlétére, aki sokat segített többek között a szegény emberekről való tényleges gondoskodáson keresztül.⁴³¹

A pestisjárvány mellett ez az esztendő a győri egyházmegye életében különösképpen is meghatározó volt, mert ebben az évben zajlott ott egy soproni visitatio canonica, s szintén ekkor volt szükség arra, hogy Keresztély Ágost új vicarius generalis-t válasszon magának Győrbe, ugyanis Matuschek András – aki addig ezt a tisztséget betöltötte - 1713 májusban meghalt. Az érsek Kontor Istvánt választotta Matuschek helyére, aki Sopronban volt plébános.

Kontor Istvánról több fontos forrás is megjegyezte, hogy helynöki kinevezése előtt Sopronban volt plébános és 1713 júniusában – egy Keresztély Ágostnak Sopronba küldött levél keletkezésekor⁴³² - jó eséllyel még ott is működhetett, hiszen az egyik vele kapcsolatos leírásban olvashatunk egy beszámolót, miszerint ő 1712. november 20-i győri kanonoki beiktatását követően még egy ideig a városban maradt a „plébánia ügyeinek elintézésére.”⁴³³

Mindezek ismeretében valószínűsíthetjük azt is, hogy Keresztély Ágost azért tartózkodhatott még 1713 júniusában Sopronban, illetve Fertőrákoson, hogy a Matuschek András által a győri helynöki posztra ajánlott Kontor Istvánt kicsit jobban megismerje, esetleg beszéljen vele az elvárásairól, valamint a leendő győri vicarius generalis feladatairól, vagyis személyesen gondoskodjon győri egyházmegyéjéről.

A fentiekben kifejtett tények alapján tehát láthatjuk, hogy Keresztély Ágost jóllehet valóban sokat volt fizikai értelemben távol Magyarországtól, nem kizárólagosan levelezések útján gondoskodott egyházmegyéiről és segítette hazánk megújulását, hanem a kritikus és meghatározó pillanatokban személyes jelenlétével is előmozdította az ország megújulásának ügyét.

A pozsonyi országgyűlések személyes szervezése és azokon való gyakori jelenléte, valamint a pestisjárvány idején, illetve az új győri vicarius generalis kinevezésekor és a Máriavölgybe való gyakori visszavonulásaikor is Magyarországon tartózkodó Keresztély Ágostról tehát árnyaltabb képet kaphatunk a hazánkkal kapcsolatos tényleges jelenlétét illetően. Ezek alapján ugyanis elmondhatjuk, hogy amikor valóban nagy szükség volt

---

⁴³⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 108.

⁴³¹ vö.: SCHMITT, M., *Archi-Episcopi Strigonienses*, Societas Jesu, Tyrnaviae 1758, 187.

⁴³² vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 106.

⁴³³ vö.: BEDY, V., *A győri székeskáptalan története – Győregyházmegye múltjából III.*, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, Győr, 1938, 457.

Keresztély Ágost személyes jelenlétére, akkor mindig Magyarországon találhatták őt hazánk fiai.

2.3. Keresztély Ágost és a pálos rend gyümölcsöző kapcsolata

A szász bíborossal kapcsolatosan többen feljegyezték, hogy a szerzetesrendek közül a pálosokkal különösen is jó viszonyt ápolt. Ennek jele először is az volt, hogy meglehetősen sok időt töltött a Máriavölgyben található pálos kolostorban. Erről többek között az esztergomi egyházmegyében tartott 1713-1715-ös *visitatio canonica*-val kapcsolatos levelezések is tájékoztatnak bennünket.⁴³⁴

Meszlényi Antal feljegyzéseiből arról is értesülhetünk, hogy Keresztély Ágost a máriavölgyi tartózkodásai alatt mindenben alkalmazkodott a szerzetesek életéhez: „felöltötte egyszerű fehér ruhájukat, alkalmazkodott a házsabályhoz, bekapcsolódott imádságaikba. A pálosok egyszerű ebédjét, vacsoráját fogyasztotta asztaluknál, és semmiféle kivételezést nem engedett meg. Búcsúnapokon ugyanúgy beült a gyóntatószékbe, mint a többi szerzetes.”⁴³⁵ Azt is tudjuk róla, hogy abban az esetben, amikor huzamosabb ideig a máriavölgyi kolostorban tartózkodott, oda hozatta át nagyszombati hivatalát és onnan koordinálta az esztergomi egyházmegye ügyeinek intézését.⁴³⁶

A máriavölgyi pálosok kolostorának és magának a kegyhelynek történetével kapcsolatos első történetileg is hiteles forrásunk Nagy Lajos királyunk (1340-1380) korából származik. Lajos király ugyanis az 1370-es évek második felében a négyszeres ottomán túlerővel szembeni győzelmét követően Mariazell-be ment hálát adni a Szűzanyának. Ezen útvjáról visszatérve értesült arról, hogy Pozsony közelében is van egy kis kápolna kegyszoborral egyetemben, ahol szintén sok csoda történik. Nagy Lajos ezután nem sokkal Máriavölgybe is elment és a hely hitelességéről meggyőződve elrendelte, hogy építsenek fel egy kolostort a kegykápolna mellé, valamint oda telepítette a pálos szerzeteseket; akiknek e területen való meggyökeresedését komoly adományokkal is támogatta.⁴³⁷

---

⁴³⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1; 2128/2, 4; 42; 2128/5, 85.

⁴³⁵ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 328.

⁴³⁶ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 328.

⁴³⁷ vö.: PÁSZTOR, L., *A máriavölgyi kegyhely a XVII-XVIII. században*, in *Regnum Egyháztörténeti évkönyv 5.*, Magyar Katolikus Történetírók Munkaközössége (MKTM), Budapest 1943. 563-600.

Ezeket a pálos szerzetesek számára adományozott javadalmakat később Nagy Lajos lánya Mária királynő (1382-1387), valamint az uralkodásban őt követő Luxemburgi Zsigmond királyunk (1387-1437) is megerősítették.⁴³⁸ A máriavölgyi pálos kolostor szintén a Boldogságos Szűz Máriáról lett elnevezve. A máriavölgyi fából készült kápolna helyére Rozgonyi László építtetett kegytemplomot majdnem száz évvel később 1471-ben.⁴³⁹ Az ezt követő évszázadok során egyre népszerűbb lett a máriavölgyi kegytemplom és a pálos rend is szépen gyarapodott.

A máriavölgyi kegyhellyel kapcsolatosan azt is tudjuk, hogy az a Habsburg uralkodóknak is kedvelt helye volt és reprezentációs célokat is szolgált. I. Ferdinándtól kezdve bizonyosan tudjuk, hogy minden magyar királlyá koronázott Habsburg uralkodó ellátogatott Máriavölgybe. I. Ferdinánd utódai számára pedig már hagyománnyá vált a magyar koronázást követő hálaadó-könyörgő zárandoklat Máriavölgybe.⁴⁴⁰ Ennek az uralkodói reprezentáció szempontjából fontos kegyhelynek az ápolása, látogatása így érdeke is lehetett Keresztély Ágostnak.

Máriavölgy az oszmánokkal vívott hosszú háborúk másfél évszázada alatt sokszor szenvedett a különböző seregek atrocitásaitól, kezdve Bocskai és Bethlen seregeivel, a rendszeres ottomán portyákon át egészen Rákóczi kurucaival bezárólag. Ezen utolsó sereg ártott a legtöbbet a kegyhelynek, ugyanis nem csak elűzték a katolikus papokat és misszionáriusokat, de ki is fosztották Máriavölgyet, a templomban található szobrokat összetörték, az Oltáriszentséget pedig megszentelteltették; a kegyszobrot azonban sikerült idejében kimenekíteni.⁴⁴¹ Ezen dűlások és viszontagságok ellenére Máriavölgy mindvégig fontos kegyhelye maradt Magyarországnak, ahova nagyon sok zárandok érkezett minden évben, s amely fontos központja volt a XVIII. század elején elinduló magyar katolikus megújulásnak is.⁴⁴²

Máriavölgynek a magyar katolikusok számára kiemelkedő fontossága mellett nagy előnye volt még az is, hogy a kegyhely földrajzi fekvése praktikus szempontból kedvezett az államügyekben aktív Keresztély Ágostnak, hiszen Pozsonytól mindösszesen 12 km-re volt található, Béctől pedig csak 42 km választotta el. Ezeket a kis távolságokat szükség esetén akár fél nap alatt is meg lehetett tenni.

---

⁴³⁸ vö.: BOROVSZKY, S., *Magyarország vármegyéi és városai - Pozsony Vármegye*, Apollo, Budapest, 542.

⁴³⁹ vö.: BOROVSZKY, S., *Magyarország vármegyéi és városai - Pozsony Vármegye*, Apollo, Budapest, 543.

⁴⁴⁰ vö.: SERFŐZŐ, Sz., *A zárandokhelyek szerepe a Habsburg-dinasztia reprezentációjában a 17-18. században*, in Századok 144 (2010), 1212-1221.

⁴⁴¹ vö.: GALLA, F., *Pálos missziók Magyarországon a 17-18. században*, in *Collectanea Vaticana Hungariae* vol. 11., Budapest-Róma 2015, 247.

⁴⁴² vö.: GALLA, F., *Pálos missziók Magyarországon a 17-18. században*, in *Collectanea Vaticana Hungariae* vol. 11., Budapest-Róma 2015, 248.

Keresztély Ágost pálosok iránti szeretetét azzal is kifejezte, hogy a – sokat szenvedett és a katolikus megújulást aktívan elősegítő – szerzetesrendet nem csak gyakran látogatta Máriavölgyben, hanem 1711-ben elvállalta annak protektorságát is.

Ezzel kapcsolatban az esztergomi Prímási Levéltárban található egy levél⁴⁴³, amit 1712. február 24-én írt az akkori pálos generális Krisztolovetz János; aki egyébként az 1708-1715-ös pozsonyi országgyűlésen már aktív szerepet vállalt.⁴⁴⁴ A generális az akkori pálos központból – a mai Horvátországban található – Lepoglavából⁴⁴⁵ fogalmazta meg Keresztély Ágostnak címzett személyes és összesen egy oldalas levelét, amelyben megköszönte az esztergomi érseknek a rend protektorságának elvállalását, amivel – mint fogalmazott - nem csak a lelkiség terén, hanem kézzel fogható módon is támogatja a pálos rend megújulását Magyarországon.

2.4. Keresztély Ágost szabályozza a klerikusok ruhaviseletét az esztergomi főegyházmegyében és Magyarországon

Több szerző is feljegyezte Keresztély Ágostról, hogy ő, mint Magyarország legfőbb püspöke a Trienti Zsinat előírásainak megfelelően 1712-ben rendelet formájában szabályozta az ország katolikus papjainak ruhaviseletét. Ebben a rendeletben a hierarchia minden szintjének képviselői számára részletes szabályozást határozott meg azzal kapcsolatosan, hogy az egyházi személyeknek milyen ruhát szabad felvenni és milyen nem.⁴⁴⁶

Keresztély Ágost ezen egyházi ruhaviselettel kapcsolatos szabályozását és annak részletesebb leírását szintén megtaláltam az Esztergomi Prímási Levéltárban. Két példányban maradt ránk ez a rendelkezés. Az első egy Keresztély Ágost pecsétjével ellátott dokumentum részeként⁴⁴⁷, a másik pedig – nagy valószínűség szerint - egy olyan másolat, amelyből több példányt küldtek szét szerte az egész esztergomi egyházmegyében.⁴⁴⁸ Fontos megjegyeznünk, hogy ezen dokumentumok a szabályozás mellett az 1713-1715-ös *visitatio canonica* kérdéseit

---

⁴⁴³ vö.: PL, *AEV*, 450, 1.

⁴⁴⁴ vö.: FORGÓ, A., *Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével*, Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma-Veszprém 2013, 45.

⁴⁴⁵ vö.: GALLA, F., *Pálos missziók Magyarországon a 17-18. században*, in *Collectanea Vaticana Hungariae* vol. 11., Budapest-Róma 2015, 13.

⁴⁴⁶ vö.: VANYÓ, T., *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1660-1850*, Pannonhalma 1933, 18.

⁴⁴⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 8-11.

⁴⁴⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 15-17.

is tartalmazták. Ezek az iratok 1711. december 2-án lettek megfogalmazva⁴⁴⁹, így a korábbi állításokkal ellentétben kijelenthető, hogy az esztergomi főegyházmegyében a klerikusok ruhaviseletével kapcsolatos szabályozások már – kicsit korábban – annak az évnek végén érvénybe léptek.

A mindkét dokumentumban szereplő – klerikusi ruhaviselettel kapcsolatos – szabályozás pontosan ugyanúgy van megfogalmazva, semmilyen különbség, vagy hozzátétel nem olvasható egyik iratban sem. A szabályozásnak három nagy része van. Az első, vagy bevezető részében arról olvashatunk, hogy az érsek a magyarországi egyházi személyek ruhaviseletének kérdésében tapasztalható nagy összevisszaság és az ezzel kapcsolatos számos abuzus miatt rendet óhajt tenni a papok és egyházi személyek ruhaviseletének kérdésében.

A bevezetőben Keresztély Ágost világossá teszi azt is, hogy ezt a szabályozást⁴⁵⁰ a Trienti Zsinat szellemében végzi, ugyanis annak a 14. sessio-ból idézi a 6. fejezetet, amely már jóval korábban előírta az egyháziak ruhaviseletének rendezését. A dokumentum elején egyébként szó szerint idézi Keresztély Ágost az említett trienti dokumentumot, azért, hogy azt minden érintett pontosan megismerhesse.⁴⁵¹

Ez a Trienti Zsinat által megfogalmazott – és a dokumentumban pontosan idézett – szabályozás többek között azt fogalmazza meg, szükséges, hogy mind a világi papok, mind pedig a szerzetesek egyforma ruhát viseljenek, hiszen ezáltal a belül lévő tiszta erkölcsöket tudatosítani tudják a világ felé, valamint saját magukban is, vagyis az erkölcsi megújulás fontos eszközeként határozta meg a zsinat az egyházi viseletet. Az idézett szöveg rámutat arra is, hogy sokan elhagyták az egyházi ruha viseletét és azt polgári ruhára váltották, s ez nem helyes irány. Az itt idézett zsinati dokumentum végül kijelenti, hogy minden megyéspüspök joga és kötelessége a klerikusi ruhaviselet szabályozása a saját egyházmegyéjében és az általuk előírtaknak az egyházmegyében mindenkinek – úgy a papoknak, mint a szerzeteseknek – engedelmeskednie kell. Ha pedig az érintettek nem engedelmeskednek az előírásnak, azt a megyéspüspök szankcionálhatja saját hatáskörében.⁴⁵²

Az idézet végén Keresztély Ágost hozzáteszi azt is, hogy Bécsben már ki lett hirdetve a szabályozás, így – a fent említett jogával élve – most Magyarországra nézve ő is meghatározza az egyházi ruhaviselet szabályait. A pontos idézéssel Keresztély Ágost világossá tette a szándéka komolyságát és jelezte, hogy az egyetemes Egyházzal összhangban cselekszik, amivel a rendezés hatékonyságának előmozdítása lehetett a legfőbb célja. Ezt

---

⁴⁴⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 11.; 17.

⁴⁵⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 9.: „De habitu et vestitu cleri Regni Hungariae”

⁴⁵¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 8.

⁴⁵² vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 8-9.

követően a dokumentumban részletesen kifejti, hogy ki és milyen ruhát kell, hogy viseljen, s ebben bennfoglaltan az is meg lett határozva, mit nem viselhetnek a klerikusok és a szerzetesek.

Először a felszentelt püspökök⁴⁵³ ruhaviseletét határozta meg Keresztély Ágost és ezzel kapcsolatosan a következőket írja: minden ruhájuk lila színű, hordhatnak palliumot és tunikát, piros gombokat, piros cingulust, kalapot zöld szalaggal. A felszentelt püspökök ezen kívül hordhatnak expositurákat, valamint gyűrűt és mellkeresztet ereklyével ellátva, s a palliumukban lehet piros díszítés.⁴⁵⁴

A második pontban a választott püspökök⁴⁵⁵ ruhaviseletét szabályozza a dokumentum, amellyel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: azért, hogy a felszentelt püspöktől meg lehessen különböztetni a címzetes püspököt, járjon fekete színű ruhában, piros gombokkal, piros cingulussal, a palliuma azonban szintén lehet piros díszítésekkel ellátva. Hordhatja az expositurákat, a kalapján neki is lehet zöld szalag, viselhet gyűrűt és mellkeresztet, azonban azt ereklye nélkül.

A szabályozás harmadik pontjában a világi és infulás prépostok, illetve apátok⁴⁵⁶ ruhaviseletét szabályozza az irat, melynek során a következőket fogalmazza meg: azért, hogy a címzetes püspöktől meg lehessen különböztetni őket, hordjanak ők is fekete ruhát, azonban azt lila gombokkal és lila cingulussal, viselhetnek palliumot lila díszítéssel, valamint expositurákat is. Ők a kalapjukat fekete szalaggal hordhatják és ők is viselhetnek gyűrűt, valamint mellkeresztet.

A dokumentum negyedik pontja a kanonokok, valamint a főesperesek⁴⁵⁷ ruhaviseletét határozza meg a következőkben: fekete ruhát kell hordaniuk, fekete expositurákkal, valamint fekete cingulussal. Ők is hordhatnak fekete kalapot, de azt lila szalaggal, s viselhetnek gyűrűt, illetve mellkeresztet.

A dokumentum ötödik pontjában a dékánok, esperesek, illetve a plébánosok⁴⁵⁸ ruhaviseletét szabályozta Keresztély Ágost, amellyel kapcsolatban a következőket állapította meg: fekete ruhában kell járniuk, fekete cingulussal, fekete kalapot hordhatnak fekete szalaggal, fekete gombokat használhatnak és hordhatnak köpenyt, azonban mindenféle expositura nélkül.

---

⁴⁵³ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 9.: „Episcopi consecrati”

⁴⁵⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 9.

⁴⁵⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 9.: „Episcopi titulares...”

⁴⁵⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 9.: „Praepositi et Abbates, seculares ac infulati...”

⁴⁵⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 9.: „Canonici et Archidiaconi...”

⁴⁵⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 9-10.: „Decani, Vice-Archidiaconi et Parochi...”

Ebben a pontban az irat kitér arra is: Magyarországon általános jelenség volt eddig, hogy sokan jártak lila ruhában, így lehetővé váltak a csalások. Ezen visszaélések elkerülése végett van ez a szigorítás az alsóbb papság irányában.⁴⁵⁹ Az, hogy ebben a részben hangsúlyozták a csalások jelentőségét és a megszorítások szükségességét (*limitatio*), jelzi, hazánkban inkább az alsóbb papság körében lehetett jellemző a rendezetlenség és ezzel együtt visszaélés is, amivel együtt járhatott a katolikus egyház hitelének veszélyeztetése is. Erre a problémás jelenségre reagálhatott különös gondossággal Keresztély Ágost ebben a bekezdésben.

Az egyházi viselet szabályozásának hatodik pontjában végül arról olvashatunk, hogy minden érintett köteles a fent megfogalmazott előírásokat pontosan megtartani, s ha ezt nem teszik meg annak ettől kezdve büntetés lesz a következménye. Arról is említést tesz ez a dokumentum, hogy ezen egyházi ruhákat köteles minden klerikus hordani a hétköznapokban, s ez alól csak akkor van kivétel, ha az érintettek hosszabb útra mennek, abban az esetben hordhatnak rövidebb ruhát is, de az egyházas jelleg megőrzése mellett. Ebben a pontban arról is határozottan ír Keresztély Ágost, hogy a fenti szabályozások alól senki sem kivétel, azt mindenkinek meg kell tartania származástól és nemzetiségtől függetlenül.⁴⁶⁰ Ezzel a kitéréssel minden bizonnyal az egyház egységes fellépését is szorgalmazni akarta, amelyben egyéb rangjelzéseknek már nem kívánt helyet adni, s inkább a szolgálatra akarta serkenteni a nemesség köreiből érkező klerikusokat is.

Keresztély Ágost a fentebb megfogalmazott pontokat követően a szabályozás befejező részében még néhány fontos kiegészítést is közölt a klerikusi léttel és szolgálattal kapcsolatban. Először is meghatározza azt, hogy a választott püspököknek, infulás apátoknak és prépostoknak a saját templomaikon kívül alkalmazkodniuk kell a helyi egyházmegye szokásaihoz és nem tehetnek semmit a helyi ordinárius engedélye nélkül. A felszentelt püspököknek pedig előírta azt is, hogy aki a főegyházmegye területén érvényes fakultással püspöki tevékenységet folytat, azt infula nélkül kell tennie! A főegyházmegyében az infula viselésének kiváltságával egyedül a kardinális rendelkezik.⁴⁶¹

Keresztély Ágost ezzel a kitéttel a magyarországi főpapok tevékenységét és annak jogi kereteit is – bizonyos mértékben – szabályozta, bizonyára azért, hogy a fakultásokkal kapcsolatos vitákban igazodási pontot adjon. A rá vonatkozó kitéttel pedig Magyarország

---

⁴⁵⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 10.

⁴⁶⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 10.

⁴⁶¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 10.

főpapjának tekintélyét erősítette, aminek visszaállítása fontos feladat volt az hazánkban újjáéledő katolikus egyház életében.

A dokumentum azonban nem csak határozott előírásokat tartalmaz, hanem a liturgia végzésével kapcsolatosan buzdítja is a papokat, melynek során a Trienti Zsinat 22. sessio-ját idézi. Ezzel az idézettel – ami a püspökök és papok számára előírja, hogy a szentmisét nagy gonddal és odafigyeléssel végezzék⁴⁶² –, Keresztély Ágost közvetett módon kifejezte azon elvét is, miszerint a hívek megszentelése fontos küldetése a klerikusoknak és szeretné, ha ezt ők is ugyanígy gondolkodnának erről és ennek megfelelően gyakorolnák hivatásukat.

Az utolsó bekezdésben pedig – ismét a Trienti Zsinatra hivatkozva – ismételten megerősíti a dokumentum, hogy semelyik püspöknek nincs megengedve a privilégiumainak másik egyházmegyében való gyakorlása a helyi ordinárius engedélye nélkül, az engedély megadása pedig a helyi ordinárius belátására van bízva.⁴⁶³ Keresztély Ágost az utolsó rendelkezésben pedig felhívta a prépostokat és apátokat a fenti pontokban megfogalmazott akaratának maradéktalan teljesítésére, valamint megengedte ebben a dokumentumban, hogy a saját egyházmegyéjében az érseki és káptalani templomokban – azok nagyobb ékességére – a kanonokok hordhassák az infulát, más templomokban azonban ezt nem tehetik meg.⁴⁶⁴

Ezekből a szabályozásokból láthatjuk tehát, hogy Keresztély Ágost a Trienti Zsinat egyházat megújító szellemében cselekedett ebben a kérdésben is.⁴⁶⁵ A Trienti Zsinatra hivatkozva akarta ugyanis rendezni a klerikusi viseletet azért, hogy az a belső megújulást előmozdítsa, segítse a kifelé való tanúságtételt, valamint ezáltal a papok identitásának megerősítését is elő akarta mozdítani. Az a tény pedig, hogy először a zsinati szöveget idézte Keresztély Ágost, jelzi számunkra, hogy a lelki megújulás volt a legfontosabb célja a dokumentum megfogalmazásának.

A bevezetőben, valamint a szabályozás hatodik pontjának kifejtése kapcsán láthattuk, hogy a megújulás mellett a visszaélésekkel és fegyelmezetlenségekkel is le akart számolni Keresztély Ágost, ami szintén a belső hitelesség megerősítésének folyamatát akarta megerősíteni az egész országban. Keresztély Ágost liturgia iránti fogékonyságára és egyben lelkiességének finomságára utal az is, hogy egy bekezdés erejéig ugyan, de annál határozottabban felhívja papjai figyelmét az Eucharisztia és a megszentelés fontosságára, mely a papság legfontosabb küldetése. A liturgia fontosságának hangsúlyozását emellett az is

---

⁴⁶² vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 10.: „Quanta cura...”

⁴⁶³ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 11.

⁴⁶⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 11.

⁴⁶⁵ vö.: TURRINI, M., *La riforma del clero secolare durante il pontificato di Innocenzo XII.*, Cristianeizimo nella storia 13., Lecce 1991, 274.

indokolttá tette, hogy ez a katolikus megújulásnak és a protestánsok elleni küzdelemnek is egy fontos eszköze volt. Ezek a szabályozások tehát nem csak a kérdés jogi rendezését szolgálták, hanem a katolikus megújulás ügyét is.

2.5. Keresztély Ágost épület-felújító tevékenysége az esztergomi főegyházmegyében

Feljegyezték Keresztély Ágostról, hogy nem csak a lelkek megmentésével és az elmélyüléssel foglalatoskodott esztergomi érseki éveiben, hanem az elhanyagolt épületek felújításával, s ezáltal a hazai épület-kultúra felvirágoztatásával is. Ennek az elhatározásnak volt jele, hogy elkészítette a nagyszombati és a pozsonyi püspöki rezidenciák felújításának terveit.⁴⁶⁶ Az ebben a kérdéskörben látható elszántságát az is kiválóan bizonyítja, hogy a pozsonyi érsekkertet késő reneszánsz stílusban újjátta fel, aminek keretében virágos kertet telepített oda. Amikor pedig a francia kert vált kedveltebbé Európában - így hazánkban is -, akkor „a gyümölcsfákat kidobatta, a partert divatos stílusban átalakította, s kétoldalt egy-egy hársfasort ültetett.”⁴⁶⁷

Keresztély Ágosttal kapcsolatban azt is feljegyezték, hogy nagyon intenzíven szorgalmazta a rossz állapotban lévő egyházi épületek és templomok felújítását és igyekezett rávenni a tehetősebb főurakat arra, hogy ők is vegyék ki részüket a munkálatok finanszírozásából és a katolikus hit védelmének munkájából.⁴⁶⁸

Keresztély Ágost a főurakhoz való ilyen jellegű viszonyára találtam egy konkrétabb példát kutatásaim során. Az 1713-1715-ös *visitatio canonica*-val kapcsolatos levelezésekben találtam egy olyan levelet, melyben a magyar katolikus főúr és költő Koháry István 1715. augusztus 9-én írt Keresztély Ágostnak, reagálva annak az azonos év július 31-én írt levelére. Ebben a levélben Koháry István megígérte Keresztély Ágostnak, hogy a területén lévő evangélikus lelkészek helyzetére komolyabb figyelmet fog szálni, valamint azt, segíti a katolikus hit megújulását saját birtokain.⁴⁶⁹

A Dorogi Szent József Plébánia irattárában pedig találtam egy iratot, amely ugyanennek a Koháry Istvánnak az 1725-ben megfogalmazott végrendeletének egyik hiteles másolatát tartalmazza. Ebben a végrendeletben az olvasható, hogy a főúr tízezer arany forintot

⁴⁶⁶ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 328.

⁴⁶⁷ vö.: RAPAICS, R., *Magyar kertek*, Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest é. n., 94.

⁴⁶⁸ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 330.

⁴⁶⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 104.

hagyott különböző – esztergomi főegyházmegyéhez tartozó - templomok támogatására, valamint felújítására, s ebből az összegből hatszáz forintot a legszegényebb templomok megsegítésére szánt. Az a mondat, amely ezt megfogalmazta, külön alá van húzva a dokumentumban, amiből arra következtethetünk, hogy nagy valószínűség szerint ennek a komoly adománynak is köszönhető, hogy 1732-re felépült a dorogi Szent József templom.

Ebből a két kis epizódból is látható, hogy Keresztély Ágost nem csak a papokra és a szerzetesekre, hanem a világi katolikus hitű főurak segítségére is támaszkodott a magyarországi katolikusság megújításának munkájában. Ezek a korabeli dokumentumok azt is bizonyítják, hogy Keresztély Ágost nem csak kiváló kapcsolatokat ápolt a magyar katolikus főurakkal, hanem őket is kezdettől fogva sikerrel tudta mozgósítani hazánk hitbéli megújulásának előmozdításában.

Keresztély Ágostról azt is tudjuk, hogy a Magyarországon frissen felszabadult, valamint háború súlytotta területeken segítette a szerzetesek megtelepedését, valamint újra indulását. Ennek keretében segítette például a pálosok megtelepedését és lerombolt házaik felépítését a régi Hódoltsági területeken. Ezen tevékenységével egyben a rekatolizáció lelki központjait is megteremtette hazánkban.⁴⁷⁰ Keresztély Ágost ezen felül nem csak a házaik felújításában volt segítségére a szerzetesrendeknek, hanem a jövedelmeik rendezésével is segítette azok létbiztonságának és stabilitásának előmozdítását.⁴⁷¹ A szerzetesrendek e biztos alapról indulva egészen a katolikus megújulás szolgálatának tudták magukat szentelni az esztergomi főegyházmegye területén is.

Azt is tudjuk Keresztély Ágostról, hogy nem csak másokat buzdított a felújítási munkálatok megkezdésére, hanem ő maga is vállalta a maga területén az ezekkel járó költségek finanszírozásának terheit. Ennek keretében például felújíttatta a pozsonyi Szent Márton, valamint a nagyszombati Szent Miklós székesegyházakat, Esztergomban pedig a vízivárosi- és az ottani várban lévő templomokat.⁴⁷²

Keresztély Ágost nem csak a régi és a rossz állapotban lévő érsekkertek, valamint templomok renoválásával foglalkozott, hanem támogatta egyházmegyéjében az új pébániatemplomok építését is. Ennek keretében épültek fel Nyergesújfalun, Párkányban,

---

⁴⁷⁰ vö.: GALLA, F., *Pálos missziók Magyarországon a 17-18. században*, in *Collectanea Vaticana Hungariae* vol. 11., Budapest-Róma 2015, 411.

⁴⁷¹ vö.: VANYÓ, T., *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1660-1850*, Pannonhalma 1933, 252.

⁴⁷² vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 330.

Szentmihályfán, valamint Tardos-Kedden a plébániatemplomok⁴⁷³, s ő kezdte el a süttöi Szent Lipót templom építtetését is.⁴⁷⁴

Természetesen a szász kardinális nem csak az egyházmegyéihez tartozó épületek és templomok felújítását támogatta, hanem a szerzetesekhez tartozókat is. Az ő támogatásával tudott így megújulni Máriavölgyben a pálos kolostor és a templom, valamint az ő nagyvonalúságának köszönhetően épült újjá a kapucinusok bazini zárdája is, amely a Rákóczi-szabadságharc idején szenvedett súlyos károkat. A pozsonyi irgalmasok kórházának bővítését is nagylelkűen támogatta, valamint vállalta a nagyszombati és komáromi trinitáriusok templomának és kolostorának megnagyobbításával járó anyagi költségek fizetését is.⁴⁷⁵

Keresztély Ágostról tudjuk, hogy nem csak az egyházi és egyéb épületek felújításáról gondoskodott, hanem a templomi és liturgikus kellékek pótlásáról, renoválásáról is. Ha szükséges volt, felújíttatta azokat, ha pedig pótolni kellett a hiányzó kegytárgyakat, akkor készséggel hozzájárult az azok beszerzéséből származó anyagi terhek enyhítéséhez. Ezek közül kiemelkedő gesztusa volt a máriavölgyi pálos testvérek felé, hogy 1712-ben odaajándékozta a kolostornak rendkívül értékes főpapi ornátusát, amit még II. Ágost lengyel királytól kapott. Feljegyezték róla, hogy a győri székesegyháznak egy színaranyból készült monstranciát csináltatott, de nem feledkezett meg a másik két – esztergomi és pozsonyi – székesegyházáról sem, azok ilyen irányú megújulását is támogatta.⁴⁷⁶

Az 1722-1723-as pozsonyi országgyűlésen a rendek határozatot fogalmaztak meg azzal kapcsolatban, hogy az esztergomi érsekségnek most már vissza kell költöznie Nagyszombatból eredeti helyére, hiszen ekkorra már mind az oszmán offenzíva, mind pedig a lázadások veszélye is megnyugtató módon elmúlt, nem volt indokolt a további távolmaradás az ősi érseki várostól. Ezzel Keresztély Ágost is egyetértett és kinyilvánította azon szándékát, hogy visszaköltözteti Esztergomba az érsekséget. Erre azonban nem sokkal később bekövetkező halála miatt már nem az ő érseki működése alatt került sor.⁴⁷⁷

Tudjuk Keresztély Ágostról azt is, hogy ő, mint bíboros jogosult lett volna részt venni a pápaválasztásokon. Azonban ő sem XIII. Ince (1721-1724), sem pedig XIII. Benedek

⁴⁷³ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 330.

⁴⁷⁴ vö.: BARAKKA, G., *A süttöi római katolikus plébániaközösség története*, Süttö község önkormányzata, Süttö 2016, 26-27.

⁴⁷⁵ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 330.

⁴⁷⁶ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 46

⁴⁷⁷ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 330.

(1724-1730) megválasztására nem tudott elmenni az Örök Városba, mert mindkét alkalommal a Habsburg császárok érdekeit kellett képviselnie a regensburgi nemzetgyűlésen. Keresztély Ágost e gesztusaival némileg megsértette a pápákat, de komolyabb következménye nem lett a távolmaradásoknak.

2.6. Keresztély Ágost pasztorációs tevékenysége az esztergomi főegyházmegyében

A források tanúsága szerint mind az esztergomi-, mind pedig a győri egyházmegyében élő egyszerű hívek szerették Keresztély Ágostot. Ismerünk olyan beszámolókat, melyek arról tanúskodnak, hogy amikor Keresztély Ágost 1713-ban bérmálási körútra ment az esztergomi főegyházmegye területén található bányavárosokba, akkor mindenhol nagy tömegek jöttek össze köszönteni őt. A Magyarországon általa celebrált liturgiákra mindig jöttek hívek, ráadásul szép számmal.⁴⁷⁸

Tudjuk Keresztély Ágostról, hogy miként a győri egyházmegyében, úgy az esztergomi főegyházmegyében is tartott *visitatio canonica*-t 1711-1715 között.⁴⁷⁹ Ezen kánoni vizitációk során nagyon alapos munkát végzett. Szinte minden érdekelte, főleg a kimutatások. A plébánosoknak pontos jelentést kellett adniuk a plébániájuk lelki és anyagi állapotáról.⁴⁸⁰ Ennek keretében a felelős lelkipásztoroknak részletesen be kellett számolniuk arról, hogy a liturgikus cselekményeket miként végzik, hogy a protestánsok és katolikusok milyen arányban vannak jelen a plébániájuk területén, valamint arról is, hogy van-e a plébános területén protestáns lelkész, s ha igen, jogos-e az ottléte.⁴⁸¹

A fent említett kánoni vizitáció során az esperesekkel is komoly munkát végeztetett, hiszen tőlük is megkérdezte, hogy miként állnak a plébániák a területükön, a kegyurak mennyire támogatják őket, illetve milyen mértékben gondoskodnak a templomokról, a plébánia épületekről. Arra is rákérdezett, hogy a kegyurak mennyire figyelnek oda a katolikusokra és nem kedveznek-e túlságosan a protestánsoknak. A főurak mellett a plébánosokról is be kellett számolniuk: miként végzik szolgálatukat, milyen anyagi helyzetben vannak és így tovább.⁴⁸²

---

⁴⁷⁸ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 41.

⁴⁷⁹ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 328.

⁴⁸⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 2-4.

⁴⁸¹ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 43.

⁴⁸² vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 2-4.

Keresztély Ágost később ezen ismeretek birtokában igyekezett segíteni a plébániákat és jólinformáltságának köszönhetően sikeresen vitte előre a rekatolizáció ügyét az esztergomi főegyházmegyében is.⁴⁸³ Erről a fent említett *visitatio canonica*-ról az ötödik fejezetben fogok részletesebb elemzést adni.

Az ottománok elleni felszabadító háborúk, valamint a Rákóczi-szabadságharc idején sok katolikus területet, templomot sajátítottak ki a protestánsok az esztergomi főegyházmegyében. Ezek visszaszerzésére is nagy hangsúlyt fektetett Keresztély Ágost. A mai fülnek túl keménynek tűnhet az az eljárás mód amellyel ezt az eredményt elérte, azonban abban a korban ez nem számított szokatlannak. Ezen eljárások keretében előfordult, hogy Keresztély Ágost felszólította a katolikus plébániákat – véleménye szerint – jogtalanul elfoglaló protestáns prédikátorokat, hogy hagyják el a plébánia területét és adják vissza a templomokat a katolikusoknak. Ha ez nem történt meg, előfordult, hogy a karhatalom, vagy egyenesen a király segítségét kérte az ügyben. Ennek kétes gyümölcse lett olykor a prédikátor és az adott közösség nem egészen szabad katolizálása, vagy pedig a kitelepítés. Ezen akciók következtében Keresztély Ágost 41 katolikus kápolnát és templomot, valamint 17 plébániát szerzett vissza érseki működése alatt az esztergomi főegyházmegye számára.⁴⁸⁴

Arról is tudunk, hogy Keresztély Ágost az alsóbb papságról sem feledkezett meg, hanem az ő ellátásukról is gondoskodott. Ezt nem csak az érsekség vagyonából tette, hanem például azáltal, hogy erélyesen felszólította a földesurakat, ne feledkezzenek meg ez irányú kötelességükről, hiszen elsősorban az ő kötelességük volt a papok anyagi támogatása. Ez a módszer igazságosnak mondható, hiszen nem a háborúk során elszegényedett híveket szólította fel a papokról való anyagi gondoskodásra, hanem a tehetősebbeket.⁴⁸⁵ A papjairól való gondoskodás mellett fontosnak tartotta azt is, hogy rávegye őket az önképzésre. Előírta papjainak, hogy amennyire tőlük telik képezzék magukat a hit dolgaiban, mert ezáltal tudnak majd érdemben megfelelni a hitvitákkal járó kihívásoknak.

Keresztély Ágost a szegényekről és elesettekről is szeretettel gondoskodott. Gondoskodott a háborúk során elűzöttekről azáltal, hogy ideiglenes otthont adott nekik házaiban, illetve élelmezésüket is biztosította. Amikor pedig hazánkban 1710-1713 között tombolt a pestis járvány, járványkorházat nyitattott, Bécsből hozatott gyógyszereket és természetesen ebben az esetben is gondoskodott az emberek élelmezéséről.⁴⁸⁶

---

⁴⁸³ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 43.

⁴⁸⁴ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 44.

⁴⁸⁵ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 45.

⁴⁸⁶ vö.: SCHMITT, M., *Archi-Episcopi Strigonienses*, Societas Jesu, Tynaviae 1758, 187.

A kisebb egyházi pereskedésekkel is tudott foglalkozni, s ezekben az esetekben is a békeszerző lelkületével volt jelen. A veszekedő szerzetes házakat, valamint az egyházmegyék közötti területi kérdéseket a józan kompromisszumokkal, illetve pártatlanságával el tudta simítani.

Keresztély Ágost személyiségével kapcsolatban már felismerhettük, hogy józan, jó diplomáciai érzékkel rendelkező, bölcs és olykor kemény, szigorú ember volt. Azonban még nem beszéltünk arról, hogy szigorúságából adódóan elvárta magától és munkatársaitól is a pontosságot, mind az időpontok, mind a munka tekintetében. Nagy munkabírású ember volt, aki olykor két, három ember munkáját végezte.

Azonban személyiségének volt egy elmélyültebb, lelki oldal is. Ennek jele volt, hogy gyakran látogatott el a máriavölgyi kegytemplomba, hogy kérje a Szűzanya oltalmát. A fentebbi alfejezetekben már többször is említettük, hogy gyakran megfordult Máriavölgyben és sokszor huzamosabb ideig is ott tartózkodott, hogy megpihenjen, elcsendesedjen a pálosok kolostorában.⁴⁸⁷ Egyesek szerint, amikor a pálosok között volt, még ciliciumot is viselt.⁴⁸⁸ Ezekből a feljegyzésekből látjuk, hogy Keresztély Ágost nem csak egy tehetséges államférfi volt, hanem lelkiismeretes pap is, aki rendelkezett a hivatásának gyakorlásához elengedhetetlenül szükséges elmélyült lelkiélettel és jámborsággal.

Keresztély Ágostról azt is tudjuk, hogy nem csak a protestantizmus ellen küzdött, hanem élénk figyelemmel kísérte az egyetemes egyházban zajló eseményeket, s emellett a katolikus hit tisztaságának megőrzéséért is komolyan fáradozott hazánkban. Ennek egyértelmű bizonyítéka számunkra, hogy amikor a XI. Kelemen pápa által megfogalmazott Unigenitus bullát – amit a janzenizmussal szemben fogalmazott meg – megkapta a Szentszéktől, rögvest közzé tette egyházmegyéiben és intette papjait annak betartására. A teológiai tanárokat pedig buzdította, hogy ezzel a kérdéssel komolyan foglalkozzanak a kispapok képzése során.⁴⁸⁹

Ezen intézkedéseivel és személyes példájával nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a XVIII. század első negyedében a katolikus egyház újra meggyökeresedett, és új erőre kapott Magyarországon. Bölcs és határozott lelkipásztorként megteremtette a magyar katolikus megújulás alapjait, melyre a későbbiekben utódai is építhettek. Ennek az alapozásnak volt első lépése az 1711-1715 közötti *visitatio canonica*-ja, amelynek részleteivel a következő fejezetben fogok részletesebb elemzést adni.

---

⁴⁸⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1; 2128/2, 4; 42; 2128/5, 85.

⁴⁸⁸ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 48.

⁴⁸⁹ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprímások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 48.

Keresztély Ágostról határozott egyházkormányzói tevékenysége mellett elmondhatjuk még azt is, hogy gondja volt az egyszerű, szegény és szenvedő emberekre. Készséggel segített a legnagyobb nehézségekben, nem csak szavakkal, hanem a felebaráti szeretet konkrét tetteivel is. Keresztély Ágost konkrét felebaráti szeretetének voltak szép példái az általa juttatott adományok és a gyógyszerekről való gondoskodás a különböző járványok idején, valamint az, hogy ezekben a nehéz években személyesen is hazánkban tartózkodott.⁴⁹⁰ A későbbiekben pedig egyre inkább nyilvánvalóvá váltak a lelkében lévő elmélyült papi lelkeség vonásai is. Ezekkel a tetteivel is megmutatta a katolikus megújulás lehetséges útjait hazánkban.

3. Keresztély Ágost titulusai

Keresztély Ágosttal kapcsolatban többször említettük már, hogy sokféle címet, valamint kitüntetést kapott és viselt élete során, hiszen egy személyben volt ő szász herceg, magyarországi főúr, valamint a Katolikus Egyház főpapja. A szász kardinális eseményekben gazdag élete során sokszor kapott kitüntetéseket a már meglévők mellé, amelyekkel a Habsburg uralkodók időről időre kifejezték az irányába érzett nagyrabecsülésüket.

Ezekkel a címekkel kapcsolatosan fontos azt is hangsúlyoznunk, hogy jóllehet Keresztély Ágost is bizonyos értelemben halmozta a titulusokat, azonban jóval kisebb mértékben, mint a Német-római Birodalom más főpapjai, így a szász bíboros esete egyáltalán nem számított rendkívülinek.

Keresztély Ágost fellelhető levelezéseiben számtalanszor megjelentek ezek a birtokolt címek, vagy akkor, amikor neki címeztek egy levelet⁴⁹¹, vagy akkor, amikor ő fogalmazott meg hivatalos leveleket másoknak.⁴⁹² Keresztély Ágost címeiről és azok tartalmáról fogok ebben az alfejezetben egy rövid áttekintést adni a teljesség igénye nélkül, hiszen ez egy önálló kutatás témája is lehetne. Ennek a témának a kifejtéséhez az 1711-1715 közötti *visitatio canonica*-ból származó levelezésekben fellelhető hivatalos címzéseket és az Prímási Levéltár néhány egyéb dokumentumát fogom alapul venni.⁴⁹³

---

⁴⁹⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 73.; 2128/4, 98.

⁴⁹¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 42.

⁴⁹² vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 18.

⁴⁹³ vö.: PL, *AEV*, 367, 1-7.

Keresztély Ágost címeit négy csoportra lehet osztani: szász hercegi rangjával járó kitüntetések és titulusok, a magyar főpapi mivoltából származó címek – ezek világi hatalmi címek –, a katolikus főpapi rangjából származó kiváltságos elnevezések, illetve a negyedik csoportba tartoznak azok a rangok, amelyeket az évek során – szolgálatai elismeréseként – kapott a Habsburg császároktól.

Az 1711-1715 közötti *visitatio canonica*-hoz tartozó iratok között Keresztély Ágost címei legrészletesebben a fővárosi, vagyis a pozsonyi káptalan egyházlátogatásának bevezető levelében⁴⁹⁴ találhatóak, ami érthető, hiszen a főváros szenátusának is szólt a hivatalos köszöntő, amelyben elrendelte a szász kardinális, hogy engedjék a *visitatio* vezetőit szabadon működni a városban, s úgy illett, minden tekintélyét és címét felsorolja, amivel az általa küldött munkatársai tekintélyét is növelte. Ezen hivatalos levél első oldalán találhatóak tehát Keresztély Ágost részletesen felsorolt címei.

Ebben a levélben először a címeinek megnevezését az egyházi és a magyarországi – világi – titulusainak vegyes felsorolásával kezdi. Keresztély Ágost fent említett címei 1712. január 21-én tehát a következők voltak: a Római Szent Egyház presbiter-bíborosa, Esztergom érseke, az Apostoli Szent Szék született legátusa, Magyarország primása, főkancellárja és titkára, Esztergom örökös főispánja, Győr püspök-adminisztrátora.⁴⁹⁵

Ezen címek tulajdonképpen Keresztély Ágost esztergomi érseki rangjából fakadóan voltak sajátjai, tulajdonképpen mindezen titulusokat akkor kapta meg, amikor 1707-ben Esztergom főpapja lett, ugyanis ezeket a rangokat évszázadok óta a mindenkori esztergomi érsek töltötte be.⁴⁹⁶ Ami rendkívülinek számít itt az az, hogy a szász kardinális a győri egyházmegye püspök-adminisztrátora is, amiről a disszertációm harmadik fejezetében kicsit részletesebben már írtam.

Keresztély Ágost esztergomi érsekként Magyarország főkancellárja is volt, aki eredetileg közvetítői feladatot töltött be a mindenkori uralkodó és a magyar rendek között, a XVIII. század elején azonban ez már csak egy névleges cím volt.

Keresztély Ágost apostoli legátusi címe azt jelezte, hogy ő a pápa állandó megbízottja, személyes képviselője volt hazánkban, ami arra utal, hogy nemcsak a magyar rendek és a Habsburg uralkodók, hanem a Szentatya is alapvetően megbízott benne, például az egyházi ügyek intézésének tekintetében. Keresztély Ágost a pápa bizalmát is alapvetően kiérdemelte,

⁴⁹⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 18.

⁴⁹⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 18.: „Sacrae Romanae Ecclesiae Presbyter Cardinalis, Archi-Episcopus Strigoniensis, S. Sedis Apostolicae Legatus natus, Primas Regni Hungariae, ejusdemque summus Cancellarius et Secretarius; Comitatus Strigoniensis supremus et perpetuus Comes, Episcopus Jauriensis Administrator”

⁴⁹⁶ vö.: ERDŐ, P., *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 2003, 332.

hiszen a Trienti Zsinat elveinek mentén újíttotta meg egyházmegyéit és azon fáradozott, hogy a rekatolizáció ügyét minél inkább elősegítse egyházmegyéiben.

Keresztély Ágostról tudjuk, hogy szász hercegi rangjából származó címeit nem hagyta el, azokat is megőrizte, jóllehet annak tényleges vagyona fölött csak kis ideig rendelkezhetett. Ennek eredményeként néhány évig jogilag is megtehetette azt, hogy ő viselte gondját a családi vagyonnak, amelyről fentebb már szintén írtam. Ezen szász hercegi mivoltából származó titulusai a következők voltak: Szászország, Jülich, Kleve és Berg, Augaria és Westfália hercege, Thüringia, Marchius, Meißen, Alsó- és Felső Lausitz örgrófja, Henneberg hercege, Markia és Ravensberg grófja, Ravenstein ura, a türingiai Ballei helytartója, a császárság aktuális és titkos tanácsosa.⁴⁹⁷

Ezen szász címei között tehát megtalálhatjuk mindazon javait is, amelyekről katolizálásával lemondott Keresztély Ágost és amelyek komoly vagyonnal és tekintéllyel ruházhatták volna fel őt, ha világi úr marad. A szász bíborosnak ezekkel a titulusokkal járó vagyonáról le kellett mondania, csupán csak a címeket tartotta meg.

Keresztély Ágost fent említett örökölt hercegi címei mellett több olyan „német” címet is találunk, amelyeket nem hercegi méltóságának köszönhetett, hanem mondhatni, személyes titulusai voltak: a császárok titkos tanácsosa és a kölni egyházmegye nagyprépostja és kincstárnoka. Keresztély Ágost ezen címeit minden bizonnyal a Habsburg császárok iránti hűséges szolgálatával érdemelte ki. Ezek mellett még kiemelendő, hogy Keresztély Ágost 1712 után két fontos és komoly kitüntetésben is részesült a Habsburg császárok jóvoltából: 1713-tól bíboros protektor-, 1714-től pedig a Szent Római Birodalom hercegévé vált, s az esztergomi érsekek innentől kezdve örökölték ezt a titulust.

Keresztély Ágost *visitatio*-s levelezéseiben 1713-tól kezdve egy új cím is megjelenik, amelynek során a *vicarius generalis* Pyber László május 30-án kelt levelében többek között a következő címmel illeti a szász kardinálist: „a német nemzet szentszéki protektora”.⁴⁹⁸ Tudjuk jól, hogy a Német-római Császárság hosszú történelme során kialakult egy olyan intézmény, amelyet protektorátusnak neveztek el a későbbiekben.

A XV. századtól kezdve az egyes nemzetek bíboros-protektorokat neveztek ki, akik a Pápai Kúriában képviselték az adott náció érdekeit. Ezek az érdekek kiterjedtek az egyházi és sokszor a politikai ügyekre is. Tudjuk azt is ugyanakkor, hogy alapvetően nem az uralkodók

---

⁴⁹⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 18.: „Dux Saxoniae, Juliae, Cliviae et Montium, etiam Augariae et Westphaliae, Landgravius Thuringiae, Marchio, Miniae, superioris inferiorisque Lusatae, Comes Princeps Hennebergensis, Metropolitanus et Electoralis Ecclesiae Coloniensis Praepositus et Thesaurarius, Marchiae comes et Ravensbergae, Dominus Ravensteinii, Ballivus Thuringensis Locumtenens, Sacrae Caesaris Regiaeque Majestatis Consiliarius actualis intimus.”

⁴⁹⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 73.: „...Nationis Germanica apud sedem Apostolicam Protectori...”

politikai nézeteinek keresztülvitele volt a legfontosabb feladatuk, hanem az egyházi ügyek – mint például a püspöki kinevezések megerősítésének elnyerése, kánoni vizsgálatok lefolytatása, stb. – intézése.⁴⁹⁹

A protektorátussal kapcsolatban tudjuk, hogy Pázmány Péter idején szerette volna a magyar katolikus papság azt, hogy nemzetünknek saját protektorátusa legyen a Szentszéknél, azonban ez nem valósult meg, így a Habsburgok protektorátusa keretében jelenhetett meg a magyar egyház képviselője a pápák udvarában.⁵⁰⁰ Keresztély Ágost Johann Philipp von Lamberg passauai püspök után 1712-ben vette át a protektorságot és képviselte elsősorban a Habsburg uralkodók, de minden bizonnyal a magyar katolikus egyház érdekeit is a pápáknál egészen 1725-ben bekövetkező haláláig.⁵⁰¹

A másik fontos és történelmi jellegű kitüntetést Keresztély Ágost III. Károly magyar király kapta, aki 1714. december 9-én megajándékozta azzal a kiváltsággal, hogy a Szent Római Birodalomnak, vagyis a Német-római Birodalom hercegévé nevezte ki öröklési joggal. Keresztély Ágostnak erről a kinevezéséről szóló dokumentum hiteles másolata megtalálható az Esztergomi Prímási Levéltárban is.⁵⁰²

Ebben a dokumentumban - többek között - az uralkodó hosszasan kifejti, mennyire hálás Keresztély Ágostnak a hűségéért, amellyel mindvégig kitartott a Habsburg család mellett mind Lipót, mind pedig József idején, s mellette is töretlen lojalitással szolgálta a birodalmat háborúban és békében egyaránt. Ennek emlékére és hálája jeléül III. Károly kinevezte őt birodalmi herceggé, annak minden jogával, privilégiumával és címerével egyetemben.

A kinevező bullában az uralkodó azt is kijelentette, hogy ezt a címet attól kezdve minden esztergomi érsek megkapja, vagyis öröklött címmé változott e kitüntetés.⁵⁰³ Ezzel III. Károly király az esztergomi érsekség rangját is még inkább felemelte és annak méltóságát még elismertebbé tette. Ezen kinevezés után hívták az esztergomi érsekeket hercegrímásoknak is egészen Mindszenty József-ig bezárólag. Keresztély Ágost ezt a kinevező bullát egyébként 1714. december 9-én kapta kézhez, azonban csak a halálát

---

⁴⁹⁹ vö.: TUSOR, P., *Purpura Pannonica – Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században*, in. *Collectanea Vaticana Hungariae* vol.3, Budapest-Róma 2005, 30.

⁵⁰⁰ vö.: TUSOR, P., *Magyarország bíboros protektorátusa a 15-17. században*, in. *Egyháztörténeti szemle* XIX/4, Budapest 2018, 14-17.

⁵⁰¹ vö.: TUSOR, P., *Magyarország bíboros protektorátusa a 15-17. században*, in. *Egyháztörténeti szemle* XIX/4, Budapest 2018, 20.

⁵⁰² vö.: PL, *AEV*, 367, 1-7.

⁵⁰³ vö.: PL, *AEV*, 367, 7.: „...ex hoc tempore in futurum ac perpetuo...”

követően 1725. szeptember 18-án lett iktatva az akkor még Nagyszombatban található érseki levéltárban.⁵⁰⁴

Ezen kinevezés öröme mellett sajnos bizonyos mértékű csalódást okozhatott az, hogy a kitüntetést követően néhány hónappal később megkérték Keresztély Ágostot, adja át a udvari kancellári címét egy világi főúrnak, amivel többek között a rekatolizáció ügyét akadályozták volna Magyarországon. Ezt azonban a szász kardinális ki tudta védeni azzal, hogy az akkori veszprémi püspöknek adta át a magyarországi udvari kancellári címét, így az még egy ideig a katolikusok kezében maradt hazánkban.

4. Keresztély Ágost magyar tudásának kérdése

A Keresztély Ágost életével kapcsolatos információink arról tájékoztatnak bennünket, hogy a bíboros szász származású ember lévén anyanyelvét tekintve természetesen német volt. Azonban tudjuk azt is, hogy kalandos életének köszönhetően kapcsolatban állt számtalan magyar ajkú emberrel is, akik miatt feltételezhetjük, hogy esetleg valamilyen szinten megtanulhatott magyarul. Mai gondolkodásunkból kiindulva talán el is várnánk, hogy – ha már két magyarországi egyházmegyének is a püspöke, sőt a magyar egyház feje is volt – tudjon legalább egy kicsit magyarul.

Az eddig elém került iratok - amelyek között személyes jegyzeteket is találtam⁵⁰⁵ -, azonban arról tanúskodnak, hogy Keresztély Ágost egyáltalán nem beszélt magyarul. Ez azonban abban a korban nem számított skandalumnak, hiszen a nemzeti eszme később kezdett uralkodóvá válni hazánkban és mindenki, akivel Keresztély Ágost kapcsolatba lépett tudott németül, vagy latinul, s a hivatalos nyelv szintén az előbbi volt, így nem volt szükséges a magyar nyelv elsajátítása. Ebből kifolyólag semmilyen komoly ok miatt nem volt indokolt, hogy Keresztély Ágost a magyar nyelvet is megtanulja.

5. Keresztély Ágost halála és temetése

Keresztély Ágost halálával kapcsolatban annyit tudunk, hogy 1724 márciusában még részt vett a liège-i püspökválasztáson, s amikor onnan visszaindult Regensburg felé, a

---

⁵⁰⁴ vö.: PL, *AEV*, 367, 7.

⁵⁰⁵ vö.: EFK, *Batthyány-gyűjtemény*, Cat. II. Tit. VIII. b, [21-24].

hajóúton gutaütést kapott. Ebből még viszonylag könnyen felépült és vissza is tért Regensburgba. Ezt követően még abban az évben novemberben ismét agyvérzést kapott, aminek következtében elvesztette beszédképességét és a jobb oldala lebénult.⁵⁰⁶ Állapota fokozatosan romlott, míg végül szentségekkel megerősítve 1725. augusztus 23-án hajnal 2 óra körül visszaadta lelkét Teremtőjének.⁵⁰⁷

Keresztély Ágost az ő végrendeletében azt kérte, hogy Máriavölgyben temessék el, a szívének különösen is kedves kegytemplomba, azonban az esztergomi káptalan ragaszkodott azon régi magyarországi hagyományhoz, hogy az esztergomi érsek elődei mellé legyen temetve.

Keresztély Ágost temetésével kapcsolatban arról is tudunk, hogy Regensburgban is komoly ünnepélyességgel ravatalozták fel és többek között jezsuita szónoka Marquardo Dirrhein mondta a búcsúztató beszédet a birodalmi fővárosban. A birodalom fővárosában Keresztély Ágost testét 1725. augusztus 27-29 között a Szent Emmeram kolostorhoz tartozó Szent Mihály templomban ravatalozták fel, ahol annak idején első regensburgi szentmiséjét celebrálta.⁵⁰⁸

Regensburgból aztán hamarosan elindult a menet és hajón szállították Keresztély Ágost földi maradványait Magyarország felé, amelynek határát 1725. október 1-jén Dévényújfalunál lépte át a hajó. A korabeli beszámolók szerint ezt követően még a győri székesegyház Szent Anna kápolnájában ravatozták fel az elhunyt főpásztort és csak utána került a teste Pozsonyba a Szent Márton székesegyházba. Itt valamivel később 1725. november 16-án helyezték végső nyugalomra Keresztély Ágost holttestét.

Érdekesség még, hogy Keresztély Ágost temetésén maga III. Károly német-római császár és magyar király személyesen is jelen volt, aki a szász kardinális és esztergomi érsek személyében egy értékes főpapot és diplomatát veszített el abban az évben.⁵⁰⁹

---

⁵⁰⁶ vö.: MACZÁK, I., *Keresztély Ágost temetése a korabeli, regensburgi kiadványok tükrében*, in. Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon, szerk. BÁRTHORI, O.-KÓNYA F., Pázmány Irodalmi Műhely, Budapest 2016, 273.

⁵⁰⁷ vö.: LAKATOS, A., *Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost*, in *Esztergomi érsekek 1001-2001* szerk. BEKE, M., SZIT, Budapest 2003, 330; MACZÁK, I., *Keresztély Ágost temetése a korabeli, regensburgi kiadványok tükrében*, in. Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon, szerk. BÁRTHORI, O.-KÓNYA F., Pázmány Irodalmi Műhely, Budapest 2016, 273.

⁵⁰⁸ vö.: MACZÁK, I., *Keresztély Ágost temetése a korabeli, regensburgi kiadványok tükrében*, in. Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon, szerk. BÁRTHORI, O.-KÓNYA F., Pázmány Irodalmi Műhely, Budapest 2016, 277.

⁵⁰⁹ vö.: MESZLÉNYI, A., *A magyar hercegprimások arcképsorozata*, SZIT, Budapest 1970, 49.

V.

Az esztergomi főegyházmegye területén 1711-1715 között végzett kánoni egyházlátogatás

1. A visitatio canonica-ról általában

Keresztély Ágost 1711-1715 között megtartott esztergomi visitatio canonica-jának mélyebb elemzése előtt néhány fontosabb szempont alapján összefoglalom az egyházmegyei visitatio canonica-kal kapcsolatos általános tudnivalókat, valamint azok néhány magyarországi sajátosságait azért, hogy ezen ismeretek birtokában mélyebben meg tudjuk érteni és a valóságnak megfelelően értékelni az szász herceg-érsek egyházlátogatási tevékenységének valódi jelentőségét és annak vitathatatlan érdemeit.

A kánoni vizitációkat (visitatio canonica) egyfelől úgy definiálhatjuk, hogy az nem más, mint az egyházbizományi törvények előírásai szerint, illetve azok által előírt megyéspüspöki, vagy általa megbízott vizitátor személyében végrehajtott lelkipásztori látogatás.⁵¹⁰ Egy másik megfogalmazás szerint a visitatio canonica-t „az egyház úgy határozza meg, mint az egyházi felsőbbség látogatását, amelyet a hit megerősítése céljából, és a hiányok megszüntetése érdekében tesz.”⁵¹¹ A visitatio canonica-t magyar nyelvű írásokban egyházlátogatásoknak is szokás nevezni. Az egyházlátogatás hosszú történelemre visszatekintő intézménye a Katolikus Anyaszentegyháznak.

Az egyházlátogatások gyakorlatának létezéséről szóló első írásos emlékünkhöz a Laodiceai Zsinat (IV. század második fele)⁵¹² dokumentumaiból ismeretesek. Azokban a dokumentumokban arról értesülhetünk, hogy a keleti egyházban a megyéspüspökök már a IV. századtól végeztek rendszeres egyházlátogatásokat.⁵¹³ A mai Spanyolország területén található Tarragonában 516-ban összehívott hispániai plenáris zsinat⁵¹⁴ irataiban pedig arról

---

⁵¹⁰ vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest, 1977, 104.

⁵¹¹ vö.: BEKE, M., *Strigonium Antiquum 3. – Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616-1637)*, Márton Áron Kiadó, Budapest 1994, 19.

⁵¹² vö.: ERDŐ, P., *Ókeresztény írók 5. – Az ókeresztény kor egyházfegyelme*, SZIT, Budapest 1983, 62-63.

⁵¹³ vö.: TOMISA, I., *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17. század*, Osiris, Budapest 2002, 11.

⁵¹⁴ vö.: MELICHÁR, K., *A zsinatok*, SZIT, Budapest 1931, 8.

olvashatunk, hogy a nyugati egyházban egy évszázaddal később, az V. századtól szerveztek rendszeres plébánia-látogatásokat a helyi megyéspüspökök.⁵¹⁵

A VI. századi egyetemes zsinaton már előírták, hogy a megyéspüspököknek évente ki kell kérdezniük a papjaikat azzal kapcsolatban, hogy miként is végzik szolgálatukat, s hogy rendszeresen szolgáltatják-e ki a szentségeket.⁵¹⁶ Nem sokkal később, Szent Bonifác (+754) idejéből ismerünk olyan konkrét rendeletet, amelyben a szent életű érsek már előírta a rendszeres *visitatio canonica*-k megtartását a hozzá tartozó egyházi területeken.⁵¹⁷

A *visitatio canonica*-kat kezdetben csak a megyéspüspökök végezheték saját egyházmegyéjükben, később azonban - a középkorban első évszázadaitól kezdve - ezt a lelkipásztori kötelességüket delegálhatták a főespereseiknek (*archi-diaconus*) is, akik az ő nevükben jártak el az egyházlátogatások során, de már saját joguk, belátásuk és szempontjaik szerint.⁵¹⁸

Magyarországon Szent István királyunk szándéka szerint minden vármegye egyben egy főesperesség (*archi-diaconatus*) területét is magában foglalta, amelynek főesperese a várispánnal párhuzamosan végezte egyházlátogatási tevékenységét a hozzátartozó plébániákon. Egy főesperesség tehát az adott vármegye területével azonos nagyságú volt, s a kezdetekkor általában 10-15 plébániát foglalt magába.⁵¹⁹ Magyarországon először a XII. századból ismerünk *visitatio canonica*-ról szóló írásos dokumentumokat és egy évszázaddal később már hazánkban is rendszeressé váltak ezek a főesperesi egyházlátogatások.⁵²⁰

Magyarországon az Árpád-kor százaiiban tehát a főesperesek végeztek több megyéspüspök által delegált feladatot, amelyeket – többek között - az egyházlátogatások során abszolváltak. Ők végezték például a helyi plébánosok beiktatását, az ő feladatuk volt a hívek és a plébánosok közötti egyenetlenkedések elsimítása, valamint a bíraskodás szolgálatát a házassági ügyekben is. A főesperesek feladata volt továbbá minden esztendőben végig látogatni a plébániákat – akkor is, ha nem volt semmilyen botrány a településen - többek között azért, hogy ellenőrizzék, vajon a plébánosok betartják-e a kánoni előírásokat, valamint alkalmasak-e az életvitelük illő-e Istentől kapott szent hivatásukhoz.

⁵¹⁵ BEKE, M., *Strigonium Antiquum 3. – Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616-1637)*, Márton Áron Kiadó, Budapest 1994, 19.

⁵¹⁶ vö.: TOMISA, I., *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17. század*, Osiris, Budapest 2002, 11.

⁵¹⁷ vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest, 1977, 104.: „Elrendeljük, hogy mindegyik püspök évenként látogassa végig plébániáját, azaz egyházmegyéjét...”

⁵¹⁸ vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest, 1977, 104.

⁵¹⁹ vö.: DÓKA, K., *Egyházi bortokok Magyarországon a 18-19. században*, METEM, Budapest 1997, 8.

⁵²⁰ vö.: DÓKA, K., *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek forrásértéke a Székesfehérvári Püspökség dokumentumai alapján (1778-1868)* in. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 5. évf. 1-2. szám, METEM, Budapest 1993, 181.

A fentiekben említett főesperesi feladatok komplexitása miatt az Árpád-kori Magyarországon csak az tölthette be ezt a hivatalt, aki legalább három éven át tanult jogot és kiválóan ismerte az egyházi jogi előírásokat.⁵²¹

Az Árpád-kori Magyarországon – ugyanúgy, mint más országokban - a főesperesek éves egyházlátogatása során az adott plébániának kellett ellátnia a vizitáló előljárót, ami sok esetben komoly anyagi nehézséget okozott a helyi szegényebb egyházaknak. Ennek a komoly feszültségeket generáló problémának a megoldása céljából IV. Béla (1235-1270) királyunk rendelkezett arról, hogy pontosan mennyit kell fizetnie egy plébániának és milyen ellátással kell a főespereseknek megelégedniük az éves rendes *visitatio canonica* során.⁵²²

Magyarországon XIII. század évtizedeiben sok kis falu és helyi plébánia létesült, aminek következtében - a megnövekedett feladatok mennyisége miatt - a főesperesek inkább kiadták a *visitatio canonica* kötelezettségének elvégzését alespereseknek (*vice-archidiaconus*), s onnantól kezdve beosztottjaik csinálták a rendszeres egyházlátogatásokat a saját kerületükben.

A *visitatio canonica* intézményét a Trienti Zsinat (1545-1563) tette újra fontossá és meghatározóvá a Katolikus Egyház életében, azért, mert felismerte, hogy a belső megújulás és az ellenreformációs törekvések előkészítése, s támogatása szempontjából volt kulcsszerepe lehet.⁵²³ A *visitatio canonica* során ugyanis pontos képet lehetett kapni a plébániák lakosainak vallási összetételével kapcsolatosan, illetve a plébánosok anyagi állapotát is rendezni lehetett az ezen kimutatásokon szerzett információkon keresztül, ami megóvta a plébánosokat attól, hogy az indokoltnál nehezebb anyagi körülmények között kelljen élniük, a híveket pedig a papok esetleges anyagi túlkapásaitól.⁵²⁴

A Trienti Zsinat ezzel együtt felismerte azt a tényt, hogy a *visitatio canonica* rendszeres végzése a püspökségek és a plébániák közötti élőbb és szorosabb kapcsolat fenntartásának egyik leghatékonyabb eszköze is lehet.⁵²⁵ A pasztoráció szempontjából pedig felismerte a Zsinat azt is, hogy komoly, rövid-, illetve hosszútávú stratégiát, valamint pasztorális tervet csak akkor lehet megalkotni a helyi egyházak megújítása érdekében, ha

⁵²¹ vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest, 1977, 104.

⁵²² vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest, 1977, 104.: „...a főesperesek a vizitáció alkalmával hatlovas kísérettel elégedjenek meg és ellátást évente csak egyszer igényeljenek.”

⁵²³ vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest, 1977, 105.

⁵²⁴ vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest, 1977, 105.

⁵²⁵ vö.: GÖZSY, Z., *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XIV. - Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása 1753-1757*, PPHF, Pécs 2016, 12.

előtte pontosan és alaposan felmérték, s megismerték az adott egyházmegye plébániáinak vallási-, lelkiéleti-, anyagi-, illetőleg egyéb viszonyait; a katolikus hívek és a lelkipásztorok nehézségeit, erősségeit.⁵²⁶

A Trienti Zsinat újra gondolta és szabályaiban is megváltoztatta a *visitatio canonica*-k rendszerét, melynek során kötelezte a megyéspüspököket arra, hogy évente – nagyobb püspökségek esetén két évente – személyesen tartsanak általános egyházlátogatásokat saját területükön. Ez alól kivételt képeztek azon megyéspüspökök, akiknek az egyházmegyéje túl nagy területet ölelt fel, vagy valamely fontos okból kifolyólag akadályoztatva voltak. Ezeket a megyéspüspököket helyettesíthették az általános helynök (vicarius generalis), vagy megbízott vizitátorok.⁵²⁷

A Trienti Zsinat másik fontos változtatása volt az is, hogy az egyházlátogatásokat tulajdonképpen kivette a főesperesek kezéből és visszahelyezte a megyéspüspökök hatáskörébe.⁵²⁸ A Trienti Zsinat új szabályozásának kihirdetésétől kezdve tehát a főesperesek már nem saját döntésük alapján látogathatták végig a területükhöz tartozó plébániákat, hanem csak a megyéspüspöki megbízást követően végezheték el azt, és mindig eleget kellett tenniük az eredményekről való beszámolási kötelezettségüknek is.⁵²⁹

A Trienti Zsinat meghatározta azt is, hogy az egyházlátogatást végző megyéspüspököknek, illetőleg – indokolt esetben - a helyettesüknek milyen témákra kell kitérniük, illetve rákérdezniük minden egyes plébánia esetében. A *visitatio canonica*-k során rá kellett kérdezniük például a templom épületével kapcsolatos dolgokra, az oltárookra, oltárképekre, a szent edényekre, ruhákra, más templomi, vagy liturgikus felszerelésekre, a templom tulajdonában lévő szertarás-, teológiai-, illetve prédikációs könyvekre, a plébánia és a templom anyagi javaira, esetleges tartozásaira.

Ezekon felül a Zsinat előírta, hogy az egyházlátogatást végző személyeknek vizsgáldniuk kell a helyi plébánosok életkorával, végzettségével, lakhatásának körülményeivel, valamint jövedelmével kapcsolatosan is. A Trienti Zsinat szándéka szerint a fentiekén kívül a vizitátoroknak informáldniuk kellett még a plébánia lakosainak vallási

---

⁵²⁶ vö.: GÖZSY, Z., *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XIV. - Baranya és Tolna vármegye plébániáinak összeírása 1753-1757*, PPHF, Pécs 2016, 16.

⁵²⁷ vö.: TOMISA, I., *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17- század*, Osiris, Budapest 2002, 12.

⁵²⁸ vö.: GÖZSY, Z.-VARGA, SZ., *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis V. - Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738-1742)*, PPHF, Pécs 2009, 6.

⁵²⁹ vö.: TOMISA, I., *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17- század*, Osiris, Budapest 2002, 12.

megoszlásáról, szokásairól, erkölceiről, nemzetiségéről, valamint az egyházi fegyelem betartásáról.⁵³⁰

A valóságban azonban ezek a zsinati kérdések nem minden esetben lettek feltéve, ugyanis gyakran előfordult, hogy a vizitátorok nem tértek ki minden előírt kérdésre, hanem a saját érdeklődésüknek megfelelően rangsorolták, vagy szelektálták a kérdéseket és gyűjtötték össze az azokra adott válaszokat.⁵³¹

Magyarországon a Trienti Zsinat által meghatározott modern elvek szerint végzett első *visitatio canonica*-t Oláh Miklós bíboros-érsek idején végezték az esztergomi egyházmegyében 1559-1562 között.⁵³²

Oláh Miklós későbbi utódai, Forgách Ferenc és Pázmány Péter esztergomi érsek és bíborosok két helyi zsinaton – az 1611-es és az 1629-es nagyszombati zsinatokon - részletesebben foglalkoztak a *visitatio canonica*-k során felteendő egyházlátogatási kérdések kidolgozásával.⁵³³ Ezeknek a helyi zsinatoknak érdeme az az új szabályozás, amely a Trientben előírányzott egyházlátogatási kérdéseket végül három nagyobb csoportba gyűjtötte össze. Az első kérdés-csoport a plébániákhoz tartozó templomok és kápolnák állapotát, illetőleg eszközeit vizsgálta, a második kérdéskör a plébánosok életmódjával kapcsolatos információkat hivatott összeszedni, a harmadik pedig a hívek lelki életére vonatkozó adatokra kérdezett rá.⁵³⁴

Ezeken kívül a nagyszombati zsinat előírta még, hogy az főesperesek igyekezzenek feltárni a területükön lévő plébánosok erkölcsi és teológiai képzettség szerinti hibáit, s törekedjenek javulásra bírni őket. A magyar egyházlátogatási jegyzőkönyvek rövid, kérdőív szerű kitöltésére az első példák a XVIII. század második harmadából állnak rendelkezésre. Azelőtt a főesperesek kicsit hosszabban és a részletekben jobban elmerülve írtak beszámolóikban az egyházlátogatás során szerzett tapasztalataikról.⁵³⁵

A XVIII. század eleji Magyarországon a *visitatio canonica* intézménye meghatározó jelentőséggel bírt abból a szempontból is, hogy a hosszú évtizedeket felölelő oszmán uralom és a háborúskodások következtében az egyházmegyei-, espereskerületi-, és plébániai határok hol kisebb, hol nagyobb mértékben elmosódtak, nem voltak egyértelműek, s azokat újra meg

⁵³⁰ vö.: TOMISA, I., *Visitatio canonica. Az Esztergomi Főegyházmegye Barsi Főesperességének egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1647-1674*, Osiris, Budapest 1992, 6-7.

⁵³¹ vö.: TOMISA, I., *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17- század*, Osiris, Budapest 2002, 14.

⁵³² vö.: GÖZSY, Z.-VARGA, SZ., *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis V. - Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738-1742)*, PPHF, Pécs 2009, 7.

⁵³³ vö.: BEKE, M., *Strigonium Antiquum 3. – Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616-1637)*, Márton Áron Kiadó, Budapest 1994, 22.

⁵³⁴ vö.: TOMISA, I., *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17- század*, Osiris, Budapest 2002, 14.

⁵³⁵ vö.: TOMISA, I., *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17- század*, Osiris, Budapest 2002, 14.

kellett határozni, a vitás kérdésekben pedig meg kellett egyezni. Az ezzel kapcsolatos jogigények alátámasztására is fel lehetett használni a *visitatio canonica*-k eredményeit.⁵³⁶ Ez is motiválta a magyar megyéspüspököket azügyben, hogy minél előbb megszervezzék az általános egyházlátogatásokat egyházmegyéjük teljes területén.

Azt is fontos hangsúlyoznunk, hogy a középkorban és még az újkorban is a világi közigazgatás számára is kiemelten fontos volt az egyházlátogatások gyakorlata. Az egyházi *visitatio*-k rendszeres végzése azért állt érdekében az adott uralkodónak, mert abban a korban a közös hit a legerősebb összekötő kapocsként tartotta egyben az országokat és birodalmakat, s így államérdek volt, hogy a király annak egységét megőrizze és a rebellis vallások képviselőit idejében megtalálja; tevékenységüket pedig megfékezze vagy az általa ellenőrzött mederben tartsa. Ehhez a célhoz adtak pontos és részletes információkat a rendszeresen megtartott *visitatio canonica*-k. Ez az uralkodói szándék magyarázza azt a magyarországi jelenséget, miszerint több országgyűlési dokumentum tanúsága szerint maga a király sürgette a megyéspüspököket a *visitatio canonica* megtartására.⁵³⁷

Az egyházlátogatásoknak alapvetően három fajtáját lehet elkülöníteni egymástól: a legalapvetőbb fajtája a részleges *visitatio*, amely csupán csak egy espereskerületre kiterjedő egyházlátogatás volt. Erre a típusú *visitatio*-ra példa Keresztély Ágost Sopron városában tett *visitatio*-ja, amit 1713-ban végzett el.⁵³⁸ A második – kicsit nagyobb léptékű - típus az általános egyházlátogatás, aminek során az adott egyházmegyének ugyan nem az egészét, de egy nagyobb egységét látogatták végig a megyéspüspökök, vagy a megbízott vizitátorok. A harmadik típust a legáltalánosabb (*visitatio generalis*) néven ismerjük, amelynek során tüzetesen és alaposan megvizsgálták minden egyes plébániát az adott egyházmegye területén.⁵³⁹

A *visitatio generalis* „típusú” egyházlátogatásnak a püspöki megbízáson kívül uralkodói mandátuma is volt, amellyel jelezte a király, hogy a *visitatio canonica* során megszerzett adatokra az ő adminisztrációja is igényt tart. Ezen uralkodói mandátumokban a király rend szerint világossá tette alattvalói számára, hogy a katolikus vizitátorok egyházlátogatási joga kiterjed a protestánsok plébániáira, illetve templomaira is.

---

⁵³⁶ vö.: GÖZSY, Z.-VARGA, SZ., *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis V. - Egyházlátogatási jegyzőkönyvek a Pécsi Egyházmegyében (1738-1742)*, PPHF, Pécs 2009, 5.

⁵³⁷ vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest 1977, 105.

⁵³⁸ vö.: BEDY, V., *A győri székeskáptalan története – Győregyházmegye múltjából III.*, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, Győr 1938, 456.

⁵³⁹ vö.: TOMISA, I., *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17- század*, Osiris, Budapest 2002, 11.

Ebből az is következett, hogy a XVIII. század elejére Magyarországon a katolikus vizitálók - királyi mandátummal a birtokukban - nem tettek különbséget protestáns és katolikus települések között: mindenkit egyformán óhajtottak ellenőrizni; legalábbis megkísérelték a *visitatio*-k lebonyolítását a nem katolikus helyeken is.⁵⁴⁰

Ennek az eljárásnak jogi alapját az adta, hogy egyfelől az uralkodó gyakorolta a főkegyúri jogot hazánkban, s ezt – a helyi törvények értelmében - tetszés szerint érvényesíthette bárhol az országban, másfelől pedig az, hogy a protestáns templomok eredetileg a katolikusoké voltak a plébániákkal és az egyéb egyházi épületekkel egyetemben, s ebből következően a Katolikus Egyház ősi jogát gyakorolta sajátjának tekintett területei és ingatlanai meglátogatása során.⁵⁴¹

A XVIII. század első évtizedeiben azonban – a sok fegyveres és egyéb konfliktus következtében - természetesnek tekinthető, hogy a katolikusok, illetve a protestánsok, valamint a magyar rendek, s a katolikus Habsburg uralkodók között fennálló rossz viszony miatt, a vizitáló megyéspüspököket, vagy megbízottjaikat igen ellenségesen fogadták a protestánsok hazánkban; sok esetben pedig a bejutásukat is megtagadták a nem katolikus településekre. Sokszor még az uralkodói mandátum bemutatása is kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a katolikus *visitatio canonica* megtörténhessen ezekben a protestáns lakosokat bíró falvakban és városokban.⁵⁴²

A *visitatio canonica*-k anyagai jóllehet - a fent jelzett okokból kifolyólag - nem mindig teljeskörűek, mégis elmondható velük kapcsolatban, hogy egy adott kornak izgalmas és igen értékes lenyomatai a mai történészek számára. Ezek az egyházlátogatási jegyzőkönyvek egyfelől azért értékes információk, mert betekintést engednek számunkra abba, hogy mi volt fontos egy adott korszakban a Katolikus Egyház és a helyi megyéspüspökök számára, másfelől pedig arról, hogy az adott uralkodó számára mik voltak a fontos adatok, illetve szempontok, amikre kereste a válaszokat az egyházlátogatások során.

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek azonban nem csak a nagypolitika és az adott egyházmegyei vezetés szempontjairól informálnak bennünket, hanem – közvetve, vagy közvetlenül – óhatatlanul betekintést engednek számunkra a helyi egyházaknak, hétköznapi embereknek a gondolkodásába, aktuális problémáiba, nehézségeibe, mindennapi- és lelkiéletébe. Igaz az a megállapítás tehát, hogy a *visitatio canonica*-k jegyzőkönyvei

---

⁵⁴⁰ vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest 1977, 105.

⁵⁴¹ vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest 1977, 106.: „Quaslibet Ecclesias parochiales etiam acatholicorum.”

⁵⁴² vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest 1977, 106.

kincsesbányák tele értékes információkkal „amelyek várják a szorgalmas munkásokat, akik őket a felszínre hozzák, megszólaltatják, mert szeretnék elmondani a most élőkhöz szóló üzenetüket.”⁵⁴³

Ennek a kincsesbányának a felfedezésére és a benne rejlő értékes információk felkutatására vállalkozom az elkövetkező néhány alfejezetben.

2. Az 1711-1715 közötti esztergomi egyházmegyében lezajló *visitatio canonica* rendelkezésre álló levéltári forrásai és azok alapján megállapítható ideje

A Keresztély Ágost érsek által első ízben meghirdetett esztergomi egyházmegyei *visitatio canonica*-val kapcsolatos állításaimat és elemzéseimet egyfelől az Esztergomi Prímási Levéltárban az *Archivum Ecclesiasticum Vetus* című segédletben összegyűjtött levelek, jegyzékek, illetőleg jegyzőkönyvek⁵⁴⁴ alapján, másfelől pedig a szintén ott őrzött Egyházlátogatási jegyzőkönyvek⁵⁴⁵ adatait felhasználva fogom ismertetni.

A *visitatio canonica* kezdetének időpontjával kapcsolatban a rendelkezésünkre álló levéltári forrásaink egyöntetűen arról tanúskodnak, hogy a szász bíboros már 1711. december 2-án⁵⁴⁶ – még a Szatmári béke megkötésének esztendejében – elküldte Pyber László általános helynökének⁵⁴⁷ a *visitatio*-s kérdéseket azzal az utasítással egyetemben, hogy azokat küldje tovább az egyházmegye főespereseinek, s azok pedig végezzék el az egyházlátogatásokat.⁵⁴⁸ A meghirdetés fenti említett dátumának kissé későinek tűnő voltát az teheti indokolttá, hogy jóllehet a Szatmári béke április 30-án megkötött, katonai szempontból még várni kellett egy kicsit a közbiztonság megszilárdulására hazánkban.

Keresztély Ágost a fent említett rendelkezését a pozsonyi érseki kúriáról adta ki⁵⁴⁹, feltételezhetően azért, mert a közelgő királykoronázás és az országgyűlés szervezése miatt már a magyar fővárosban tartózkodott. A levéltári forrásokban arról is van korabeli dokumentumunk, hogy Keresztély Ágost a Pozsony vármegye *visitatio canonica*-ját előíró

⁵⁴³ vö.: VARGA, I., *A canonica visitatio – Fogalma, rövid története, jelentősége*, Vigila, 42/2, Budapest 1977, 107.

⁵⁴⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128-2129

⁵⁴⁵ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14-18.

⁵⁴⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 4; 11; 17.: „Datum... Die 2da Decembris Anno 1711.”

⁵⁴⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1; 5; 12.: „Rssmo Dno Ladilao Pyber, nostro in Spiritualibus Generali Vicario missa...”

⁵⁴⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1; 5; 12.: „...ad effectum singulis Dominis Archidiaconis eandem in autenticis paribus transmittendi. Cuius puncta sunt, ut sequitur.”

⁵⁴⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 4; 11; 17.: „Datum in Curia nostra Archi-Episcopali Posoniensi...”

rendeletét csupán két nappal később, 1711. december 4-én adta ki szintén a magyar fővárosból.⁵⁵⁰ Ezen levéltári adatok tanúsága alapján elmondhatjuk, hogy Keresztély Ágost nem 1713-ban, hanem 1711-ben már elrendelte a *visitatio canonica*-t egyházmegyéjében. Ezen fent említett hiteles időpontok pedig alátámasztják, hogy amint lehetősége nyílt rá, Keresztély Ágost azonnal elrendelte az esztergomi egyházmegye felmérését is, nyilvánvalóan azért, hogy hiteles képet kapjon annak valódi állapotáról.

Az azt következő esztendő első két hónapjában végre is hajtották a főváros, Pozsony káptalanjának a *visitatio canonica*-ját, amit egy kis – 101 számozott oldalas – könyvben foglaltak össze⁵⁵¹, s aminek eredményeit egy valamivel később összeállított kompendium is megerősítette.⁵⁵² A magyar főváros káptalanjának egyházlátogatása tehát 1712. január 24-én kezdődött⁵⁵³, ami valamivel több, mint egy hónap alatt be is fejeződött.

Arról is rendelkezésünkre áll korabeli dokumentáció, hogy a Pozsony városi szenátus vizitálása 1712. február 23-án kezdődött, s nem sokkal később az is befejeződött.⁵⁵⁴ A pozsonyi káptalan *visitatio canonica*-járól – Keresztély Ágost kérésére – a korábban megbízott vizitátorok egyike – Pongrácz Imre – 1712. július 19-én⁵⁵⁵ összeállított egy kompendiumot, ami jelzi, hogy addigra már fel is dolgozták a főváros egyházlátogatásának legfontosabb eredményeit.

Az esztergomi főegyházmegye vizitálása azonban úgy tűnik, hogy másfél évre megszakadt, ugyanis a következő datálható adatunk 1713. március 11-ét jelöli meg az egyházlátogatások folytatásának legkorábbi időpontjaként.⁵⁵⁶ Ennek a másfél esztendeig tartó megtorpanásnak nagy valószínűség szerint az 1712-ben újra felerősödő pestisjárvány lehetett az elsődleges oka, amely úgy tűnik, még az 1713-as esztendő első hónapjaiban is akadályozta a *visitatio canonica* folytatását az esztergomi főegyházmegye espereskerületeiben.

A fent említett 1713 márciusi dátumtól kezdve azonban újra elindult a *visitatio canonica*-k végzése az egyházmegye területéhez tartozó főesperességekben és ez egészen 1715 elejéig el is tartott. Ezt az időkeretet támasztják alá a rendelkezésre álló források is, ugyanis több konkrétan az egyházlátogatásokkal kapcsolatos forrás is erről számol be.

---

⁵⁵⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/2,19.

⁵⁵¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, (könyv, továbbiakban: k) 1-101.

⁵⁵² vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 21-27.

⁵⁵³ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, (k) 5.

⁵⁵⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, (k) 79.

⁵⁵⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 27.: „Datum Tyrvaniae, Die 19. July, Anno 1712.”

⁵⁵⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/5, 89.: „Datum in Bobrocz die 11 Marcius 1713.”

Az Archivum Ecclesiasticum Vetus-ban szám szerint tizenegy dokumentum erősíti meg, hogy 1713-ban késő tavaszától⁵⁵⁷ egészen nyár közepéig⁵⁵⁸ voltak *visitatio canonica*-k. Ebben a levéltári gyűjteményben 1714-ből is van egy ehhez a *visitatio canonica*-hoz köthető dokumentum⁵⁵⁹, illetve a legutolsó korabeli adatunk, amely ezzel a *visitatio canonica*-val hozható kapcsolatba pedig nagy valószínűség szerint 1715 második feléből való⁵⁶⁰.

A Prímási Levéltár egyházlátogatási jegyzőkönyveinek ide sorolható gyűjteményeiben megtalálható információk is ezt az időintervallumot erősítik meg. Ebben a gyűjteményben a 14. könyvben arról van adat, hogy 1713-ban végezték el a Barsi főesperesség *visitatio canonica*-ját.⁵⁶¹ A Liber 15/a-ban arról olvashatunk, hogy a Honti főesperesség egyházlátogatása szintén 1713-ban lett végrehajtva⁵⁶², a Zólyomi főesperesség *visitatio canonica*-járól pedig egy kicsit pontosabb adatokkal is szolgált a jegyzőkönyv készítője, ugyanis azt írta, 1713 júliusában kezdte el a plébániák felkeresését.⁵⁶³

A Nyitrai főesperesség *visitatio canonica*-jával kapcsolatban azt tudjuk, hogy annak kezdete 1713 május 13-ra⁵⁶⁴ tehető, annak befejezését pedig – mivel ez volt a legnagyobb területű főesperessége az esztergomi főegyházmegyének – 1713. október 22-re datálta a főesperes.⁵⁶⁵ Megjegyzendő, hogy abban a vizitációs jegyzőkönyvben arról is olvashatunk ezt követően, hogy 1715. augusztus 7-én még végeztek ehhez a *visitatio canonica*-hoz köthető látogatásokat ebben a főesperességben.⁵⁶⁶

A Pozsonyi főesperesség egyházlátogatásának időpontjával kapcsolatosan arról tájékoztatnak bennünket a korabeli jegyzőkönyvek, hogy az 1713. június 24-én vette kezdetét és 1714-ben ért a végére az ezzel megbízott főesperes.⁵⁶⁷

A Sasvári főesperesség egyházlátogatásának pontos idejéről a rendelkezésünkre álló dokumentumok arról tanúskodnak, hogy annak végrehajtása viszonylag kevés időt vett igénybe, ugyanis 1713. június 16.⁵⁶⁸ és 1713. július 10.⁵⁶⁹ között meg is történt.

⁵⁵⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 73; 74.: „die 30 May 1713”

⁵⁵⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 108.: „Rakosini 30. juni 1713.”

⁵⁵⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 150.: „...die 12 January, Anno 1714.”

⁵⁶⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 158. Ezen az oldalon Hanusfalva templomának *visitatio*-s adatai olvashatók, s abban a templom felszentelésének időpontjáról azt írják, 1715. július 15-én történt meg, amiből arra lehet következtetni, hogy az egyházlátogatás valamivel később történt, az év második felében.

⁵⁶¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 2; 161. folio

⁵⁶² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 3.

⁵⁶³ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/b, 2.

⁵⁶⁴ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 16, 1.

⁵⁶⁵ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 16, 633.

⁵⁶⁶ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 16, 642-643.

⁵⁶⁷ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/a, 3.

⁵⁶⁸ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/b, 17.

⁵⁶⁹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/b, 94.

Az utolsó rendelkezésre álló korabeli egyházlátogatási jegyzőkönyv a Komáromi főesperesség *visitatio canonica*-jának idejéről azt írja, hogy az 1714. április 12-től⁵⁷⁰ 1714. augusztus 7-ig⁵⁷¹ tartott.

Az esztergomi *visitatio canonica*-val kapcsolatos iratok között található egy III. Károly királytól származó rendelet, amelyben egyértelműen a Keresztély Ágost által elrendelt egyházmegyei *visitatio canonica* eredményeire reagál az uralkodó. Ebben a császári rendeletben pedig már megjelenik egy 1716-os évszám is⁵⁷², ami abban erősít meg bennünket, hogy az egyházlátogatások erre az időpontra már teljes egészében lezárultak, s azok összefoglalt eredményei is ismeretesebbek voltak a legfelsőbb szinteken is.

A fentiekben ismertetett jegyzőkönyvek és egyéb kortárs dokumentumok tehát abban erősítenek meg minket, hogy Keresztély Ágost első esztergomi *visitatio canonica*-ja 1711 decemberétől – egy szűken vett másfél éves megszakítással egyetemben – egészen 1715 augusztusáig tartott. Emellett az is megállapítható, hogy ezen *visitatio canonica* legnagyobb részben 1713-1714 között került lebonyolításra.

3. A 1711-1715-ös *visitatio canonica* során meglátogatott főegyházmegyei területekkel kapcsolatban felmerülő kérdések és azok lehetséges magyarázatai

A Keresztély Ágost által elrendelt *visitatio canonica* dokumentumai között arról olvashatunk, hogy az esztergomi érsek minden főesperesének elküldte⁵⁷³ a *visitatio*-s kérdéseket, azért, hogy az egész esztergomi főegyházmegyét fel tudja mérni. Ezen egyházlátogatásokkal kapcsolatosan rendelkezésünkre álló hiteles dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy ez a *visitatio canonica* ugyan kiterjedt az egész főegyházmegyei területre, azonban ennek minden egyes jegyzőkönyve sajnos már nem áll rendelkezésünkre. A *visitatio*-s iratok között ugyanis nem találunk semmilyen adatot arról, hogy Esztergom vármegyében lebonyolították-e ezt a *visitatio canonica*-t, illetve úgy tűnik, Nógrád vármegyében – a fellelhető dokumentumok tükrében – csupán annak déli részén történtek meg az egyházlátogatások. Ezeken felül az is elmondható, hogy a Gömöri-, Tornai-, illetőleg a Szepesi főesperességben végzett *visitatio canonica*-val kapcsolatos jegyzőkönyvek sem maradtak ránk, ugyanis azok szintén nem lelhetők fel a Prímási Levéltárban.

⁵⁷⁰ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 18/b, 1.

⁵⁷¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 18/b, 86.

⁵⁷² vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 79.: „in Anno 1716. die 10 mensis July”

⁵⁷³ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1; 5; 12.

A Prímási Levéltárban található, a szóban forgó *visitatio canonica*-ról szóló jegyzőkönyvek segédleteinek jegyzékei között ezzel a kérdéssel kapcsolatban magyarázatképpen arról ír az azokat összeállító levéltáros Prokopp Gyula, hogy „az 1714. évi *visitatio*-k nagy része (így az Esztergom megyeié is) hiányzik. Hogy (sic) a többi helyen is volt vizitáció, az kitűnik a későbbi vizitációkból, amelyek többször hivatkoznak ez 1714. évi vizitációra.”⁵⁷⁴

Ebből következik, hogy az egyházlátogatások ugyan megtörténtek az összes esztergomi főegyházmegyei főesperesség területén, azonban ezeknek a jegyzőkönyveknek egy része sajnos már nem maradt ránk. A szerkesztő levéltáros bejegyzése ugyanakkor bizonyítja, hogy a Keresztély Ágost féle 1711-1715 közötti egyházlátogatások idején az itteni dokumentumokból hiányzó plébániákat is rendszeresen végiglátogatták.

Az korabeli egyházlátogatási források ismeretében elmondható, hogy a következő vármegyékkel kapcsolatban állnak rendelkezésünkre részletesebb adatok: Gömör-és-Kis-Hont-⁵⁷⁵, Szepes-⁵⁷⁶, Nógrád-⁵⁷⁷, Árva-⁵⁷⁸, Liptó-⁵⁷⁹, Zólyom-⁵⁸⁰, Hont-⁵⁸¹, Bars-⁵⁸², Túróc-⁵⁸³, Abaúj-Torna-⁵⁸⁴, Pozsony-⁵⁸⁵, Komárom-⁵⁸⁶ valamint Nyitra⁵⁸⁷ vármegyék. Ezekben a vármegyékben és az ott található főesperességekben bizonyíthatóan történt részletes és alapos egyházlátogatás az esztergomi érsek által megbízott katolikus vizitátorok részéről.

A Pozsony vármegyében végzett *visitatio canonica*-val kapcsolatban kiemelendő még, hogy annak – és egyben Magyarországnak – a fővárosát, illetve káptalanját külön is levizitáltatta Keresztély Ágost szintén megbízott vizitátorain keresztül. Erről az egyházlátogatásról rendelkezésünkre áll egy minden részletre kiterjedő dokumentum⁵⁸⁸, ami tulajdonképpen egy kisebb könyv, illetve az ahhoz kapcsolódó egyéb források⁵⁸⁹, például levelezések. Úgy tűnik tehát, hogy egyedül Esztergom vármegye – vagyis a Főszékesegyházi

⁵⁷⁴ vö.: PL, *Levéltári segédlet a Prímási Levéltár Visitaciones Canonicae című sorozatához*, 1.

⁵⁷⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 100-104; 2128/11, 165; *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 2.

⁵⁷⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 158-161.

⁵⁷⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 105-110; 2128/8, 111-140; 2129/226.

⁵⁷⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 141; 146-151; 2128/10, 155-157.

⁵⁷⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 91-98; 2128/5, 85-89; 2128/11, 165; *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 2.

⁵⁸⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 165; *Canonica Visitatio*, Liber 15/b, 1-104.

⁵⁸¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 94-98; 2128/11, 163; *Canonica Visitatio*, Liber 14, 2.

⁵⁸² vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 163-164; *Canonica Visitatio*, Liber 14, 104-196.

⁵⁸³ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 142-143; 146-151; 2128/10, 153-155; 2128/11, 162; 165.

⁵⁸⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 164.

⁵⁸⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 18.: „...in Comitatu Poseniensi existentibus...”; *Canonica Visitatio*, Liber 17/a, 1-310.

⁵⁸⁶ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 18/b, 1-87.

⁵⁸⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 143-151; 2128/10, 152-153; 2128/11, 162-163; *Canonica Visitatio*, Liber 16, 232-633.

⁵⁸⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 1-101.

⁵⁸⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 18-72.

főesperesség – területén végzett egyházlátogatásokról nem áll rendelkezésünkre egyetlen közvetlen írásos dokumentum sem.

Ezen ismereteink alapján, valamint a *visitatio canonica*-ról szóló rendelkezésre álló jegyzőkönyvek⁵⁹⁰ és egyéb iratok⁵⁹¹ birtokában nagy bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy noha nem áll rendelkezésünkre minden – feltételezhetően akkoriban létező – írásos dokumentum, Keresztély Ágost első esztergomi *visitatio canonica*-ja a legáltalánosabb típusú volt, amely kiterjedt az egész főegyházmegye területére. Ezzel az a kérdés is bizonyosságot nyert, hogy a szász bíboros ebben a kérdésben is nagy alaposággal és a Trienti Zsinat előírásainak szellemében járt el.

4. A *visitatio canonica*-t végző, Keresztély Ágost által megbízott egyházi személyek

Keresztély Ágosttal kapcsolatban már korábban jeleztük, hogy a *visitatio canonica*-t nem személyesen végezte, hanem a *vicarius generalis*-án, illetve megbízott vizitátorain – főesperesein - keresztül. Ez az eljárás sem volt a Trienti Zsinat szándékaival ellentétes, hiszen maga a koncilium is megengedte ezt, amennyiben a főpásztor egyházmegyéjének területe túl nagy volt, vagy egyéb komoly elfoglaltságai nem tették lehetővé az adott főpapnak, hogy személyesen hajtsa végre az egyházlátogatásokat.

A most következő néhány oldalon azokat a személyeket fogom röviden bemutatni, akik ebben a *visitatio canonica*-ban tevékenyen segítségére voltak az esztergomi érseknek.

4.1 Gyerkényi Pyber László

A disszertáció negyedik fejezetében már kitértem arra, hogy ezekben az esztendőkből Gyerkényi Pyber László volt Keresztély Ágost általános helynöke. Ezen ismereteink alapján természetesnek mondható, hogy ő volt az, akire a szász bíboros rábízta az 1711-1715 között lezajló esztergomi *visitatio canonica* végrehajtását is. Ezt a tényt a *visitatio*-s iratok is egyöntetűen megerősítik⁵⁹².

Ezekben a dokumentumokban arról olvashatunk egyértelműen, hogy Keresztély Ágost Pyber Lászlót bízta meg azzal a feladattal, hogy készítse elő a *visitatio canonica*-t, küldje ki a

---

⁵⁹⁰ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14-18.

⁵⁹¹ vö.: PL, *AEV*, 2128-2129.

⁵⁹² vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1; 4; 5; 10; 11

főespereseknek egyfelől a visitatio-s pontokat, másfelől pedig a papi ruhaviselettel kapcsolatos szabályozásait. Ezen érseki megbízást bizonyító dokumentumokon kívül több levelezés is fennmaradt amit Pyber Lászlónak, mint a visitatio-t irányító általános helynöknek írtak a vizitáló főesperesek⁵⁹³, illetőleg olyanok is, amelyeket ő fogalmazott meg Keresztély Ágostnak a visitatio canonica során.⁵⁹⁴

Ezekből a levelezésekből tehát kiderül, hogy Pyber László nemcsak előkészítője volt ennek az egyházlátogatásnak, hanem aktív irányítója és szervezője is.

Gyerkényi Pyber László mellett több főesperes is tevékenyen részt vett az egyházlátogatások végrehajtásában. Ők voltak azok, akik az adott területükön konkrétan ellátogattak az egyházközségekbe, városokba és végezték szolgálatukat legjobb tudásuk szerint. Keresztély Ágost a pozsonyi káptalan egyházlátogatásával két esztergomi kanonokját bízta meg: Pongrácz Imrét és Mártonffy Györgyöt⁵⁹⁵.

4.2 Óvári és Szent-Miklósi Pongrácz Imre

Pongrácz Imre életével kapcsolatban minden rendelkezésre álló forrás egybehangzóan állítja, hogy 1654. augusztus 5-én született a Szepes megyében található Nedeczén. Kollányi Ferenc arról is informál bennünket, hogy Pongrácz Imre édesanyját Dessewffy Annának, édesapját pedig Óvári és Szent-Miklósi Ferencnek hívták.⁵⁹⁶ Pongrácz Imre szülei jó nevelőknek bizonyultak, mert egészségben megélte a felnőtt kort, sőt biztosítani tudták annak lehetőségét is, hogy Imre magasabb fokon végezhesse tanulmányait. Kollányi Ferenc megjegyezte, hogy Imre tanulmányait java részt György nevű nagybátyja támogatta, aki egyébként esztergomi nagyprépost és váci püspök is volt.⁵⁹⁷

Pongrácz Imréről elmondható, hogy meg tudta hálálni a belé fektetett bizalmat, amit a Némethynél olvasható feljegyzésben olvasható, mely szerint Pongrácz egy nyilvános vita alkalmával annyira megnyerte az akkori egri püspök tetszését, hogy rögtön megtette őt egyik kanonokjává.⁵⁹⁸ Pongrácz Imre tényleges érdemei mellett ugyanakkor az a vélemény is helytálló lehet, hogy kanonoki kinevezésének hátterében a rokoni kapcsolata – nagybátyja váci püspök volt – komolyabban közre játszhatott.

---

⁵⁹³ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 152.

⁵⁹⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 78; 2128/2, 42; 44-45;

⁵⁹⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 3.

⁵⁹⁶ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 301.

⁵⁹⁷ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 301-302.

⁵⁹⁸ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigoni, 1894, 869.

Némethy feljegyezte még róla, a saját püspöke is felismerte a benne rejlő lehetőségeket, ugyanis a tehetséges tanulót a filozófiai tanulmányai befejezése után – amit egyébként Nagyszombatban teljesített⁵⁹⁹ – kiküldte Rómába, hogy ott képeztesse magát tovább a teológiai tárgyakból.

Pongrácz Imre ennek a püspöki döntésnek engedelmessé 1675-1678 között a Collegium Germanicum et Hungaricum-ban végezte teológiai tanulmányait. Amikor befejezte teológiai tanulmányait, elérkezett az idő, hogy annak rendje és módja szerint 1678 augusztusában felszenteljék Pongrácz Imrét, ami abban az esztendőben Rómában meg is történt. Az újmiséje egy nagyon szép ünnep lett, ugyanis 1678. augusztus 5-én – a huszonnegyedik születésnapján – mutatta be első szentmiséjét a Santa Maria Maggiore-ban; amely nap egyébként a bazilika búcsúja is volt.⁶⁰⁰

Ezek után azt gondolhatnánk, hogy Pongrácz Imre egy fényes karrier kezdetén állt, aminek az újmiséje atya is a kiteljesítésében volt érdekelt. Azonban ez nem így történt. Kollányi és Némethy is egyaránt feljegyezték, hogy ő szentelése után nem sokkal hazatért, önként lemondott a kanonoki javadalmáról és kérte püspökét – Szelepcsény Györgyöt –, hogy plébános lehessen, s inkább a lelkipásztorkodással foglalkozhasson.⁶⁰¹ Pongrácz Imre ezen kérésének főpásztora eleget is tett, így 1681-1684 között Sárffőn lett plébános. Plébánosi éve alatt 1682-ben bárói rangra emelkedett testvérével együtt.⁶⁰²

1685-ben esztergomi kanonokká és honti főesperessé nevezték ki, néhány évvel később pedig már nyitrai főesperes lett. 1695-ben barsi főesperes, majd 1697-ben I. Lipót császár fárói címzetes püspökké nevezte ki őt. A Rákóczi szabadságharc idején, 1709. december 8-án Keresztély Ágost megfosztotta Pongrácz Imrét javadalmaitól, mivel nem jelent meg nála a kijelölt időpontban, s így azt feltételezte róla, hogy az erdélyi fejedelem oldalán áll. Ez a konfliktus úgy tűnik hamar rendeződött, mert Pongrácz nem sokkal később visszakapta javadalmait és 1711 októberében már éneklőkanonokká lett előléptetve.⁶⁰³

Pongrácz Imréről még azt is feljegyezték, hogy idős korában, amikor komoly rangokkal, javadalmakkal rendelkezett és nagy megbecsültségnek örvendő visszatekintett addigi életére, legszívesebben négy évig tartó plébánosi szolgálatára emlékezett vissza.⁶⁰⁴ Hosszú betegség után 1725-ben halt meg Szepesen.

---

⁵⁹⁹ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 302.

⁶⁰⁰ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii, 1894, 869.

⁶⁰¹ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 302.

⁶⁰² vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii, 1894, 869.

⁶⁰³ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii, 1894, 870.

⁶⁰⁴ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 302.

Az 1711-1715 között zajló *visitatio canonica* végzésében – Mártonffy Györggyel együtt – először a pozsonyi káptalant kellett vizitálnia⁶⁰⁵, amelynek lelkiismeretesen eleget is tett. Ezt bizonyítják a pozsonyi káptalan egyházlátogatásával kapcsolatban fennmaradt Keresztély Ágosttal folytatott levelezései⁶⁰⁶ és a káptalan vizitálásáról szóló adatok kompendiumának elkészítése is⁶⁰⁷.

Pongrácz Imre Keresztély Ágost első esztergomi *visitatio canonica*-ja során - másfél évvel később - tevékenyen rész vett még a Pozsonyi főesperesség vizitálásában is, amit az ezzel kapcsolatos egyházlátogatási jegyzőkönyvek is bizonyítanak.⁶⁰⁸ Ezen jegyzőkönyvek arról tanúskodnak, hogy Pongrácz Imre, mint pozsonyi főesperes 1713. június 24-től végezte ezt az egyházlátogatást egészen 1714-ig.⁶⁰⁹

Keresztély Ágost egyébként a pozsonyi főesperesség vizitálásával – a levéltári dokumentumok tanúsága szerint – eredetileg nem Pongrácz Imrét, hanem Luby Imrét bízta meg, aki az 1708-as „csonka” országgyűlésen az esztergomi káptalan képviselője volt. Ezt a Luby-nak szóló érseki megbízást támasztja alá az a dokumentum, amely 1711. december 4-én őt jelölte ki a pozsonyi vármegye plébániáinak vizitálására.⁶¹⁰ Nagy valószínűség szerint ezen tervezett szolgálatának zavartalanabb teljesítése érdekében 1711. december 11-én kinevezte őt sasvári főesperesnek is.⁶¹¹ Luby Imrének azonban nem maradt sok ideje a *visitatio canonica* elvégzésére, ugyanis érseki megbízását követően néhány hónappal 1712 májusában elhunyt.⁶¹²

Luby Imréről egyébként még feljegyezték azt is, hogy a halála előtti végrendekezésében a pozsonyi Szent Imre szemináriumra hagyott 3500 forintot⁶¹³, amivel nagyvonalúan támogatta az 1711-1715-ös *visitatio canonica* vonatkozó jegyzőkönyveiben fellelhető beszámolók tanúsága szerint komoly anyagi és ebből következően létszám problémákkal küzdő papnevelő intézetet; s ezzel együtt a katolikus megújulás ügyét hazánkban.⁶¹⁴ Keresztély Ágost ezután körülbelül egy évvel – 1713. június 24-én – bízta meg Pongrácz Imrét a pozsonyi főesperesség vizitálásával, amit a császárral közösen kiadott mandátum szövege is bizonyít.⁶¹⁵

⁶⁰⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 3.

⁶⁰⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 46-48; 55-56; 57-58; 59-60.

⁶⁰⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 21-27.

⁶⁰⁸ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/a, 3.

⁶⁰⁹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/a, 3.

⁶¹⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 19.: „Emericus Luby...”

⁶¹¹ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 314.

⁶¹² vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 751.

⁶¹³ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 314.

⁶¹⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 60-62.

⁶¹⁵ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/a, 3.:

A *visitatio canonica* forrásainak tanúsága szerint a fent említett egyházlátogatási feladatokon kívül Pongrácz Imre nevéhez köthető⁶¹⁶ még a Nyitrai Főesperességen belül a Bajmóci és Veszényi Kerületekben, illetve a Túróc- és Árva vármegyékben található katolikus plébániák körében bizonyos szempont szerint végzett egyházlátogatások végrehajtása is⁶¹⁷, amelyet nagy valószínűség szerint 1714 második felében kezdhetett el és 1715-ben fejezhetett be.

Ezen írásos bizonyítékokból, valamint az életrajzaiban felismerhető egyénisége alapján elmondhatjuk Pongrácz Imréről, hogy lelkiismeretes, buzgó és valóban hű munkatársa volt Keresztély Ágostnak, aki felismerve készségét és felkészültségét, a most vizsgált *visitatio canonica* során több esetben is megbízta fontos munkák elvégzésével. Pongrácz Imre ezen megbízásokat pedig pontosan és jól teljesítette is, aminek eredményeképpen erről a korszakról mi is pontosabb képpel rendelkezhetünk.

4.3 Csík-Karcfalvi Mártonffy György

A Mártonffy György életrajzával foglalkozó – Némethy és Kollányi által írt - két könyv nem említi a gyermekkorát, sem azt, hogy Mártonffy mikor született. Csupán annyit említenek meg, hogy Erdélyben született és annak idején a Bécsi Pázmáneumban végezte filozófiai teológiai tanulmányait, s Mártonffy felszentelésére 1691-ben került sor.⁶¹⁸

Érdekességként megjegyezhetjük még, hogy a Bécsi Pázmáneum című könyv Mártonffy Györgyöt, mint a papnevelő intézet kiemelt tehetségű növendékét említi egyik fejezetében.⁶¹⁹

Mártonffy György életével kapcsolatosan továbbá arról van még értesülésünk, hogy 1691-ben Felső-Szelibe helyezte őt megyéspüspöke, ahol – lelkipásztori buzgóságát jól példázva – a plébániájának területéhez tartozó Vezekényben új templomot építtetett.⁶²⁰ Körülbelül tíz évvel később Szepesre helyezték át megyéspüspöke, ezt követően nem sokkal

⁶¹⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 157.: „Obligatus Servus et Frater in Xsto: Emericus Pongrácz Archidiaconus Nitriensi”

⁶¹⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 152.: „... peracta 1mo in Processu Vesztenicziensi, 2do in Bonis Bajmoczensi, 3io in Cottu Thurocziensi, 4to in Cottu Arvensi”. Ezekben a leírásokban elsősorban a katolikus papok botrányos életével kapcsolatban írt Keresztély Ágostnak és tolmácsolta a helyi katolikus nemesek és hívek kérését, miszerint az érsek helyezze el ezen atyákat egy másik plébániára és adjon nekik rendes lelkipásztorokat.

⁶¹⁸ vö.: FERENCZI, S., *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*, Budapest-Kolozsvár, 2009, 337.

⁶¹⁹ vö.: ZOMBORI, I., *Bécsi Pázmáneum*, Budapest 2002, 173.

⁶²⁰ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii, 1894, 771.

1703. június 22-én pozsonyi kanonokká nevezte ki főpásztora, majd pedig 1707. november 25-én az aradi prépostság elnyerésével együtt tagja lett az esztergomi káptalannak is.⁶²¹

Több életrajzírója azt is feljegyezte Mártonffy Györgyről, hogy az 1708-as esztendő kiemelkedő jelentőségű volt a számára, hiszen egyfelől Nagyszombat vezetői megválasztották a város plébánosának, másfelől pedig ebben az esztendőben történt meg az a csodálatos esemény, miszerint a városban található Szent Miklós templomban a Boldogságos Szűz Mária képe elkezdett könnyezni, s ennek ő, mint a város plébánosa személyesen is szemtanúja volt. Mártonffy erről a csodálatos eseményről egy évvel később könyvet is írt.⁶²²

Mártonffy György az ezt követő néhány esztendőben folyamatosan haladt előre az egyházi ranglétrán, ugyanis 1709 februárjában barsi, 1711 decemberében nyitrai főesperessé, 1712 decemberében pedig szentistváni préposttá nevezték ki.⁶²³

Mártonffy György életével kapcsolatban annyit érdemes még megemlítenünk, hogy III. Károly király 1713-ban erdélyi püspökké nevezte ki őt, amit egy évvel később meg is erősítettek⁶²⁴, s ezzel ő lett a hosszú idő után visszaállított egyházmegye első főpásztora.⁶²⁵ Mártonffy György kinevezését követően az ottani katolikusok hitéletének felélesztésére szentelte szinte minden idejét, s így az ő működése egyben az erdélyi egyházmegye megújulásának kezdetét is jelentette.⁶²⁶ Ennek keretében visszavett templomokat például az unitáriusoktól, új templomokat építtetett a saját költségén, valamint két új kanonoki stallumot is alapított Erdélyben.⁶²⁷ Mártonffy György 1721. szeptember 5-én halt meg Gyulafehérváron és ott is temették el.⁶²⁸ Végredeletében nagy összeget ajánlott fel különböző jótékony célokra.

A Pozsony városának, valamint káptalanjának 1712. január 24.⁶²⁹ és február 23.⁶³⁰ között lezajló egyházlátogatásáról szóló jegyzőkönyvek azzal egészítik ki a Mártonffy György életével kapcsolatos eddigi ismereteinket, hogy ő, – többek között -, mint esztergomi

⁶²¹ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 323.

⁶²² vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigoni, 1894, 772.

⁶²³ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 324.

⁶²⁴ TÓTH, T., *Mártonffy Györgytől Mártonffy Józsefíg. Az erdélyi egyházmegye a Vatikánban őrzött püspöki processzusok tükrében (1713-1799)* in *Catholice reformare. A katolikus egyház a fejedelemség korában*, szerk. DIÓSI, D. – MARTON, J., SZIT, Budapest-Kolozsvár 2018, 318.

⁶²⁵ vö.: TÓTH, T., *Mártonffy Györgytől Mártonffy Józsefíg. Az erdélyi egyházmegye a Vatikánban őrzött püspöki processzusok tükrében (1713-1799)* in *Catholice reformare. A katolikus egyház a fejedelemség korában*, szerk. DIÓSI, D. – MARTON, J., SZIT, Budapest-Kolozsvár 2018, 306.

⁶²⁶ TÓTH, T., *Mártonffy Györgytől Mártonffy Józsefíg. Az erdélyi egyházmegye a Vatikánban őrzött püspöki processzusok tükrében (1713-1799)* in *Catholice reformare. A katolikus egyház a fejedelemség korában*, szerk. DIÓSI, D. – MARTON, J., SZIT, Budapest-Kolozsvár 2018, 306.

⁶²⁷ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom, 1900, 324.

⁶²⁸ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigoni, 1894, 772.

⁶²⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 5.

⁶³⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 79.

kanonok⁶³¹ a fentebb már bemutatott Pongrácz Imrével együtt – szintén Keresztély Ágost utasításának engedelmeskedve – részt vett annak lebonyolításában.⁶³²

A fent említett egyházlátogatásával kapcsolatos levelezések, valamint magának a pozsonyi káptalan visitatio-s jegyzőkönyvének ismerete alapján Mártonffy Györgyről is elmondható, hogy lelkiismeretesen és nagyon pontosan végezte ezen szolgálatát Pongrácz Imrével egyetemben. Ezen dokumentumokban – többek között - nemcsak a káptalan anyagi helyzetéről számoltak be részletesen⁶³³, hanem az esztergomi érsek által meghatározott valamennyi kérdésre⁶³⁴ kimerítő választ adtak, így például az imádságról szóló kötelességeik elvégzésének és a liturgiák szépségének megőrzésének kérdéséről is.⁶³⁵

Mártonffy György a pozsonyi káptalan és senatus visitatio canonica-t összefoglaló kompendiumának elkészítésében már nem vett részt, s a későbbi visitatio-k végrehajtásában sem, hiszen 1713-ban már Erdély püspökeként szolgálta tovább a Katolikus Egyházat és a hazát.

4.4 Petróczy Tamás

Petróczy Tamás esztergomi kanonok felmenőiről, valamint születésének időpontjáról sajnos nem tudunk semmit, csak annyit, hogy Hont vármegyében született Némethi községben. A rendelkezésre álló adatok alapján, csak a halálának ismerjük pontos dátumát: 1714. augusztus 19.⁶³⁶ Emellett még azt is biztosan tudjuk, hogy Petróczy Tamás 41 éven át működött lelkipásztorként.⁶³⁷

Az életrajzát és lelkipásztori szolgálatát bemutató művek megegyeznek abban, hogy Petróczy a filozófiai tanulmányait a Szent Istvánról nevezett – akkor még Nagyszombatban lévő – papnevelő intézetben, a teológiai tanulmányait a morális kurzussal együtt pedig már a Bécsi Pázmáneumban abszolválta.⁶³⁸

Petróczy Tamás a teológiai tanulmányait 1669-ben fejezte be és még abban az esztendőben fel is szentelte őt megyéspüspöke, s első szolgálati helyének Nadas falu plébániáját jelölte ki neki, mint újmisési plébánosnak. Petróczy Tamás néhány esztendővel

⁶³¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 60.: „Georgius Mártonffi, Canonicus Strigoniensis”

⁶³² vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 3; 101; 2128/2, 46-48; 55-56; 57-58; 59-60; 68.

⁶³³ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 43-100.

⁶³⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 41.

⁶³⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 37-40.

⁶³⁶ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 855.

⁶³⁷ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 330.

⁶³⁸ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 855.

később 1677-ben Bakabányára került szintén plébánosnak, onnan pedig 1679. április 19-én szülőföldjére Némethibe disponálta őt vissza megyésfőpásztora.⁶³⁹

Ezen a helyen történt meg az a tragikus esemény, hogy az 1684-es Bécs ellen irányuló nagy oszmán offenzíva idején a török csapatok feldúlták Némethi faluját, és magát Petróczy Tamást is túszul ejtették. A plébániát kifosztották, s őt, mint plébánost megverték, és magukkal hurcolták. A későbbi beszámolókból arról is értesülünk, hogy Petróczy csakis a török sereg vezérének irgalma folytán menekült meg a haláltól, amely könyörületnek 75 darab arany kifizetése volt az ára, s amit magának a túszul ejtett plébánosnak kellett valahogy összekoldulnia; amely akció sikerrel zárult és így Petróczy-t végül szabadon engedték. Nem tudjuk pontosan, hogy az oszmán háború alatt átélt megrázkódtatások milyen hatással voltak rá, de könnyen elképzelhető, hogy a két súlyos fejsérülése mellett ez komoly lelki megrázkódtatást is jelentett számára.

Petróczy, miután nagy nehézségek árán végre kiszabadult az oszmán fogságból és végre Magyarország Északi része is felszabadult a török rabiga alól, 1689-ben Polonka falujának lett a plébánosa. Azonban ott nem érezhette jól magát, ugyanis néhány hónappal később visszatért első plébániájára Nádasra, ahonnan 1692-ben ismét Némethiben szolgált tovább szintén plébánosként. Még ebben az esztendőben történt az is, hogy megyéspüspöke kinevezte őt a lipitói kerület alesperesévé.⁶⁴⁰

Némethy Lajos az ezzel kapcsolatos információkat azzal egészíti ki, hogy Petróczy Tamás 1692-ben Némethi mellett megkapta Szebeléb település lelkipásztori ellátásának kötelezettségét is. Ezen kívül szintén csak Némethy Lajos említi meg, hogy 1699-ben Petróczy Tamást küldték ki a selmecbányai plébánia iurisdictiono-val kapcsolatos problémájának kivizsgálására.⁶⁴¹

Petróczy Tamás életének utolsó évtizedével kapcsolatban annyit tudunk bizonyosan, hogy 1704-ben kinevezték budai apáttá, valamint 1710. október 8-án kapta meg esztergomi kanonoki kinevezését, és még ugyanabban az esztendőben december 8-án a honti főesperesi címet is elnyerte.⁶⁴² Ezekon kívül forrásaink azt is megemlítik, hogy Petróczy Tamás Politia parochorum címmel könyvet is írt abból a célból, hogy a korabeli hitszónokok munkáját segítse, főleg a protestánsokkal folytatott hitvitáikban.⁶⁴³

---

⁶³⁹ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 330.

⁶⁴⁰ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 855.

⁶⁴¹ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 855.

⁶⁴² vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 855.

⁶⁴³ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 330.

Az 1711-1715 között lezajló *visitatio canonica*-val kapcsolatos levéltári dokumentumok⁶⁴⁴ egyfelől megerősítik a fenti állításainkat Petróczy Tamás címeivel kapcsolatban jelesül, hogy Hont, valamint Liptó vármegyében – mint az ottani főesperes – végezte el az egyházlátogatásokat 1713-ban.⁶⁴⁵ A *visitatio canonica*-val kapcsolatos jegyzőkönyvek arról tanúskodnak, hogy Liptó és Hont vármegyék minden egyes plébániáját ő látogatta végig, sőt a protestánsok által elfoglaltakat és építettet is.⁶⁴⁶

Másfelől azt is megállapíthatjuk, hogy Petróczy Tamás az egyházlátogatások során alapos munkát végzett. Ezt a megállapítást pedig az támasztja alá, hogy a Keresztély Ágost féle *visitatio canonica* jegyzőkönyveiben Petróczy Tamástól négy levél⁶⁴⁷ található, amelyeket Keresztély Ágostnak írt, mindegyiket 1713-ban Hont és Liptó vármegye egyházlátogatásával kapcsolatosan⁶⁴⁸, amelyekben többek között arról ír, hogy szorgalmasan utánajárt a helyi papok panaszainak és azokat kivizsgálva és pontosítva tájékoztatta a főpásztort.⁶⁴⁹ Ennek a szorgalmas munkának az értékes voltát egy valamivel később keletkezett szintén erről a *visitatio canonica*-ról szóló jegyzőkönyv is megerősítette.⁶⁵⁰

Az előzőekben említett levelezéseken és jegyzőkönyveken kívül még a részletesebb jegyzőkönyvek is arról tanúskodnak megerősítve az előző állításokat, hogy Petróczy Tamás valóban szorgalmasan utánajárt mindennek, s részletesen, valamint pontosan le is írta az általa megismert információkat.⁶⁵¹

Ezekben a részletesebb jegyzőkönyvekben Petróczy Tamás külön kiemelte és összefoglalta például azt, hogy az általa vizsgált vármegyékben hány katolikus pap működik, mennyi katolikus kézen lévő plébánia, s a nehéz helyzetük miatt elégedetlenkedő plébánosok számáról is számszerűen beszámolt.⁶⁵² Petróczy ezeken kívül még arról is beszámolt, hogy a panaszkozó lelkipászorok elégedetlenségének mi az oka, s arra is volt gondja, hogy – ahol engedték neki – megvizsgálja, mennyi protestáns lelkész működik egyes reábízott vármegyék területén.⁶⁵³ Petróczy ezeken kívül számba vette azt is, hogy pontosan mely – korábban

⁶⁴⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/4 98.; 2128/5 85.

⁶⁴⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 98.: „Thomas Petróczy, Archidiaconus Hontensi... 12. Aug., 1713.”

⁶⁴⁶ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 1-264.

⁶⁴⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 94-97; 98.; 2128/5, 85; 86-87.

⁶⁴⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/5, 85.: „Thomas Petróczy, Canonus Strigoniensis, Archidiaconus Hontiensis et Lyptoniensis”

⁶⁴⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 98.: „... , quam sub vidimatis paribus submitto luculenter apparebit.”

⁶⁵⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 163.

⁶⁵¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 1-240.

⁶⁵² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 259-264.

⁶⁵³ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 240-258.

katolikus – plébániákat vették el a protestánsok, és mely templomokat építették fel azóta ők maguk.⁶⁵⁴

Ez a vizitatori aktivitás és szorgalmas munka azért is tekinthető a honti főesperes és esztergomi kanonok részéről komoly teljesítménynek, mert Petróczy Tamás ekkor már nagyon idős volt, több mint hetven esztendő. Azt is tudjuk, hogy ezen komoly munka elvégzését követően egy esztendőn belül – 1714. augusztus 19-én – vissza is adta lelkét Teremtőjének. Némethy Lajos művében még annyival egészítette ki a fenti információkat, hogy Petróczy Tamást Bécs városában halt meg.⁶⁵⁵

4.5 Putanich Márton János

Az 1711-1715 közötti *visitatio canonica* jegyzőkönyvi forrásai szerint Putanich János végezte Nógrád vármegyében a *visitatio canonica*-t. Az ő élete és tevékenysége is igen aktívnak mondható. Tudjuk róla, hogy Trencsénben született, teológiai tanulmányait Nagyszombatban végezte, amelynek végén 1676-ban magiszteri fokozatot szerzett bölcsészetből.⁶⁵⁶ Putanich Jánost néhány évtizeddel később – 1689 szeptemberében – esztergomi kanonokká avatták, 1690-ben pesti plébánossá lett, 1698-ban pedig elnyerte a budai prépostságot, s le is telepedett ott.⁶⁵⁷

Budán nagy népszerűségnek örvendett Putanich, ugyanis – hiteles beszámolókat tanúsága szerint – mindig őt kérték meg az egyházi ünnepek celebrálására.⁶⁵⁸ Pesti plébánosként és budai prépostként sokat tett azért, hogy annak javadalmait – az oszmán veszély elmúltával – megszerezze magának, s ezt komoly eredményességgel végezte.⁶⁵⁹ 1720. január 3-án halt meg Nagyszombatban.⁶⁶⁰

Az 1711-1715 közötti *visitatio canonica* során 1713 tavaszán⁶⁶¹ és nyarán⁶⁶² Putanich János végezte Nógrád vármegyében – mint annak főesperese –, az egyházlátogatásokat.⁶⁶³ A *visitatio*-s dokumentumok között csak tőle található viszonylag részletesebb beszámolót –

⁶⁵⁴ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 2.

⁶⁵⁵ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 855.

⁶⁵⁶ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 310.

⁶⁵⁷ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 878.

⁶⁵⁸ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 310.

⁶⁵⁹ vö.: *A Vörös Csillagos Keresztes Vitézek Rendjének működése és érdemei Magyarországon*, in: Új Magyar Sion Egyházirodalmi folyóirat XIII. évf., szerk. Zádori Ev. János, Esztergom 1882, 739-742.

⁶⁶⁰ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 878.

⁶⁶¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 111.: „In Anno 1713. Die 16 May, Inchoata.”

⁶⁶² vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 106.: „Buda, die 17. Juny, Anno 1713.”

⁶⁶³ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 111; 2128/7, 106.: „Johannes Putanicz...Archidiaconus Neogradiensis”

29 számozott oldalt – az Nógrád vármegye lelkipásztori és egyéb viszonyairól.⁶⁶⁴ Nagy valószínűség szerint a többi plébánia kánoni látogatását is elvégezte, azonban úgy tűnik, hogy azok jegyzőkönyvei mára már sajnos elvesztek. Ezen felül a vizitációs iratok között fennmaradt még egy levelezése is, amit Keresztély Ágosttal folytatott a Nógrád vármegyei protestáns prédikátorok vizitálásával kapcsolatosan, amelyekben hosszabban beszámol annak nehézségeiről is.⁶⁶⁵

A *visitatio canonica* forrásai között megtalálható, róla szóló jegyzőkönyveknek és levelezéseknek tanúsága alapján megállapítható, hogy Putanich János egyfelől – a többi főespereshez hasonlóan – szorgalmasan teljesítette ezirányú kötelezettségeit, másrésztől a Keresztély Ágosttal lefolytatott levélváltásában egyénisége is jobban megjelenik többek között humorával⁶⁶⁶ és fizikai gyöngeségének alázatos elismerésével.⁶⁶⁷

4.6 Vásonkeői Zichy Pál

Zichy Pál grófi származású ember volt, azonban ő nem a világi pályát választotta, hanem a papi szolgálatot. Az ő életével kapcsolatban érdemes megjegyeznünk, hogy 1671-ben született, szüleit pedig Zichy Pálnak, illetve Károlyi Katalinnak hívták.⁶⁶⁸ Tudjuk róla, hogy 1690-ben a Bécsi Pazmaneum papnövendéke volt⁶⁶⁹, egy évvel később – mindösszesen 21 esztendősen, s mint budavári prépost – kikerült Rómába, szintén a *Collegium Germanicum et Hungaricum*ba. Itt, noha előljárói azt jegyezték fel róla, hogy közepszerű tanuló, mégis doktori fokozatot kapott.⁶⁷⁰

Felszentelését követően 1698-ban a győri káptalan tagjává lépett elő, 1711-ben pedig az esztergomi káptalanhoz kerül át.⁶⁷¹ Az esztergomi főegyházmegyében aztán egy évvel később nyitrai-, 1715-ben pedig sasvári főesperessé lép elő. Ezt követően 1721. október 13-án örkanonokká avatta őt Keresztély Ágost⁶⁷², az uralkodó pedig tanácsosává és *scutari* címzetes

⁶⁶⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 111-140.

⁶⁶⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 105-109.

⁶⁶⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 107.: Ebben a levél címzésben némi cinizmussal – utalva arra, hogy Keresztély Ágostot nehéz megtalálni annak állandó utazásai miatt - írja, hogy: „Maria Thal vel ibi, ubi”.

⁶⁶⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 106.: Itt arról vall Keresztély Ágostnak, hogy a hegyekben való lovaglások miatt megfájdult a háta és jelenleg Budán tartózkodik, hogy kipihenje a *visitatio* fizikai fáradalmait.

⁶⁶⁸ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 331.

⁶⁶⁹ vö.: RIMELY, C., *Historia Collegii Pazmaniani*, Viennae 1865, 348.

⁶⁷⁰ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 331.

⁶⁷¹ vö.: NAGY, I., *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal X.*, Ráth Pest, 1862, 386.

⁶⁷² vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 331.

püspökké nevezte ki ugyanebben az esztendőben.⁶⁷³ Zichy Pál végül – hosszas betegség után – 1737. december 16-án hunyt el Nagyszombatban.⁶⁷⁴

Zichy Pálnak az 1711-1715 közötti *visitatio canonica*-ban vállalt szerepéről a levéltári források tanúsága alapján azt mondhatjuk, hogy ő kizárólag, mint annak főesperese, Nyitra vármegye egyházlátogatásait végezte.⁶⁷⁵ Ezt erősítik meg egyfelől az *Archivum Ecclesiasticum Vetus*-ban található, általa összefoglalt és Keresztély Ágostnak felküldött levele, amelyben azokról a panaszokról és hiányosságokról írt, amik a nyitrai főesperességben akkoriban fennálltak.⁶⁷⁶

Zichy Pál nyitrai főesperességben végzett szolgálatáról tanúskodik az az 1714 után keletkezett összefoglaló, amit Keresztély Ágostnak írtak, s amely a főesperességekben található protestáns prédikátorok létszámáról és a velük kapcsolatos problémákról ad tájékoztatást. Ennek az összefoglalónak az elején olvashatunk arról, hogy Zichy Pál milyen adatokat szerzett meg a fent említett kérdéssel kapcsolatban Torna-, illetőleg Nyitra vármegyékben.⁶⁷⁷

A *Canonica Visitatio Liber 16.* könyvének több mint 600 oldalas jegyzőkönyve pedig arról tanúskodik, hogy Zichy Pál 1713. május 13-a⁶⁷⁸, valamint 1713. október 22-e⁶⁷⁹ között – viszonylag gyorsan – valóban végigjárta és levizitálta a főegyházmegye legnagyobb kiterjedésű főesperességét: annak plébániáit, templomait, illetve felelős lelkipásztorait.⁶⁸⁰

A másfél esztendeig tartó, feltehetőleg fizikai és lelki megpróbáltatásokkal is járó egyházlátogatási kötelességét tehát Zichy Pál is lelkiismeretesen, pontosan és szorgalmasan elvégezte, meghálálva ezzel főpásztora belé vetett bizalmát.

---

⁶⁷³ vö.: NAGY, I., *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal X.*, Ráth Pest, 1862, 386.

⁶⁷⁴ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 331.

⁶⁷⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 150.: „Infimus Cliens, Comes Paulus Zichy, Archidiaconus Nitriensis.”

⁶⁷⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 141-150.

⁶⁷⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 162-163.

⁶⁷⁸ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 16, 1.

⁶⁷⁹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 16, 633.

⁶⁸⁰ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 16, 1-643.

4.7 Mogyoródi Kiss János

Kiss János esztergomi kanonok életéről nem áll rendelkezésünkre sok adat. Kollányi és Némethy könyveiben olvashatunk róla néhány életrajzi adatot. Ezek alapján elmondható, hogy Kiss János esetében sem születésének, sem pedig halálának idejét nem ismerjük.⁶⁸¹

Azt biztosan tudjuk róla, hogy teológiai tanulmányait a bécsi Pazmaneum-ban kezdte, később pedig – 1692-ben – Rómába küldik a Collegium Germanicum et Hungaricum-ba.⁶⁸² Tanulmányai befejeztével ő is hazajött és Vámoson, majd pedig Galántán lett plébános. 1708. november 18-án iktatták az esztergomi kanonokok közé, 1711. december 27-én pedig Keresztély Ágost tornai főesperessé nevezte ki őt.⁶⁸³ Érdekesség még, hogy ő 1714-ben megvált az esztergomi káptalantól és elfoglalta az egri prépostságot.⁶⁸⁴

A Keresztély Ágost féle *visitatio canonica* kapcsán Kiss János kanonok szerepéről is vannak korabeli dokumentumok, amelyek azt bizonyítják, hogy ő is aktív részese volt 1713-ban az egyházlátogatások végzésének. A levéltári anyagokban olvasható egy Keresztély Ágostnak 1713. június 11-én, Kassán írt levele⁶⁸⁵, amelyben arról tájékoztatja a főpásztort, hogy milyen nehézségekkel kellett szembenéznie Gömör vármegye protestánsainak vizitálása során.⁶⁸⁶ Ezt a látogatást erősíti meg a későbbiekben megfogalmazott összefoglaló, amely a protestáns lelkészekkel kapcsolatos problémákat szedte össze Keresztély Ágost számára.⁶⁸⁷

Kiss János kanonok is lelkiismeretesen és olykor még a veszélyeket is vállalva végezte el főesperesi kötelességét Gömör- és Torna vármegyékben.

4.8 Bublovics János

Bublovics János esztergomi kanonok Nagy-Tapolcsánban született, azonban annak pontos idejét sajnos nem ismerjük. A két életrajzát röviden ismertető könyvben először csak arról értesülünk, hogy teológiai tanulmányait Nagyszombatban végezte a Szent István papnevelő intézetben, ahol 1692-ben a doktori fokozatot is megszerezte.⁶⁸⁸

⁶⁸¹ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 326.: „Életének további történetéből csak annyit tudunk, hogy utóbb még cz. biduai püspökké lett.”

⁶⁸² vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 326.

⁶⁸³ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 685.

⁶⁸⁴ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 326.

⁶⁸⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 103.: „Cassovia, die 11. Juny, 1713.”

⁶⁸⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 100-103.

⁶⁸⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 164-165.

⁶⁸⁸ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 514.

Felszentelése után két héttel már plébánosi kinevezést is kapott Kis-Apáthira, s fokozatosan el is indult felfelé az egyházi ranglétrán. Ennek keretében 1709. március 19-én Keresztély Ágost kinevezte őt esztergomi kanonoknak, ezt követően 1711-ben barsi főesperessé lett, később pedig a scopiai címzetes püspöki kitüntetést is elnyerte.⁶⁸⁹ Bublovics Jánosról még annyit tudunk biztosan, hogy 1725. június 16-án halt meg Nagy-Tapolcsánban.⁶⁹⁰

Keresztély Ágost első esztergomi *visitatio canonica*-ja során Bublovics János tehát éppen barsi főesperes volt. Ebből érthető módon következett, hogy azt a főesperességet neki kellett végig látogatnia az érsek nevében és megbízásából. Ez így is történt, amit a rendelkezésre álló források is egyöntetűen megerősítenek.

A részletesebb egyházlátogatási jegyzőkönyvek a barsi főesperesség *visitatio*-inak összegzését a 14. könyvben⁶⁹¹ őrizték meg számunkra, amelynek elején⁶⁹², illetve egy külön főlíóban⁶⁹³ megtaláljuk Bublovics János kinevezését, amit Keresztély Ágost és az uralkodó III. Károly király állítottak ki.

Az Archivum Ecclesiasticum Vetus-ban őrzött iratok között is megtalálható Bublovics János neve, akit szintén, mint a barsi vármegye vizitátorát említi az adott forrás.⁶⁹⁴ Ezen egyházlátogatásokat minden jel szerint ő is lelkiismeretesen és pontosan elvégezte, amit a csak nem kétszáz oldalas jegyzőkönyv is tanúsít.⁶⁹⁵

4.9 Mednyánszky Ferenc László

Mednyánszky Ferenc László születéséről sajnos szintén nincsen semmilyen adatunk, annyit viszont említenek az életét összefoglaló könyvek, hogy bárói származású volt, édesapja Pál ítélmester volt, édesanyját pedig Ordódy Katalinnak hívták. Amikor felnőtt és a papi hivatást választotta, maga Kollonics Lipót esztergomi érsek ajánlotta őt a Collegium

⁶⁸⁹ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 327.

⁶⁹⁰ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 514.

⁶⁹¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 1-196.

⁶⁹² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 2.

⁶⁹³ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 161. folio

⁶⁹⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 163.: „Ex relatione Archi-Diachoni Barsiensis Joannis Bublovics sequentia gravamina praesentanda...”

⁶⁹⁵ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 1-196.

Germanicum et Hungaricum-ba, ahová 1696-ban fel is vették⁶⁹⁶, s ahol kitűnő eredményekkel végezte teológiai tanulmányait.⁶⁹⁷

Mednyánszky szentelését követően hazajött és először a győri egyházmegyében szolgált Sopronban, majd pedig 1707. október 29-én esztergomi kanonokká nevezte ki őt Keresztély Ágost.⁶⁹⁸

Az esztergomi érsek néhány évvel később – 1710. június 10-én – zólyomi főesperessé, egy évtizeddel később – 1721. október 13-án – pedig nagypréposttá nevezte ki.⁶⁹⁹ Ezekén a címeken kívül még a cattarói címzetes püspöki rangot is elnyerte még abban az évben. Mednyánszky Ferenc László 1733-ban halt meg.⁷⁰⁰

Mednyánszky neve az általam vizsgált 1711-1715 közötti *visitatio canonica* forrásaiban a zólyomi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyveiben bukkan fel.⁷⁰¹ Ennek a vármegyének ebben az esztendőben ő volt a főesperese, így ráhárult az a feladat, hogy ott elvégezze az egyházlátogatásokat, amelyeket 1713 júliusában végre is hajtott. Ezt megerősíti az általa kidolgozott és gyöngybetűkkel megírt több mint száz oldalas *visitatio-s* jegyzőkönyve is.⁷⁰²

4.10 Kürtösy András

Kürtösy Andrással kapcsolatban az életét összefoglaló írások szintén nem írnak semmit a születésének időpontjáról, csak azt, hogy Nagyszombatban látta meg a napvilágot. Ezen kívül megjegyzik, hogy teológiai tanulmányait hazánkban a Nagyszombatban lévő Szent István szemináriumban végezte el, ahol 1671-ben baccalaureatust szerzett és még ebben az esztendőben fel is szentelték.⁷⁰³

Első lelkipásztori helye Dunaszerdahelyen volt, ahol plébánosként működött. 1691. december 4-én kapta meg az esztergomi kanonoki kinevezését, majd pedig 1700-ban tornai-, 1712-ben pedig sasvári főesperessé nevezte ki őt Keresztély Ágost.⁷⁰⁴ Ezekén kívül tudjuk még róla, hogy 1714. április 14-én éneklő kanonok lett, illetve azt is, elnyerte a trauai püspöki

⁶⁹⁶ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 323.

⁶⁹⁷ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 779.

⁶⁹⁸ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 323.

⁶⁹⁹ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 780.

⁷⁰⁰ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 323.

⁷⁰¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/b, 1.

⁷⁰² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/b, 1-104.

⁷⁰³ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 313.

⁷⁰⁴ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 728.

címet és a király tanácsosának is kinevezte Kürtösy Andrást.⁷⁰⁵ Hosszú és szolgálatban gazdag életét 1732. július 25-én fejezte be és a Nagyszombati templom Szent Kereszt oltára alá temettette el magát.⁷⁰⁶

Személyiségéről és nagylelkűségéről tanúskodnak azok a beszámolók, amelyek arról beszélnek, hogy ő életében a főtemplom oltárait felújította, a Nagyszombatban letelepített orsolyitáknak odaadta a saját házát, valamint a pálosokat is nagy összegekkel támogatta. A végrendeletében pedig a búzáját a szegények és szerzetesek között osztotta el, kanonok társainak pedig fejenként két aranyat adott az üdvösségéért mondott három szentmise fejében.⁷⁰⁷

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek mindezen fenti állításainkat azzal egészítik ki, illetve erősítik meg, hogy Kürtösy András, mint sasvári főesperes⁷⁰⁸, – szintén Keresztély Ágost és az uralkodó közösen kiadott mandátumával megerősítve⁷⁰⁹ – 1713. június 16-án kezdte el az egyházlátogatásokat az ő kerületében⁷¹⁰ és alig egy hónap alatt 1713. július 10-én⁷¹¹ be is tudta azt fejezni. Kürtösy András egyházlátogatási jegyzőkönyvének különlegessége, hogy ő a könyv elején név szerint összegezte: tizenhat katolikus pap működött abban az esztendőben a sasvári főesperesség területén.⁷¹²

4.11 Olasz Pál

Olasz Pál életének különlegessége, hogy ő 1691-ben még világiként szerezte meg a nagyszombati egyetemen a baccalaureatust, 1692-ben pedig a magiszterséget filozófiából. A teológiát a Szent István szemináriumban hallgatta, harmadéves korában már, mint karkáplán. 1696-ban Korponán lett először plébános.⁷¹³

1710. július 5-én nevezte ki őt Keresztély Ágost esztergomi kanonokká, majd néhány évvel később, 1713. május 23-án komáromi főesperessé. Olasz Pál azonban szeretett volna lemondani ezen javadalmakról, mert a hívek szolgálatára vágyott inkább, a szász bíboros azonban ezt nem engedte meg neki és kinevezte őt érseki biztosnak.

⁷⁰⁵ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 313.

⁷⁰⁶ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 728.

⁷⁰⁷ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 313.

⁷⁰⁸ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/b, 4.

⁷⁰⁹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/b, 3-5.

⁷¹⁰ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/b, 19.

⁷¹¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/b, 94.

⁷¹² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/b, 12-13.

⁷¹³ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 829.

Ő azonban ezen feladatok között is megtalálta annak módját, hogy a lelkek üdvét szolgálja, s ennek lett egyik gyümölcse, hogy az alsó-rakoncai embereket visszatérítette a katolikus hitre⁷¹⁴, amely faluval kapcsolatosan a Keresztély Ágost első *visitatio canonica*-ján is azt írták, hogy ott egy buzgó protestáns lelkész működött 1713-ban, aki miatt akkor sokan áttértek a lutheránus hitvallásra.⁷¹⁵

Olasz Pál 1719-ben almissi címzetes püspök lett, később pedig királyi tanácsos is.⁷¹⁶ A nagylelkű és buzgó lelkipásztor, aki a szegényeknek, valamint a Katolikus Egyház hazai megújulásának nagy támogatója volt⁷¹⁷, végül 1730-ban hunyt el Nagyszombatban.⁷¹⁸

Olasz Pál *visitatio canonica*-ban betöltött szerepéről azt lehet elmondanunk az egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján, hogy ő a komáromi főesperességet vizitálta végig⁷¹⁹, mint abban az időben a kerület megbízott vizitátora.

Természetesen őt is az uralkodó III. Károly király, illetve Keresztély Ágost esztergomi érsek jelölte ki a *visitatio canonica* elvégzésére, amit az eredeti jegyzőkönyvek között megtalálható mandátum másolata is megerősít.⁷²⁰ Olasz Pál – szintén az erről szóló egyházlátogatási jegyzőkönyvek tanúsága szerint – a *visitatio*-t 1714. április 12-én kezdte el a komáromi főesperességben⁷²¹ és 1714. augusztus 7-én fejezte be⁷²², s ő is nagy alaposággal végezte munkáját, akárcsak a többi főesperes.

4.12 A megbízott vizitátorokról összességében

A fentiek alapján láthatjuk tehát, hogy Keresztély Ágost nem személyesen végezte az esztergomi főegyházmegye *visitatio canonica*-ját, hanem megbízottjainak hatékony közreműködésével. A megbízott vizitátorokkal kapcsolatosan általánosságban elmondhatjuk, hogy az egyházlátogatások idejében kivétel nélkül tagjai voltak az esztergomi káptalannak, és az adott egyházi területek főespereseiként végezték szolgálatukat.

⁷¹⁴ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 329.

⁷¹⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 163.

⁷¹⁶ vö.: NÉMETHY, L., *Series parochiarum et parochium Archi-Dioecesis Strigoniensis*, Strigonii 1894, 829.

⁷¹⁷ vö.: KOLLÁNYI, F., *Esztergomi kanonokok 1100-1900*, Esztergom 1900, 329.

⁷¹⁸ vö.: ZELLIGER, A., *Egyházi írók csarnoka – Esztergom-Főegyházmegyei Papság Irodalmi Munkássága*, Esztergom 1893, 372.

⁷¹⁹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 18/b, 1.

⁷²⁰ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 18/b, 1-2.

⁷²¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 18/b, 1.

⁷²² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 18/b, 87.

Ez egyfelől megfelelt a korábbi magyar gyakorlatnak, amelynek keretében az érsekek általában a terület főespereseit bízták meg az egyházlátogatások végzésével. Másfelől pedig azt is elmondhatjuk ezzel kapcsolatban, hogy akik az ő kanonokai voltak, bizonyosan elkötelezték magukat a katolikus megújulás ügyének, valamint a Habsburg-ház iránti hűségük is garantált volt, hiszen a császár is adott nekik mandátumot, ami a részéről megmutatkozó bizalom jeleként is értelmezhető.

A megbízott vizitátorok elvégzett munkájával kapcsolatosan a rendelkezésre álló források arról tanúskodnak, hogy nagyon alapos és a lehetőségekhez mérten gyors munkát végeztek, ami nagyban segítette Keresztély Ágost munkáját. A vizitátorok igyekeztek ellátni feladatukat nem csak a katolikus plébániákon, hanem a protestáns területeken is, ami nem mindig járt veszélyek és konfliktusok nélkül. Erről tanúskodik Kiss János nyitrai főesperes Keresztély Ágostnak küldött beszámolója, amelyben arról panaszkodott, hogy Gömör vármegyében nem akarták beengedni őt a csetneki protestánsok a templomukba, s csak Keresztély Ágostnak és a Katonai Tanács beavatkozásának köszönhette az oda való bejutást. Kiss János itt arról is beszámolt, hogy a helyi protestánsok kifejezetten agresszívan viselkedtek, ami utal annak a helyzetnek életveszélyes voltára is.⁷²³

A megbízott főesperesek személyiségével és képzettségével kapcsolatban megállapítható, hogy mindannyian elvégezték teológiai tanulmányaikat, ami ebben a korban nem volt magától értetődő.⁷²⁴ A megbízott vizitátorok közül összesen heten végeztek külföldön: öten Rómában a Collegium Germanicum et Hungaricum-ban, ketten pedig a Bécsi Pazmaneum-ban. Rajtuk kívül még négy vizitátor volt, akik ugyan nem külföldön, hanem Nagyszombatban abszolválták teológiai tanulmányaikat, mégis közülük ketten⁷²⁵ magiszteri fokozatot szereztek bölcsészetből, egyikük baccalaureatusi fokozatot teológiából⁷²⁶, egy pedig a doktori fokozatot is elnyerte.⁷²⁷ Ezzel elmondható, hogy nem csak abszolválták teológiai tanulmányukat, de mindegyikük kiemelkedő végzettséggel rendelkezett.

A megbízott vizitátorok kiemelkedő végzettsége nagyban segítette őket a trienti elvek ismeretében és lényegének értésében, valamint a hitbeli dolgokban való problémák átlátásában. Végzettségükből fakadóan azt is tudjuk, hogy a vizitátorok több nyelven beszéltek, ami szintén nagy segítségükre lehetett az egyházlátogatások végzésében, hiszen

---

⁷²³ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 100-101.

⁷²⁴ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 1-196.: A Barsi főesperességben például az itt található jegyzőkönyvekben arról olvashatunk, hogy a területen szolgáló 44 papból 23 fejezte be filozófiai és teológiai tanulmányait, 21-en csak a filozófiát abszolválták, teológiából csupán kettő, vagy három évet végeztek el.

⁷²⁵ Putanich János és Olasz Pál

⁷²⁶ Kürtösy András

⁷²⁷ Bublívics János

ebben a főegyházmegyében a lakosság összetételéből fakadóan sok esetben kellett tudni magyarul, szlávul (szlovákul), illetve németül is.

A megbízott vizitátorokkal kapcsolatban összegzésül az is elmondható, hogy nem csak jól képzettek, de buzgó és vallásos lelkipásztorok is voltak. Tudjuk róluk, hogy többségük eleve plébánosként működött az általuk vizitált főesperességben, vagyis ők is gyakorló lelkipásztorok voltak. Többükkel kapcsolatban feljegyezték, hogy az oszmán háborúk alatt szenvedtek a hitükért, s köztük olyan papról is tudunk, aki önként lemondott kanonoki javadalmairól azért, hogy inkább a híveket pasztorálhassa; az élete legboldogabb időszakának pedig a plébánosként töltött esztendőket nevezte meg.⁷²⁸

Ezen ismereteink alapján elmondhatjuk, hogy Keresztély Ágost jó munkatársakra talált ezen feladat elvégzésében is, nem csupán teológiai képzettségük, hanem vallásos buzgóságuk miatt is.

5. Az 1711-1715 közötti *visitatio canonica* rendelkezésre álló forrásainak részletesebb bemutatása

5.1 A *visitatio canonica* során feltett kérdések

A Keresztély Ágost által elrendelt *visitatio canonica* során előírt kérdések kapcsán a rendelkezésre álló források tanúsága szerint elmondható, nagyon részletes kérdőívet adott ki az érsek, illetve az is megállapítható, hogy bizonyos esetekben más – valamivel korábbi – kérdése mentén végezték az egyházlátogatásokat a megbízott vizitátorok.

Amit minden főesperességnek elküldtek azok a frissen megalkotott és kiadott kérőívek voltak, s azok három példányban is ránk maradtak. Ezek között megtalálható egy tervezet, amit Pyber László kapott az érsektől, ennek végén az általános helynök pecsétje és aláírása is megtalálható⁷²⁹, a második egy teljes és ténylegesen kiküldött lista hiteles példánya, aminek végén már a papok ruhaviseletének szabályozása is olvasható⁷³⁰, s itt már Keresztély Ágost hivatalos pecsétjével, valamint aláírásával van ellátva a kérdőív. A harmadik példány pedig egy egyszerű másolat, amelyen szintén olvashatóak nem csak az egyházlátogatási kérdések,

---

⁷²⁸ Pongrácz Imre

⁷²⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1-4.

⁷³⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 5-11.

de a ruhaviseleti szabályozás is⁷³¹, ebben az esetben azonban nincsen semmilyen pecsét, vagy aláírás.

Mindegyik példány megegyezik abban, hogy pontosan ugyanazokat a kérdéseket tartalmazza azonos sorrendben, illetve azonos datálás is megfigyelhető náluk. Ezek megerősítik azt az elképzelést, miszerint Keresztély Ágost mindenkinek ugyanazokat a kérdéseket és témaköröket hagyta meg vizitálandónak.

A pozsonyi káptalan egyházlátogatásának esetében azonban azt látjuk, hogy abban az esetben más kérdések mentén – bár tartalom szerint azonos témaköröket érintve – történt a *visitatio*.⁷³² Erről tanúskodnak azok a kérdések, amelyeket a káptalan *visitatio*-jával kapcsolatban előre leírtak a vizitátorok, s amelyek egyébként a valamivel korábbi Pázmány Péter érsek által vezetett egyházlátogatások során tettek fel.⁷³³ Ezeket a kérdéseket azonban aktualizálták, ugyanis a vizitátorok kiegészítették listát egyéb pontokkal is.⁷³⁴ Ezen kérdéseken felül azt is tudjuk, hogy a pozsonyi káptalan vizitálása során a pozsonyi senátust is ellenőrizték, amelynek külön kérdéskört állítottak össze és ezek is fennmaradtak a forrásokban, igaz nem a *visitatio*-s jegyzőkönyvben, hanem az ahhoz kapcsolódó egyéb iratok között.⁷³⁵

A Hanusfalva 1715-ös *visitatio canonica*-ja kapcsán fennmaradt még egy kérdéssor⁷³⁶, ami már valóban egy rövid, táblázatos kérdőív formáját mutatja, az ott feljegyzett kérdések azonban tartalmukban azonosak a mindenkinek kiküldött kérdésekkel, így bizonyíthatóan a *visitatio canonica* utolsó hónapjaiban is ugyanazon kérdések mentén zajlottak az esztergomi főegyházmegyei egyházlátogatások.

A Keresztély Ágost féle *visitatio canonica* során feltett kérdések tehát két csoportra oszthatók: a minden főesperesség számára előírt kérdések⁷³⁷, illetve a Pozsony városának látogatása során meghatározott pontok.⁷³⁸

A konkrét kérdésekkel kapcsolatosan, amelyeket – Pozsony kivételével – általánosan mindenkinek föltek, a következőket lehet megállapítani: összesen 39 kérdést tettek fel, amelyeket három nagyobb csoportra osztottak fel. Ezen csoportok közül az első a helyi templommal kapcsolatos kérdéseket gyűjtötte össze⁷³⁹, s ezekből összesen nyolcat tettek fel.

⁷³¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 12-17.

⁷³² vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 9-14.

⁷³³ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 9.

⁷³⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 15-16.

⁷³⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 68-70.

⁷³⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 158-161.

⁷³⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1-17; 10, 158-161.

⁷³⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 9-16; 2, 68-70.

⁷³⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1; 5; 12.: „Primo: Cui sit Ecclesia dedicata...”

A második, egyben legtöbb kérdést – szám szerint 24-et – tartalmazó kérdéscsoport a helyi plébánossal, a plébánia épületével, az iskolával és az ott működő tanítóval, valamint ezek bevételeivel foglalkozott.⁷⁴⁰

A harmadik nagyobb kérdéscsoport pedig amiket a vizitátorok kötelesek voltak feltenni, az a területükhöz tartozó artikulásis – illetve adott esetben nem artikulásis – helyeken működő protestáns lelkészek ellenőrzésére vonatkozott és ez a lista mindösszesen hét kérdést tartalmazott.⁷⁴¹

Az első kérdéscsoportoz tartozó pontok többek között arra kérdeztek rá, hogy a helyi templom kinek van dedikálva, fel van-e szentelve, az oltára ép-e, vagy sérült?⁷⁴² Ki az építtető és vajon használják-e a templomot?⁷⁴³ Arra is rákérdeztek, hogy elég stabil-e a templom anyagi helyzete, illetve arra is, hogy mennyi bevétele? Részletesen be kellett arról számolnia a helyi plébánosnak, hogy van-e ereklje a templomban és az kié, illetve mennyire van méltó helyen őrizve?⁷⁴⁴

Rákérdeztek még arra is, hogy a templomok és az oltárok tisztán vannak-e tartva, annak felszerelése méltóképpen néznek-e ki?⁷⁴⁵ A visitatio-t végző főespereseknek ezen csoport utolsó három kérdéséről – jelesül, hogy az Oltáriszentséggel kapcsolatos dolgok méltóképpen vannak-e karbantartva, azok megfelelő állapotúak-e, illetve az Eucharisztia, a keresztlő kút, valamint a Szent Olajok illő módon és helyen vannak-e tárolva – személyesen, a saját szemükkel kellett meggyőződniük, ezeknél a kérdéseknél tehát nem volt megengedve a szóbeli felelet elfogadása.⁷⁴⁶

A második nagy kérdéscsoport esetében először a plébános személyével és hivatásának helyes végzésével kapcsolatos kérdésekre kellett keresni az igazságnak megfelelő választ. Ennek során – a teljesség igénye nélkül – arra kérdeztek rá a vizitátorok, hogy a plébános mennyi idős, milyen nyelveken beszél, milyen a végzettsége, a könyvek terén jól ellátott-e, ruhaviselete a státuszának megfelelő-e, illetve a bevételei és a lakhatási körülményei elégségesek-e ahhoz, hogy a hivatásából fakadó kötelességeit el tudja végezni?⁷⁴⁷

⁷⁴⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1; 5; 12.: „De Parocho, Parochia, Schola, Rectore, et eorum Proventibus.”

⁷⁴¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 4; 8; 14.: „Praemittuntur Puncta Interrogativa quo as Praedicantes in Locis Articularibus existentes.”

⁷⁴² vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1.: „Primo: Cui sit Ecclesia dedicata? utrum Altaria integrata vel violata?”

⁷⁴³ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1.: „Secundo: A quo fundata? An sit in usu eorundem?”

⁷⁴⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1.: „Quarto: Specificent clenodia, et apparamenta quae et qualia sunt?”

⁷⁴⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1.: „Quinto: Utrum Ecclesia sit munda? Altaria tribus munda?”

⁷⁴⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1.: „Sexto..., Septimo..., Octavo... etiam per oculata visionem Visitor ipse probet.”

⁷⁴⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 2.

Ebben a kérdéscsoportban arra is rákérdeztek, hogy a plébános, ha van káplánja annak hibáit bünteti-e, illetve a káplánja szereti, vagy inkább féli-e őt; a szentségeket méltóképpen szolgáltatja-e ki és a trienti rítusnak megfelelően; odafigyel-e a szegényekre, árvákra, özvegyekre? Rákérdeztek a plébános esetleges jellemhibáira is, mint például arra, hogy iszákos-e, veszekedő-e, hanyag-e a szolgálat végzésében, illetve jár-e tiltott személyekhez, vagyis tart-e szeretőt? Rákérdeztek arra is, hogy a zsolozsmát rendesen végzi-e a plébános, s imádkozik-e a fiatalokért, hivatásokért; a szentmisét méltóképpen mutatja-e be, a nagyszombati katekizmust a kérdés szerint kéthetente vasárnap tanítja-e folyamatosan a híveknek és azt a tanítónak odaadta-e már?⁷⁴⁸

A második és egyben legtöbb kérdést tartalmazó csoportban arról is találunk érdeklődő *questio*-kat, hogy a liturgikus ünnepek méltóképpen meg vannak-e ünnepelve, s a plébánosok rendszeresen végzik-e azokat? Arra is rákérdeztek, hogy a jegyeseket megfelelően készítik-e fel a szentség vételére, s ha ez elmaradt, pótolták-e azt? Ezzel kapcsolatban arról is informálódni szándékoztak, hogy a jegyesfelkészítésnek van-e akadálya, ami nem teszi lehetővé annak abszolválását?⁷⁴⁹

A lelkipásztorokat arról is kérdezték ezen *visitatio*-s pontok által, hogy a területükön – vagyis a nem artikuláris helyeken – vannak-e protestáns prédikátorok? Ha igen, mennyiben aktívak és milyen hatékonysággal dolgoznak a katolikus hívek áttérítése kapcsán; valamint a plébános bevételeit milyen mértékben veszi el és bitorolja? Arról is kérdezték a plébánosokat, hogy vajon mennyi protestáns, illetve eretnek, kiközösített, káromló, stb. van a plébániájukon és kellőképpen fellépett-e velük szemben?⁷⁵⁰

Az eretnekekkel és protestánsokkal kapcsolatosan ezen *visitatio*-s pontoknál megjegyezték, hogy a vizitáló főesperes, ha látja a protestáns prédikátorok túlkapásait, akkor erélyesen feddje meg őket és ezzel is segítse a helyi plébános küzdelmeit.⁷⁵¹ A huszonegyedik kérdésben arról informálódott a vizitátor, hogy az adott templomnak vajon melyik nemes úr a patrónusa, s vajon az ezzel járó kötelességeit teljesíti-e annak rendje és módja szerint, s ha ez nem ismert, fel kell szólítani a plébánost, derítse ki, kié a patronusi jog.⁷⁵² A pontok felsorolásának végén felhívják a figyelmet arra is, hogy a *visitatio*-t végző főesperesek

⁷⁴⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 2.

⁷⁴⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 3.

⁷⁵⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 3.: „Decimonono...”

⁷⁵¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 3.: „... Dominus Visitator admoneri curret serio...”

⁷⁵² vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 3.: „... vel tenent se haberi ius Patronalis.”

törekedjenek kideríteni – a környező plébánosok által is -, hogy az adott plébánosok, vajon rejtegetnek-e valamilyen kilengést, visszaélést, vagy bűnt!⁷⁵³

Ennek a kérdéscsoportnak utolsó kérdései pedig a helyi tanítóval kapcsolatosan gyűjtöttek információkat. Ennek során – többek között - arról érdeklődtek, hogy az milyen vallású, elfogadja-e a katolikus hitvallást, rendszeren végzi-e a munkáját, segíti-e a gyermekek katolikus hitben való növekedését, illetve az énekek vezetésével és azok előimádkozásával hozzájárul-e liturgiák méltó végzéséhez?⁷⁵⁴

A közös *visitatio*-s kérdések harmadik nagyobb csoportja az artikuláris – illetve a gyakorlatban sokszor a nem artikuláris – helyeken működő protestáns lelkészekkel kapcsolatos kérdéseket tartalmazta, amelyeket az adott egyházlátogatások során kellett feltenniük a helyi evangélikus, vagy református prédikátoroknak.⁷⁵⁵

Ezen vizsgálódások során az első felteendő kérdés az volt, hogy az adott protestáns lelkész vajon ismeri-e és annak megfelelően végzi-e a keresztelezés rítusát?⁷⁵⁶ A másodikban a vallási ünnepek őrzésére és megtartására kellett rákérdeznük a vizitátoroknak, a harmadik kérdésnél arról kellett érdeklődni, hogy a protestáns lelkészek a nyilvános bűnösöket, káromkodókat, stb. kellőképpen megbüntetik-e?⁷⁵⁷

A prédikátoroknak feltett negyedik kérdésben arról érdeklődtek a főesperesek, hogy a keresztény – főleg a császári és királyi – seregek sikereiért nyilvánosan imádkoznak-e?⁷⁵⁸ Ezeken kívül még meg kellett kérdezni a protestáns prédikátoroktól, hogy vajon a katolikus embereket nem akarják-e megfélemlítéssel, vagy más módon eltéríteni a hitvallásuktól, illetve azt is, vajon az stóla pénzeket elveszik-e a katolikus plébánostól, akihez tartoznak, s azt is, gyűjtenek-e külön tizedet maguknak?⁷⁵⁹

A *visitatio canonica* jegyzőkönyveinek végigolvasása után elmondhatjuk, hogy a gyakorlatban inkább csak öt kérdésre válaszoltak a protestáns lelkészek, a pénzügyi kérdések során felmerülő konfliktusokra inkább a katolikus plébánosok reflektáltak a saját anyagi helyzetükről szóló beszámolóik során.⁷⁶⁰

⁷⁵³ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 3.

⁷⁵⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 4.: „Vigesimoquarto: Quis sit Schola Rector?...”

⁷⁵⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 4.: „...quo ad Praedicantes in Loci Articularibus existentes.”

⁷⁵⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 4.: „An Formam Baptismi rite Sciant et perficiant?”

⁷⁵⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 4; 8; 15.

⁷⁵⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 4; 8; 15.: „Utrum pro armorum Cristianos, praeterim Augustissimi Imperatoris et Regis prospero successu publicas praetere faciant?”

⁷⁵⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 4; 8; 15.

⁷⁶⁰ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 89-97.: Ezekon az oldalakon a Kis-Hont kerület lutheránus lelkészeinek vizitációs anyaga olvasható, ahol a megkérdezett 10 prédikátor csupán öt kérdésre válaszolt: érvényesen keresztelez, szívesen imádkozik a császár seregeinek győzelméért, az ünnepeket meghirdeti, a káromkodókat megbünteti, és a katolikusok vallásgyakorlását egyáltalán nem akadályozza.

Ezen kérdésekből látszik, hogy egy nagyon alaposan előkészített, szinte minden fontos kérdésre kiterjedő kérdéssort állítottak össze az esztergomi érsek munkatársai, s ezekre keresték a válaszokat az 1711-1715 közötti *visitatio canonica* során. Az 1715-ös Hanusfalvai egyházlátogatás jegyzőkönyvében fellelhető kérdések is lényegében ezeket tartalmazzák, kivéve a protestáns lelkészekre vonatkozókat. Ez utóbbi hiátusnak nyilvánvalóan az lehetett az oka, hogy Hanusfalva egyfelől nem volt artikuláris hely, másfelől pedig azon a helyen nem éltek protestánsok.⁷⁶¹

Az 1712. január 24-én kezdődő⁷⁶² és alig több, mint egy hónapig tartó pozsonyi káptalant vizsgáló egyházlátogatás azonban más – a korábbi Pázmány Péter féle *visitatio canonica* során megfogalmazott – kérdések mentén zajlott le.⁷⁶³ Az akkoriban megfogalmazott és ennél az egyházlátogatásnál is alkalmazott kérdésekkel kapcsolatosan elmondható, hogy lényegüket tekintve nem különböztek a fentebb vázolt kérdésektől, inkább a Pozsonyban jelenlévő aktualitásokra alkalmazták azokat.

Ezen kérdések első felében például nem csak a pozsonyi templomok alapítására és azok kiváltságaira kérdeztek rá, hanem a káptalan alapítására, illetve annak javaira, kötelmeire, belső működésére.⁷⁶⁴ Ezek keretében rákérdeztek a kanonokok rangjaira, házaira, szülő birtokaira, valamint arra, milyen módon és milyen elvárások teljesítése után fogadták be az új kanonokokat.⁷⁶⁵

Az ezeket vizsgáló kérdéseket követően azon kérdések csoportja következett, amelyek a káptalan szentségi életére és szolgálatára kérdeztek rá. Ennek keretében – többek között – azt vizsgálták, vajon a szentmiséket illő módon és rendszeresen végzik-e a káptalan tagjai, a szentségeket megfelelően szolgáltatják-e ki, illetve azt is, hogy a szentségek méltó módon vannak-e őrizve, s azok anyakönyvezése rendben megtörténik-e?⁷⁶⁶

A következő kérdéscsoportban a stóladíjjakkal és a különböző bevételekkel foglalkoztak a vizitátorok, valamint azzal, hogy azokat helyesen használják-e fel például a templom karbantartására és a szent eszközök beszerzésére, illetve felújítására?⁷⁶⁷

Ezt követően azt vizsgálták a kérdések, hogy a székesegyház élete rendben zajlik-e, vagyis hogy a zsolozsma kötelességét rendben elvégzik-e a kanonokok, vagy gondoskodnak-e arról, azok el legyenek végezve? Ezen túl pedig arra is rákérdeztek, milyen ereklyéje van a

---

⁷⁶¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 159.: „Rejestrum docebit.”

⁷⁶² vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 5.

⁷⁶³ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 9.

⁷⁶⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 9-10.: 1.-11. pontok

⁷⁶⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 9.: 4. pont

⁷⁶⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 11.: 12-19. pontok

⁷⁶⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 12-13.: 20-27. pontok; 14.: 37. pont

székesegyháznak, s milyen búcsúkat lehet ott elnyerni, s azok méltóképpen meg vannak-e ünnepelve?⁷⁶⁸

Ezeket követően arra is rákérdeztek, hogy az eucharisztikus körmeneteket megtartják-e méltósággal, vannak-e alapítványok, illetve jámbor társaságok a városban? Végül pedig a vizitátorok arról informálódtak, hogy az elhunyt kanonokok végrendekezésének ügye rendben és jogszerűen van-e kezelve a káptalan által?⁷⁶⁹

Ezek voltak a Pázmány féle kérdések főbb hangsúlyai, azonban az is látható, hogy ezeket a Keresztély Ágost által elrendelt *visitatio canonica* során kiegészítették egyéb kérdésekkel is a megbízott vizitátorok. Ezek pedig elsősorban a székesegyház aktuális anyagi helyzetére és az épület állapotára, felszereltségére kérdezett rá, valamint arra, hogy az ott található Szent Imre Papnevelő Intézet milyen – elsősorban anyagi – helyzetben van aktuálisan?⁷⁷⁰

Ezeknek a csoportoknak ezen egyházlátogatás során már voltak kiegészítő kérdései is, amelyek elsősorban a kanonokok személyére vonatkoztak, például arra, hogy moralitásuk megfelelő-e, van-e plusz bevételük valahonnan, esetlegesen tartoznak-e valakinek, illetve az életük és öltözködésük megfelel-e a méltóságuknak?⁷⁷¹

A Keresztély Ágost által elrendelt *visitatio canonica* egyik sajátosságának tekinthető, hogy a vizitátorok a város szenátusát is ellenőrizték és nekik is előre elküldték a *visitatio*-s kérdéseket. Ezek a kérdések a pozsonyi káptalan *visitatio canonica*-jának kompendiumában található meg.⁷⁷²

Ezek a város szenátusának előre elküldött kérdések lényegében a testület kötelmeinek, s azok teljesítésének ellenőrzését szolgálták, például azáltal, hogy rákérdeztek, vajon a Szent Márton székesegyháznak és liturgikus kellékeinek, valamint a pozsonyi temetőknek a karbantartásában, továbbá az alapítványok gondozásában elvégzik-e a vállalt köteleességeiket, illetőleg a káptalannak és a székesegyháznak járó pénzbeli támogatásokat megadják-e idejében?⁷⁷³ Ezen kívül a hátra levő pontokban pedig konkrét hagyatéki esetekre kérdeztek rá a *visitatio canonica* questio-i.⁷⁷⁴

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy ezek voltak azok a kérdéscsoportok, amelyekre az esztergomi főegyházmegyében 1711-1715 között megtartott *visitatio canonica* során

---

⁷⁶⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 13.: 28-31. pontok

⁷⁶⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 14.: 32-38. pontok

⁷⁷⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 15.: 1-4. pontok

⁷⁷¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 15.: 5-10. pontok

⁷⁷² vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 68-71.

⁷⁷³ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 68-69.: 1-11. pontok

⁷⁷⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 70.: 12-16. pontok

minden felelős lelkipásztornak, illetve azok segítőinek, valamint a protestáns prédikátoroknak – a hivatalos megfogalmazás szerint – felelnie kellett függően attól, hogy adott esetben mely *questio*-k vonatkoztak rá.

5.2 A megbízott vizitátorok mandátumai

Mint arról fentebb már megemlékeztünk, Keresztély Ágost az 1711-1715 közötti esztergomi főegyházmegyei *visitatio canonica*-t nem személyesen végezte, hanem megbízott vizitátorain keresztül. Tudjuk jól, hogy a Trienti Zsinat megengedte ezt a könnyítést a leterhelt megyéspüspököknek, illetve a túl nagy területű egyházmegyék esetében is. Az esztergomi főegyházmegye Keresztély Ágost idején nem csak hatalmas kiterjedésű volt, de a főpásztorának is számos – például diplomáciai jellegű – feladatot kellett ellátnia. Keresztély Ágost megbízott vizitátorai általában a főesperesek, illetve az esztergomi kanonok közül kerültek ki, akiknek – a kor szokásának és jogának megfelelően – mandátumot is adott, amellyel igazolta, azok jogos egyházlátogatási tevékenységét.

Tudjuk jól azt is, hogy ebben a korban még a Habsburg császárok is támogatták az egyházlátogatásokat, hiszen ezen iratok ismeretén keresztül számukra is fontos információkra lehetett szert tenni. Ennek okán nem csak Keresztély Ágost adott mandátumot a vizitátoroknak, hanem III. Károly magyar király is.

Az 1711-1715 közötti esztergomi *visitatio canonica*-val kapcsolatosan rendelkezésre álló források több ezzel összefüggésbe hozható – császári és érseki – mandátumot is megőriztek, amelyekkel annak idején a megbízott vizitátorok elindultak nem mindig könnyű kötelességük teljesítésére.⁷⁷⁵ Ezen mandátumok konkrét és eredeti példányai minden esetben megtalálhatók egyfelől az egyes főesperességek *visitatio*-s jegyzőkönyveiben⁷⁷⁶, másfelől pedig az *Archivum Ecclesiasticum Vetus*-ban, is van egy mandátum tervezet, ami inkább egy általánosan megfogalmazott sablonpéldány.⁷⁷⁷

Az itt őrzött sablonban megfigyelhető, hogy csak III. Károly király neve van konkrétan megfogalmazva, a helyi ordinárius neve pedig nincs odaírva⁷⁷⁸, csupán annak helye van megjelölve. Az egyes jegyzőkönyvekben azonban már megfigyelhető, hogy a megbízásokat a császárnak, illetve Keresztély Ágost esztergomi érsek nevének említésével

---

⁷⁷⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 75-77.; PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 161. folio

⁷⁷⁶ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 161. folio; Liber 15/a, 1.; Liber 15/b, 1-2.; Liber 16, 1.; Liber 17/a, 3.; Liber 17/b, 3-5.; Liber 18/b, 1-3.

⁷⁷⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 75.: „... Dni N. opus prae-notatum...”

⁷⁷⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 75.: „Cum N. N. ex incumbente...”

együtt adták ki az egyes főespereseknek, szintén névre szólóan.⁷⁷⁹ Ebből arra lehet következtetni, hogy az érsekségen őrzött sablon nagy valószínűség szerint inkább a császári udvarban lett megfogalmazva.

A császári- és érseki mandátumok mindegyike tartalmazta az uralkodó, valamint Keresztély Ágost által megbízott vizitátor nevét és rangját⁷⁸⁰, a vizitálandó területet⁷⁸¹, valamint az egyházközség meglátogatandó objektumait⁷⁸² és az adott plébániához tartozó, s így szintén ellenőrizendő személyeket.⁷⁸³ Ezeken kívül a mandátum meghatározta azt is, hogy az adott plébánián milyen eszközöket, javakat és adott esetben kincseket kellett ellenőrizniük a vizitátoroknak.⁷⁸⁴

A császári- és érseki mandátumok ezen felül arra is figyelmeztették a helyi főméltóságokat, hogy a vizitátorokat semmilyen módon nem szabad akadályozniuk a feladatuk végzésében, hanem éppen ellenkezőleg, segíteniük kellett őket. A helyi főuraknak, városvezetőknek a *visitatio* segítségével gondoskodniuk kellett a vizitátorok ellátásáról is egészen addig, amíg a megbízottak az ő településükön tartózkodnak és végezték munkájukat.⁷⁸⁵

A császári- és érseki mandátumok befejező soraiban pedig minden esetben – mintegy újbóli megerősítésként – olvashatók: az uralkodó aláírása, a magyarországi hivatalnokok ellenjegyzése, valamint a datálás; és az is, hogy a Habsburgok fővárosából Bécsből adták ki az adott megbízólevelet.⁷⁸⁶ Ezen hivatalosan kiadott mandátumok arra voltak hivatva, hogy a *visitatio canonica* legitimitását biztosítsák az esztergomi főegyházmegye főesperességeinek területén mind a katolikusok, mind pedig a protestáns többségű települések egyházlátogatása során.

Ezen dokumentumok gyakorlati hatékonysága azonban – a *visitatio canonica* ránk maradt jegyzőkönyveinek és levelezéseinek tanúsága szerint – nem mindig volt kifogástalan. Ez a sikertelenség elsősorban a protestáns prédikátorok vizitálása során szembetűnő, azonban

⁷⁷⁹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 161. folio: „Carolus VI..., cum Dux Christianus Augustus... Archidiaconus Barsiensis Joannes Bublovics...”

⁷⁸⁰ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 161. folio: „...Archidiaconus Barsiensis Joannes Bublovics, Praepostiti Sancti Eustachy de Csuth, et Capituli praefata Ecclesia Metropolitanae Strigoniensis Canonici...”

⁷⁸¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 161. folio: „...in Archidiaconatu Barsiensi...”

⁷⁸² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 161. folio: „...universas et quaslibet Ecclesias, Templa et Parochias...”

⁷⁸³ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 161. folio: „...Parochos et ministros vestros...ac hominibus suis, sicut bonos et pios Christianos decet...”

⁷⁸⁴ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 161. folio: „...atque clenodia, ornamenta et quaevis illarum Bona eidem praesentare Ecclesiarum Proventus detegere...”

⁷⁸⁵ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 161. folio: „...nullatenus inedire turbareque molestare...auxilio assistere...”

⁷⁸⁶ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 161. folio: „...Datum in Civitate nostra Vienna, Austria, die prima Mensis Februarii, 1713. Regnorum nostrorum... Carolus VI.”

arról is van jegyzőkönyvi adat, hogy bizonyos esetekben a katolikus plébánosok ellenállását sem tudta maradéktalanul megtörni az uralkodói- és érseki mandátum.⁷⁸⁷

5.3 A pozsonyi káptalan 1712-es *visitatio canonica*-jának jegyzőkönyve és kapcsolódó dokumentumai

Magyarország fővárosának, illetőleg annak káptalanját vizsgáló *visitatio canonica*-nak az Archivum Ecclesiasticum Vetus-ban található meg a teljes jegyzőkönyve⁷⁸⁸, valamint az azzal kapcsolatos egyéb dokumentumok és levelezések.⁷⁸⁹ Ezen részletes és információkban rendkívül gazdag *visitatio*-s dokumentumok minden egyes – általuk jelzett – kérdésre kitérve kimerítő választ adnak.

A pozsonyi káptalan *visitatio canonica*-jának jegyzőkönyve első néhány oldalán arról olvashatunk, hogy Keresztély Ágost kiket jelölt ki az egyházlátogatások véghezvitelére – Pongrácz Imrét és Mártonffy Györgyöt⁷⁹⁰ –, illetve azt, hogy milyen kíséző és egyben köszöntő levelet küldött velük az esztergomi érsek, amelyben többek között kifejtette azt, miért nem tudja személyesen végezni a főváros lelkipásztori látogatását.⁷⁹¹ Erre a levélre a pozsonyi káptalan válaszelevelét olvashatjuk a jegyzőkönyv következő oldalain, amelyben kifejtik hálájukat és biztosítják az érseket arról, hogy mindent megtesznek a *visitatio canonica* sikeres abszolválásáért.⁷⁹² A viszontválasz végén pedig tételesen felsorolták azon személyeket, akik a konkrét *visitatio*-ban részt vettek Pozsonyban.⁷⁹³ A jegyzőkönyv következő oldalain a már részletesebben ismertetett *visitatio*-s kérdések vannak felsorolva, amelyeket speciálisan a pozsonyi egyházlátogatás során alkalmaztak.⁷⁹⁴

Ezen bevezetők után kezdik el kifejteni tételesen – kérdésről-kérdésre haladva – a pozsonyi *visitatio* konkrét eredményeit.⁷⁹⁵ Ezen tételes felsorolás hosszan tart, amelynek

⁷⁸⁷ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 16, 592.: Paulus Fehérváry, berencsi plébános nyitrai káptalan nevében tiltakozott a *visitatio* ellen és a mandátum ellenére sem akarta engedni az esztergomi egyházlátogatás levezénylését.

⁷⁸⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 1-101.

⁷⁸⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 18-72.

⁷⁹⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 3.

⁷⁹¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 4-5.

⁷⁹² vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 6-7.: Ebben a válaszelevelben a pozsonyi káptalan a városukat és hazánkat Izraelhez hasonlítja, amely annak idején szintén megélte a megszállás nehézségeit, illetőleg Keresztély Ágostot Mózeshez hasonlította, aki szintén hercegi származású volt, s a népéért áldozatot vállalva szolgálta azt, akárcsak az esztergomi érsek a magyarokat.

⁷⁹³ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 8-9.

⁷⁹⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 9-16.

⁷⁹⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 17.

során először a káptalan messzebb lévő uradalmait sorolták fel, illetve a részükre hagyatékban adományozott javakat is.⁷⁹⁶ Ezek után a káptalan belső rendszeréről⁷⁹⁷, annak hagyományos létszámáról⁷⁹⁸, illetve bevételeinek felosztásáról, házairól és az azokhoz tartozó szőlőbirtokokról⁷⁹⁹ tájékoztatnak bennünket a források. A pozsonyi káptalani tulajdonban lévő házakról és az azokhoz tartozó szőlőkről azt olvashatjuk, hogy összesen tizenhat ház tartozott hozzájuk, s mindegyikhez kapcsolódott szőlőbirtok is, amiket azonban az esetek többségében elhanyagoltak a kanonokok, nem használták ki az azokban rejlő bevételi lehetőségeket.

A következő kérdéscsoport a káptalan lelkipásztori és liturgikus szolgálatainak végzésével kapcsolatosan vizsgálódott, aminek eredményeként azt állapították meg, hogy a vasárnapi-, és nagyobb ünnepi liturgiákat végzik a kanonokok, azonban sokszor nem teljes létszámmal, hanem csak az idősebbek, mert a fiatalabbak távol vannak.⁸⁰⁰ A liturgikus kellékeket rendben tartja a káptalan és gondoskodik arról is, hogy a rossz állapotúakat megjavítsa, a hiányzókat pedig pótolja⁸⁰¹, a prédikációs rendet pedig világosan meghatározták és azt megfelelő módon végezték is a káptalan tagjai.⁸⁰²

A huszonnegyedik válaszban arról értesülünk, hogy a végrendeletek ügyében nem volt rend a káptalan és a városvezetés között. A királyok által is megerősített rend végrendelezési rend szerint ugyanis akkor volt az legitim, ha legalább egy kanonok és a plébános jelenlétében lett az rögzítve, aminek eredményeként az egyházra hagyott értékek el is jutottak hozzá. Ezt a gyakorlatot Pozsonyban – a *visitatio* idején – úgy tűnik nem gyakorolták, aminek következménye az lett, hogy több hagyaték is illetéktelenek kezébe került. Ennek orvoslásához kért segítséget Keresztély Ágosttól a pozsonyi káptalan.⁸⁰³

A következő válaszok között kiemelhető még, hogy a Szent Márton templomban őrzött ereklyét is részletesen leírták a vizitátorok és beszámoltak arról is, miként gondozzák

---

⁷⁹⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 18-19.

⁷⁹⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 21-24.

⁷⁹⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 20.: A pozsonyi káptalani javadalmasok régtől fogva 14-en vannak.

⁷⁹⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 24-27.: Ennek során arról olvashatunk, hogy Pozsonyban Csáky Imre kalocsai érseknek és pozsonyi prépostnak is van háza, illetve arról is, minden házhoz tartoznak szőlők is Pozsony városához közel.

⁸⁰⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 31.: 12. válasz

⁸⁰¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 32.: 15. válasz

⁸⁰² vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 33.: 20-22. válasz

⁸⁰³ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 34.: 24. válasz

annak a szentnek tiszteletét, s milyen állapotban van annak tartója⁸⁰⁴, illetve arról is beszámoltak, milyen búcsúkat tartanak, s milyen módon.⁸⁰⁵

A továbbiakban szintén részletesen kitértek arra, hogy Pozsonyban milyen imaegyesületek, jámbor testvérületek működnek, illetve az Eucharisztikus körmeneteket miként végzik a városban.⁸⁰⁶ A vizitátorok ezen pontok kifejtésénél megemlítik, hogy az imaegyesületek között megjelentek a lutheránus egyesületek is, akik egyenlő jogokat követeltek maguknak, s ezzel kapcsolatban szintén kérték az Keresztély Ágost segítségét, hogy ezt akadályozza meg.⁸⁰⁷ Az eucharisztikus körmenetek kapcsán feljegyezték még azokat a panaszokat is, amelyeket a káptalan tagjai fogalmaztak meg, s amikben a protestánsok gáncsoskodásai figyelhetők meg; ezzel a problémával kapcsolatban is kérték az esztergomi érsek hathatós segítségét.⁸⁰⁸

A pozsonyi káptalani szolgálatok szabályzatáról olvashatunk a soron következő válaszokban és arról, hogy a kanonokok a számukra kötelező zsolozsmát miként is végzik. Ennek kapcsán olvashatunk arról, hogy Pázmány Péter idejéből származik a szabályzatuk, s arról is, hogy elő van írva számukra, személyesen és szépen kell végezniük a Szent Officiumot; továbbá azt is részletesen leírják, milyen rend szerint végrendelkeznek a kanonokok. Ezt követően a káptalan tagjai kérték, hogy Keresztély Ágost legyen szíves segíteni az ő nehéz anyagi helyzetükön, mert nem látnak más lehetőséget ennek fenntartására.⁸⁰⁹

A következő oldalakon hosszasan és tételesen kifejtik – a vizitátorok által megfogalmazott kiegészítő kérdésekre válaszul –, hogy a pozsonyi káptalannak milyen felszerelések, liturgikus eszközök és kincsek vannak a birtokában. Ezen listák olvasása

⁸⁰⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 36.: 30. válasz: Ebben a válaszban részletesen írnak arról, hogy a Szent Márton templomban egyetlen ereklye van, amit még Pázmány Péter idején szereztek és ő rendelkezett arról, hogy azt méltó helyen és illő tisztelettel őrizték a templomon belül. Az ereklyét egyébként egy ezüst tumbában őrizték.

⁸⁰⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 36.: 31.válasz

⁸⁰⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 37-38.: 33-34. válasz: Ezekben a pontokban arról olvashatunk, hogy Pozsonyban rengeteg katolikus testvérület van, akik saját zászlóval és oltárral rendelkeznek a Szent Márton templomban. A 34. pontban ezen társulatok közül kettőt konkrétan is megneveztek, amelyek egyébként régtől fogva privilégiumokkal rendelkeztek. Ez a két jámbor társulás a következő volt: „Obendantiae Sacrae Crucis”, illetve a „Misericordia Beatae Virginis”. E két confraternitas ebben a válaszponthoz éppen arról panaszkodott, hogy ezek az „ösi” előjogok elvesztettek, s emiatt aggódalmuknak adtak hangot a visitatio canonica során.

⁸⁰⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 37.: 33. válasz: Itt utaltak arra, hogy a kántor bört idején jöttek a templomba ünnepelni, és így nem tartották meg azt, s nem akarnak a katolikus tanítás szerint élni, arra visszatérni.

⁸⁰⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 38.: 35. válasz: Ebben a válaszban arról panaszkodnak a lelkipásztorok, hogy bár díszesen és méltóképpen végzik az eucharisztikus körmeneteket a városban, a lutheránusok mégis távol maradnak ezen alkalmaktól, nem végzik az imádságokat és gyakran belekiabálnak az imádságokba illetlen módon.

⁸⁰⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 39-41.: 36-38. válasz

közben arról lehet világos képet kapnunk, hogy valóban fővároshoz illő minőségű és mennyiségű felszerelés és templomi tárgy volt megtalálható a pozsonyi káptalannál.⁸¹⁰

A pozsonyi káptalan birtokában lévő kincsek felmérése után a Szent Márton templom ugyanilyen módú felmérését tartalmazza a következő néhány oldal, amelynek végig olvasása során szintén meggyőződhetünk arról, hogy a templom fővároshoz méltó felszereltségű és állapotú volt 1712 elején.⁸¹¹

Felsorolták még a Pozsonyban található kápolnákat és temetőket is, s azt, hogy kik gondolják, s kiknek a birtokában vannak ezek az egyházi ingatlanok.⁸¹²

A kiegészítő kérdésekre adott válaszokban továbbá arról olvashatunk, hogy a pozsonyi Szent Imre szeminárium milyen állapotban volt 1712 elején. Ebben a leírásban arról értesülünk, hogy a pozsonyi papnevelő intézet – amelyet még Losy Imre esztergomi érsek alapított⁸¹³ – nem volt jó anyagi körülmények között, és nagy szüksége volt az érsek támogatására.⁸¹⁴ Emellett a Szent Imre szeminárium épületéről és elöljáróságáról is informál bennünket ez a beszámoló.⁸¹⁵

A kiegészítő kérdésekre adott további válaszokban kitérnek az Oltáriszentég előtti lámpák és ablakok jó állapotára, valamint arra, hogy a helyi plébános élete kifogástalan, nincsen rá semmilyen panasz.⁸¹⁶

A pozsonyi káptalan *visitatio canonica*-ról szóló részletes jegyzőkönyvének befejező oldalai egy függelék tartalmaznak, amelyben a felajánlások és alapítványok, illetve a káptalan igényei, s a vizitátorok javaslatai vannak alázatosan megemlítve, s tételesen felsorolva.⁸¹⁷

Ezután néhány oldalban olvashatunk arról is, hogy a pozsonyi szenátus *visitatio canonica*-jának milyen eredményei lettek. Ezen jegyzetek arról tanúskodnak, hogy a városi

---

⁸¹⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 42-53.

⁸¹¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 53-55.: Ebben a felsorolásban többek között arról számoltak be, hogy a Szent Márton templomnak összesen 15 oltára volt, melyeket a hívek és kanonokok meghatározott rendek szerint gondoztak és javítottak, szükség szerint.

⁸¹² vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 56-58.

⁸¹³ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 60.

⁸¹⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 60-62.: Itt – többek között - arról olvashatunk, hogy a háborús idők miatt a papnevelő intézet bevételei erősen lecsökkentek, így a maximálisan befogadható 12 növendék helyett, csak a felét 6-ot tudnak felvenni és képezni. Egy növendék étkeztetése évi 100 Ft-ot tett ki, amit a családoknak kellene állni, azonban azt sajnos az esetek többségében a rokonság nem tudja teljesíteni.

⁸¹⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 61-62.: Itt – egyebek mellett - azt olvashatjuk, hogy a papnövendékek fő elöljárója Wolfgang Herolt volt, a prefektusnak pedig meghagyták, hogy jobban segítse a növendékek fejlődését például a múzeumok látogatásával.

⁸¹⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 63-65.

⁸¹⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 66-78.: Itt arról írnak a vizitátorok, hogy Pozsonyban 14 fogadalmi felajánlás és 14 alapítvány volt számon tartva, illetve 2 kérés-csoportot jegyeztek fel a vagyoni kérdésekben, végül pedig egy javaslatot is megfogalmaztak a főesperesek.

szenátus birtokában is voltak liturgikus eszközök, ingatlanok, kórházak, amiket az a testület tartott fenn és gondozott.⁸¹⁸

A szenátus egyházlátogatásának adatai után külön fel van jegyezve még a városban található kórházaknak, illetőleg egy szegényháznak a *visitatio canonica*-ja is.⁸¹⁹ Az ezekről szóló beszámolókat követően a Keresztély Ágost által meghatározott egységesen kötelező stóladíjak rendjéről tájékozódhatunk⁸²⁰, továbbá a Szent Márton templom sekrestyéjében őrzött szent edények és liturgikus eszközök jegyzékéről⁸²¹, végül pedig megtalálhatjuk a *visitatio canonica*-ban résztvevő személyek pontos névsorát, valamint azok személyes aláírásait is.⁸²²

A pozsonyi káptalan *visitatio canonica*-jának hivatalos jegyzőkönyve mellett még találhatunk egyéb levelezéseket, illetőleg kiegészítő forrásokat is, amelyek a *visitatio*-val kapcsolatban, s adott esetben az egyházlátogatási folyamat során keletkeztek. Ezen korabeli források is érdekes adalékokkal szolgálnak a helyi egyházlátogatási folyamatok pontosabb megismeréséhez.

Ezen dokumentumok között ugyanis találunk olyan levelezést is, amit a vizitátorok, illetőleg a pozsonyi káptalan képviselői folytattak Keresztély Ágosttal annak érdekében, hogy a kötelező zsolozsmát végezzék rendszeren az ottani kanonokok, mert azzal kapcsolatban súlyos mulasztásokat fedeztek fel az egyházlátogatást végző atyák.⁸²³ Ennek a folyamatnak végül a Szent Officium végzésének megújított szabályzata lett a megoldása, amelyet Keresztély Ágost utasítására állítottak össze az ezzel a feladattal megbízott személyek.⁸²⁴

Ezen források között lelhető fel a Keresztély Ágost megbízásából a pozsonyi szenátusnak küldött kérdések tételes felsorolása is⁸²⁵, valamint a pozsonyi *visitatio canonica* eredményeit néhány hónappal később összefoglaló kompendium is.⁸²⁶

⁸¹⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 79-85.

⁸¹⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 81-87.: Itt arról olvashatunk, hogy három kórház működött a városban: Szent László kórház, egy katona kórház és egy szegényház, amit az ugynevezett lazarett világiak tartanak főt adományokból. Arról is értesülhetünk, hogy mindhárom épülethez tartozott egy kápolna, illetve egy-egy temető.

⁸²⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 88-91.

⁸²¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 91-99.: a felsorolt kincsek listájából hiányzik a monstrancia, ami indokoltá tette, hogy néhány évvel később Keresztély Ágost megajándékozza a Szent Márton templomot egy ilyen liturgikus kegytárggyal.

⁸²² vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 100-101.

⁸²³ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 32-67.

⁸²⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 28-31.: „Norma Collapsam Disciplinam restituendi in Divino Officiis”

⁸²⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 68-70.

⁸²⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 21-27.: Compendium Visitationis Ecclesia Collegiata Posoniensi et Capituli in Anno 1712...”

5.4 A Barsi főesperesség 1713-as visitatio canonica-jának jegyzőkönyvei

Az 1711-1715 közötti visitatio canonica részletes jegyzőkönyvei között először a Barsi főesperesség egyházlátogatásai során összegyűjtött adatokról olvashatunk, amelyek egyébként – hála egy teljes létszámú másolatokat őrző csomag fennmaradásának – két példányban maradtak reánk.⁸²⁷

A Barsi főesperesség egyházlátogatásait Bublovics János esztergomi kanonok és a kerület főesperese végezte, aki a kor szellemének megfelelően a Habsburg császártól és Keresztély Ágosttól kapott legitim mandátumot kötelességének elvégzéséhez. A főesperes a rábízott visitatio canonica elvégzésének kötelmét 1713-ban abszolválta, mindösszesen néhány hónap leforgása alatt.⁸²⁸

A fent maradt adatok tükrében elmondható, hogy Bublovics János főesperes alapos munkát végzett, hiszen a teljes espereskerületet végigjárta, melynek során levizitálta a plébániákat, plébánosokat, valamint a hozzájuk tartozó filiákat is. A fent említett szempontok alapján létrehozott összesítések alapján elmondható, hogy a barsi főesperesség 1713-ban öt kerületre volt osztva⁸²⁹, amelyben összesen 56 plébániát számolt össze a vizitátor, amelyekhez átlagosan két-három filia tartozott, azokat összesen 45 plébános látta el, illetve az ő szolgálatukat 54 tanító segítette a különböző lelkipásztori területeken.⁸³⁰

A rendelkezésre álló adatok alapján a Barsi főesperességgel kapcsolatosan érdekességképpen elmondható, hogy akkor a plébánosok között két bencés szerzetespap⁸³¹ is megtalálható, akik ilyen módon segítették a lelkipásztori szolgálatot az esztergomi főegyházmegyében. A plébániák vezetői között pedig nem csak papokról számolt be a vizitátor, hanem egy licentiusról is, aki nagy valószínűség szerint egy ferences szerzetes lehetett.⁸³² Megállapítható még az is, hogy ebben a főesperességben túlnyomó részben katolikusok éltek, a protestánsok inkább csak a nagyobb városokban voltak jelen számottevő mértékben.⁸³³

A visitatio canonica vonatkozó jegyzőkönyveinek tanúsága szerint tehát a Barsi főesperességben 1713-ban alapvetően minden rendben volt a katolikus egyház életét illetően. A rendelkezésünkre álló korabeli adatok tükrében elmondható, hogy a papok viszonylag

⁸²⁷ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 1-196.

⁸²⁸ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 1-2; 161. folio

⁸²⁹ Oszlányi-, Szentkereszt-, Kistapolcsányi-, Verebélyi- és Lévai kerületek

⁸³⁰ Az ő neveiket az 1. számú mellékletben közöltem részletesen

⁸³¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 113.: „Paulus Bonyoricz”; 170.: „Paulus Bartakovicz”

⁸³² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 43.: „frater Andreas Krisner”

⁸³³ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 71.: Körmöcbánya szabad királyi városban 1508 katolikus és 2000 lutheránus élt ebben az esztendőben.

elegendő számban voltak jelen ebben a főesperességben, a templomok, illetőleg a plébániaépületek nagy többsége jó állapotban volt, a lakosság a települések túlnyomó részében katolikus vallású volt, amit az is jelez, hogy egyetlen protestáns prédikátorról sem tett említést a *visitatio canonica*-t végző Bublovits János.

5.5 A Honti főesperesség 1713-as *visitatio canonica*-jának jegyzőkönyvei

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján elmondható, hogy ennek a Honti főesperességnek a *visitatio canonica*-ja is a teljes esperesi kerület területén megtörtént és annak egésze szintén reánk maradt.⁸³⁴ Ennek a főesperességnek az egyházlátogatásait Petróczy Tamás esztergomi kanonok és honti főesperes végezte az 1713-as esztendő második felében.⁸³⁵

A jegyzőkönyvek nagyon alapos munkára utalnak. Ezen jegyzőkönyvek két és fel száz oldalán arról olvashatunk, hogy a főesperes három nagyobb közigazgatási egységet látogatott végig: Liptó vármegyét, Kis-Hont kerületet, illetve Nagy-Hont vármegyét⁸³⁶, ami nem meglepő, hiszen a Honti főesperesség ekkor alapvetően nem egy egybefüggő terület volt, hanem három egymástól földrajzilag kissé nagyobb távolságra lévő kisebb-nagyobb egységből tevődött össze. A Honti főesperességet tehát tulajdonképpen ezen három területi egység alapján osztotta fel és látogatta végig a vizitátor.

Petróczy Tamás a jegyzőkönyve elején, rögvest a második oldalon röviden összefoglalta a főesperesség templomainak számát, valamint a katolikus papoknak, illetve a protestáns lelkészeknek a létszámát az egyes közigazgatási egységekre lebontva azokat. Ezen kívül még azt is összefoglalta, hogy az összesített templomok közül mennyit birtokolnak a katolikusok és mennyit a lutheránusok.

Ennek kapcsán Petróczy Tamás külön feltűntette azt is, hogy a lutheránusok mennyi templomot vettek el a katolikusoktól, s mennyit építettek saját maguk.⁸³⁷ Ezen tények feltárása után pedig azt is egyértelműen megjelölte, hogy a Honti főesperesség területén szolgáló plébánosok közül pontosan mennyien méltatlankodnak ezen templom elvételek és a károsnak ítélt protestáns aktivitás miatt.

---

⁸³⁴ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 1-264.

⁸³⁵ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 1.: 1713. június 16. – 1713. október 10.

⁸³⁶ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 2.

⁸³⁷ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 2.: Arról ír, hogy csupán egyetlen templomot építettek a lutheránusok, a többi pedig elbitorolták a katolikusoktól.

Petróczy Tamás az általa összeállított egyházlátogatási jegyzőkönyve végén tételesen felsorolja név szerint, hogy az ő főesperességében hány protestáns prédikátor működött az 1713-as esztendőben⁸³⁸, valamint azt is – szintén személyekre lebontva –, hány katolikus pap szolgált ezeken a településeken.⁸³⁹

Ezen adatok végigkutatása után megállapítható, hogy Petróczy Tamás valóban nagyon alaposan felmérte a főesperessége állapotát, amelynek segítségével ma is pontos képpel rendelkezünk az akkori állapotokról.

Ennek ismeretében elmondhatjuk, hogy a Honti főesperességben, annak Liptó vármegyéhez tartozó részében összesen 22 plébánia volt katolikus kézen, amelyet 19 plébános látott el, s az ő munkájukat 29 tanító segítette ezen a területen.⁸⁴⁰ A *visitatio*-s dokumentumok tükrében elmondható az is, hogy a kis-honti kerületben mindösszesen csak egy plébánia volt néhány filiával egyetemben, amelyeket egy plébános látott el, s az ő munkáját pedig csak egy *licentiat*us, illetve egy tanító segítette.⁸⁴¹

A főesperesség Nagy-Hont vármegyének nevezett területén⁸⁴² pedig összesen 46 plébánia működött ekkor – amik közül nem régiben 14-et szereztek vissza a kurucoktól a katolikusok –, 34 plébános, valamint 5 *licentiat*us látta el a lelkek pasztorálásnak feladatát, s az ő munkájukat összesen 55 tanító segítette⁸⁴³, akik közül egyébként egy nem volt katolikus vallású.⁸⁴⁴ Ebben a kerületben a papok között található szerzetespapokat is. Selmecbányán jezsuita papok⁸⁴⁵ segítették a lelkipásztori feladatok ellátását, Márianosztrán és környékén a pálos atyák működtek közre⁸⁴⁶, Nagyörzsönyben pedig egy bencés atya végezte a plébánosi szolgálatot.⁸⁴⁷

Petróczy Tamás alaposágára jellemző, hogy ebben a főesperességben külön lejegyezte, hogy az adott kerületekben milyen protestáns plébániák voltak, mennyi protestáns prédikátor működött, ezek pontosan milyen felekezethez tartoztak, merre felé szolgáltak, sőt azt is, hogy kik segítették munkájukat, illetőleg válaszoltak-e, vagy sem a külön nekik feltett vizitátori kérdésekre.⁸⁴⁸

⁸³⁸ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 240-258.

⁸³⁹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 259-264.

⁸⁴⁰ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 3-86.

⁸⁴¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 89-103.

⁸⁴² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 109.: „In comitatu Nagy-Hont...”

⁸⁴³ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 109-238.: Ezen plébániák és személyek részletes felsorolását a 2. számú mellékletben közlöm.

⁸⁴⁴ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 127.

⁸⁴⁵ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 112-116.

⁸⁴⁶ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 193-195.

⁸⁴⁷ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 183-185.: „Placidus Textor”

⁸⁴⁸ A róluk összeállított névsort is a 2. számú mellékletben közltem részletesen.

Ezen jegyzőkönyvi információk feldolgozása után elmondható, hogy Liptó vármegyében, illetőleg Kis-Hont kerületben tehát összesen 14 evangélikus parókia volt, amit 13 lutheránus lelkész és 4 evangélikus tanító látott el. Ezek közül kettő volt artikuláris hely⁸⁴⁹, a többi nyilván nem. Ezen a területen az evangélikusok mellett összesen 2 református hely volt, s ott 3 református prédikátor működött.⁸⁵⁰

A Nagy-Hont vármegyének nevezett területegységben pedig arról számolt be Petróczy Tamás, hogy ott összesen 19 lutheránus plébániát talált, amiket 21 prédikátoruk látott el, illetőleg 14 református helyet számolt össze, amelyeket 12 református prédikátor vezetett, s 1 református tanítóról is tájékoztatta az olvasóit.⁸⁵¹

A protestáns lelkészek közül mindenkiel találkozott, akik – a selmecbányai prédikátorokat leszámítva⁸⁵² – szívesen feleltek a feltett 5 kérdésre, s mind lojálisnak mutatkoztak az uralkodóval, illetőleg a katolikus vallás követőivel kapcsolatosan.

Ezen protestáns templomokkal és plébániákkal kapcsolatban Petróczy Tamás ugyanakkor megjegyezte azt is, hogy azok eredetileg – Hontbagonya falutól eltekintve⁸⁵³ – mind katolikusok voltak.

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint tehát itt már komolyabb és a katolikusokat jobban próbára tevő protestáns tevékenység folyt, ami nagyban megnehezítette a helyi katolikus plébánosok mindennapjait. Ugyanakkor elmondható, hogy a protestáns vallásúakkal nem volt különösebb konfliktusa a katolikus vizitátornak, inkább azokkal szemben jelent meg benne az indulat, akik opportunista módon, érdekeik mentén változtatták a vallásukat.⁸⁵⁴

5.6 A Zólyomi főesperesség 1713-as *visitatio canonica*-jának jegyzőkönyvei

A Zólyomi főesperesség *visitatio*-s anyaga is teljes mértékben ránk maradt⁸⁵⁵, amelynek feldolgozását követően elmondható, hogy ott is megtörtént a teljes terület általános egyházlátogatása. Itt Mednyánszky Ferenc László esztergomi kanonok és zólyomi főesperes látogatta végig a helyi egyházakat 1713. július 1. – 1713. augusztus 2. között.⁸⁵⁶

⁸⁴⁹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 86-88.: „Hybbe et Kis-Palugya”

⁸⁵⁰ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 89-108.

⁸⁵¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 241-257.

⁸⁵² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 241.

⁸⁵³ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 249.: „Bohuniczentis”

⁸⁵⁴ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 119.: „Scabie haereticos infecta...”; 144.: „Sub tumultu Rakocziano ad vomitum redierunt: 26”

⁸⁵⁵ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/b, 1-104.

⁸⁵⁶ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/b, 1; 104.

A *visitatio canonica* jegyzőkönyvei alapján elmondhatjuk, hogy ebben a főesperességben 1713-ban összesen 34 katolikus plébánia működött filiáival egyetemben, amelyeket összesen 21 plébános látott el, illetőleg rajtuk kívül működtek itt piaristák Breznóbányán⁸⁵⁷, valamint jezsuiták Zólyomban.⁸⁵⁸ Rajtuk kívül szükség volt licentiatusok bevonására is, akik összesen 3-an teljesítettek szolgálatot ebben a főesperességben.

Az ő lelkipásztori munkájukat összesen 26 tanító segítette, akik mind katolikusok voltak kivéve egy valakit, aki eredetileg lutheránus volt, de éppen abban az évben augusztus 15-én tervezte letenni a katolikus hitvallást.⁸⁵⁹

A *visitatio canonica* jegyzőkönyveinek ismeretében elmondható, hogy ebben a főesperességben feltűnő a lutheránusok komoly többsége, s az, hogy összesen 1 prédikátort és egy evangélikus tanítót jegyzett fel a vizitátor, amiből az is következik, hogy valószínűleg jóval többen lehettek itt, csak éppen nem találta meg őket Mednyánszky.⁸⁶⁰

5.7 A Nyitrai főesperesség 1713-as *visitatio canonica*-jának jegyzőkönyvei

A nyitrai főesperesség *visitatio*-s jegyzőkönyvének teljes anyaga is megmaradt napjainkra, így az ottani egyházi viszonyok is alaposan megismerhetők a mai kor embere számára.⁸⁶¹ A források tanúsága szerint itt Zichy Pál esztergomi kanonok és egyben nyitrai főesperes végezte az egyházlátogatásokat 1713. május 13-tól egészen 1713. október 22-ig⁸⁶², amelynek összefoglaló jegyzőkönyveit csak később 1714. augusztus 18-án fejezett be.⁸⁶³

Ebben a főesperességben Zichy Pál is végiglátogatta annak mind a 10 kerületét⁸⁶⁴, s beszámolt azok lelkipásztori és anyagi állapotáról. Ezen beszámolók jegyzőkönyveiből kitűnik, hogy a Nyitrai főesperességben összesen 108 plébános működött, összesen 114 plébánián, amelyekhez átlagosan 3-4 filia tartozott. A plébánosok mellett összesen 2 licentiatus működött. A lelkipásztorkodás feladatában pedig összesen 122 tanító működött közre.

Ebben a főesperességben is végeztek protestáns vizitációt, amelynek eredményeként azt állapíthatjuk meg, hogy itt kevesebb protestáns vallású ember élt, így kevesebb prédikátorról

⁸⁵⁷ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/b, 57.: „patres scholarum piarum”

⁸⁵⁸ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/b, 84.

⁸⁵⁹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/b, 37.: „Stephanus Madomarsky”

⁸⁶⁰ Részletesebb felsorolásukat a 3. számú mellékletben közlöm

⁸⁶¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 16, 1-633.

⁸⁶² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 16, 1; 633.

⁸⁶³ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 16, 633.

⁸⁶⁴ Árva-, illetve Túróc vármegye, Bajmóci-, Veszényi-, Nagytapolcsányi-, Radosnai-, Csejte-, Vittenci-, Szenicei-, Miavai-, valamint Érsekújvári kerületek.

kellett beszámolnia a vizitátornak is. Ennek jegyében elmondható, hogy a Nyitrai főesperességben összesen 9 lutheránus- és 2 református lelkész, illetőleg egy kálvinista tanító működött csupán.⁸⁶⁵

5.8 A Pozsonyi főesperesség 1713-1714-es *visitatio canonica*-jának jegyzőkönyvei

A Pozsonyi főesperesség *visitatio canonica*-ját Pongrácz Imre esztergomi kanonok és pozsonyi főesperes végezte el 1713. június 24-től egészen 1714. október 30-ig bezárólag.⁸⁶⁶ A Pozsonyi főesperesség *visitatio canonica*-jával kapcsolatosan van még egy forrásunk – egy levél –, amely megemlíti, hogy Keresztély Ágost már 1713 májusában tudta, Pongrácz Imre lesz az, aki – a nem sokkal korábban elhunyt – Luby Imre helyett meg fogja kapni a Pozsonyi főesperesség vizitálásának feladatát. Az említett levél tanúsága szerint ezzel kapcsolatosan volt egy vitája a kalocsai érsekkel, aki nem akarta megengedni, hogy az ő ottani birtokait a pozsonyi főesperes levizitálja.⁸⁶⁷

Ennek a Pozsonyi főesperességben elvégzett egyházlátogatásnak is a teljes anyaga ránk maradt, amely szintén egy átfogó képet ad arról, hogy ebben a főesperességben milyen állapotok uralkodtak a katolikus plébániákon a XVIII. század elején.⁸⁶⁸

Az itt elvégzett *visitatio canonica* vonatkozó jegyzőkönyveinek átnézését követően elmondhatjuk, hogy Pongrácz Imre minden kerületben szorgalmasan elvégezte az egyházlátogatásokat⁸⁶⁹, s ott a következő eredményeket tudta rögzíteni: összesen 76 plébánián 73 plébános teljesített szolgálatot, akiknek a munkáját 81 tanító segítette szerte az egész főesperességben.⁸⁷⁰

A jegyzőkönyvek alaposabb ismeretének köszönhetően arról is van információnk, hogy ebben a főesperességben – Modor interior-ban – egy bencés szerzetespap segítette a lelkipásztori munkát.⁸⁷¹ A pozsonyi főesperességgel kapcsolatosan elmondhatjuk azt is, hogy itt alapvetően komoly katolikus többség volt, csupán elenyésző mértékben voltak jelen lutheránusok, reformátusok, anabaptisták⁸⁷², illetőleg zsidó vallásúak.⁸⁷³

⁸⁶⁵ Részletesebb felsorolásokat a 4. számú mellékletben közlöm.

⁸⁶⁶ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/a, 3; 305.

⁸⁶⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 73.

⁸⁶⁸ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/a, 1-310.

⁸⁶⁹ Szomolányi-, Malackai-, Bazini-, Szenci-, illetve Csallóközi kerületek

⁸⁷⁰ Részletesebb felsorolásukat az 5. számú mellékletben közlöm.

⁸⁷¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/a, 154.

⁸⁷² Összesen 190-en

⁸⁷³ Összesen 10 személy

5.9 A Sasvári főesperesség 1713-as visitatio canonica-jának jegyzőkönyvei

Ennek a főesperességnek az egyházlátogatását Kürtösy András esztergomi kanonok és sasvári főesperes végezte, aki ezt a feladatát 1713. június 16-tól egészen 1713. július 10-ig bezárólag teljesítette is.⁸⁷⁴ Ennek a visitatio canonica-nak is reánk maradt a teljes anyaga⁸⁷⁵, aminek érdekessége, hogy itt a főesperességben szolgáló katolikus papok személy szerint külön fel vannak sorolva néhány oldalon keresztül.⁸⁷⁶

Erről a főesperességről – a rendelkezésünkre álló jegyzőkönyvek alapján – elmondhatjuk, hogy itt összesen 16 plébánia volt található ekkor, amelyeket 15 plébános vezetett, s az ő lelkipásztori szolgálatukat 17 tanító segítette.⁸⁷⁷ A Sasvári főesperesség vallási megosztottságával kapcsolatosan annyit mondhatunk, hogy ott komoly katolikus többség volt jellemző, kis arányban éltek lutheránusok, s nagyon kevés anabaptista⁸⁷⁸, illetőleg néhány zsidó vallású személy is megtalálható volt.⁸⁷⁹

A Sasvári főesperességről szóló egyházlátogatási iratokban érdekességként említhető, hogy itt egy zsinagógát is vizitált Kürtösy, amely Sasváron volt található, s amelyet a kurucok korábban leromboltak, de 1713-ban már újra állt.⁸⁸⁰

Ebben a főesperességben egyáltalán nincsenek megemlítve sem evangélikus, sem pedig református prédikátorok, mely negatív forrás arról tanúskodik, hogy ezen a területen ekkoriban nem tudta megvetni a lábát a protestantizmus.

5.10 A Komáromi Főesperesség 1714-es visitatio canonica-jának jegyzőkönyvei

Ezen a területen Olasz Pál esztergomi kanonok és komáromi főesperes végezte a visitatio canonica-t, amelynek teljes volta bizonyítja, hogy itt is végbe tudott menni az általános egyházlátogatás.⁸⁸¹ Ebben a főesperességben sem vett igénybe sok időt a visitatio, ugyanis az 1714. április 12-től 1714. október 7-ig tartott ez az egyházlátogatás.⁸⁸²

⁸⁷⁴ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/b, 94.

⁸⁷⁵ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/b, 1-98.

⁸⁷⁶ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/b, 12-13.

⁸⁷⁷ Részletesebb felsorolásukat a 6. számú mellékletben közlöm.

⁸⁷⁸ Összesen 25-en voltak itt.

⁸⁷⁹ Összesen 7 személyt találtam itt a kutatásaim során.

⁸⁸⁰ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 17/b, 25.: „Synagoga judeorum in Sassin”

⁸⁸¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 18/b, 1-87.

⁸⁸² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 18/b, 86.

Ennek jegyzőkönyvi adatai szerint elmondhatjuk, hogy ekkor ez a főesperesség három kerületre volt osztva⁸⁸³, amelyekben összesen 17 plébánia volt, amelyeket 12 pap, illetve 3 licentiatus látott el, s akiknek a szolgálatát 21 tanító segítette.⁸⁸⁴

A *visitatio canonica* vonatkozó jegyzőkönyveiben arról is értesülhetünk, hogy ebben a főesperességben két jezsuita szerzetes segítette a katolikus pasztorációt Révkomáromban⁸⁸⁵, illetőleg Szégye faluban a premontrei atyák segítették a lelkipásztorkodás ügyét.⁸⁸⁶

Ebben a főesperességben ugyanakkor az információk alapján elmondható, hogy itt inkább a reformátusok voltak többségben a protestánsok közül, ugyanis nekik összesen 30 plébániájuk volt itt, amit 16 prédikátoruk látott el, s lutheránusokról nem is írt a vizitátor.

6. Az Archivum Ecclesiasticum Vetus-ban az 1711-1715 közötti *visitatio canonica*-val kapcsolatosan megtalálható egyéb források

6.1. A Pozsonyi főesperesség *visitatio*-jával kapcsolatos iratok⁸⁸⁷

Ebben a gyűjteményben két korabeli dokumentum található. Az első egy levél⁸⁸⁸, amit Pyber László fogalmazott meg Keresztély Ágostnak 1713. május 30-án⁸⁸⁹, s ebben esztergomi általános helynök arról ír, hogy megkapta az érsek 27 javaslatát a Szentmise ordinációjának méltóvá tétele dolgában, és továbbította is azokat az illetékeseknek.⁸⁹⁰ Ezen felül ebben a levélben arról is értesülhetünk, hogy noha a pozsonyi főesperesség vizitálására Pongrácz Imre lett kijelölve, akit a kalocsai érsek mégsem nem akarta őt beengedni a saját birtokainak vizitálására, s Pyber ebben kérte ki Keresztély Ágost tanácsát.⁸⁹¹ A levél utóiratában Pyber László megköszöni az érseknek, hogy a joghatóságait kiterjesztette és jelezte neki, hogy ezzel kapcsolatban a nyitrai püspöknek és az esztergomi papoknak azért van némi aggodalma.⁸⁹²

⁸⁸³ Érsekújvári-, Középső Komárom és Csallóköz-, illetőleg Szigetközi kerületek.

⁸⁸⁴ A részletes felsorolásokat a 7. számú mellékletben közlöm.

⁸⁸⁵ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 18/b, 41.

⁸⁸⁶ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 18/b, 86.

⁸⁸⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 73-84.

⁸⁸⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 73-74.

⁸⁸⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 74.: „30. May, 1713.”

⁸⁹⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 73.: „...in iis circa futuram Sacram ordinationem disponere dignata sit, intellexi.”

⁸⁹¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 73.

⁸⁹² vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 73.

Az itt található másik dokumentumban egy rendelet másolata olvasható⁸⁹³, ami III. Károly királytól származott⁸⁹⁴, s amely egy hosszú hivatalos szöveg olyan utalásokkal, amelyek úgy tűnik, a katolikusok és protestánsok közötti vitás ügyekre reagálnak.

Ebben a rendeletben a pasztorális kérdések viszállyain aggódva atyai gondossággal küldte el szempontjait és rendelkezéseit egyháziaknak és világiaknak, katolikusoknak és protestánsoknak egyaránt. Károly király utal itt arra, hogy ő és elődei – így édesanyja az anyakirályné is - többször kifejezték már vágyukat azügyben, hogy Magyarországon legyen béke és megegyezés a reformátusok, evangélikusok és katolikusok között. Ennek a vágyának legutóbb 1716. július 10-én kelt dekrétumában adott hangot⁸⁹⁵, amit újfent megerősít most az uralkodó.

Ezen mostani rendeletében megerősíti Károly, hogy sem erővel, sem más módon nem lehet elvenni semmilyen katolikus templomot, kápolnát, épületet, plébánosok javait, jövedelmeit, a katolikus tanítók jövedelmét szintén tiltott bármilyen módon csökkenteni, vagy elvenni. Másodszor szigorúan tilos protestánsoknak más helyen imaházat, iskolát, vagy parókiát létrehozni, csak a kijelölt – artikuláris – helyeken, a nemesek házánál, kúriáinál is csak engedéllyel lehet letelepedniük. Ezeken kívül még hangsúlyozta az uralkodó, hogy a protestánsoknak tilos missziókat tartaniuk és ezáltal a katolikusokat eretnekségre csábítani.⁸⁹⁶

Megemlíti az uralkodó, hogy ezek nem lettek betartva a protestánsok részéről és sok templomot, s plébániát kiraboltak, erőszakkal kisajátítottak.⁸⁹⁷ Erről tájékoztatta őt Keresztély Ágost, s most rendelkezik arról is, hogy a katolikus szertartások akadályozása, megzavarása, stb. után járó büntetést a Lelki Fórumnak kell kiszabnia, nem pedig a világi hatóságoknak.⁸⁹⁸ Ezek mellett a király – szintén Keresztély Ágost tájékoztatása alapján - a katolikusokhoz is szólt könyörögve, hogy a Trienti Zsinat szellemében igyekezzenek a reformokat végrehajtani, mert komoly kilengésekről kapott hírt. Ezen megújulási kötelesség vonatkozik a katolikus templomokra, kápolnákra, iskolákra, stb. s a lutheránusok és reformátusok által elvett helyeket is vizitálni kell és jelezni, ha abusus van, hogy lehessen azokat korrigálni, vagyis visszaadni a katolikusoknak, hogy az üdvösségük ügye ne szenvedjen kárt.⁸⁹⁹

Az uralkodó ezen dekrétumát azzal folytatta, hogy a világi hatalmakat is felszólította arra, hogy a katolikus egyház békéjét, és biztonságát vigyázzák Magyarországon és a területi

⁸⁹³ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 78-84.

⁸⁹⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 78.: „Carolus etc., Fidelibus nostris...”

⁸⁹⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 79.: „...in Anno 1716 die 10, mensis Julii in praeattacto Negotio Religionis Catholicae, clementer elargitum et in Cottibus Regni publicatum Decretum...”

⁸⁹⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 79.

⁸⁹⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 79-80.

⁸⁹⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 80.: „Forum Spirituale”

⁸⁹⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 81-82.

viták esetében az uralkodók által korábban meghatározott elvek mentén igyekezzenek a megegyezést szolgálni.⁹⁰⁰

Az utolsó ezzel kapcsolatos bekezdésekben arról írt Károly, hogy akik a hitüket gyakran változtatják, az ország törvényei ellen vétnek, s ezzel szemben ő és az egyházi hatóságok is keményen fel fognak lépni a Trienti Zsinat szellemében. Ezt követően még annyit írt a király, hogy a fenti rendelet Keresztély Ágost egyházmegyéjében érvényes és azon területeken is, amelyek az érsek fennhatósága alá tartoznak.⁹⁰¹

Ezt követően újra megerősítette az uralkodó, hogy az esztergomi érsek mindenkit vizitálhat, aki a területén tartózkodik, függetlenül attól, hogy milyen vallású – katolikus, református, vagy evangélikus – engedelmisséggel tartozik Keresztély Ágostnak, vagy bárkinek, akit megbíz az egyházlátogatással és ebben nem szabad semmilyen módon akadályozni őt. Mindent vizitálhat: templomot, kápolnát, imaházat, javadalmakat, kincseket, birtokokat, bármit.⁹⁰² A rendelet végén a dátum helye olvasható, de mivel ez egy tervezet másolata, végleges időpont nem olvasható ezen a példányon.

6.2. Az Esztergomi érsekség területén végzendő vizitációval kapcsolatos iratok⁹⁰³

Az itt olvasható forrás egyfelől tartalmazza a főespereseknek kiállított uralkodói és egyben érseki mandátum sablon szövegét⁹⁰⁴, másfelől pedig Petróczy Tamás Liptó vármegyében tartott – protestáns prédikátorokat vizitáló - egyházlátogatásainak eredményeit, s az azzal kapcsolatos levelezéseket és az ott élő és szolgáló katolikus plébánosok panaszait.⁹⁰⁵

Az itt található első dokumentum ezzel a visitatio-val kapcsolatban egy 1713. június 21-én írt levélnek a másolata⁹⁰⁶, amit Petróczy küldött föl Keresztély Ágostnak. Ebben arról olvashatunk, hogy a Liptó vármegyében élő plébánosok arról panaszkodnak a vizitátornak, hogy a Rákóczy szabadságharc alatt sokan jöttek a megyébe és ezzel együtt – mivel protestánsok voltak – rengeteg kárt okoztak a katolikusoknak. Ezt úgy tudták megtenni, hogy I. József császár halála – 1711. január 5. – után kihasználva az átmeneti időszakot a protestáns prédikátorok illegális módon elmentek minden helyi főúrhoz és próbálták őket átcsábítani

⁹⁰⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 82.

⁹⁰¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 82.

⁹⁰² vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 83-84.

⁹⁰³ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 85-99.

⁹⁰⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 75-76.

⁹⁰⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 91-97.

⁹⁰⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 93.: „die vigesima prima, Mensis Juny, Anno Domini Millesimo Septingentismo Decimo Tertio... L.S.”

valóban nagy sikerrel. Ennek pedig az lett a következménye, hogy az eredetileg katolikus főurak közül többen áttértek a protestáns hitre népeikkel együtt⁹⁰⁷ és engedték a prédikátorok működését uradalmaikban, amivel szintén nehéz helyzetbe hozták a helyi katolikus papokat. Ezek mellett az is rontotta az állapotokat – katolikus szemmel -, hogy a protestáns tanítók jelentek meg több uradalomban – szám szerint négyben⁹⁰⁸-, akik már a protestáns tanokat oktatták az egyszerű népek körében. A harmadik komoly probléma pedig ebből következően az volt, hogy a plébánosok jövedelmeit, amit a főuraknak kellett volna számukra biztosítani, nem a katolikus lelkipásztorok kapták meg, hanem a protestánsok, s ezért nehéz anyagi helyzetbe kerültek az ottani papok.⁹⁰⁹

Az itt található dokumentumok között a következő egy szintén Petróczy Tamás által írt levél, amelyben beszámol Keresztély Ágostnak arról, hogy milyen eredményekkel zárult a Liptó vármegyében lezajlott protestáns artikuláris helyeket vizsgáló egyházlátogatás.⁹¹⁰

Ennek eredményeként azt olvashatjuk, hogy ekkor Liptó vármegyében Hybbe⁹¹¹ faluja volt az egyik artikuláris hely, ahol két protestáns prédikátor⁹¹² működött legális körülmények között. Ők mind a négy kérdésre válaszoltak.⁹¹³ A másik artikuláris hely pedig Nagy-Palugya faluja volt, ahol szintén két prédikátor működött⁹¹⁴, s egyikük válaszolt is a feltett visitatio-s kérdésekre. Ők tehát legálisan működtek a szolgálati helyükön, nem is volt semmilyen konfrontáció a látogatásuk során. Annyi kivetni való volt a viselkedésükben, hogy a katolikus plébánosok bevételeire is igényt tartottak olykor.⁹¹⁵

A visitatio során azonban kiderült, hogy nem csak az artikuláris helyeken működtek protestáns lelkészek Liptó vármegyében, hanem máshol is. Petróczy beszámolójából kiderül, hogy a helyi főurak és hölgyek patronálása alatt kilenc prédikátor is működik a vármegyében illegálisan.⁹¹⁶ Petróczy rögzítette azt is, hogy melyek a velük kapcsolatos komolyabb panaszok.⁹¹⁷ A panaszok között találhatjuk azt, hogy lejáratják a plébánosokat, zavarják azok prédikálását, más falvakba is átjárnak pasztorálni és a ministránsokat átcsábítják a protestáns

⁹⁰⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 92.: „...Paulus Andreaszky, Ladislaus Detrich, ...Ladislaus Lypcsányi...”

⁹⁰⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 92.: „Szent-Iván, Benedekfalva, Szmrecsán et Hosszúrét...”

⁹⁰⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 91-92.

⁹¹⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 94-97.

⁹¹¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 94.: „...primo in oppido Hybbe...”

⁹¹² vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 94.: „Matthias Pruny, alias Szluha, ...Georgius Stephanides”

⁹¹³ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 94. A harmadik kérdésre azt válaszolták például, hogy ha minden nap imádkozni kellene a császár seregeinek sikeréért, keresztényi szeretetből megtenné.

⁹¹⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 94.: „Joannes Textoris... Samuel Lissoniny” utóbbi felelt a visitatio-s kérdésekre.

⁹¹⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 95.

⁹¹⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 95-97.: „Joannes Dropa, Joannes Mohossiny, Thomas Trelich, Emericus Lehotszky, Joannes Kurtinyi, Pál Drády, Sámuel Pongrácz, Gregorius Jurkovicz, Andreas Zdánszky”

⁹¹⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 96.

tanítóik.⁹¹⁸ Ezek után zárásként arról ír Petróczy, hogy a főurakat és a protestáns lelkészeket nyilvánosan megfeddte és felszólította, hogy hagyják abba az illegális működésüket.⁹¹⁹

6.3. A lipthói főesperes jelentése az általa végzett visitatio-ról⁹²⁰

Az itt található dokumentumok⁹²¹ az előző folyamat leveleit tartalmazzák, amit még a lipthói plébánosok írtak két alkalommal is a főesperesnek, Petróczy Tamásnak. Ezen leveleken keresztül pontosabban megismerhetjük a helyi plébánosok küzdelmeit és panaszait, amelyeket aztán Petróczy maga is leellenőrzött.

Ezekből a levelekből azt olvashatjuk ki, hogy a katolikus plébánosok négy panaszt fogalmaztak meg Keresztély Ágostnak a főesperesen keresztül: 12 illegális helyen működnek prédikátorok, plébánosok fizetését visszatartják a helyi főurak, az illegálisan működő prédikátorok mindent szabadon tehetnek, és a lutheránus főúri családok – kilenc ilyen jelölnek meg konkrétan – nem adják ki a prédikátorokat⁹²², mondván, nem függ egyetlen lélek sem a katolikus plébános akaratától.⁹²³

Egy másik levelet is megtalálunk ebben a jelzetben – úgynevezett B levél -, amelyet korábban írtak a plébánosok Petróczy-nak amiatt panaszkodva, hogy három fórumon is kérték a helyi világi hatóságukat⁹²⁴ a Soproni törvények betartatása okán, azonban ők nem segítettek a helyi plébánosokat, így most a főesperest kérik, képviselje ügyüket az érsek előtt.

6.4. A Gömör vármegyei evangélikusok vizitációjával kapcsolatos iratok⁹²⁵

Ezen gyűjteményben először is arról olvashatunk, hogy Kiss János főesperes miként vallott kudarcot a Gömöri vármegyében.⁹²⁶ Ennél a vármegyénél úgy tűnik nagyon komoly ellenállásba ütközött a katolikus visitatio. A helyiek ugyanis akadályozták a visitatio-kat, nem engedték be sehova Kiss Jánost és a császári és érseki mandátum sem hatotta meg őket. Végül katonai segítséggel és egy másik császári levéllel Csetneken⁹²⁷, Berzetén és Rozsnyóbányán

⁹¹⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 96.

⁹¹⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 98.

⁹²⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/5, 85-90.

⁹²¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/5, 85-89.

⁹²² vö.: PL, *AEV*, 2128/5, 86-87.

⁹²³ vö.: PL, *AEV*, 2128/5, 87.

⁹²⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/5, 88.: kérték először a vármegyét, másodszer Illésházy Miklós ispánt, harmadszor pedig Pálffy János generálist.

⁹²⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 100-104.

⁹²⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 100-103.

⁹²⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 101.

sikerült a protestánsok vizitálása⁹²⁸, azonban annak eredményei szomorúak voltak, hiszen írnak egy szektáról Berzetén és arról, hogy minden templomot profanizáltak a helyi protestánsok. Az itt élő plébánosok szinté nem kapják meg a nekik járó fizetésüket a főuraktól és komoly ellenszélben kellett tevékenykedniük ekkoriban.⁹²⁹

Ennek a beszámolónak a végén két másik ügy is olvasható, jelesül, hogy melyik elvet kell követni a vegyes házasságok esetében, illetve a kassai káptalannal való vitás kérdések is megemlítésre kerülnek ebben a beszámolóban.⁹³⁰

Ezen jelzetnek az utolsó lapján levél olvasható, amit Koháry István fogalmazott meg 1715. augusztus 9-én⁹³¹, válaszul Keresztély Ágostnak arra a felszólítására, miszerint vizsgálja ki egy katolikus plébános és egy protestáns lelkész közötti vitának az okait és orvosolja a sérelmeket. Erre tesz ígéretet Koháry István ebben a rövid levélben, ahogy azt egy katolikus főúrnak ebben a korban cselekednie illett.

6.5. A Nógrád vármegyei protestánsok visitatio-jával kapcsolatos iratok⁹³²

Ebben a forrásban a Nógrád vármegye visitatio canonica-jának nehézségeibe nyerhetünk részletesebb betekintést. Az itt őrzött levélben Putanich János által Keresztély Ágostnak megfogalmazott protestáns visitatio-ját összefoglaló beszámolójáról olvashatunk, amit nem sokkal azelőtt végzett el a nógrádi főesperes. Putanich ennek keretében arról számolt be, hogy Balassagyarmaton és Füleken végezte el az egyházlátogatást és ott két prédikátort talált. A balassagyarmati lutheránus prédikátort⁹³³ levizitálta és megállapította, hogy ő készségesen válaszolt a kérdéseire és beengedte a faluiba, a másik azonban elmenekült, s nem tudta őt leellenőrizni.

Putanich ezt követően elment a Losonc városához, ahol nem engedték be a protestánsok. Ezután Szécsényben összehívta a helyi főurakat és őket kérte, hogy ebben a kérdésben legyenek segítségére, ők azonban ellen álltak. Erre jelezte, hogy nem helyes, amit tesznek, azonban ők a császári mandátum ellenére sem segítették a Losoncba való bejutását.⁹³⁴ Ezután elment Budára és ott pihente ki a visitatio fáradságait.

---

⁹²⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 102.

⁹²⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 102.

⁹³⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 103.

⁹³¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 104.

⁹³² vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 105-110.

⁹³³ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 105.: „Pilarik”

⁹³⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 105-106.

Ebben a levelében még arra is kért útmutatást Keresztély Ágosttól, hogy mit tegyen a fennálló helyzetben.⁹³⁵ Keresztély Ágost erre válaszolt és a keresztelesek és esküvői ügyek rendezésére is segítséget adott neki Kollonics Lipót korábbi érsek rendeleteinek elküldésével⁹³⁶, amivel feltehetőleg az ezzel kapcsolatos – számunkra sajnos már fent nem maradó – kérdéseire is reagált.

6.6. Nógrád vármegye visitatio-ja⁹³⁷

Ez a jelzet a Nógrádi főesperesség egy részének részletes egyházlátogatási jegyzőkönyveit tartalmazza, amelyeket szintén Putanich János végzett el 1713 májusától kezdve.⁹³⁸

Ezen jegyzőkönyvek a főesperesség területén található 22 településről számolnak be, ahol az adatok tanúsága szerint a lakosság túlnyomó többsége katolikus vallású volt ekkoriban. Az forrásokból az is kiderül, hogy ezeken a településeken 13 plébánia működött, melyek lelkipásztori ellátásáról összesen 11 plébános gondoskodott, s akiknek a lelkipásztori munkáját 4 lektor segítette, valamint 11 tanító.⁹³⁹

Ezekben a jegyzőkönyvi leírásokban arról is értesülhetünk, hogy a templomok – néhány kivételtől eltekintve⁹⁴⁰ - jó állapotban voltak és ezen a területen nem működtek sem evangélikus, sem pedig református prédikátorok.⁹⁴¹ Egy későbbi jelzetben egyetlen oldalon a Nógrádi főesperességhez tartozó Hugyag falujának vizitációs jegyzőkönyve olvasható⁹⁴², amelynek adatait is ide számolhatjuk, így jönnek ki a fent említett számadatok.

Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy a fentiekben említett területi visitatio canonica csupán a Nógrádi főesperesség déli részének, vagyis a Szécsényi kerületnek az adottságait ismertette az Keresztély Ágosttal, a Losonci kerület részletes visitatio-jának adatai azonban sajnos nem maradtak fent.

⁹³⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 106.

⁹³⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 108-109.

⁹³⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 111-140.

⁹³⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 111-140.

⁹³⁹ A részletes felsorolásokat a 8. számú mellékletben közlöm.

⁹⁴⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 111.: Vadkert visitatio-járól van itt szó, s itt Putanich például azt írja, hogy a templomot három évvel korábban a kurucok felégették.

⁹⁴¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 111-140.

⁹⁴² vö.: PL, *AEV*, 2129, 226.: „Visitatio in Pago Hugyagh”

Putanich az általa végzett *visitatio canonica* során meglátogatott települések között említ egy falut - a Csóré nemzetséghez tartozó Cserhátsurányt⁹⁴³-, amellyel kapcsolatban feljegyezte, hogy a Rákóczi felkelés idején már a váci egyházmegyéhez tartozó herencsi plébánosnak adózott, és az a plébános is látta el annak katolikus híveit. Ezzel kapcsolatban az az érdekesség, hogy Cserhátsurányt néhány évtizeddel később már a váci egyházmegyéhez tartozó településként említették a források.

6.7. A Nyitrai főesperesség területén a protestánsok ügyében végzett *visitatio* kivonata és a hozzá kapcsolódó egyéb iratok⁹⁴⁴

Ebben a jelzetben Zichy Pál *visitatio canonica*-jának kivonatát olvashatjuk, ahol a nyitrai-, árvai- és túróci vármegyékben végzett protestáns egyházlátogatások eredményeiről számol be Keresztély Ágostnak.⁹⁴⁵

Ezen kivonat első pontjában az artikuláris és nem artikuláris helyen működő protestáns lelkészek listáját írta meg a vizitátor, s a velük kapcsolatos néhány megjegyzést is lejegyezte. Ezek alapján arról értesülünk, hogy Árva vármegyében két artikuláris hely volt, ahol két protestáns lelkész működött⁹⁴⁶, Túróc vármegyében pedig egy ilyen hely volt egy prédikátorral.⁹⁴⁷ Túróc vármegye területén Zichy beszámolója szerint hat nem artikuláris helyen működött hat prédikátor, akik nem működtek együtt a vizitátorral és a helyi főurak segítették őket.⁹⁴⁸

Zichy ezt követően a nyitrai főesperesség nem artikuláris helyein működő lelkészekről számolt be kerületek szerinti lebontásban. Ennek megfelelően azt állapíthatjuk meg, hogy a Veszényi kerületben egy, a Nagy-Tapolcsányi kerületben három, a Radosnai kerületben egy, a Csejteiben egy, a Szenicei kerületben egy, az Érsekújvári kerületben pedig három nem artikuláris hely van mindenhol egy-egy prédikátorral.⁹⁴⁹ Az Érsekújvári kerület protestánsaival kapcsolatban Zichy megemlítette azt is, hogy ők rákócziánusok, akik kifejezetten agresszívek voltak a helyi plébánossal, ugyanis bezárták őt, amivel kivívták a császári katonaság beavatkozását is.⁹⁵⁰

⁹⁴³ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 135-136; 137-138.: „Surány de Csóré”

⁹⁴⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 141-151.

⁹⁴⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 141-150.

⁹⁴⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 141.: „Lestin et Istenbe... Andreas Petrocius et Stephanus Kelemen”

⁹⁴⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 142.: „Neczpal...Jacobus Mohostiny”

⁹⁴⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 142-143.

⁹⁴⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 143-146.

⁹⁵⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 146.

Ennek a beszámolóknak második pontjában kitért a vizitátor arra is, hogy a főesperességben a templomok romosak és nincs pénz azok helyreállítására, valamint azt is megemlítette, hogy a helyi plébánosok fizetésének kérdése sincs megoldva, amivel nyilván az ottani főurak mulasztására hívta fel Keresztély Ágost figyelmét, akik nem teljesítették ezirányú köteleiket, s ezt a harmadik pontban ki is fejtette.⁹⁵¹

A negyedik pontban hangsúlyozta Zichy, hogy a helyi plébánosok komolyan vennék templomfelújító kötelességüket, de a császári beavatkozás nélkül nem fognak hozzájutni a szükséges támogatásokhoz.⁹⁵²

A nyitrai főesperes ezen külső problémák után – az ötödik pontban – rátért a plébánosok belső problémáira és hiányosságaira is, amivel közvetett módon hozzájárultak a protestantizmus terjedéséhez. Ezek között említette, hogy a plébánosok között vannak olyanok, akiknek élete botrányos, vannak sajnos képzetlen és tudatlan lelkipásztorok is és előfordult olyan is, hogy egy katolikus pap a sok protestáns között maga is eretnekké vált bizonyos kérdésekben.⁹⁵³

Zichy Pál a korábban említett problémákkal kapcsolatban nem csak papanszokat, de javaslatokat is megfogalmazott a lehetséges megoldások tekintetében. Ezen javaslatai között többek között arról írt, hogy a nehézségek leküzdésében segítség lehetne először is a dispoziáció eszközéhez nyúlni, továbbá, ha a káptalan tagjai közelebb kerülnek a kérdéses plébánosokhoz, hiszen ők tudnák kicsit képezni a műveletlenebb papokat, valamint meglátása szerint – végső esetben – a büntetések kiszabása is eredményre vezethetne. Zichy ezek mellett javasolta a helyi papoknak azt is, hogy lépjenek be a létező kongregációk valamelyikébe, mely közösségek megerősíthetik őket a katolikus hitükben és a hivatásukban való kitartásukban.⁹⁵⁴

Zichy Pál főesperes az általa megfogalmazott összefoglaló végén megemlíti konkrétan azon papok nevét is, akiket mindenképpen el kellene helyeznie Keresztély Ágostnak. Ennek keretében Árva vármegyéből három plébános⁹⁵⁵ esetében javasolja ezt a megoldást, mert teljesen elhanyagolták a híveket. A Nyitrai vármegyében - szintén kerületekre bontva – a Csejteiben egy plébános elhelyezését tartották elkerülhetetlennek⁹⁵⁶, a Bajmóczi kerületben

---

⁹⁵¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 146-147.

⁹⁵² vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 147.

⁹⁵³ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 147.

⁹⁵⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 148.

⁹⁵⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 148.: „Oravkensis, Duboviensi, Zaskoviensis”

⁹⁵⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 149.: A podolini plébánosról van itt szó, aki verekedő típusú lelkipásztor volt, ezen kívül egy alkalommal az is előfordult vele, hogy egy körmenet alatt átment a hívekkel a másik faluba, ahonnan részegen tért vissza, s út közben elvesztette a zászlót...

három plébános dispozióját ítélték szükségesnek⁹⁵⁷, akikkel kapcsolatban megjegyezték a helyi hívek, hogy rendkívül hanyagok és nem végzik szolgálatukat; a Radosnai kerületben pedig egy plébános élete volt annyira botrányos, hogy ezt csak egy helyezés oldhatta meg valamennyire.⁹⁵⁸

6.8. A nyitrai főesperesség katolikus plébániáival és papjaival kapcsolatos panaszok és problémák⁹⁵⁹

Az itt található dokumentumok a Petróczy Tamás által összegyűjtött és négy főbb pontba rendezett egyházlátogatásairól tájékoztatnak minket: a Veszényi visitatio-ról, a Bajmóci kerület javairól, Túróci- és az Árvai vármegyék lelkipásztori látogatásairól.⁹⁶⁰ A nyitrai főesperes ezekben az összefoglalókban alapvetően a helyi katolikusokat érintő problémákat szedte össze.

A Bajmóczi kerületben három plébánost említ, akik helyezést kérnek, vagy a hívek kérik a dispoziójukat, illetve kettőt, akik jól végzik a szolgálatukat.⁹⁶¹ A Túróci vármegyében egy botrányos életű papról számol be, akinek az alternatíváját is megírja javaslatként. Ezen kívül még ír egy plébániáról, ahol sok eretnek szektás van, ott komoly bajt jeleztek a beszámolók és egy estet is említ, ahol a helyi nemes szándékosan visszatartja a plébános jogos javadalmaiból származó bevételeit, s végül a két artikulás helyet is megemlíti, ahol minden rendben zajlik.⁹⁶²

A hátralévő néhány oldalon az Árvai vármegyében lévő paphiányra látunk utalást, ahol átlagosan négy helyet látnak el a plébánosok, és egy helyen⁹⁶³ licentiátust is kénytelen alkalmazni a plébánosok. Az utolsó oldalakon pedig a káplán igényeket – három – sorolja fel a vizitátor, valamint néhány házassági felmentési kérvényt is leírt, amiket maga ellenőrzött.⁹⁶⁴

Ezen leírások után még Hanusfalva visitatio canonica-jának jegyzőkönyvét⁹⁶⁵ olvashatjuk, amelyről már a visitatio-s kérdések kapcsán korábban írtunk.

⁹⁵⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 149.: „Gaidensi, Tuzinensi, Teutopronensi”

⁹⁵⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 149.: „Galgocsensi”

⁹⁵⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 152-161.

⁹⁶⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 152-157.

⁹⁶¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 152.

⁹⁶² vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 153-155.

⁹⁶³ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 155.: „Sazsivas”, a licentiátust végző embert Pissamovics Györgynek hívták, aki keresztelhetett, hívott papot, ha temetésre volt szükség. Kipróbált, tisztességes ember volt.

⁹⁶⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 155-158.

⁹⁶⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 158-161.

6.9. A Túróc-, Nyitra-, Hont-, Bars-, Gömör-, Liptó-, Árva- és Zólyom vármegyék vallási helyzetéről szóló jelentés⁹⁶⁶

Ebben az aktában végül arról olvashatunk egy végső összegzést, hogy az esztergomi főegyházmegyében hol és mennyi protestáns lelkész működött. Az ő neveik és működési helyeik vannak itt még egyszer összefoglalva.⁹⁶⁷ Ezen összefoglalóban arról informálódhatunk, hogy Túróc vármegyében hat prédikátor működött hat helyen, Nyitra vármegyében nyolc lelkész nyolc helyen, Hont vármegyében kettő két településen. Bars vármegye kapcsán azt írta, hogy ott hét prédikátor működött öt helyen, Torna vármegyében sok prédikátor garázdálkodott, rákócziánusok hozták őket, és nem engedelmeskednek. Itt arról olvashatunk még, hogy Zólyom vármegyében két prédikátor működik az artikuláris helyeken, és öt mindenfelé, nem engedelmeskedvén a törvényeknek, ebben szükség van az érsek segítségére.⁹⁶⁸

7. Az esztergomi főegyházmegye a vizitációs jegyzőkönyvek és az egyéb vonatkozó dokumentumok tükrében

7.1. A visitatio canonica és a trienti elvek

Keresztély Ágost az 1711-1715 között megtartott esztergomi visitatio canonica-t a Trienti Zsinat elveivel alapvetően megegyező módon hirdette meg és végeztette el megbízott vizitátoraival. A Zsinat ugyanis előírta, hogy a megyéspüspöknek – lehetőség szerint - évente végig kell járniuk a saját egyházmegyéjüket. Ennek megfelelően cselekedett Keresztély Ágost, ugyanis 1711. december 2-án hirdette azt meg, akkor, amikor már fél éve vége volt a Rákóczi szabadságharcnak és a katonai események is nyugvópontra jutott. Tulajdonképpen az első adandó alkalommal megkezdte az általános egyházlátogatásokat.

Noha ez a visitatio canonica összességében négy esztendeig tartott, aminek elsősorban az volt az oka, hogy a hazánkban megjelenő és másfél évig tartó pestis járvány megakasztotta a már megkezdett egyházlátogatásokat. A járvány elmúltával azonban a visitatio-k nagy részét aztán egy év alatt – 1713-ban – elvégezték az erre a feladatra kijelölt főesperesek. Ezzel

---

⁹⁶⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 162-165.

⁹⁶⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 162-165.

⁹⁶⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 162-165.

elmondható, hogy a kötelezően előírt egyházlátogatások, amint a körülmények engedték, megtörténtek.

A források tanúsága alapján elmondható, hogy ennek a *visitatio canonica* kérdései minden tekintetben a Trienti Zsinat által meghatározott elveket követték. Ezekben a kérdésekben ugyanis nagyon részletesen kitértek minden fontos témára.

A korabeli dokumentumok tanúsága alapján elmondható, hogy a *visitatio*-s kérdések első csoportja⁹⁶⁹ a templomokra összpontosított, ami a katolikus közösségek központi helye, mondhatni a szíve volt, minden helyi egyházban. A kérdések többek között azt vizsgálták, hogy az adott templom méltó helye-e a liturgiának, fel van-e szerelve mindennel ahhoz, hogy a szentmisét és a szentségeket méltóképpen tudják kiszolgáltatni, amivel a katolikus hitet lehetett erősíteni és elmélyíteni a hívek lelkében. Ezen kívül ebben a kérdéskörben rákérdeztek arra is, hogy a szent olajok méltóképpen és megfelelően vannak-e őrizve, illetőleg arra is, vajon a templom anyagi helyzete stabil-e? Ezek voltak a kérdések között az első helyen, ami a Trienti Zsinat által meghatározott katolikus megújulási szándék kulcsára, a helyi templomra összpontosítottak.

Az egyházlátogatási kérdések második nagyobb csoportja a plébánia épületére, illetve a katolikus hívekre, továbbá a plébános és a tanító személyére vonatkozó *questio*-kat tartalmazta, valamint azok anyagi helyzetét is vizsgálta⁹⁷⁰, ami a katolikus megújulás másik fontos sarokköve volt a hétköznapi egyházaiban, hiszen a lelkipásztorkodás és az oktatás a belső élet fontos színtereiként voltak számon tartva a zsinati elvek megvalósítása terén. Itt tehát nem csak az épületekre, hanem a helyi emberek életére, hitbeli viszonyaira voltak kíváncsiak.

Ennek a vizsgálódásnak egyfelől az emberek hitére való rávilágítás volt a célja, másfelől pedig a realitások felmérése, hogy ebből kiindulva felmérhessék, mennyiben kell a különböző egyházközségekben a belső megújulást erősíteni.⁹⁷¹ Ennek a kérdéskörnek a népszámlálás szempontjából is meghatározó szerepe lehetett, ami az uralkodó számára is fontos információkat tartalmazott.

A hívek hitéletének felmérése mellett a papság viszonyait és életkörülményeit is meg akarták ismerni, ami szintén kulcskérdés a katolikus hit állapotainak megismerésében és a problémák megértésében. Ezen célok elérése érdekében a plébánosokra vonatkozó kérdésekben azok felkészültségét, képzettségét, életkorát mérték fel, azt hogy milyen

---

⁹⁶⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1.: „Primo: Hui ecclesia... Octavo...”

⁹⁷⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1.: „De parochia, parochia, Schola Rectore et eorum Proventibus”

⁹⁷¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1.: Quot sunt anima in tota Parochias? Quot ex illis Catholicae?

nyelveken beszélnek, a plébániának jó gazdái-e, s azt is, hogy az életük méltó-e a hivatásukhoz; illetőleg külön kérdésben akarták megtudni, a Trienti reformok szerint végzik-e a szent cselekményeket?⁹⁷² Ezek a kérdések is mind-mind a katolikus élet hitelességének és életképességének felmérése okán voltak fontosak.

Ebben a csoportban még a rektorok személyét vizsgálták, aminek keretében a vizitátorok arról informálódtak, hogy a helyi tanító felkészült-e, katolikus-e és segíti-e a plébános szolgálatát, illetve a diákokat a katolikus hitnek megfelelően oktatja-e.⁹⁷³ Ebből látható, hogy az egyszerűbb népek körében való katolikus oktatás állapotának felmérése mennyire fontos kérdés volt ennél a visitatio-nál is, aminek a fejlesztése és gondozása a Zsinat céljai között is hangsúlyosan megjelent.

A visitatio canonica megszervezésének módja sem állt ellentétben a zsinati előírásokkal. Noha Keresztély Ágost nem személyesen végezte ezeket a látogatásokat – jóllehet a Zsinat alapvetően erre kötelezte a megyéspüspököket – mégsem vétett ezen rendelkezés ellen, hiszen maga a Trenti Zsinat engedélyezte, hogy ha a püspök egyháza túl nagy, vagy túl sok egyéb feladata van, akkor azt megbízottjaival is elvégeztetheti.

A források egyértelműen arról tanúskodnak, hogy Keresztély Ágost ezt a megoldást választotta⁹⁷⁴ teljes joggal, hiszen az esztergomi főegyházmegye hatalmas területet ölelt fel és diplomáciai szolgálatai is elszólították őt például a pozsonyi országgyűlésre, vagy III. Károly magyarországi koronázásának előkészítésére, amely a Katolikus Egyház számára sem volt közömbös. A forrásokban található levelezések ugyanakkor arról is tanúskodnak, hogy nem csupán elrendelte a visitatio canonica-t, hanem – amennyiben szükség volt az ő személyes beavatkozására – papjai bátran írhattak neki az általános helynökön keresztül, s ő készséggel segített.⁹⁷⁵ Az esztergomi érseknek az eredményekről is naprakész értesülései voltak, amiket az akkor éppen zajló pozsonyi országgyűlésen ügyesen fel is használt.⁹⁷⁶ Ezek tükrében látható, hogy Keresztély Ágost megyéspüspöki kötelességeit ebben az esetben is maximálisan teljesítette megfelelően nem csak a kánonjogi előírásoknak, de a Trienti Zsinat lelkipásztori elveinek is.

A császárral közösen kiadott mandátumában is a trienti elvek szerint járt el, ugyanis abban nem csak megbízást adott a főespereseknek, de segítséget is, hogy a rájuk bízott nehéz feladatot el tudják végezni. Ezen mandátumokban felhívták a település vezetőinek a figyelmét

⁹⁷² vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 1-4.: „Puncta interrogativa Primo...vigesimo tertio”

⁹⁷³ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 4.: „Puncta vigesimo quarto: Quis sit scholae Rector?...”

⁹⁷⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/1,1.: „...ad effectum singulis Dominis Archidiaconis...”

⁹⁷⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 105-109.

⁹⁷⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 78-84. Ebben Károly császár arról ír, hogy Keresztély Ágost kérésére rendelkezik, amik jelzik, hogy az érsek a visitatio-s információk birtokában tájékoztatta az uralkodót.

arra, ne akadályozzák a vizitátorokat, hanem segítsék őket minden lehetséges módon, hogy ezáltal minél gyorsabban és biztonságosan teljesíthessék küldetésüket. Ebben a levélben így a lelkipásztori gondoskodás is meg tudott jelenni, ami a Trienti Zsinatnak szintén kiemelt célja volt.

Ezek alapján elmondható, hogy Keresztély Ágost a Trienti Zsinat szellemében járt el és annak egyházfegyelmi előírásait is tiszteletben tartotta ezen *visitatio canonica* során.

7.2. A *visitatio canonica*-t hátráltató tényezők

Az 1711-1715 között megtartott esztergomi *visitatio canonica* több forrása is utal Magyarország és a főegyházmegye akkori történelmének fontosabb eseményeire. Ennek első jele maga a meghirdetésnek a dátuma: 1711. december 2.⁹⁷⁷ Ez az esztendő azért volt jelentős hazánkban, mert ekkor zárult le a Rákóczi szabadságharc az április végén megkötött szatmári békével. A *visitatio canonica*-t meghirdető rendelet decemberi dátuma tehát arra utal, hogy csak fél évvel később lett annyira stabil a helyzet Magyarországon, hogy az egyházlátogatásokat el lehessen kezdeni.

A meghirdetés dátuma mellett annak helyszíne is beszédes, hiszen a forrásokban azt olvashatjuk, hogy Keresztély Ágost a pozsonyi kúriájáról adta ki az egyházlátogatásokat előíró rendeletét.⁹⁷⁸ Ebből arra következtethetünk, hogy Keresztély Ágost ezekben a hetekben az ország fővárosában Pozsonyban tartózkodott, nagy valószínűség szerint egyfelől azért, mert a diéta folytatásának előkészítésében, másfelől pedig Károly megkoronázásának szervezésében vett részt aktívan, amely utóbbi esemény egyébként 1712 áprilisában nagy ünnepélyességek között meg is történt. Ezen meghatározó a történelmi eseményekre utal a *visitatio canonica* elrendelésének dátuma és kiadásának helyszíne.

A források tükrében azt is pontosan tudjuk, hogy a pozsonyi káptalan egyházlátogatása 1712. január 24-én elkezdődött és nagyjából február végén be is fejeződött.⁹⁷⁹ Ezt követően a legkorábbi *visitatio*-s irat 1713. február 1-ről maradt ránk, ami egy Bublovics Jánosnak szóló császári és érseki mandátum volt.⁹⁸⁰ Ez sem az egyházlátogatás kezdetét jelzi, csupán a megbízás dokumentumaként ismerjük az iratot. Ebből az is következik, hogy a *visitatio*

---

⁹⁷⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 4.

⁹⁷⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/1, 11.: „Datum in Curia nostra Archi-Episcopali Posoniensi...” Ezen datálás mellett pedig látható az érsek pecsétje, illetve aláírása.

⁹⁷⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 7; 79.

⁹⁸⁰ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 14, 161. folio

canonica végzésében számolnunk kell egy szűken vett másfél esztendő megakadással. Ennek oka minden bizonnyal a hazánkban 1712-ben kitörő pestisjárvány, ami miatt még az éppen újra kezdődő pozsonyi országgyűlést is ismételten fel kellett oszlatni egy hosszabb időszakra.

Így a *visitatio canonica* forrásai közvetett módon tanúik annak, a pestis járvány az esztergomi főegyházmegyében is komoly gondokat okozott, például abban, hogy az egyházlátogatások konkrét kivitelezésében súlyos idővesztéseket okozott.

A *visitatio canonica* részletesebb iratai utalnak magára a Rákóczi szabadságharcra is. Erre a nógrádi főesperesség egyházlátogatási irataiban találhatunk konkrét példát, ahol Putanich János főesperes és megbízott vizitátor megemlíti, hogy a Vadkerten lévő templomot 1710-ben a kurucok felégették.⁹⁸¹ Egy másik forrásban arról olvashatunk, hogy a nyitrai főesperesség érsekújvári kerületében rákócziánusok tartózkodtak viszonylag hosszabb ideje, s akik annak idején kifejezetten erőszakosan viselkedtek a helyi plébánossal.⁹⁸² Ehhez hasonló esetekről több forrás is megemlékezik, nem csoda, hogy a katolikusok a Rákóczi szabadságharcot inkább zendülésnek, zavargásnak⁹⁸³, illetve lázadásnak nevezték, mintsem hazát mentő háborúnak.⁹⁸⁴

A *visitatio*-s források olvasása közben arról is meggyőződhetünk, hogy az egyházlátogatások alapvetően Magyarországnak egy átmeneti korszakában zajlottak. A XVIII. század eleje volt az az időszak, amikor végre hosszú háborúskodások után az ország felszabadult az oszmán rabiga alól, s a Rákóczi szabadságharc lezárását követően végre egy stabil és tartós békeidőszak köszöntött hazánkra. Ez azonban annak rendje és módja szerint nem egyik napról a másikra történt meg, hanem sokkal inkább egy folyamat eredménye volt, aminek kezdeteiről, illetve nehézségeiről az egyházlátogatási dokumentumok is tájékoztatnak bennünket.

Ezzel a történelmi adottsággal kapcsolatosan például Petróczy Tamás Liptó vármegye megbízott vizitátorának beszámolóiban olvashatunk, aki arról számolt be, hogy I. József halála után, a protestáns lelkészek nagyon sok magyar főúrhoz elmentek és a saját vallásuk követésére akarták őket rávenni, meglehetősen sikeresen.⁹⁸⁵ Egy másik *visitatio*-s levelezésben arról olvashatunk, hogy a főurak nem tekintették rájuk érvényesnek a császári rendeleteket - amelyek újabban előírták, hogy csak az artikuláris, vagyis a számukra kijelölt helyeken működhet protestáns prédikátor-, mivelhogy ők a saját kúriájukon engedik őket

---

⁹⁸¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 111.: „...per curucones ante annos tres combusta.”

⁹⁸² vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 146.

⁹⁸³ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 138.: „...disturbiorum Rakoczianorum...”

⁹⁸⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 146.: „...revolutionem Rakoczianam...”

⁹⁸⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 91-92.

prédikálni, s ebbe sem a császárnak, sem pedig a helyi katolikus plébánosnak nincs beleszólási joga.⁹⁸⁶ Ez a jogilag még nem teljesen tisztázott helyzet utal a kor átmeneti jellegére.

Erre az átmeneti állapotra utal a Zichy Pál által összefoglalt katolikus plébánosok panaszait tartalmazó irat is⁹⁸⁷, amiben ezek a fent említett panaszok vannak megismételve, illetőleg kiegészítve azzal a nehézséggel, hogy bizonyos főurak – a katolikusokat is beleértve - nem adják ki a plébánosok fizetését, javadalmát, amit pedig törvény szerint meg kellene tenniük. Ennek háttérében az állhatott, hogy a háborúk alatt a katonai költségek fedezésére kellett minden pénzt költeni, s így a plébánosok is jóval kevesebb bevételhez jutottak. Ebben az időszakban azonban már nem kellett ettől tartani, így a kifizetések hiánya már nem volt ezzel magyarázható. Az pedig, hogy ez komoly panaszként jelenhetett meg, aminek van létjogosultsága, jelzi, hogy az ország haladt a konszolidáció útján, azonban még ekkor súlyos problémákkal küzdött.

Ennek az átmeneti időszaknak korabeli tanúja még a nógrádi főesperesség visitatio-s iratai között megtalálható adat, amiben arról olvashatunk, hogy jóllehet Cserhátsurányt még az esztergomi főegyházmegyéhez tartozóként látogatta meg Putanich János, azonban már ekkor jelezte, az a falu már jó ideje a váci egyházmegyéhez tartozó szomszédos plébánosnak fizeti az adót és ennek megfelelően az a pap végzi a hívek lelkipásztori ellátását is.⁹⁸⁸ Tudjuk azt is, hogy néhány évvel később Cserhátsurány falu már a váci egyházmegyéhez lett csatolva.

A kor átmeneti jellegére ezeken kívül még a pozsonyi visitatio canonica-val kapcsolatos források is utalnak. Ott többek között arról olvashatunk, hogy a pozsonyi káptalan meglehetősen sok házzal és azokhoz tartozó szőlőkkel rendelkezett, utóbbiak azonban súlyosan el voltak hanyagolva.⁹⁸⁹ A velük való foglalkozásnak a hiánya utal arra, hogy a

---

⁹⁸⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/5, 87.

⁹⁸⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 147.

⁹⁸⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 138.: Itt arról ír Putanich, hogy a hívek a herencsi plébánosnak fizetik az adót a Rákóczi zavargások óta.

⁹⁸⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 24-27.: Ezen oldalakon arról olvashatunk, hogy a pozsonyi káptalan birtokába a városon belül és annak környékén összesen 20 ház tartozott, melyek kapcsán három esetben vita volt a szenátus és a kanonokok között. A 20 házhoz összesen 37 szőlő tartozott, amelyek közül csupán 14 volt megművelve, a többi 23 – szőlők majdnem kétharmada - elhanyagolt állapotban voltak.

korábbi háborúk nehézségei miatt nem volt lehetőség azok megműveltetésére⁹⁹⁰, ami a *visitatio canonica* idején még a megoldandó feladatok között volt felsorolva.⁹⁹¹

A pozsonyi káptalannal foglalkozó *visitatio*-s dokumentumok a Szent Imre szeminárium helyzetének leírásakor is utaltak arra, hogy a háborús esztendőök okozta pénzügyi nehézségek miatt sajnos nem tud az eredetileg 12 papnövendék ellátására és taníttatására berendezkedett intézmény annyi fiataalt eltartani, csupán csak a felét hatot, ami szintén egy olyan probléma, ami az átmeneti kor anyagi nehézségeire utal.⁹⁹²

Ezek az információk is arról tanúskodnak, hogy a *visitatio canonica* egy átmeneti korszakában találta magyar hazánkat és vele együtt az esztergomi főegyházmegyét, ami sok esetben komolyan hátráltatta is az egyházlátogatásokat.

7.3. Az esztergomi főegyházmegye belső problémái a *visitatio canonica* forrásainak tükrében

Az Archivum Ecclesiasticum Vetus-ban található a Keresztély Ágost féle *visitatio canonica*-val kapcsolatos dokumentumokról általánosságban elmondható, hogy azok elsősorban az egyházlátogatások során felmerülő problémákat gyűjtötték össze az esztergomi érsek számára. Ezeket a problémákat két nagyobb csoportba lehet osztani. Az egyiket nevezhetjük a helyi katolikusok belső nehézségeinek, a másikat pedig az őket érintő külső bonyodalmaknak. Ebben a pontban a belső problémákkal fogok foglalkozni.

A belső problémák között az elsőt és a legjelentősebbet a papság életét érintő komolyabb hiteltelenségek kérdése jelentette. Erről a problémakörrel két forrás számol be. Az első forrásban a Zichy Pál által 1714. január 12-én⁹⁹³ összeállított beszámolót⁹⁹⁴ olvashatjuk azzal kapcsolatosan, hogy a nyitrai főesperességben néhány kerületben olyan plébánosok működtek, akiknek az életvitele méltatlan volt a hivatásukhoz.⁹⁹⁵

A nyitrai főesperes a konkrétumok kifejtése előtt általánosságban is megfogalmazta, hogy mik a főbb problémák, amelyek a helyi papságot jellemzik. Ezek között említette, a katolikus lelkipásztorok botrányos életét, a képzetlenséget és a teológiai kérdésekben való

⁹⁹⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 27.: Az örkanonoki házhoz tartozó három szőlő elhanyagoltságának magyarázataként konkrétan a Rákóczi harcok zűrzavarait hozták fel az érintettek.

⁹⁹¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 29.: Itt arról írnak, hogy Keresztély Ágost már korábban is jelezte számukra, a szőlőket nem szabad eladni, hanem ki kell adni olyanoknak, akik szorgalmas munkával meg tudják azokat művelni, s az öröklés esetében is a házak és szőlők megőrzésére kell törekedni!

⁹⁹² vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 60-62.

⁹⁹³ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 150.: „Actum Tyrvaniae die 12. January Anno 1714.”

⁹⁹⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 141-150.

⁹⁹⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 147-149.

inkompetenciájukat, továbbá az eretnekké válás veszélyére is felhívta a figyelmet olyan papok esetében, akik alapvetően protestáns többségű vidékeken éltek; illetve arról is beszámolt, hogy van olyan plébános, aki még azt sem tudja, mennyi katolikus hívő tartozik az ő területéhez.⁹⁹⁶ Ezek után néhány különösen nagy botrányra hívta fel az érsek figyelmét, név szerint megemlítve az érintett plébánosokat.

Zichy Pál ezeket a személyeket tehát konkrétan is megjelölte, s azt írta, hogy Árva vármegyében három plébános működött, akik elhanyagolták a hívek lelkipásztori ellátását, ezen felül pedig komoly szintű alkohol problémákkal is vádolták őket a helyi katolikus hívek.⁹⁹⁷

A Nyitra vármegyében élő és hiteltelenül viselkedő plébánosokkal kapcsolatban arról ír, hogy a Csejteji kerületben egy plébános élete méltatlan, mert verekszik és alkoholizmus is jellemző rá. A főesperes itt azt is megjegyezte, hogy komolyan elmarasztalta a plébánost, de kevés esélyt lát annak megjavulására.⁹⁹⁸

Zichy Pál a Bajmóci kerületben három plébános méltatlan életéről számolt be, akikkel kapcsolatban azt jelentette Keresztély Ágostnak, hogy feladataik végzésében nagyon hanyagok, kihágásaik vannak és maguk a hívek kérik a helyi főurakkal együtt, helyezték el őket.⁹⁹⁹ A Radosnai kerületben pedig egy plébánost talált, aki szintén méltatlanul élt a hivatásához, s akivel kapcsolatban a helyi katolikus hívek ebben az esetben is kérték az érsektől az áthelyezést.¹⁰⁰⁰

Zichy Pál főesperes ezen méltatlanságokkal kapcsolatban a megoldási javaslatait is megfogalmazta az Keresztély Ágostnak, amelyben többek között arról írt, hogy elsősorban a lelkipásztori buzgóságot kell erősíteni a papok körében, amihez olykor szükséges lehet a diszpozíció, vagy a kevésbé képzett papoknak a káptalanhoz való közelebb hozatala, mert akkor nagyobb esélyük lesz az ő segítségükkel képződni. A nyitrai főesperes meglátása szerint fontos lenne a papok kongregációkba gyűjtése is, ami egy stabil közösséget adna a helyi atyáknak, illetve azt is megfogalmazta, hogy legvégső esetben a büntetés kiszabása is megoldást jelenthet.¹⁰⁰¹

Ebben a témában Pongrácz Imre is beszámol hasonló tapasztalatokról a Nyitrai főesperesség Bajmóci kerületében és Túróc vármegyében is¹⁰⁰², feltehetőleg valamivel

⁹⁹⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 147.

⁹⁹⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 148.: „...Oravkensi, Duboviensi, et Zacskoviensi...”

⁹⁹⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 148.: „...Podolensi...”

⁹⁹⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 149.: „...Gaidlensi, Tuzinensi, Teutroponensi...”

¹⁰⁰⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 149.: „...Galgóczensi...”

¹⁰⁰¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 147-148.

¹⁰⁰² vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 152-153.

később.¹⁰⁰³ Ezen beszámolóban arról olvashatunk, hogy a megbízott vizitátor a Bajmóci kerületben három plébános¹⁰⁰⁴ esetében találkozott komoly gondokkal, amelyek megoldásában az esztergomi érseknek kellett eljárnia az általános helynökén keresztül.¹⁰⁰⁵ Az itt található beszámolókból a helyi papok és hívek közötti konfliktusokról informálódhatunk, amelyek miatt az érintett plébánosok és az egyházközségek is egyaránt dispoziációt kértek.

Ez az összefoglaló Túróc vármegyéből is említ egy botrányos életű – akkor éppen Túrócligeten szolgáló - plébánost¹⁰⁰⁶, akitől szintén szabadulni akart a helyi hívő közösség, s helyette egy szerzetes papot szeretett volna magához kérni.¹⁰⁰⁷ Ebben a főesperességben végzett beszámolóban tehát összesen négy botrányos esetről maradt feljegyzés.

A pozsonyi káptalan visitatio-jával kapcsolatos egyéb iratokban is olvashatunk hasonló problémáról a helyi kanonokok körében. Ott komoly fegyelmi ügy lett abból, hogy a káptalan tagjai nem végezték rendesen a zsolozsma kötelezettségét, ami súlyos mulasztás volt az ő részükről, nem csak lelki, de anyagi szempontból is, hiszen annak stóladíját már előre kifizették az imádságot kérő hívek.

Ennek a botrányos esetnek az lett a vége, hogy Keresztély Ágost egy új szabályzatot adott a pozsonyi káptalannak, ami szigorúbban szabályozta a Szent Officium végzésének feltételeit és mulasztásának következményeit.¹⁰⁰⁸

Ebben a szabályzatban többek között arról olvashatunk, hogy a káptalannak mindenképpen el kell végeznie naponta a Szent Officiumot, annak anyagi vonzatait is pontosan ki kell fizetnie, és nem szabad egyetlen imaórának sem elmaradnia, mert ez a katolikus megújulás ügyét is hathatósan szolgálja. Ez a szabályzat azt is meghatározta, hogy a zsolozsma alatt a főoltáron és a templom ereklyéjénél mindig égnie kell az olajlámpának és lehetőség szerint minél nagyobb méltósággal szükséges az imaórák liturgiáját elvégezni.¹⁰⁰⁹

Láthatjuk tehát, hogy 1713 és 1715 között ezek voltak a papokat érintő komolyabb belső problémák – szám szerint 11 botrányos hivatás –, illetőleg elhajlások amelyekre Keresztély Ágost a segítőire támaszkodva kereste a jó megoldásokat.

¹⁰⁰³ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 158.: Ezen az oldalon található Hanusfalva vizitációjának jegyzőkönyve, ami 1715-ben volt. Mivel ez a jegyzőkönyv Pongrácz beszámolóihoz van csatolva, megalapozottnak tűnhet az 1715-ös datálás.

¹⁰⁰⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 152.: „Joannem Trarcicum Szkala [Rásztony]..., Alattrias Krapicz [Nyitrafő]..., András Gulden...[Kós]”

¹⁰⁰⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 152.: „Visitatio representata Illmo ac Rdssimo Dno Vicario Generali Strigoniensi”

¹⁰⁰⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 153.: „Georgius-Franciscus Lukácsovicz”

¹⁰⁰⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 153.: „Pater Petrus Alados”

¹⁰⁰⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 28-31.: „Norma collapsam Disciplinam restituendi in Divinis Officiis”

¹⁰⁰⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 30.: „Puncto 15: „Lampas cum oleo ante S. Eucharistiam”

A másik esztergomi főegyházmegyét komolyan érintő belső probléma, amely felismerhető a rendelkezésre álló dokumentumok tükrében: az igen jelentős anyagi nehézségek. Ennek a problémának elsődleges okozója a katolikus nemes urak nem megfelelő hozzáállása volt, aminek a lefájdalmasabb következményét a magyar katolikus ügy felvirágzásának akadályoztatása jelentette. Több vizitátor is panaszkodott arra, hogy azon főurak, akiknek a területükhöz tartozó plébánosok anyagi támogatása kötelességük lett volna, nem adták oda azok jogos javadalmait és fizetését.

Erről a súlyos gondról írt Petróczy Tamás Liptó és Hont vármegye egyházlátogatásakor, aki megjegyzi, hogy 10 helyen visszatartják a plébánosok fizetését és ezzel nagyon megnehezítik a helyi papok szolgálatát.¹⁰¹⁰ Erről a problémáról Zichy Pál is beszámolt a nyitrai főesperesség vizitálása utáni összegzésében, amikor egy külön pontban írt arról, hogy a katolikus urak nem teljesítik adományozási kötelességeiket, és emiatt sok plébános fizetése komoly mértékben lecsökkent.¹⁰¹¹

A *visitatio*-s dokumentumok olvasása közben azonban a katolikus főurak között jó példát is találhatunk. A források között ugyanis fennmaradt egy levél, amit Koháry István – a legkatolikusabb magyar főúr – Keresztély Ágostnak fogalmazott meg válaszképpen annak egy korábbi levelére. Ebben a válaszlevélben pedig arról értesülhetünk, hogy Koháry komolyan vette katolikus hitét és készséggel állt rendelkezésre egy helyi protestáns-katolikus konfliktus megoldásának előkészítésében.¹⁰¹²

Az anyagi nehézségek másik fontos következménye a sok romos templom volt, amelyeknek a felújítására így sok esetben nem volt elegendő pénz. Ez leginkább a Nyitrai főesperességet súlytotta, ugyanis Zichy Pál arról számolt be, hogy ott sok romos templom volt és a plébánosok készek lettek volna azokat rendbe hozni, de sajnos nem volt rá anyagi fedezet; főleg a helyi főurak fizetéssel kapcsolatos mulasztása miatt.¹⁰¹³ A Nógrád vármegyében a főesperesség területén végzett *visitatio canonica* adatai arról tájékoztatnak bennünket, hogy ott is a templomoknak több mint a fele romos állapotban volt és szükséges lett volna a felújítások anyagi támogatása.¹⁰¹⁴

---

¹⁰¹⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/5, 86.

¹⁰¹¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 147.

¹⁰¹² vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 104.

¹⁰¹³ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 146.

¹⁰¹⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 111-141.: Ebben a *visitatio*-s jegyzőkönyv töredékben összesen 22 településről van információnk, amelyek közül Putanich János 13 esetében jegyezte meg, hogy a templom romos, vagy elhagyott és csak 7 templommal kapcsolatosan számolt be arról a tényről, miszerint nincs szükség felújításra.

Ezekben az esztendőkből ezek voltak tehát a komolyabb anyagi nehézségek, amelyek a katolikus megújulás ügyét is akadályozták, s azt is láthatjuk, hogy ezek enyhítése érdekében általában Keresztély Ágost hathatós közbenjárását kérték a helyi közösség jeles képviselői.

A belső problémák között a források tanúsága szerint még említhetők a területi kérdések, amelyre – a már korábban is említett – Nógrád vármegyében lezajló *visitatio canonica* is közvetett módon utal¹⁰¹⁵, valamint a házasságkötések formáját és kihirdetését, stb. illető kérdések, amelyekkel kapcsolatban Putanich János kért tanácsot Keresztély Ágosttól, s kapott is tőle útmutatást.¹⁰¹⁶

7.4. Az esztergomi főegyházmegye külső problémái a *visitatio canonica* forrásainak tükrében

Az esztergomi *visitatio canonica* forrásai a legnagyobb külső veszélyként és problémaként egyértelműen a protestánsok – saját értelmezésük szerinti – újbóli terjeszkedését jelölték meg. Több beszámoló is született azzal kapcsolatban, hogy hány protestáns lelkész működött a XVIII. század második évtizedének első felében az esztergomi főegyházmegyében, mennyire nem tartották be az ezt újabban tiltó országos törvényeket és miként igyekeztek rávenni a helyi főurakat és az egyszerűbb embereket arra, térjenek át az ő hitvallásukra. Elmondható az is, hogy az *Archivum Ecclesiasticum Vetus*-ban lévő dokumentumok túlnyomó többségében a protestáns prédikátorokkal folytatott vitákkal és problémákkal foglalkoztak.

Az ezzel kapcsolatos források értelmezése és elemzése előtt fontos megemlítenünk, hogy a vizitátorok megállapításai túlzóak voltak azzal kapcsolatban, hogy a protestáns lelkészek illegálisan működtek ekkor a főegyházmegye területén, hiszen ők ekkor egy 150 éves gyakorlatot folytattak, s a legfrissebb törvények akarták tevékenységüket újabban megint korlátozni.

A Liptó- és Hont vármegyékkel kapcsolatos *visitatio*-s iratokban – amelyeket Petróczy Tamás állított össze –, arról értesülhetünk, hogy azon a területen hét luteránus tanító működött: Szent-Iván birtokon, Benedekfalván, Szmrecsánon, Hosszúréten, valamint Andreánszky Pál-, Petrich László- és Lypcsány Gergely főuraknál.¹⁰¹⁷

---

¹⁰¹⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 136.: Erre utal Nógrádsurány váci adózása

¹⁰¹⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 108-109.

¹⁰¹⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 92.

A források tanúsága szerint ebben a főesperességben két artikuláris hely volt: Hybbe és Nagypalugya, ahol két-két evangélikus prédikátor működött, s akik a visitatio-s kérdésekre is készséggel feleltek.¹⁰¹⁸ A vizitátor azonban azt is megjegyezte, hogy rajtuk kívül még mások is tevékenykedtek a főesperesség területén, s a számukat kilenc főben adta meg.¹⁰¹⁹ Velük kapcsolatban a vizitátor még arról is beszámolt, hogy ők nem feleltek a visitatio-s kérdésekre, hanem elmenekültek, és prédikátori tevékenységük mellett zavarták a helyi plébánosok beszédeit, lejáratták őket; illetve más falvakba is átjártak híveket szerezni maguknak.

Petróczy Tamás a részletesebb visitatio-s jegyzőkönyvekben pontosabb számokat is közölt. Ebben az összefoglalásában arról olvashatunk, hogy a kis-honti kerületben összesen három református prédikátor működött, három templomban, és 16 luteránus prédikátor 17 templomban. A nagy-honti kerülettel kapcsolatban pedig arról tájékoztatta Keresztély Ágostot, hogy ott 14 református prédikátor működött 14 templomban és 20 luteránus, 20 templomban. Petróczy Tamás ezekről a protestáns kézben lévő templomokról még azt is megjegyezte, hogy azok mind a katolikusoktól vették el korábban, kivéve egyet, amit már a luteránusok építettek maguknak.¹⁰²⁰

Liptó- és Hont vármegyékben tehát a források alapján összesen 53 protestáns prédikátor – 17 református, s 36 luteránus –, illetve hét ágostai hitvallású tanító működött, akik több mint 50 eredetileg katolikus faluban okoztak – a katolikusok szempontjából – komoly lelki károkat. Ezekben a beszámolókból is értesülünk még, hogy a protestáns prédikátorok leginkább olyan településeken működtek, ahová néhány évvel ezelőtt rákócziánusok telepedtek meg.¹⁰²¹

A részletesebb visitatio-s jegyzőkönyvek feldolgozása után elmondható, hogy azok az információk megerősítik ezen levelezések adatait, csupán azzal egészítik ki, hogy a kilenc elmenekülő evangélikus lelkészen kívül mindegyik prédikátor – református és evangélikus egyaránt – válaszolt a vizitátor által feltett kérdésekre.

Gömör vármegye protestáns visitatio canonica-járól Kiss János beszámolójában olvashatunk, aki arról írt, hogy ott nagyon erőszakosak és makacsok voltak a református és luteránus protestánsok egyaránt.¹⁰²² A Csetneken történő egyházlátogatásról azt írta a vizitátor, hogy ott a templomot profanizálták. A vármegyével kapcsolatban pedig annyit

¹⁰¹⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 94.: „Mathias Pruny, Georgius Stephanides, Joannes Textoris, Samuel Lissony”

¹⁰¹⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/4, 95-97.

¹⁰²⁰ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 2.

¹⁰²¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/5, 86-87.

¹⁰²² vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 100.: „...Lutheranam sequidem et Calvinistam huius Cottus...”

jegyzett meg, hogy az artikuláris és nem artikuláris helyeken is vannak protestáns lelkészek. Ezek közül Rózsnyóányán talált két prédikátort, illetve Berzetén egyet, akit Láni Pálnak hívtak és ő már tulajdonképpen egy szektát alapított abban a helységben.¹⁰²³

Ebben a vármegyében tehát konkrétan két református lelkészről van információnk és egy szekta alapítóról, azonban az utalásokból kitűnik, hogy a XVIII. század elején ezen a területen rajtuk kívül több prédikátor is működött – a katolikus vizitátorok megítélése szerint - illegális körülmények között.

Putanich János a Nógrádi főesperességben két luteránus prédikátorról tesz említést, akik Balassagyarmaton, illetve Füleken működtek. Velük kapcsolatban megjegyzi, hogy a balassagyarmati lelkész¹⁰²⁴ készségesen felelt a visitatio-s kérdésekre, a másik azonban elmenekült és bár Losoncon rátalált, mégsem tudta kikérdezni, mert nem engedték be őt a protestáns egyházközségbe.¹⁰²⁵ A források tanúsága alapján tehát Nógrád vármegyéből ezen időszakból kettő luteránus prédikátorról van biztos értesülésünk.

Zichy Pál a nyitrai főesperességben végzett protestáns egyházlátogatásainak összesített eredményei kapcsán arról számolt be az esztergomi érseknek, hogy Árva vármegyében két artikuláris helyen kettő protestáns – luteránus¹⁰²⁶ – prédikátor működött, akikkel semmilyen konfliktusa sem keletkezett.¹⁰²⁷

Túróc vármegye protestáns helyzetével kapcsolatban a vizitátor arról számolt be, hogy ott egy artikuláris helyen egy luteránus lelkész¹⁰²⁸ működött, aki nem engedte meg a visitatio-t és ebben a helyi főúr is támogatta. Zichy ebben a vármegyében rajta kívül még hat nem artikuláris helyet talált, ahol protestáns lelkészek működtek, számszerint hatan.¹⁰²⁹ Ezeket az adatokat a részletes jegyzőkönyvek is megerősítik.

A vizitátor Nyitra vármegye esetében pedig esperes-kerületekre lebontva informálta az érseket arról, hogy hol és mennyi protestáns lelkész működik a vizsgált területen.¹⁰³⁰ Ezen helyek egyike sem volt artikuláris hely, ami szintén azok – katolikus megítélés szerinti – illegális működésére utaltak. Nyitra vármegye esetében ezen főesperesi beszámolók alapján

¹⁰²³ vö.: PL, *AEV*, 2128/6, 102.

¹⁰²⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 105.: „...Pilarick...”

¹⁰²⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 105-106.

¹⁰²⁶ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 16, 87-88.

¹⁰²⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 141.: „...Andreas Petróczius et Stephanus Kelemen...”

¹⁰²⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 142.: „...Jacobus Mohostiny in Neczpal...”

¹⁰²⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 142-143.

¹⁰³⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 143-146.: „...Veszteninsi, Nagy-Tapolcsánensi, Radosnensi, Cseity, Sennicsi, Kerjensi...”

elmondható, hogy ott összesen 8 luteránus és 2 református prédikátor működött legalább 10 helyen, de közülük többen más falvakba is átjártak híveket szerezni maguknak.¹⁰³¹

Összesen tehát a nyitrai főesperesség területén ekkor 19 protestáns lelkész működött, amiből kettő volt református, 17 pedig luteránus. Ők legalább 30 helyen működtek, és hirdették saját hitvallásuk tanait ebben a főesperességben.

A rendelkezésre álló források között még megtalálható egy nagy áttekintő beszámoló is, ami a protestáns *visitatio canonica*-k eredményeit foglalta össze, meglehetősen részletesen; s ami a császárnak lett címezve.¹⁰³² Ezek az adatok jegyzőkönyvszerűen informálnak bennünket arról, hogy a XVIII. század második évtizedének első felében kik működtek protestáns lelkészként az esztergomi főegyházmegye területén.

Ez az összefoglaló a fentiekben ismertetett adatokat egyfelől megerősíti, másfelől kiegészíti néhány többlet információval, amelyekről az eddigiekben még nem számoltunk be.

Ennek keretében itt először is arról olvashatunk, hogy Bublovics János Bars vármegyében 5 nem artikuláris helyen 7 luteránus prédikátorról¹⁰³³ szerzett konkrét értesüléseket, akik főleg a királyi városokban működtek és nehezítették a katolikusok működését.¹⁰³⁴ A luteránus lelkészek említése mellett Bublovics azt is leírta, hogy több református lelkész is működik arra felé főleg Léva és Lese falu környékén.¹⁰³⁵

Bars vármegyében ezek alapján legalább 7 luteránus és 4 református prédikátorral számolhatunk, akik aktívan működtek nem csak az artikuláris helyeken, hanem más eredetileg teljesen katolikus vidékeken is.

Kiss János beszámolójáról is olvashatunk ebben az összefoglalóban, amelyet a Torna vármegyében végzett protestáns *visitatio canonica*-járól állítottak ki. Ebben a beszámolóban arról értesülhetünk, hogy ott alapvetően református prédikátorok működtek, akiket a rákócziánusok hoztak magukkal, s nagyon sok gondot okoztak a helyi plébánosoknak. Ezek a református prédikátorok ugyanis nem csak az artikuláris helyeken működtek, hanem máshol is, nem törődtek a császári törvényekkel, elvették a katolikusok templomait és a plébánosok javadalmait.¹⁰³⁶

---

¹⁰³¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 143-146.

¹⁰³² vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 162-165.: „In negotio Religionis representanda Sua Sacrsma Mattis venient sequentia.”

¹⁰³³ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 163-164.

¹⁰³⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 163.: Itt arról olvashatunk, hogy Körmöcbányán három protestáns prédikátor működött, akik igyekeztek átcsábítani a katolikusokat, tisztán katolikus családok gyermekeit keresztelték és az iskolában is aktívan terjesztették saját tanaikat.

¹⁰³⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 164.

¹⁰³⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 164.

A vizitátor 5 konkrét helyet¹⁰³⁷ jelölt meg, ahol a református prédikátorok bizonyosan megtelepedtek és nem akartak távozni. Ebben a vármegyében valamivel kaotikusabb volt tehát a helyzet, ugyanis a református prédikátorok pontos számát sem lehetett tudni, ennek okán Kiss János kérte is, hogy Keresztély Ágost és a császár avatkozzék be a nehéz helyzet mielőbbi rendezése érdekében.

A Zólyom vármegye területén működő protestáns prédikátorok helyzetével kapcsolatosan a rendelkezésre álló forrásokban arról olvashatunk, hogy a szabad királyi- és bírói városokban egy luteránus prédikátor működött, aki így nem artikuláris helyeken fejtette ki tevékenységét, azonban a helyi plébánosok jól ellensúlyozták annak korabeli katolikus megítélés szerint romboló cselekedeteit.¹⁰³⁸

Továbbá arról is beszámolt, hogy ebben a vármegyében is volt kettő artikuláris hely¹⁰³⁹, ahol – az aktuális avllási törvények értelmében - legalisan működött 2 luteránus prédikátor; azonban további nem artikuláris helyekről és ott aktívan tevékenykedő lelkészekről is írt¹⁰⁴⁰, akik a vármegyében sok egyéb településre is átjártak. A megbízott vizitátor több katolikus papoktól származó panaszról is beszámolt, amelyek szerint először is a prédikátorok megtevesztő módon működtek¹⁰⁴¹, továbbá a fizetésüket nem kapták meg a helyi főuraktól, illetve a nemesség inkább a protestánsok oldalára állt.

Összességében elmondhatjuk tehát, hogy Zólyom vármegyében legalább 7 protestáns – azon belül luteránus – lelkész működött, akik közül öten – katolikus megítélés szerint – illegális módon fejtették ki tevékenységüket, s velük kapcsolatosan – lényegét tekintve – hasonló panaszokat fogalmaztak meg az itteni plébánosok és a megbízott vizitátorok, mint a többi vizsgált terület esetében. A zólyomi főesperesség *visitatio canonica*-jának részletes jegyzőkönyvei annyiban árnyalják a képet, hogy itt nagy számban éltek ekkor evangélikusok, akiknek nyilvánvalóan igénye volt a luteránus lelkészek foglalkoztatása.¹⁰⁴²

Ezen fent említett korabeli források és részletes jegyzőkönyvek információi alapján elmondhatjuk tehát, hogy a XVIII. század második évtizedének első felében az esztergomi főegyházmegye egész területén legalább 100 protestáns prédikátor és 7 tanító működött. Ezek közül 11-ről nem tudjuk eldönteni, hogy luteránus volt-e, vagy református, illetve tudunk két esetről, amikor valaki szektát alapított az általa lakott faluban.

¹⁰³⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 164.: „...Almás, Körtvélyes, Jabloncza, Hídvég, Ardó...”

¹⁰³⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 165.

¹⁰³⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 165.: „...Garamszeg, Osztroluka...”

¹⁰⁴⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 165.: „...Carpone, Királyfalva, Ponik, Badin...”

¹⁰⁴¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/11, 165.: Többek között arra, hogy a prédikátorok a katolikus papokhoz hasonlóan kereszteltek, eskettek, temettek; ezen felül bújtogatták a népet a plébános ellen, tanítottak az iskolákban, stb.

¹⁰⁴² vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/b, 1-101.

A fent említett prédikátorok közül 32 protestáns lelkész volt biztosan református, akik valamivel többen lehettek, azonban csak ennyiről van egyértelmű információnk. A református prédikátorokkal kapcsolatosan a források alapján azt is elmondhatjuk, hogy nagy többségük a Rákóczi szabadságharc alatt jött a főegyházmegye területére, s Bars-, Torna-, Hont-, illetve Gömör vármegyében voltak nagyobb számban jelen.

A református lelkészekkel kapcsolatos katolikusok részéről megfogalmazott panaszok alapján azt is elmondhatjuk, hogy ők sokkal radikálisabban szembeszálltak az újabban foganatosított császári törvényekkel, nem törődtek az uralkodói és érseki *visitatio*-s mandátummal, illetőleg az egyházlátogatásoknak is jobban ellenálltak. A református prédikátorokól az is elmondható, hogy sokkal kevésbé törődtek a nem artikuláris területeken való működés tilalmával.

A rendelkezésre álló források alapján az esztergomi főegyházmegyében működő luteránus prédikátorokkal kapcsolatosan pedig elmondhatjuk, hogy ők legalább 58-an működtek ezen a területen. Az artikuláris helyeken alapvetően ők szolgáltak, s akik ott működtek készségesen válaszoltak is a katolikus vizitátorok kérdéseire. A többiekre azonban szintén jellemző volt a vizitátorok elkerülése, azonban nem jellemezte őket az a fajta agresszió, amellyel a reformátusok viseltettek a katolikusokkal szemben. Ők nagyjából egyenletesen voltak jelen a főegyházmegye valamennyi espereskerületében. Ebből látszik, hogy ők már jóval korábban is jelen voltak az esztergomi főegyházmegyében.

A protestánsok létszáma összességében soknak mondható, de nem tűnik nagyon jelentősnek. Az látható, hogy leginkább Hont- és Gömör vármegyékben volt a legjelentősebb a protestáns lelkészek létszáma. Ez azt jelentette, hogy a katolikusok ezeken a területeken csak kétszer annyi templomot láttak el, mint a luteránusok és reformátusok együtt véve.¹⁰⁴³ A többi vármegyében azonban - jóllehet szinte mindegyik protestáns lelkész aktívan átment más falvakba is téríteni – a létszámuk rendre jóval alul maradt a katolikusokéhoz képest.

A forrásokban megjelenő katolikusok által megfogalmazott panaszok tekintetében elmondható, hogy ekkoriban az esztergomi főegyházmegyében leginkább az volt a probléma a protestánsokkal, hogy sok esetben elidegenítették a katolikus templomokat, zavarták a papok működését, prédikálását és lejáratták őket, továbbá rávették a főurakat, hogy a plébánosok fizetését ne adják nekik oda, s az egyszerű nép körében is gyakran zavart okoztak. A katolikusok az újabb állami törvények megszegésével is gyakran vádolták őket, ugyanis szinte minden alkalommal átjártak lelkipásztorkodni az úgynevezett nem artikuláris helyekre.

---

¹⁰⁴³ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 2.: Az itt olvasható adatok alapján 112 templom és 6 kápolna volt katolikus kézben, 54 templom pedig a protestánsok birtokában.

Ezek alapján elmondható, hogy ekkoriban nem volt minden tehertől mentes a katolikus és protestáns viszony, amelyben az akatolikus oldal is aktív alakítóként lépett fel. Ezen problémák pedig már olyan mértékűek voltak, amelyek indokoltá tették a katolikus lelkipásztorok részéről Keresztély Ágost aktív beavatkozásának többszöri kérését.

7.5. Az esztergomi főegyházmegye papságának helyzete a *visitatio canonica* forrásainak tükrében

Az esztergomi főegyházmegye papságának állapotával kapcsolatosan a rendelkezésre álló források több fontos dolgra is felhívják a figyelmet. Először is arról olvashatunk – kicsit közvetett módon – az Archivum Ecclesiasticum Vetus-ban, illetőleg a *visitatio canonica*-ról szóló részletes jegyzőkönyvekben, hogy a katolikus papság komoly küzdelmet kellett, hogy folytasson a protestánsokkal. Ebben a küzdelemben nagy akadályt jelentett egyfelől az, hogy több helyen komoly mértékű paphiánnyal kellett megküzdeniük a katolikus lelkipásztoroknak. Erre a problémára utalnak többek között Pongrácz Imrének feltehetőleg 1715-ben a valamivel korábban a nyitrai főesperességben végzett egyházlátogatásaiból kivonatolt és Pyber László számára felküldött beszámolója.¹⁰⁴⁴

Ezekben a beszámolóknak a vizitátor arról tájékoztatta az általános helynököket, hogy Árva- és Túróc vármegyében több olyan plébános is működik, akiknek szüksége lenne segítségre, mert túl sok egyházközséget kell ellátniuk, s – alapvetően idős koruk okán – nem bírják már a terhelést.

Ezek a plébánosok ugyan buzgón végezték feladataikat, jó lelkipásztorok voltak, azonban átlagosan 3 plébániát kellett egyedül ellátniuk, s ez komoly próbatételnek bizonyult számukra.¹⁰⁴⁵ Pongrácz Imre arról is beszámolt, hogy ezeken a plébániákon általában csak az anyateplomban volt szentmise rendszeresen, a filiákban csak akkor, ha volt miseszándék. Ez sajnos a protestantizmus terjedésének is kedvezett ebben az időszakban.

A vizitátor beszámolójában arról is tájékozódhatunk, hogy ezen plébánosok közül egynél licentiátus is szolgált, aki a 4 egyházközséget ellátó nagyfalusi papnak segített az

---

¹⁰⁴⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 152-157.

¹⁰⁴⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 154-157.: Ezeken az oldalakon arról olvashatunk, hogy Túróc vármegyében három esetben kellett 3 papnak ellátnia átlagban 4 falut, Árva vármegyében pedig 10 papnak átlagban egyenként 3 falut.

ötödik – legtávolabb lévő – plébánián, Zázriván.¹⁰⁴⁶ Ez a világi ember kipróbált személy és buzgó katolikus volt, aki a hétköznapokban tanítóként kereste kenyerét. Az itt vizsgált plébánosok között volt még egy, akinek a hívek nagy száma miatt két világi munkatárs segítette lelkipásztori szolgálatát.¹⁰⁴⁷

Hont- és Gömör vármegye összesített adatai szerint azon a területen átlagosan minden katolikus papnak két plébániát kellett ellátnia, igaz ezekben az években a plébániák közül több mint 50 protestáns kézben volt.¹⁰⁴⁸

A részletesebb jegyzőkönyvek feldolgozása után hasonló – és részletesebben kifejtett – eredményre jutottam. Ennek megfelelően elmondható, hogy az esztergomi főegyházmegyében átlagosan egy katolikus papnak egy plébániát és három filiát kellett ellátnia. Ez a kor utazási viszonyait tekintve komoly nehézséget jelenthetett a korabeli klérusnak. A jegyzőkönyvek alapján elmondható, hogy a legnehezebb helyzetben a Honti főesperességben szolgáló papok voltak¹⁰⁴⁹, a legkönnyebb helyzetben pedig a Sasvári főesperesség plébánosai lehettek.¹⁰⁵⁰ A paphiány mértékét jól mutatja, hogy a jegyzőkönyvek csupán két káplánról tesznek említést, akik a honti főesperesség területén¹⁰⁵¹, illetőleg a pozsonyi káptalannál szolgáltak.¹⁰⁵²

A fentiekben említett beszámolók alapján látható tehát, hogy ekkor az esztergomi főegyházmegyében a paphiány ugyan jelentősnek volt mondható, de főleg azokban a főesperességekben okozott ez különösképpen is nehézséget, ahol a protestánsok nagyobb létszámban voltak jelen.¹⁰⁵³

Az esztergomi főegyházmegyében működő papok összlétszámával kapcsolatban azt mondhatjuk, hogy pontos ismeretekkel nem rendelkezünk ebben a kérdésben, mert nem áll rendelkezésünkre az összes *visitatio canonica*-val kapcsolatos jegyzőkönyv.

Amit biztosan elmondhatunk az az, hogy Pozsony városában, valamint a barsi-, komáromi-, honti-, zólyomi-, sasvári-, pozsonyi-, nyitrai-, illetve nógrádi főesperességről

¹⁰⁴⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 155.: Ennek a licentiátusnak Pissanovicz György volt a neve, és ő keresztelhetett 7 hetes korig, illetve ő hívta ki a papot a betegekhez, vagy azon halottak temetéséhez, akikhez senki sem akart papot kérni.

¹⁰⁴⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 153.: A nyitrai plébánosról volt itt szó, akinek egy 1000 fő körüli katolikus lakosságot kellett ellátnia, s ebben volt szüksége a világi munkatársakra. Emellett Bodkradét kellett ellátnia, mint filiát.

¹⁰⁴⁸ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 2.: Ezen összesítés szerint 39 katolikus templomot összesen

¹⁰⁴⁹ Ebben a főesperességben nem csak filiákat kellett ellátniuk a papoknak, de olykor több plébániát is azok csatolt településeivel.

¹⁰⁵⁰ Ebben a főesperességben egy plébánosra egy plébánia és egy-két filia tartozott maximum, s itt erős katolikus többség jellemezte a lakosságot.

¹⁰⁵¹ vö.: PL, *Canonica Visitatio*, Liber 15/a, 10.: „Rosombergensi..., Andreas Soldo.”

¹⁰⁵² vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 29.: „Joannes Urablanszky.”

¹⁰⁵³ Zólyomi-, Honti főesperesség, illetve Gömör vármegye.

származó adatok alapján az esztergomi főegyházmegye területén a *visitatio canonica* idején összesen 354 egyházmegyés pap szolgált.¹⁰⁵⁴ Az ő szolgálatukat még segítették a szerzetespapok, azonban az ő létszámukkal kapcsolatosan egy esetben közölnek pontos információkat az egyházlátogatási jegyzőkönyvek.¹⁰⁵⁵

A papság létszámával kapcsolatos nehézségek említése után fontos megállapítanunk azt is, hogy – a jegyzőkönyvek alaposabb vizsgálatát követően – azok teológiai képzettsége nem minden esetben volt megfelelőnek mondható.

A katolikus papság korabeli képzettségével kapcsolatosan elmondható, hogy nem volt egységesen kiképezve mindegyikük, mert például a paphiány enyhítése okán előtt felszentelték őket. A papképzés elméleti rendszere alapvetően két elemből állt: három év filozófia és négy év teológia elvégzéséből. Ez azonban ekkoriban irreálisan sok idő lett volna, hiszen a paphiány komoly méreteket öltött.

Ennek megfelelően gyakran előfordult, hogy kevesebb idő alatt egy alapképzésben részesítették a papnövendéket. Ennek megfelelően előfordult, hogy a papnövendékek egy része csak a *theologia moralis*-t, vagy a *casuistica*-t végezte el, ami egy két esztendő rövid, illetőleg csak az alapismereteket átadó képzés volt. Ezen alapképzések mellett volt, aki elkezdte a tudományosabb képzést – a *theologia speculativus*-t –, ám ezt sok esetben nem tudták elvégezni, félbe kellett hagyniuk, főleg a paphiány okán.¹⁰⁵⁶ Ezekon kívül, aki elvégezte a tanulmányokat, azokról jegyezték fel, hogy a végzettségét tekintve „*theologia absolutivus*”, illetőleg voltak olyan papok is – igaz nem túl sokan –, akik a *baccalaureatus*-i, valamint a teológiai doktori fokozatot is elnyerték.

Az esztergomi főegyházmegyében – a kutatásaim alapján – elmondható, hogy a XVIII. század második évtizedének derekán a katolikus papság tagjai közül, akik a teológiát elvégezték 172-en voltak¹⁰⁵⁷, *theologia moralis* végzettséggel összesen 63-an voltak, akik teológiából csak a második évet végezték el 19-en, akik pedig a harmadik teológiai tanévig eljutottak 33-an voltak. Az esztergomi főegyházmegyében – a jegyzőkönyvek egyértelműen leírt tanúsága szerint – ekkor a *baccalaureatus*-sal rendelkező katolikus papok száma összesen 4-re rúgott, a teológiai doktorok pedig 8-an voltak. Rajtuk kívül összesen 56 olyan papról számolnak be a források, akiknek teológiai végzettségével kapcsolatosan semmilyen adatot nem közölnek.

---

¹⁰⁵⁴ A papok névsorát a mellékletekben közlöm.

¹⁰⁵⁵ A barsi főesperesség jegyzőkönyveiben 2 bencés szerzetespapról tesznek említést, akik egy-egy plébánián látják el a lelkipásztori feladatokat.

¹⁰⁵⁶ vö.: FAZEKAS, I., *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*, Győr 2014, 85.

¹⁰⁵⁷ *Theologia absolutus* 50, és *theologia speculativus* 122

Ezek alapján elmondhatjuk, hogy az ismert végzettségű papok esetében 52% végezte el a teológiát, 17 %-nak csak egy alapképzés elvégzését sikerült megvalósítania, 15%-uk nem tudta akkorra befejezni a teológiát, s 16%-ról nincsenek információink.

A katolikus papok képzési helyszínei is különfélék voltak. Ez a fajta sokszínűség a jegyzőkönyvekben is visszatükröződik. Az esztergomi főegyházmegye területén szolgáló 356 egyházmegyés pap, összesen 10 papnevelő intézetben képeztette magát. Ezek közül a legtöbben természetesen Nagyszombatban képződtek a Szent István-, Boldogságos Szűz Mária-, Szent Adalbert-, vagy a Collegium Rubrorum szemináriumokban¹⁰⁵⁸, valamint viszonylag sokan képződtek a bécsi Pazmanuumban.¹⁰⁵⁹ Néhányan Rómába is eljutottak kispapként¹⁰⁶⁰, s volt 6 pap, aki Olmützben képződött, kettő, aki a kassai Szent László szemináriumból került a főegyházmegyébe, egyvalaki Prágában szerezte a képzettségét, egy atya pedig a Graz városából érkezett Magyarországra. Ezen adatok mellett elmondható az is, hogy 152 atya esetében nem közöltek információt azzal kapcsolatban, hogy hol végezte el teológiai tanulmányait az adott plébános.

Ezen adatok tükrében pedig elmondható, hogy az esztergomi főegyházmegye papnövédeként túlnyomó részben saját szemináriumainak valamelyikében képeztette, s azt is, hogy a papság – ismert részének – egyharmada külföldön végezte el a teológiai tanulmányait.

Az esztergomi főegyházmegye területén – a jegyzőkönyvi adatok tükrében – 1713-1715 között a következő szerzetesrendek képviselői segítették a pasztorációs munkát: ferencesek, premonstreiek, jezsuiták, pálosok, bencések, piaristák.¹⁰⁶¹ Az ő szolgálatuk jóllehet nagy segítség volt, mégis elmondható, hogy alapvetően nagyon kis mértékben járultak hozzá az egyházmegyés papok tehermentesítéséhez, ami jelzi azt is, hogy valószínűleg – legalábbis a jegyzőkönyvek adatai szerint – nem volt rájuk akkora szükség, mint például a győri egyházmegyében, illetve ekkor még nekik is az újrakezdés nehézségeivel kellett küzdeniük.

A korábbi *visitatio*-s iratokkal összehasonlítva elmondható tehát, hogy ekkor – az esztergomi főegyházmegye egészét nézve – a papság életének hitelességével nem volt jelentős probléma. Összesen 11 botrányos életű papról van tudomásunk¹⁰⁶², akikkel kapcsolatban megjegyezték a vizitátorok, hogy helyezésre, illetőleg alaposabb teológiai képzésükre, közösségbe gyűjtésükre lenne leginkább szükség. A papok botrányaival kapcsolatban fontos megemlítenünk azt is, hogy ezekben az években nem a *concupinatus* volt a legjellemzőbb

¹⁰⁵⁸ Összesen 111-en

¹⁰⁵⁹ Összesen 80-an

¹⁰⁶⁰ Összesen 11-en

¹⁰⁶¹ A mellékletekben közlöm, hogy mely főesperességekben, melyik szerzetesrend működött.

¹⁰⁶² vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 148-149.: Itt összesen nyolc papról olvashatunk; 2128/10, 152-153.: Itt pedig három botrányos életű papról tudósítanak.

kihágás - mint korábban -, hanem inkább az alkoholizmus és a hívekkel való szeretetlen viszony. Ez mutatja azt is, hogy a korábbi megújulási mozgalom a cölibátus szempontjából megtisztította a papság köreit.

7.6. Az 1711-1715 közötti *visitatio canonica* utóélete a források tükrében

A Keresztély Ágost féle *visitatio canonica* befejezését követően két forrásunk tanúsága alapján úgy tűnik, hogy a fontosabb kérdésekben hasznos információval látták el a pozsonyi országgyűlésen a katolikusok ügyéért aktívan harcoló esztergomi érseket.

Az *Archivum Ecclesiasticum Vetus*-ban olvashatunk egy 1716 után kiadott császári dekrétumot¹⁰⁶³, amelyekben az egyházlátogatások során meghatározott főbb problémapontokkal és azok megoldásával találkozhatunk.¹⁰⁶⁴ Ebben a dokumentumban az uralkodó arról rendelkezett, hogy a protestánsoknak nincsen joguk erővel elvenni semmilyen katolikus objektumot: sem templomot, sem kápolnát, sem plébániát, vagy iskolát.

Emellett a magyar király újfent hangsúlyozta, hogy a plébánosok javadalmait nem veheti el senki és ami jár, azt a főuraknak meg kell adniuk a papok számára. Továbbá azt is határozottan megfogalmazza a dekrétum, hogy a protestánsok csak az artikuláris helyeken működhetnek és a többi területről el kell távozniuk, illetve nem buzdíthatnak másokat a katolikus hit elhagyására.¹⁰⁶⁵

Az uralkodó ezen iratában arról is határozottan rendelkezett, hogy a protestánsok nem zavarhatják a katolikus szertartásokat, körmeneteket és prédikációkat. Ha valaki mégis elköveti ezek valamelyikét, azt az Egyházi Fórum elé kell vinni és a vétkező személyt meg kell büntetni.¹⁰⁶⁶ Keresztély Ágost vizitálási jogát is megerősítette az uralkodó azáltal, hogy hangsúlyozta: neki ehhez joga és engedélye van a főegyházmegye teljes területén, így a reformátusokat, illetve luteránusokat is ellenőrizheti akár ő, akár bármely általa megbízott személy.¹⁰⁶⁷

Végezetül pedig az uralkodó itt arról is rendelkezett, hogy a világi rendek közül nem lehet ide-oda eltérni a katolikus hittől az érdekek szerint, illetve nekik minden vizitátort segíteniük kell, a plébánosokkal egyetemben.

---

¹⁰⁶³ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 79.

¹⁰⁶⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 78-84.

¹⁰⁶⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 79-80.

¹⁰⁶⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 81.

¹⁰⁶⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/3, 83.

Ezen uralkodói dekrétumban tehát minden fontosabb panasz megjelenik, amelyekkel a *visitatio canonica* irataiban fentebb találkozhattunk. Ez a dekrétum jelzi, hogy Keresztély Ágost a megfogalmazódott panaszokat összegyűjtötte és azokat az uralkodó előtt hatékonyan képviselte.

A pozsonyi káptalan *visitatio*-jának kompendiuma¹⁰⁶⁸, illetőleg a Szent Officium elvégzésének megújított előírásairól szóló rendelet¹⁰⁶⁹ az a két meghatározó forrás, amely szintén informál bennünket azzal kapcsolatban, hogy miként folytatódott a kanonokok látogatásakor felmerülő problémák megoldása. A kompendium több pontjában¹⁰⁷⁰ is olvashatunk arról, hogy a *visitatio canonica* óta eltelt időben milyen változások történtek a pozsonyi káptalan életében. Itt a zsolozsma végzésének megújításáról, a templom búcsúja méltóbb végzésének megvalósításáról értesülhetünk, amely kérdésekre a *visitatio*-s iratokban még problémaként utaltak a főesperesek.

A másik forrásban arról olvashatunk, hogy a sok elhanyagolt szőlővel kapcsolatban Keresztély Ágost határozottan rendelkezett arról, azokat a káptalannak meg kell műveltetnie és köteles annak bevételeit maximalizálni, mert ezen az úton – anyagi értelemben - saját magán is képes lesz segíteni.¹⁰⁷¹

Ezen apróbb utalások tehát arra utalnak, hogy a *visitatio canonica* eredményeivel Keresztély Ágost határozottan jól tudott bánni és azokat a problémákat, amelyek felmerültek sikeresen meg tudta oldani.

7.7 A hétköznapi élet nyomai a *visitatio canonica* forrásainak tükrében

A *visitatio*-s források nem csupán a konkrét tényekről és száraz adatokról tájékoztatnak bennünket, hanem közvetett módon a hétköznapi életről, konfliktusokról és egyszerű emberek személyes tulajdonságairól is. Ezek közül választottam ki néhányat, amelyek segítenek bennünket abban, hogy kicsit közelebb kerülhessenek szívünkhöz is annak a kornak emberei és személyes sorsai.

A pozsonyi káptalan *visitatio*-s iratai között olvashatunk arról, hogy egy bizonyos Wolfgang Hérolt kanonok nem csak jó lelkipásztor lehetett, hanem ügyes borász is. A *visitatio*-s iratokban megjegyezték, hogy a rá bízott szőlőt gondosan ápolta, és ebben nem

---

¹⁰⁶⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 21-27.

¹⁰⁶⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 28-31.

¹⁰⁷⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 21-27.: 5. és 9. pontokban

¹⁰⁷¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/2, 29.

kellett neki semmilyen segítség. Azt is megjegyzték a források, hogy jól investált a területbe, kiváló bort készített, ami minden igényt kielégített, s maga Hérolt jelezte, szeretne ebben élete végéig kiteljesedni.¹⁰⁷²

A pozsonyi *visitatio*-s panaszok között arról is olvashatunk, hogy a városban élő lutheránusok nem voltak hajlandók részt venni az Eucharisztikus körmeneteken, jóllehet ezen kötelességük lett volna részt venni. Ez önmagában talán nem lett volna probléma, azonban ők nem a körmenetre mentek ilyenkor, hanem a kocsmákba, s ott hódoltak a részegség örömeinek.¹⁰⁷³ Ennek a kötetlenebb együttlétüknek pedig sokszor az lett a következménye, hogy botrányos viselkedésükkel megzavarták a katolikus körmenetek áhítatát.

Putanich János protestánsokkal való konfliktusának leírásában¹⁰⁷⁴ képet kaphatunk arról, hogyan is nézhetett ki akkoriban egy ilyen összeütközés. Putanich ugyanis bővebben beszámolt arról, mit is mondott a helyieknek ezzel kapcsolatban. A helyi főuraknak kifejtette, hogy ők nem vigyáznak a akolra, s így a – protestánsok személyében – jön a tolvaj és rabol, valamint pusztít – nyilván a katolikus pap látásmódja szerint.

Amikor Putanich-ot a helyi protestánsok nem akarták beengedni Losonc városába, megjegyzi, hogy nem törődve a protokollal meglehetősen keményen – tartalmában - így szólt: *Ágostai és helvét hitvallásúak! Hallottátok a mandátum szavait, vagy nem?! Tizenegy évvel ezelőtt beengedték a vizitátort, most miért nem? Ha ellenálltok, a császárral szemben vagytok engedetlenek! Majd megjegyzi, hogy ezek ellenére sem engedték be, így megszakadt a *visitatio*.¹⁰⁷⁵ Ez a történet utal arra, hogy a hétköznapiakban a császári mandátum sem volt minden esetben ellenállhatatlan eszköz.*

Ebben a levélben még arról is értesülhetünk, hogy Putanich János lóval járt körbe a főesperesség területén, ugyanis arról tájékoztatta főpásztorát, hogy amiatt a háta sajnos megfájdult, így éppen Budán van egészségügyi pihenőn, de pár nap múlva folytatni fogja a megkezdett munkát.¹⁰⁷⁶ Ezen kívül a levél címezése egy kis cinizmusról is árulkodik, ugyanis ott azt írta a nógrádi főesperes, hogy „Máriavölgybe, vagy ide, vagy oda”¹⁰⁷⁷ küldi a beszámolóját, jelezve, hogy tudja, Keresztély Ágost sokfelé jár és nem tudja, aktuálisan hol található a főpásztor.

A Nógrádi főesperesség *visitatio*-s irataiban arról is értesülhetünk, hogy néhány esetben a helyi világiak segítették az adatok összírásában a helyi plébánosokat. Két esetben

¹⁰⁷² vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 26-27.

¹⁰⁷³ vö.: PL, *AEV*, 2128/2 (k), 38.: „...et de toto abstrahunt et...tunc tabernas visitant et ebrietati indulgent.”

¹⁰⁷⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 105.

¹⁰⁷⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 105-106.

¹⁰⁷⁶ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 106.

¹⁰⁷⁷ vö.: PL, *AEV*, 2128/7, 107.: „Maria-Thall, vel ibi ubi”

tudunk konkrét neveket is. Vadkert plébániájának adatait egy bizonyos Harangozó Gyurka gyűjtötte össze¹⁰⁷⁸, a Détár faluról szóló adatokat pedig Bussai András.¹⁰⁷⁹ Ez a helyi civilek aktivitásának egy rejtettebb bizonyítéka.

A zárvai plébánost segítő világi licentiatús feladatai között arról olvashatunk, hogy ha valakit brutálisan meggyilkoltak és így nem volt senki, aki kérje az illető eltemetését, akkor az ő feladata volt szólni a plébánosnak, jöjjön, s adja meg neki a végtisztességet.¹⁰⁸⁰ Ez a kis kitétel utal arra, hogy ezekben az években még előfordulhattak gyilkosságok, melyek sajnálatos módon realitását képezték a csöndes hétköznapoknak.

A marcalli plébánossal kapcsolatban azt olvashatjuk, hogy Kárász Imre Krisztiánnak hívták, 56 esztendő volt, öt nyelven beszélt: latinul, magyarul, németül, olaszul és szlávul (sic). Ezek után még megjegyezték, hogy annak idején a törökök őt is elfogták, s a hívek ugyan kifizették érte a váltságdíjat, de az abból fakadó tartozás még 1713-ban is komolynak volt mondható, hiszen 9 imperiales-t tett ki az összeg. Ez a kis kitérő utal a régebbi idők nehézségeire, de a hívek papjuk iránti szeretetére is, hiszen megtettek érte mindent, amit lehetett.¹⁰⁸¹

A világi segítőkkel kapcsolatosan többek között arról olvashatunk szintén a nógrádi főesperesség esetében, hogy Csesztrón a kántor-tanító – Thoman Marchius – érdekes módon lutheránus vallású volt, aki egyébként latint is tanított. Nem lehetett könnyű a vele való együttműködés, ugyanis annyit jegyeztek még fel róla, hogy nehéz személyiség.¹⁰⁸² Ezután a szügyi plébánosról Pilarik Jánosról is ír a vizitátor, s annyit jegyzett fel a hivatalos adatok után, hogy jól képzett pap volt, aki még a lutheránusok között is nagy tiszteletnek örvendett.

Zichy Pál beszámolójában a megjavítandó plébánosokról szóló részben szintén olvashatunk egy-két olyan utalást, amely kicsit konkrétan betekintést enged a helyi katolikusság problémáiba. A csejtei kerületben lévő és Podolin-ban működő plébánossal kapcsolatban a helyi hívek arról panaszkodtak, hogy a pap folyamatosan konfliktusokba keveredett a szomszédos atyákkal, az egyik plébánossal pedig össze is verekedett. Feljegyezték róla azt is, hogy az egyik körmenet alkalmával, amikor a szomszédos faluba mentek, onnan részegen tért vissza és a falu zászlaját is elhagyta valahol.¹⁰⁸³ Ezután kérték a hívek az atya elhelyezését.

¹⁰⁷⁸ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 112.: „Harangozó Gyurka (sic)”

¹⁰⁷⁹ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 113.: „Andreas Bussai”

¹⁰⁸⁰ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 155.

¹⁰⁸¹ vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 118.

¹⁰⁸² vö.: PL, *AEV*, 2128/8, 120.

¹⁰⁸³ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 148.

A galgóci plébánossal kapcsolatban pedig arról írtak a beszámolóban, hogy a plébános napról-napra egyre nagyobb undorral töltötte el a híveket és egy olyan plébánost kértek a hívek, aki valóban kész vigasztalni és táplálni a helyi emberek lelkét.¹⁰⁸⁴

A Nyitrafőn szolgáló plébánossal egy bizonyos Alattrias Krapicz-cal kapcsolatosan arról értesülhetünk, hogy ő a visitatio-kor éppen szamárköhögéssel szenvedett, ezért el volt különítve, tulajdonképpen karanténban tartották, hogy hátha jobban lesz ettől, illetve ne fertőzzön meg senkit sem.¹⁰⁸⁵

Ezekből a kisebb utalásokból megismerhettük a helyi emberek néhány problémáját, örömét, amelyek segítenek bennünket is betekinteni a kor emberének helyzetébe, világába.

---

¹⁰⁸⁴ vö.: PL, *AEV*, 2128/9, 149.

¹⁰⁸⁵ vö.: PL, *AEV*, 2128/10, 152.

Összegzés

A fenti oldalak tartalma alapján egyértelműen láthatjuk, hogy Keresztély Ágost egy nem mindennapi főpapi, illetőleg diplomáciai életpályát futott végig, aminek során rengeteget tett a Katolikus Egyházért, a Német-római Birodalomért és Magyarország felvirágzásának elindításáért. Evangélikus vallású nemesként kezdte az életét, amelynek nem sokkal később még a katonáskodás is része volt nem csak díszes felvonulásokkal, hanem komoly harcokkal és életveszéllyel is fűszerezve.

Láthattuk azt is, hogy Keresztély Ágost korában milyen viharos gyorsasággal változtak a hatalmi viszonyok nem csak Európában, hanem Magyarországon is. Ezekben az évtizedekben zajlott például a pfalzi-, illetve a spanyol örökösödési háború, és ezekben az évtizedekben tűnt úgy kezdetben, hogy a francia hegemonia útjába nem állhat senki Európában, majd – történelmi távlatokban gondolkodva – nem sokkal később tanúi lehettek a kortársak annak is, hogy XIV. Lajos ezirányú terve csúfos kudarcot vallott.

Ezekben az évtizedekben lehettek tanúi az emberek Magyarországon annak, hogy az oszmánok már Bécsset fenyegetik, majd húsz évvel később annak, hogy az egész ország felszabadításának 150 éves álma valóra válik. Nem sokkal később pedig azt is szemlélhették, vagy szenvedhették a Magyarországon élő emberek, hogy a felszabadító hősből, hogyan válik elnyomóvá a király, majd a szabadságharc után miként lesz újra szerető atyává a Habsburg uralkodó.

Láthattuk azt is, hogy Keresztély Ágost katolizálásának mozgató rugója nem számítás, vagy valamilyen érdek volt, hanem tisztán a hitéből és személyes meggyőződéséből fakadó felelősségteljes döntés, melyet az is bizonyít, hogy a katolizálását követő kitagadtatást, a komoly hatalmi lehetőségek elvesztését és a család részéről megnyilvánuló szeretetlen megnyilatkozásokat is türelemmel és alázattal viselte.

Keresztély Ágost életének alakulásából kitűnik számunkra, hogy nem csak lelkiismeretes püspök és bíboros volt ő, hanem tehetséges és a felettesihez – a pápához és a császárhoz – hűséges ember és kiváló diplomata. Az ő politikai és főpapi tevékenységének fő célja a tartós kompromisszumok létrejöttének segítése és azok megőrzése volt. Emellett azért megjegyzendő, hogy a protestánsokkal nem volt mindig nagyvonalú Magyarországon, bár abban a korban ez még nem számított szokatlan jelenségnek egyik oldalon sem. Életének vége felé pedig egyre inkább előtérbe került a lelkiség és az imádság, amelynek ékes bizonyítékai a máriavölgyi tartózkodásai és ottani alázatos viselkedése.

Keresztély Ágost tehát egy olyan főpapja volt a Katolikus Egyháznak és Magyarországnak is, aki egy sok szempontból összetett történelmi szituációban a józanságot, a megbékélést és a katolikus felvirágzást szolgálta rendkívül eredményesen.

Fontos azonban megjegyeznünk azt is, hogy Keresztély Ágost életének és munkásságának feltárása korántsem teljes körű. Nem ismerjük pontosan, hogy milyen mértékben vett részt a Buda visszavételéért vívott harcokban. Nem világos egészen az sem, hogy a Telekesy-ügyben és annak megoldásában milyen részt vállalt Keresztély Ágost, vagy hogy a Rákóczi-szabadságharc során milyen szerepet vállalt annak békés lezárásának - a szatmári békének – tető alá hozásában.

A Pragmatica Sanctio elfogadtatásának egyengetésében jóllehet nem ő volt a hivatalos főszereplő, könnyen elképzelhető, hogy komolyabb szerepet is vállalt abban a folyamatban is. Tudjuk azt is, hogy a magyar jogrend megújításában komoly szerepet vállalt, de nem világos egészen, pontosan milyen mértékben volt aktív alakítója ezeknek a folyamatoknak.

Végül azzal is számolnunk kell, hogy noha sok mindent tudunk az Esztergomi Egyházmegyében végzett szolgálatáról, koránt sem mindent. A plébániák *visitatio*-jának pontos eseményei, eredményei, illetve a különböző egyházmegyén belüli viták és azok megoldása nem ismertek számunkra a maguk teljességében. Egy szóval az Esztergomi Levéltár még bizonyosan sok újdonsággal és részlettel tudna szolgálni számunkra Keresztély Ágosttal kapcsolatban, ami egy doktori disszertáció témájául is szolgálhat a későbbiekben.

A Keresztély Ágost féle első esztergomi főegyházmegyében végzett *visitatio canonica*-nak időpontját az eredeti források kicsit pontosították. Ennek megfelelően a meghirdetéstől az utolsó adatig összesen 5 év telt el, vagyis ez a *visitatio canonica* 1711. december 2-től 1715 nyaráig tartott. Azt is látnunk kell, hogy 1712 februárjától kicsivel több mint egy évig szünetelt a *visitatio*, mert a pestis járvány lehetetlenné tette annak kivitelezését.

Azt is láthattuk, hogy Keresztély Ágost a Trienti Zsinat szellemében és annak jogi feltételeinek eleget téve végezte el a *visitatio canonica*-t. A kérdések ugyanis részletesek voltak, minden fontos lelkipásztori és anyagi kérdésre kitért, s ezek alapján kellett minden vizitátornak eljárnia. Tudjuk, hogy nem személyesen végezte az egyházlátogatásokat, azonban annak oka a sok egyéb teendője és a főegyházmegye nagy kiterjedése volt, ami jogossá tette a megbízottak kinevezését.

A megbízott vizitátorok személyi állománya alkalmas és buzgó papokból állt, ami nagyban segítette a folyamatok hatékony lebonyolítását. Ebben a személyi kérdésben is nagyon sikeresen járt el Keresztély Ágost. Azt is biztosan állíthatjuk, hogy a *visitatio canonica* a főegyházmegye egész területén lezajlott, csak sok adat mára sajnos eltűnt.

A főegyházmegye belső problémáinál láthattunk, hogy a források arra utalnak, a papság bizonyos képviselői hiteltelen életet éltek, a káptalan nem végezte rendesen a zsolozsma kötelezettségét, ami miatt külön szabályzatot kellett írnia az érseknek, továbbá az anyagiak terén voltak nagy hiányosságaik a papoknak és a templomoknak. Ez a fajta szegénység okozta azt is, hogy a pozsonyi Szent Imre Szemináriumban 12 helyett csak 6 növendék tudott készülni a papságra.

Ez a fajta szegénység ugyan nem jelentett éhezést, de sok esetben lehetetlenné tette a templomok méltó felújítását. Ebben a kérdésben azt is láthattuk, hogy leginkább a helyi nemesség nem óhajtotta kifizetni azokat az összegeket, amiket kötelességük lett volna odaadni a templomoknak és a plébánosoknak. A liturgiák méltó ünneplésének kérdése is fontos volt, azonban ott komolyabb problémák nem merültek fel.

A külső problémák egy csoport köré tömörültek, jelesül a protestáns prédikátorokhoz. A források egyértelműen a protestáns helyzettel foglalkoztak a legtöbbet. Ezekből kiderült, hogy több mint 100 lelkész működött a főegyházmegyében, amelyeknek nagy többsége luteránus volt, kisebb része pedig református. A protestánsok legnagyobb részben Hont és Gömör vármegyékben működtek, a többi helyen nem voltak ekkor számottevően jelen. Azt is tudjuk, hogy a velük szembeni panaszok arról szóltak, hogy nem maradtak az artikuláris helyeken, a katolikus főurakat is igyekeztek maguk mellé állítani, sok templomot elvettek a katolikusoktól és csak egyet építettek meguknak; az egyszerű népek között is aktívan tevékenykedtek. Ezeken kívül még azt is panaszolták, hogy elvették a plébánosok javadalmait és stóla bevételeit, a népet felbújtották a helyi pap ellen, s gyakran zavarták a papok prédikációit és a katolikus ünnepeket és körmeneteket.

A reformátusokkal kapcsolatosan még azt is meg lehet figyelni, hogy ők jóval agresszívebbek voltak a papokkal és a vizitátorokkal szemben, illetve kevésbé törődtek az országos vallásügyi törvényekkel, valamint általában a rákócziánusokkal érkeztek még a szabadságharc idején.

A papság helyzetével kapcsolatban a rendelkezésre álló adatok arról tanúskodnak, hogy Hont- és Gömör vármegyékben volt a legnagyobb a paphiány, ami az ottani protestánsok megerősödésnek is oka lehetett, a többi helyen nem volt ilyen súlyos a helyzet. A nagyobb gond a papság képzettségének hiánya volt, ugyanis teljes teológiai képzettséggel – úgy tűnik – a papok egyharmada rendelkezett csak, ami a protestáns terjeszkedésnek is kedvezett. A papok bűnei között pedig egy esetben sem olvastam arról, hogy szeretőt tartottak volna, ami a papság cölibátusban való megerősödésről tanúskodik, az pedig a korábbi reformok belső sikerességére utal.

A rendelkezésre álló források pedig arra engednek következtetni, hogy Keresztély Ágost a dokumentumokban megismert információkat sikeresen használta fel a későbbiekben arra, hogy a katolikus megújulás ügyét előmozdítsa hazánkban.

Mellékletek

Jelmagyarázat:

k, kat. = katolikus

haer. = haereticus

acat. = akatolikus

zsid. = zsidó

bapt. = anabaptista

l. = lutheránus

r. = református

art. hely = articuláris hely

nem art. = nem articuláris hely

nrész = nagyobb része

m = magyar

sz = szláv

n = német

o = olasz

la = latin

le = lengyel

bacca. = baccalaureatus

teol. spec = theologia speculativus

teol. abs. = theologia absolutivus

teol. moral = theologia moralis

teol. 2. év = 2. évet végezte el a teológiai tanulmányaiból

teol. 3. év = 3. évet végezte el a teológiai tanulmányaiból

Adalb. = Adalbertineum

BMV = Boldogságos Szűz Máriáról nevezett szeminárium

Tyrn. = Tyrnaviae

Steph. = Stephaneum

Pasm. = Pasmaneum

C. R. = Collegium Rubrorum

C. G. H = Collegium Germanicum et Hungaricum

ny. = nyelv

É. kor = Életkor

Vall. = Vallása

1. számú melléklet

Barsi főesperesség			
Joannes Bublovits a vizitátor			
1713 február			
Canonica Visitatio Liber 14			
Plébánia			
old.	Név	Fíliák száma	Hívek vallása
3-6	Kis-Kristiensi	-	szín kat.
6-10	Simony	-	szín kat.
10-13	Brogyán	-	szín kat./71
13-16	Kameneczensi	-	700 k/35 acat
16-17	Nemeskosztolány	-	?
17-21	Oszlány	-	szín kat.
21-22	Cserenye	-	szín kat.
22-25	Nagy-Ilyroc	-	1150k/50acat
25-28	Velkopolens	1	700k/5 acat
28-33	Zarnoviens	-	3000 kat nrész
33-35	Felső-Hámor	1	?
35-36	Voznicziens	-	?
36-38	Rudnensi	-	?
38-40	Nagykoczensi	-	400k
41-43	Felső-Zdanentis	-	300k/150 acat
43-44	Prochotinensi	-	164k/3 acat
45-48	Trulinens	2	800k
49-52	Lanolekrotentis	1	900k
54-57	Szlaskensis	-	600k
57-60	Capronczensi	2	300k
61-62	Perl	-	?
62-64	Perk	-	1100k/300acat
65-71	Csemnicziens	-	1508k/2000acat
71-74	Jastrabiensi	1	460k
74-77	Lutilens	1	400k
77-81	Szent Kereszt	1	2300k
82-85	Viskensi	3	800k
85-88	Felső-Apathiensi	-	560k
88-91	Sklenotermensi	-	300k
92-95	Geletnekiens	-	50k/250 acat
95-98	Liknensi	-	175k/175 acat
98-99	Sinasfalvensi	-	?

99-102	Uybaniensi	-	270k/499 acat	
102-105	Berzsencensi	-	230k	
105-107	Szent-Benedek falu	1	636k	
111-113	Németi	-	300k	
113-115	Nemcseniensi	2	750k	
119-122	Marótiens	2	900k	
122-125	Kis-Apáti	-	900k	
125-130	Fenyőkoszolány	3	600k	
130-134	Kis-Tapolcsány	1	900k	
134-140	Zeleticsiensi	3	588k/57acat	
141-144	Ledecziensi	2	900k	
144-147	Nagy Heresztieniensi	3	800k/15 acat	
147-150	Taszáriensi	4	1500k	
150-156	Cziffári	7	950k/50 acat	
156-159	Vercheliensi	3	1200k	
159-161	Mellekiensi	3	500k/18 acat	
162-165	Füziensi	7	1300k/150acat	
165-166	Bessenőiensi	-	250/4	
167-170	Garamszőlős	-	600k	
171-173	Cseikőiensi	-	350k	
173-176	Garamújfalú	3	330/128	
176-178	Garamkeszi	1	380k	
179-183	Léva	-	1000k/1000l	
183-189	Óbarsi	3	500k/200l	
189-192	Nagy Sartaiensi	3	300k/1700l	
192-196	Lekér	6	1300k/200l	
196	Garammikola	?	?	

Barsi főesperesség				
Joannes Bublovits a vizitátor				
1713 február				
Canonica Visitatio Liber 14				
Plébánosok				
Srsz.	Név	Életkor (év)	Végzettség	Nyelv
1.	Adamus Ribiny	35	teol. abs.	?
2.	Joannes Frideczky	42	teol. 2. év	?
3.	Joannes Domaniczky	34	teol. abs.	sz
4.	Andreas Tamarovicz	29	teol. abs.	sz-m
5.	Georgius Kovaczy	26	teol. abs.	?
6.	Mattheus Cziger	37	teol. abs.	sz-n
7.	Ladislaus Faber	43	teol. abs.	m-sz
8.	Joannes Kermác	31	teol. 3. év	sz
9.	Nicolaus Kenrill	42	teol. 3. év	sz
10.	Mattheus Rankay	40	teol. abs.	sz-n
11.	Lucas Palkovics	36	teol. moral.	sz
12.	Carolus Georgius Streter	34	teol. abs.	n
13.	Stephanus Posmany	44	teol. moral	n
14.	Joannes Ignatius Zdriczky	48	teol. 3. év	sz-n
15.	Joannes Karkus	30	teol. moral	sz
16.	Lucas Palkovics	41	teol. 2. év	sz
17.	Abraham Reguli	61	teol. abs.	m-sz-n
18.	Andreas Zarodny	28	teol. 3. év	sz
19.	Joannes Krizsanóczy	38	teol. 2. év	sz
20.	Andreas Nagy	-	teol. 2. év	sz
21.	Joannes Novatius	28	teol. 3. év	sz-n
22.	Paulus Banories	26	teol. 3. év	sz
23.	Michael Piaczek (bencés)	33	teol. abs.	sz-m
24.	Paulus Banyoricz (bencés)	26	teol. 3. év	sz-m
25.	Joannes Huszár	27	teol. moral	sz
26.	Andreas Palkovicz	40	teol. moral	sz
27.	Joannes Tamaskovics	42	teol. moral	sz-m
28.	Joannes Furis	50	teol. moral	sz
29.	Franciscus Tarkovics	41	teol. 3. év	sz
30.	Stephanus Rankay	50	teol. abs.	sz
31.	Joannes Hulik	24	teol. moral	sz-m
32.	Stephanus Nemeckai	29	teol. 3. év	m-sz-n
33.	Georgius Huszár	64	teol. 2. év	sz-m
34.	Stephanus Kápry	-	teol. 2. év	sz-m
35.	Joannes Pémszár	41	teol. 2. év	?

36.	Paulus Zarody	30	teol. 3. év	sz-m
37.	Joannes Sohy	28	teol. 2. év	sz-m
38.	Joannes Beregh	51	teol. 3. év	sz-m
39.	Paulus Bartakovicz	36	teol. abs.	sz-m <i>bencés</i>
40.	Paulus Thymanch	38	teol. abs.	sz-m
41.	Paulus Daras	33	teol. abs.	m-sz
42.	Georgius Fábri	35	teol. abs.	sz-m
43.	Stephanus Lahaczy	32	teol. 3. év	m-sz
44.	Joannes Tayszay	36	teol. 2. év	m-sz
45.	Parvelus Lekciens	?	?	?

Barsi főesperesség					
Joannes Bublovits a vizitátor					
1713 február					
Canonica Visitatio Liber 14					
Katolikus tanító			Licentiátus		
Srsz.	Név	Életk.	Név	Életkor	Egyéb
1.	Ambrosius Eliaty	30	Andreas Krisner	-	ferences testvér
2.	Andreas Ugrovsky	36			
3.	Joannes Szuhany	36			
4.	Martinus Bozik	?			
5.	Laurentius Machay	60			
6.	Josephus Padalovicz	?			
7.	Georgius Hatriczky	35			
8.	Joannes Haczko	38			
9.	Michael Warys	55			
10.	Israel Hero	34			
11.	Petrus Arvay	35			
12.	?	?			
13.	Jacobus Keneraczky	28			
14.	?	?			
15.	Michael Kraus	33			
16.	Jacobus Michilik	?			
17.	Joannes Krismyer	?			
18.	Joannes Riklos	29			
19.	Emericus Ersch	?			
20.	Georgius Kodany	22			
21.	Joannes Kovárszky	?			
22.	Jacobus Litaly	30			
23.	Georgius Huszár	?			
24.	Jacobus Kremniczkay	28			
25.	Joannes Zepeling	40			
26.	Jacobus Vanko	24			
27.	Joannes Zarnoczay	?			
28.	Michael Gregorvicz	60			
29.	Andreas Iray	40			
30.	Joannes Masharik	40			
31.	Paulus Radvány	29			
32.	Michael Szerurka	54			
33.	Joannes Michalovicz	45			
34.	Joannes Eliáty	25			
35.	Georgius Polony	35			

36.	Stephanus Simonovicz	57			
37.	Georgius Dubriczky	34			
38.	David Petrik	50			
39.	?	?			
40.	Michael Csáky	34			
41.	Thomas Sklenoviczovicz	36			
42.	Joannes Tapolcsány	25			
43.	Georgius Tuchinszky	32			
44.	Franciscus Siley	25			
45.	Michael Pauliny	29			
46.	Joannes Belány	35			
47.	Matthias Horvath	26			
48.	Matthias Philipovicz	30			
49.	Georgius Gurcseh	40			
50.	Andreas Zallay	40			
51.	Joannes Pastris	26			
52.	Joannes Tyro	30			
53.	Stephanus Nagy	31			
54.	Matthias Turány	30			

2. számú melléklet

Honti főesperesség			
Thomas Petróczy a vizitátor			
1713. június 16. - 1713. október 25.			
Canonica Visitatio Liber 15/a			
Katolikus plébániák			
old.	Név	Filiák száma	Hívek vallása (össz.)
Liptó, és Kis-Hont vármegye			
3-13	Rosombergensi	7	875k/9451
13-16	Liszkófalva	-	247k/1751
16-18	Szentmihály	-	230k/1101
18-21	Templa	-	861k/4311
21-25	Beata Maria Virginis	-	258k/16501
25-29	Szent Anna	2	712k/5081
31-36	Kuacsanensi	1	1004k/1451
36-39	Tarnócz	2	53k/9401
39-45	Nagy-Bobrócz	2	261k/11321
45-47	Szent András	-	27k/4981
47-48	Szent István	-	4k/1361
48-51	Dovaloviensi	1	12k/1921
51-53	Pribiliensi	-	15k/2851
53-55	Szent Péter és Pál	-	14k/7861
55-57	Szent Iván	-	25k/9751
57-61	Hybbe	1	43k/12821
61-65	Szent Miklós	-	104k/9391
65-67	Kis-Palugya	-	18k/2821
67-69	Bodafalva	-	10k/3801
69-73	Szent Kereszt	1	188k/8191
73-77	Klacsán	1	58k/5271
77-80	Németlipcse	-	127k/13061
81-82	Trium Szlecs	-	458k
82-86	Komját	1	340k/5721
89-91	Boczensi	-	-
101-103	Nagy-Szuhensi	1	155k
104-105	Pondelohiensi	2	62k/3801
Nagy-Hont vármegye			
109-112	Hodrusbanens	1	240k/1601
112-116	Selmecbánya		?
116-119	Bellobanensi		250k/3501
119-125	S. Antony abbatis	2	200k/11001
125-127	Viszokiensi	1	75k/2501

127-131	Prencsfalu	1	50k/250l
131-135	Kormossoviensi	2	17k/433l
135-139	Bozokiensi	-	88k/1612l
139-141	Szenograd	-	29k/681l
142-144	Litaniensi	-	0k/290l
145-149	Némethiensi	1	674k
149-152	Szebelebiensi	-	700k
152-154	Felsősipek	3	0k/370l
154-156	Nádassieni	-	200k/1100l
156-158	Sembeniensi	1	?
158-161	Bathensi	-	177k/700l
161-162	Pecsenitientis	-	482k/13l
163-165	Bakabanenti	-	143k/439l
165-167	Dalmadiensi	-	64k/4l
167-168	Szántóvienti	-	36k/50l
169-171	Füzérgyarmat	-	3k/400r
171-173	Déméndiensi	-	300k
173-176	Kis-Gyarmat	1	473k
176-179	Szalkaienti	2	700k
179-183	Tölgyessiensi	2	505k
183-185	Börzeniensi	-	104k/306l
185-189	Ipolyszakállas	3	680k/210l/11r
190-193	Kemence	1	600k
193-194	Márianostræ	-	38k/200l
194-195	Szob	1	105k/6l/48r
195	Helemba	-	25k/83r
196-199	Viskiensi	1	435k/45l/7r
199-202	Egeghiensi	2	229k/23l
202-204	Alsó-Rakoncza	1	45k/440l
204-206	Palastiensi	-	600k
206-209	Felső-Túr	2	660k/40l
209-211	Ipolyságh	1	600k
211-214	Drégeliensi	3	500k/1l/1r
214-216	Szécsénkeiensi	3	306k
216-217	Vedecz	-	64k/25l
217-221	Nyékiensi	3	790k
222-225	Csallientis	1	10k/415l
225-226	Kökeszientis	3	278k/35l/7r
226-231	Nényiensi	4	435k/62l
231-232	Lessenyeiensi	-	110k/40l
233-235	Alsó-Palójtensi	-	375k
235-238	Győrkiensi	2	404k

Honti főesperesség				
Thomas Petróczy a vizitátor				
1713. június 16. - 1713. október 25.				
Canonica Visitatio Liber 15/a				
Protestáns plébániák				
old.	Név	Filiák száma	Hívek vallása (össz.)	
Luteránus parókiák				
91	Szhalnocsensi	-	1351	
92	Rakoviensi		701	
92-93	Bannya		1851	
93	Rimabreszoviensi		1501	
93	Nyustaienti		2001	
94	Kraszkoventis		4001	
94-95	Tiszócz		3001	
95	Pilensis		2001	
96	Klemocziensi		5001	
96-97	Czokaviensi		4k/4001	
105	Oszgyanensi		28k/2001	
106	Szehoviensi		200r	
106-107	Rimaszombat		2000r	
107-108	Podhoraiensi		701	
108	Orlaytereh		501	
241	Selmecebánya	-	?	
241-242	Dacsolamensi	1	15k/7001	
242-243	Cserientis	-	?	
243	Drienovientis	-	?	
243-244	Ledinientis	-	4k/3001	
244-245	Drassoviensi	2	2k/3001	
245	Teszinientis	-	15k/1351	
245-246	Theriniensis	-	1001	
246	Egyházas-Maróth	4	6k/3001	
246-247	Listovientis	-	1501	
247-248	Baáthentis	-	?	
248	Tót-Bakaiensis	-	13k/2501	
249	Bohuniczentis	1	4501	
249-250	Bagyanentis	2	1501	
256	Felső-Rakoncza	-	10k/1451	
257	Közép-Poloitensi	-	17k/251	
257-258	Pribiliensi	-	1201	
Református parókiák				
250	Varsanienti	-	20k/200r	

250-251	Cziánkientis	-	10k/65l		
251	Kis-Kereskény	-	2k/4l		
251	Boriensi	-	?		
252	Kis-Kerienti	-	?		
252	Fegyvernekiensi	-	?		
252	Nagy-Peszekiensi	-	2k/többi ref.		
252-253	Kis-Sallaianti	-	72k/többi ref.		
253	Kis-Öled	1	41k/többi ref.		
253	Vámos-Mikolensi	-	26k/18r		
254	Pasztórientis	-	4k/25r		
254	Beiliensi	-	4k/2l/15r		
255	Marossienti	-	15k/250r		
255	Szokoliensi	-	2k/többi ref.		
256	Perőcseniensi	-	8k/8l/199r		

Honti főesperesség				
Thomas Petróczy a vizitátor				
1713. június 16.- 1713. október 25.				
Canonica Visitatio Liber 15/a				
Katolikus plébánosok				
Srsz.	Név	Életkor (év)	Végzettség	Nyelv
Liptó-, és Kis-Hont vármegyék				
1	Paulus Osvaldoczy	49	teol. abs.	m-sz
2	Andreas Soldo	24	?	n
3	Martinus Huatovicz	56	teol. abs.	sz
4	Joannes Lubrolauszky	37	teol. abs.	m-sz
5	Georgius Szhocsonszky	30	teol. 3. év	?
6	Josephus Gasparovicz	31	teol. moral	?
7	Paulus Albertoviczy	37	teol. moral	sz
8	Joannes Brna	57	bacca.	sz-m
9	Michael Lismovicz	41	teol. abs.	?
10	Matthias Kuncsiczky	50	teol. moral	n
11	Franciscus Lirokovics	33	teol. abs.	sz-m
12	Martinus Csabaffy	56	teol. moral	m-sz
13	Paulus Miskóczy	30	teol. abs.	m-sz
14	Joannes Dianis	41	teol. moral	sz-m
15	Martinus Patik	28	teol. moral	sz
16	Andreas Homolkay	26	teol. abs.	sz
17	Paulus Medlen	58	teol. abs.	n-sz
18	Nicolaus Gyürcsányi	34	teol. moral	sz
19	Joannes Humay	40	teol. moral	sz
20	Joannes Szabó	26	teol. moral	sz-m
Nagy-Hont vármegye				
21	Michael Josephus Langer	36	teol. spec.	n
22	Godefridus Harther	33	teol. moral	n-sz
23	Stephanus Bednary	25	teol. spec.	sz-m
24	Franciscus Salixy	42	teol. spec.	sz
25	Joannes Tomkó	53	teol. abs.	sz
26	Martinus Stiffa	38	teol. spec.	sz
27	Georgius Dombay	33	teol. spec.	sz-m-n
28	Joannes Kály	25	teol. moral	sz
29	Georgius Schores	30	teol. spec.	n-m-sz
30	Joannes Gabriely	51	teol. abs.	n-sz-m
31	Franciscus Dobronay	30	teol. spec.	m-sz
32	Martinus Nováhy	?	?	sz-n
33	Joannes Trsztyiánszky	37	teol. spec.	sz-n

34	Joannes Modray	40	teol. spec.	sz-m
35	Sigismundus Kisdý	36	teol. spec.	m (erdélyi)
36	Matthias Gyóry	43	teol. spec.	m-sz
37	Gasparus Kneskovicz	42	teol. spec.	m-sz-n
38	Michael Kiss	35	teol. spec.	m
39	Placidus Textor (<i>bencés</i>)	42	teol. spec.	?
40	Paulus Gyúkeres	43	teol. spec.	m-n
41	Georgius Hradnay	33	teol. moral	m-sz
42	Stephanus Gregan	60	?	m-sz
43	Jacobus Petróczy	26	teol. moral	?
44	Georgius Joklovicz	50	teol. spec.	?
45	Joannes Gaál	43	teol. spec.	?
46	Michael Bartoss	34	teol. spec.	m-sz
47	Paulus Jancsovicz	37	teol. spec.	m-sz
48	Matthias Kovács	35	teol. moral	m-sz
49	Franciscus Horváth	41	teol. spec.	m-sz
50	Martinus Zacskovicz	47	teol. spec.	?
51	Mattheus Bertanyi	32	teol. abs.	sz-m
52	Andreas Rocsák	27	teol. spec.	?
53	Michael Latkóczy	30	teol. spec.	sz-m
54	<i>Jezsuita atyák</i>	?	?	?
55	<i>Pálos atyák</i>	?	?	?

Honti főesperesség						
Thomas Petróczy a vizitátor						
1713. június 16. - 1713. október 25.						
Canonica Visitatio Liber 15/a						
Katolikus plébánián szolgáló tanítók				Katolikus licentiátusok		
Liptó- és Kis-Hont vármegye						
Srsz.	Név	Életkor (év)	Vall	Név	É. kor (év)	ny.
1	Nicolaus Skopicz	27	kat.	Matthias Reberus	?	?
2	Andreas Palik	34	kat.			
3	Andreas Záhorszky	27	kat.			
4	Martinus Suthoviczy	27	kat.			
5	?	?	?			
6	Michael Luca	33	kat.			
7	Paulus Niznonszky	29	kat.			
8	Andreas Hankó	28	kat.			
9	Thomas Seffer	30	kat.			
10	Martinus Csabany	39	kat.			
11	Nicolaus Graffy	31	kat.			
12	Joannes Mindszenti	?	kat.			
13	Joannes Krsnyavy	33	kat.			
14	Joannes Bunkóczy	40	kat.			
15	Michael Ulrik	48	kat.			
16	Thomas Sztankovicz	34	kat.			
17	Joannes Dubriczky	26	kat.			
18	Joannes Matulay	39	kat.			
19	Michael Priesol	32	kat.			
20	Hilarius Fozekovitz	26	kat.			
21	Paulus Podhorszky	31	kat.			
22	Paulus Matulay	29	kat.			
23	Petrus Matulay	76	kat.			
24	Paulus Matulay	26	kat.			
25	Georgius Fabitus	36	kat.			
26	Joannes Paulini	41	kat.			
27	Matthias Mateghovicz	41	kat.			
28	Martinus Szelinszky	30	kat.			
29	Michael Kossay	50	kat.			
30	Joannes Vanyó	30	kat.			
Nagy-Hont vármegye						
31	Georgius Jancsink	30	kat.	Joannes Benkóczy	48	n-sz
32	Daniel Ujbanay	36	kat.	Joannes Germáni	?	?

33	Martinus Csabaffy	38	kat.	Franciscus Füleky	47	?
34	Matthias Lajkó	40	akat.	Joannes Gyarmathy	60	?
35	Stephanus Kosztolanyi	50	kat.			
36	Matthias Cseknohovicz	33	kat.			
37	Joannes Stiffa	35	kat.			
38	Joannes Horniczky	38	kat.			
39	Joannes Csankay	30	kat.			
40	Sigismundus Joannes Folkmár	33	kat.			
41	Georgius Pismanak	30	kat.			
42	Andreas Csabaffy	40	kat.			
43	Georgius Rosay	35	kat.			
44	Christianus Goldberger	52	kat.			
45	Martinus Ocsonszky	54	kat.			
46	Jacobus Peterecz	42	kat.			
47	Stephanus Szuoncsányi	?	kat.			
48	Joannes Nagy	27	kat.			
49	Lucas Hradovicz	?	kat.			
50	Michael Nagy	30	kat.			
51	Stephanus Nagy	25	kat.			
52	Ignatius Soda	32	kat.			
53	Adalbertus Mikes	80	kat.			
54	Franciscus Sroőt	28	kat.			
55	Joannes Asztalos	37	kat.			
56	Joannes Somody	30	kat.			
57	Stephanus Strohaber	28	kat.			
58	Ignatius Füleky	30	kat.			
59	Joannes Basiny	26	kat.			
60	Stephanus Szénás	50	kat.			
61	Stephanus Balogh	24	kat.			
62	Joannes Milochonszky	?	kat.			
63	Adalbertus Szabó	34	kat.			
64	Nicolaus Sztakovicz	?	kat.			
65	David Szabó	33	kat.			
66	Joannes Legat	?	kat.			
67	Joannes Braxatonis	29	kat.			
68	Thomas Chinorányi	25	kat.			
69	Georgius Nagy	63	kat.			
70	Joannes Horváth	26	kat.			
71	Paulus Sebestyn	32	kat.			
72	Stephanus Kicsindy	30	kat.			
73	Andreas Rác	30	kat.			

74	Franciscus Sellei	26	kat.			
75	Joannes Saághy	39	kat.			
76	Petrus Mindszenty	?	kat.			
77	Adalbertus Molnár	30	kat.			
78	Andreas Székely	55	kat.			
79	Martinus Humenay	42	kat.			
80	Georgius Albiny	39	kat.			
81	Franciscus Nittray	29	kat.			
82	Nicolaus Balasy	?	kat.			
83	Joannes Sirohovszky	30	kat.			
84	Michael Tanka	30	kat.			
85	Georgius Mészáros	?	kat.			

Honti főesperesség				
Thomas Petróczy a vizitátor				
1713. június 16. - 1713. október 25.				
Canonica Visitatio Liber 15/a				
	Evangelikus lelkész/tanító		Református lelkész/tanító	
Srsz.	Név	Életkor (év)	Név	É.kor (év)
1	?	?	Georgius Kety	40
2	?	?	Franciscus Hunnyady	?
3	?	?	Joannes Csernakay	?
4	?	?	Joannes Onody (tanító)	?
5	?	?	Franciscus Szokollay	?
6	?	?	Emericus Cseleisztey	?
7	Paulus Jacobi	40	Michael Úyváry	?
8	Laurentius Franciscus	35	Jacobus Kéry	?
9	Andreas Bubovinus	40	Paulus Nagy	?
10	Michael Abrahamides	60	Georgius Harsany	?
11	Daniel Bredih (tanító)	26	Stephanus Tornoczy	?
12	Georgius Nicolaides	70	Stephanus Dely	?
13	Matthias Keniczky	34	Stephanus Űrményi	?
14	Joannes Glesius	44	Joannes Oroszy	?
15	Michael Holabkó (tanító)	?	Paulus Szakmány	?
16	Martinus Felicis	43	Stephanus Szodoj	?
17	Samuel Gásztrium (tanító)	?		
18	Jonas Bartolomaeides	53		
19	Stephanus Korbély (tanító)	?		
20	Nicolaus Textoribus	40		
21	Joannes Mattheseos	40		
22	Dávid Perlaky	70		
23	Georgius Valentiny	33		
24	Daniel Miller	?		
25	Michael Umbetratter	?		
26	Isaacus Andritius	?		
27	Clarissimus Samuel Kerekessy	?		
28	Thomas Csery	?		
29	Jacobus Johannides	?		
30	Paulus Raphanides	?		
31	Georgius Gabrielis	?		
32	Joannes Fabry	?		

33	Petrus Sebestinyi	?		
34	Georgius Strba	?		
35	Elias Vajgl	?		
36	Georgius Regis	?		
37	Paulus Michalovicz	?		
38	Joannes Blahovicz	?		
39	Joannes Hodikrius	?		
40	Elias Valentini	?		
41	Franciscus Szalay	?		
42	Joannes Korony	?		
43	Thomas Györkovicz	?		
44	Samuel Fabritius	?		

3. számú melléklet

Zólyomi főesperesség			
Franciscus Ladislaus Mednyanszky a vizitátor			
1713. július 1. - 1713. augusztus 2.			
Canonica Visitatio Liber 15/b			
Katolikus plébániák			
old.	Név	Filiák száma	Hívek vallása (össz.)
1-6	Civitas Carponensis	-	200k/2000acat
7-8	Babaszék	-	11k/2891
9-12	Szász	-	12k/6001
12-15	Dobrona	-	5k/7001
15-16	Baczur	2	7k/2001
17	Osztroluka	1	17k/2901
18-19	Bucsa	1	25k/1351
19-22	Terna	5	50k/7501
22-25	Nagy-Szalatna	4	60k/10401
26-29	Detva	-	995k/51
29-32	Ocsova	-	24k/6001
32-33	Hrochot	-	4k/1961
34-35	Zolna	2	22k/2781
36-37	Cseren	-	3k/1971
37-40	Micsina	-	3k/5001
40-42	Ponik	3	9k/6581
43	Dubravica	-	6k/1161
43-47	Libeto-Banyensis	-	3k/8971
48-50	Sancti Andrea	-	282k/6481
50-53	Predayna	2	236k/3871
53-58	Breznyo-banensis	1	86k/22471
58-61	Valaszka	-	697k/101
61-66	Horna-Lehota	2	316k/12121
67-69	Dubova	-	388k/2411
69-75	Bolyo-Lipcse	6	294k/14261
76-78	Szelec	-	31k/5181
79-81	Vallis Dominorum	3	261k/24661
81-82	Vetus Hons	-	?
82-87	Neo-Zoliensis	-	60k/14401
87-91	Radván	-	3k/14371
92-95	Badin	-	13k/3871
95-97	Haynik	-	35k/4681
98-99	Szelnicensis	-	155k/21
99-104	Vetero-Zoliensis	2	90k/10051

Zólyomi főesperesség					
Franciscus Ladislaus Mednyanszky a vizitátor					
1713. július 1.- 1713. augusztus 2.					
Canonica Visitatio Liber 15/b					
Katolikus plébánosok					
Srsz.	Név	Életkor (év)	Végzettség	Hol	Nyelv
1	Joannes Belay	44	teol. spec.	?	m-sz
2	Joannes Letovanecz	28	teol. moral.	BMV	?
3	Andreas Hergovicz	64	teol. spec.	C.R.	sz-n-m
4	Stephanus Galiczka	53	teol. spec.	Pasm.	sz-m
5	Joannes Kozik	40	teol. spec.	?	sz-m
6	Michael Jankovics	27	teol. spec.	Pasm.	?
7	Georgius Mayno	53	teol. spec.	Pasm.	?
8	Martinus Hulik	40	teol. spec.	?	sz-m
9	Joannes Appati	36	teol. spec.	Tyrn.	sz-m-n- v.
10	Paulus Hanusek	36	teol. spec.	Pasm.	sz-m-n
11	Paulus Ivicsich	34	teol. moral.	?	sz
12	Georgius Roszboril	35	doctor	?	sz-m
13	Adalbertus Bossany	44	teol. moral.	?	?
14	Andreas Simkay	44	teol. spec.	C.R.	sz-m
15	Martinus Garday	52	teol. spec.	?	sz-m
16	Georgius Janovicz	47	bacca.	C.R.	sz
17	Jezsuita	?	?	?	n
18	Jezsuita	?	?	?	sz
19	Jezsuita	?	?	?	?
20	Godefridus Schmauchler	25	teol. moral.	Pasm.	sz-n-m
21	Blasius Fabri	35	teol. spec.	Adalb.	sz
22	Isac Murgas	35	teol. moral.	Pasm.	n-sz
23	<i>Piarista atyák</i>	?	?	?	?
24	<i>Jezsuita atyák</i>	?	?	?	?

Zólyomi főesperesség						
Franciscus Ladislaus Mednyanszky a vizitátor						
1713. július 1. - 1713. augusztus 2.						
Canonica Visitatio Liber 15/b						
Katolikus plébánián szolgáló tanítók				Katolikus licentiátusok		
Srsz.	Név	Életkor (év)	Vall.	Név	É. kor (év)	Nyelv
1	Franciscus Faifehovicz	34	kat.	Georgius Bahno	45	?
2	Nicolaus Ludik	?	kat.	Andreas Kuskovics	65	?
3	Joannes Gasparovics	48	kat.	Martinus Gracho	40	?
4	Venceslaus Marczanik	26	kat.			
5	Adalbertus Turcsany	55	kat.			
6	Andreas Holcz	30	kat.			
7	Thomas Ignatius Timanoczy	36	kat.			
8	Franciscus Vodislausky	50	kat.			
9	Joannes Nida	30	kat.			
10	Jacobus Fabri	30	kat.			
11	Petrus Bulovsky	33	kat.			
12	Stephanus Madomarsky	?	?			
13	Stephanus Horniczky	43	kat.			
14	Joannes Gacsy	40	luth.			
15	Gasparus Benjamini	70	kat.			
16	Michael Sartoris	26	kat.			
17	Martinus Miklany	34	kat.			
18	Adalbertus Sankovics	33	kat.			
19	Martinus Fabritius	38	kat.			
20	Joannes Turnay	36	kat.			
21	Andreas Kubazna	36	kat.			
22	Daniel Fabritius	56	kat.			
23	Joannes Fodory	30	kat.			
24	Thomas Lazary	30	kat.			
25	Paulus Hrygina	40	kat.			
26	Georgius Sartory	37	kat.			

Zólyomi főesperesség					
Franciscus Ladislaus Mednyanszky a vizitátor					
1713. július 1. - 1713. augusztus 2.					
Canonica Visitatio Liber 15/b					
	Evangélikus lelkész/tanító			Református lelkész/tanító	
Srsz.	Név	Életkor (év)	Név	É.kor (év)	
1	Stephanus Szurmay	33			
2	Martinus Majersky (t.)	?			

4. számú melléklet

Nyitrai főesperesség			
Pulus Zichy a vizitátor			
1713. május 13. - 1713. október 22.			
Canonica Visitatio Liber 16			
Katolikus plébániák			
old.	Név	Filiák száma	Hívek vallása (össz.)
Árva vármegye			
1-10	Lokcsentis	4	1840k/71
10-16	Namestoviensi	6	1400k/1101
16-21	Babcziczensi	5	2991k/91
21-31	Oravka sub Kulich	7	5000k/171
31-37	Oravka sub Ujlak	6	3400k
37-46	Therstene	2	2900k/3001
46-56	Thurdosientis	6	2929k/4581
56-62	Dubovientis	5	830k/4561
62-66	Arce Arvensi	2	639k/1281
66-75	Alsó-Kubin	3	200k/13031
75-83	Velicsnensi	2	40k/1880haer.
83-87	Zacskoviensi	1	36k/9641
Túróc vármegye			
92-95	Thurnay	-	49k/15951
95-100	Szucsán	1	119k/17181
101-106	Sancti Martini	1	43k/30021
106-110	Sancta Helena	7	9k/11001
110-116	Necspal	6	55k/17081
116-121	Mosocz	-	39k/10781
121-128	Sancti Michaeli	10	150k/13001
128-133	Haiensis	2	60k/7781
133-138	Turoczi BMV	1	1709k/?1
138-141	Szentgyörgy	1	750k
141-147	Váralja	1	3610k
147-155	Tótpróna	3	107k/9911
155-159	Skelenczensi	1	74k/8001
Nyitra vármegye			
Bajmóci kerület			
160-165	Crenoviczensi	1	998k/11/1r
165-169	Hadloviensi	-	1200k
169-172	Brezanensi	-	693k/100haer
172-177	Teutopronensi	4	1630k/71
177-181	Gaidlensi	-	600k
181-185	Tuziensi	-	900k/3haer

186-191	Bajmócz		2	2805k		
192-199	Privida		7	2393k		
199-202	Kobensi	-		300k		
202-207	Novakiensi		1	1200k		
Vesztényi kerület						
208-213	Dévikiensi		1	350k/150l		
213-216	Kosztolnensi		1	100k/200l		
217-221	Bellensi		1	300k/1700l		
221-223	Leloczeni	-		183k		
223-231	Veszteniczensi		4	2184k		
Nagytapolcsányi kerület						
232-240	Ardanoczeni		3	1543k/8haer		
240-245	Bajna		2	824k/248l		
245-252	Nagy-Tapolcsanensi		2	?		
252-256	Prasiczeni		2	718k		
256-263	Egerszegiensi		3	4390k/3l		
263-268	Izbigiensi		3	17k/852l		
268-273	Nadlány		3	927k/60l		
273-277	Morvankensi		1	?		
278-282	Bossanensi		1	508k		
282-286	Alsóludány		4	?		
286-289	Krasnensis		3	420k		
289-293	Zavadiensi		2	856k		
293-298	Kovarczeni		1	1404k/52l		
298-304	Nagy-Jacsensi		5	9180k/25l		
304-308	Úrmicsensi		1	1599k/1l		
309-314	Kolossensi		1	598k/8l/130haer.		
315-320	Kis-Xendikiensi		5	989k/48acat.		
320-325	Karossiensi		2	786k/49haer.		
325-330	Nyitrajerus		3	499k/1l		
330-335	Szolcsanensi		1	639k/299l		
335-339	Felső-Elphant	-		200k/1haer.		
Radosnai kerület						
340-344	Sárfőiensi		1	?		
344-351	Rippinensi		1	1160k/40acat.		
351-356	Csermendiensi	-		772k/175l		
356-361	Meradensi		6	800k/100haer.		
361-366	Lakacsiensi		1	874k/167acat.		
366-370	Ricsensi		2	384k/132acat.		
370-376	Uylakiensi		5	2382k/493haer.		
376-380	Udvarnok		5	274k/979l		
380-387	Galgocziensi		1	?		
387-391	Felső-Attrakiensi		3	630k/170haer.		

391-394	Hradikensi		1	300k/300acat.		
Csejtei kerület						
396-401	St. Kereszt		2	1817k/147haer.		
401-409	Vágyukeliensi	-		?		
409-415	Verboviensi	-		200k/600haer.		
415-420	Zobediensi		1	200k		
420-427	Krakovanensi		1	1535k/5haer.		
427-431	Füstiniensi		3	1144k/154haer.		
431-436	Podoliensi		3	1300k/200haer.		
436-443	Cseitensi		3	?		
443-448	Vagyosiczensi		2	50k/1150acat.		
448-452	Ótúriensi	-		600k/1900acat.		
452-456	Licskóviensi	-		25k/575acat.		
Vittenci kerület						
460-465	Vittencsiensi	-		1000k/?1		
465-470	Lopasoviensi		1	700k		
470-475	Lancsariensi		1	790k/10haer.		
475-482	Vesseliensi		1	1441k/65haer.		
482-487	Nagy-Kosztolanensi	-		4000k/5acat.		
487-491	Manigiensi		3	1500k		
492-495	Buczanensi	3?		400k		
495-498	Deytensis Superioris	-		600k		
498-502	Dobravodiensi	-		500k		
Transmontanus kerület						
504-509	Hradistiensi		1	1000k/?1		
509-516	Szennicsiensi		3	3000k		
516-520	Rokoviensi		2	869k/331acat./1zs		
520-524	Szoboticzensi		1	500k/1702haer./300bapt		
525-529	Radosocs		7	300k/300haer.		
Érsekújvári kerület						
532-537	Szentaviensi		2	850k/50acat.		
537-543	Sopornensi		2	1767k/47haer.		
543-559	Úrmicsensi		2	600k/500haer.		
559-564	Nagykériensi		2	883k		
564-570	Emőkiensi		2	900k		
570-572	Ghymes	-		340k		
572-577	Nagy-Hindiensi		3	450k/50acat.		
577-580	St. Michaeli Angeli	-		68k/150r/12l		
580-582	Zsitvafödémes		5	339k/2211/404r		
585-591	Csithniensi		4	492k/8r		
591-593	Berencs		2	?		
593-597	Komiáty		1	130k/70acat.		
597-605	Surány		4	1684k/16haer.		

605-612	Érsekújvár	-	1495k/5acat.		
612-620	Tardoskedd	4	896k/380acat.		
620-623	Suranka	2	?		
623-633	Séllye	5	832k/33haer.		

Nyitrai főesperesség					
Paulus Zichy a vizitátor					
1713. május 13. - 1713. október 22.					
Canonica Visitatio Liber 16					
Protestáns plébániák					
old.	Név	Filiák száma	Hívek vallása (össz.)		
74-75	Also-Kubin	-	13031	art. hely	
87-88	Istebnentis	-	9641	art. hely	
88	Lestinentis	-	?	nem art.	
110-116	Necspál	-	?	art. hely	
452-456	Licskóviensi	-	?	nem art.	
?	Divekiensi	-	?	nem art.	
577-580	St. Michaeli Archangeli	-	?	nem art.	
620-623	Suranka	-	?	nem art.	

Nyitrai főesperesség					
Paulus Zichy a vizitátor					
1713. május 13. - 1713. október 22.					
Canonica Visitatio Liber 16					
Katolikus plébánosok					
Srsz.	Név	Életkor (év)	Végzettség	Hol	Nyelv
1	Nicolaus Szadeczky	49	teol. moral	?	sz-m
2	Jacobus Jurcsak	27	teol. spec.	C.R.	sz-l-m
3	Michael Vahay	35	teol. spec.	?	?
4	Josephus Quiatthovszky	40	teol. abs.	C.R.	sz-l
5	Stanislaus Vilcsak	36	teol. spec.	?	sz-l
6	Georgius Prosecsanszky	37	teol. spec.	Pasm.	sz
7	Joannes Samko	42	teol. spec.	Steph.	?
8	Matthias Radeczky	33	teol. moral	?	sz-n-la.
9	Pater Venceslaus Klén	35	?	Adalb.	?
10	Petrus Ludányi	43	teol. spec.	Pasm.	?
11	Georgius Balsanyai	40	teol. spec.	?	sz
12	Pater Joannes Humay	40	teol. spec.	?	sz
13	Paulus Philovics	38	teol. spec.	Steph.	sz-m
14	Jonas Mednanczky	75	teol. spec.	Pasm.	m-sz
15	Joannes Barinczky	50	teol. spec.	Olmütz	n-sz
16	Joannes Blahovics	30	teol. spec.	?	sz-m
17	Mattheus Ignatius Hanczel	39	teol. spec.	C.R.	sz-n
18	Joannes Kardos	62	teol. spec.	Pasm.	sz
19	Georgius Sublakovics	25	teol. abs.	BMV	sz
20	Paulus Podvinczky	28	teol. spec.	BMV	sz-n
21	Joannes Banóczy	35	teol. spec.	?	sz-la.
22	Andreas Germany	28	teol. spec.	C.R.	sz-n-m
23	Ignatius Lehottkay	42	teol. spec.	Adalb.	m-sz
24	Andreas Ignatius Millijck	51	teol. spec.	Olmütz	n-sz
25	Michael Mássik	29	teol. moral	Steph.	sz-n-la.
26	Georgius Csernak	36	teol. spec.	Steph.	n-sz
27	Martinus Sobonyai	61	teol. moral	Steph.	sz
28	Andreas Joannes Kussen	52	teol. spec.	?	sz-n
29	Matthias Dubnyanczky	28	teol. moral	?	n-sz
30	Michael Payr	29	teol. spec.	Steph.	n-sz-m
31	Joannes Zilka	?	teol. spec.	C.R.	?
32	Joannes Emericus Chilco	54	teol. spec.	Steph.	sz-m
33	Josephus Millberger	30	teol. moral	Praga	n-sz
34	Stephanus Erdélyi	36	teol. spec.	C.R.	m-sz

35	Joannes Rajczki	28	teol. moral	Adalb.	sz-la.
36	Joannes Skumalovics	35	teol. moral	Pasm.	sz
37	Joannes Szeveloczy	31	teol. moral	?	sz
38	?	?	?	?	?
39	Joannes Dankovics	36	teol. spec.	Adalb.	m-sz
40	Joannes Halaczy	32	teol. spec.	Pasm.	m-sz
41	Franciscus Papanek	34	teol. moral	?	sz-la.
42	Adamus Malik	42	teol. spec.	Steph.	sz-m
43	Andreas Messalovicz	28	teol. spec.	Pasm.	sz-la-m
44	Joannes Gunda	38	teol. spec.	Pasm.	m-sz-la
45	Adamus Gall	62	teol. spec.	C.R.	m-sz
46	Martinus Kossik	24	teol. 2. év	?	sz-m
47	Michael Blaskovicz	?	teol. 3. év	C.R.	sz
48	Michael Petras	47	teol. spec.	Pasm.	sz-la
49	Michael Bublovicz	32	?	?	m-sz
50	Joannes Frideczky	37	teol. spec.	?	sz-m
51	Georgius Jedliczka	30	teol. spec.	?	sz-m
52	Joannes Mihalovicz	34	teol. spec.	Steph.	sz
53	Stephanus Jancsovicz	26	teol. 2. év	Pasm.	sz-m-la
54	Joannes Csitary	38	teol. 2. év	?	m-sz
55	Nicolaus Buzassy	46	teol. spec.	?	sz-la
56	Franciscus Vittinger	28	teol. 3. év	Steph.	sz
57	Joannes Kárassy	42	teol. 3. év	?	sz-m
58	Gabriel Franciscus Lohesay	39	teol. spec.	Pasm.	sz-m
59	Joannes Ivanovicz	61	teol. spec.	?	sz-la
60	<i>Alexius Horvath Paulinus (szerz.)</i>	?	?	?	?
61	Michael Fabri	29	teol. spec.	BMV	sz-m
62	Martinus Talliani	50	teol. moral	Kassa	?
63	Joannes Kugyielovicz	42	teol. abs.	Pasm.	sz-n
64	Joannes Szennyellyi	28	teol. moral	?	m
65	Joannes Ziman	52	teol. spec.	C.R.	sz-la
66	Nicolaus Halácsy	30	teol. spec.	Pasm.	m-sz
67	Joannes Robot	31	teol. spec.	Steph.	sz
68	Martinus Csulik	41	teol. moral	Olmütz	sz
69	Martinus Blaskovicz	38	?	?	sz
70	N. Paloncsay	34	teol. moral	Kassa	sz-m
71	Emericus Bohus	27	teol. spec.	BMV	sz-la
72	Georgius Gudicz	38	teol. abs.	Pasm.	sz-m
73	Adamus Urbanzk	30	doctor	C.G.H.	sz-m-n-o
74	Paulus Kubovicz	?	teol. abs.	Pasm.	sz-n-m
75	Matthias Huliman	33	teol. spec.	Pasm.	sz-la
76	Paulus Herczog	49	teol. abs.	Graz	n-sz
77	Joannes Jelenczy	34	teol. spec.	Pasm.	sz-la-m

78	Nicolaus Simsalik	42	teol. moral	?	sz
79	Andreas Vinczy	39	teol. spec.	C.R.	sz-m-n
80	Andreas Raskovicz	30	teol. abs.	BMV	sz-la-m-n
81	Georgius Symony	39	teol. spec.	C.R.	m-n-sz
82	Martinus Jurkovicz	47	teol. spec.	Steph.	sz
83	Georgius Bocskay	34	teol. spec.	BMV	m-sz
84	Martinus Borocsy	38	teol. spec.	Adalb.	sz
85	Paulus Manigay	36	teol. spec.	Steph.	sz-m
86	Joannes Novothny	60	teol. spec.	Pasm.	sz
87	Nicolaus Naticslausky	34	?	BMV	sz-m
88	Joannes Porubsky	58	?	?	?
89	Joannes Adamus Hodány	?	teol. spec.	Olmütz	sz-m
90	Georgius Martinkovicz	34	teol. spec.	Adalb.	sz-la
91	Alexander Tainay	32	teol. spec.	Pasm.	sz-m-n
92	Joannes Kostra	32	teol. moral	?	sz
93	Georgius Ivanovicz	54	teol. spec.	C.R.	sz
94	Martinus Vallovicz	59	teol. spec.	C.R.	sz-m
95	Stephanus Lethenay	26	teol. 3. év	Pasm.	m-sz-n
96	Joannes Ambrovicz	28	teol. spec.	Steph.	sz
97	Andreas Ernyő	27	teol. 3. év	Steph.	m-sz
98	Ladislaus Bohor	32	teol. spec.	BMV	m-sz-n
99	Petrus Lendvay	31	teol. 3. év	?	m-sz
100	Joannes Hullich	25	teol. spec.	Steph.	m-sz
101	Michael Osvaldus	42	teol. 2. év	Pasm.	m-sz-n
102	Georgius Paulecz	34	teol. abs.	BMV	m-sz
103	Antonius Cseti	32	teol. 3. év	C.R.	m-sz
104	Paulus Fehérváry	?	?	?	?
105	Michael Turnay	33	teol. abs.	BMV	m-sz
106	Alexander Kudlik	29	teol. abs.	C.G.H.	m-sz-n-o
107	Josephus Károllyi	29	teol. moral	?	m-sz
108	Joannes Emericus Machovicz	57	teol. moral	?	m-sz

Nyitrai főesperesség						
Paulus Zichy a vizitátor						
1713. május 13. - 1713. október 22.						
Canonica Visitatio Liber 16						
Katolikus plébánián szolgáló tanítók				Katolikus licentiátusok		
Liptó- és Kis-Hont vármegye						
Srsz	Név	É.kor (év)	Vall	Név	É. kor (év)	Nyel v
1	Michael Misticzik	?	kat.	Fr. Jacobus Nyarany	50	?
2	Jacobus Zatubeczky	?	kat.			
3	Georgius Pissanovics	?	kat.			
4	Petrus Quiattkovszky	?	kat.			
5	Laurentius Palay	?	kat.			
6	Joannes Kapola	?	kat.			
7	Joannes Dubravicsky	?	kat.			
8	Adamus Agner	?	kat.			
9	Martinus Levius	?	kat.			
10	Joannes Andrich	?	kat.			
11	Georgius Dubany	?	kat.			
12	Samuel Kopcsány	?	kat.			
13	Michael Toskovics	?	kat.			
14	Andreas Zacskovszky	?	kat.			
15	Nicolaus Kracson	?	kat.			
16	Georgius Mikler	?	kat.			
17	Georgius Banoczy	33	kat.			
18	Mattheus Gelog	?	kat.			
19	Thomas Cserveny	?	luth.			
20	Stephanus Belesky	?	kat.			
21	Matthias Germani	?	kat.			
22	Andreas Kapay	?	kat.			
23	Matthias Andrasoczky	?	kat.			
24	Michael Zontany	?	kat.			
25	Andreas Matuskovics	?	kat.			
26	Joannes Likay	?	kat.			
27	Joannes Poruczky	?	kat.			
28	Mattheus Graffy	?	kat.			
29	Andreas Delics	38	kat.			
30	Josephus Bakos	?	kat.			
31	Andreas Grosman	40	kat.			
32	Matthias Izajas	?	?			

33	Adamus Thrnyuk	?	kat.			
34	Joannes Kárás	?	kat.			
35	Joannes Franciscus Cságány	?	kat.			
36	Adamus Brestianzky	?	kat.			
37	Daniel Grom	?	kat.			
38	Georgius Miczell	?	kat.			
39	Joannes Meló	?	kat.			
40	Antonius Recsotty	?	kat.			
41	Goergius Kriszt	?	kat.			
42	Joannes Brezany	?	kat.			
43	Joannes Peterecz	?	kat.			
44	Goergius Plenko	?	kat.			
45	Joannes Zatyko	?	kat.			
46	Daniel Tomkovicz	?	kat.			
47	Joannes Hanus	?	kat.			
48	Georgius Rudnyanczky	?	kat.			
49	Jacobus Kopny	?	kat.			
50	Michael Zaborczky	?	?			
51	Joannes Embrik	?	kat.			
52	Andreas Hasko	?	kat.			
53	Matthias Tomanoczy	?	kat.			
54	Matthaeus Hortulany	?	kat.			
55	Georgius Hynorany	?	kat.			
56	Nicolaus Csernezi	?	kat.			
57	Franciscus Dubrovicz	?	kat.			
58	Michael Zavoczky	?	kat.			
59	Stephanus Mihalovicz	?	kat.			
60	Andreas Vázán	?	kat.			
61	Nicolaus Kuczka	?	kat.			
62	Stephanus Zadozy	?	kat.			
63	Stephanus Galambossy	?	kat.			
64	Martinus Zatuska	?	kat.			
65	Joannes Buhóczy	?	kat.			
66	Michael Apathy	?	kat.			
67	Andreas Dubovsky	?	kat.			
68	Georgius Marthinatovicz	?	kat.			
69	Paulus Horvatovicz	?	kat.			
70	Emericus Petrovics	?	kat.			
71	Thomas Demetek	?	kat.			
72	Joannes Sartovis	?	kat.			
73	Georgius Andrejecz	?	kat.			
74	Joannes Hatán	?	kat.			
75	Josephus Tarnoczy	?	kat.			

76	Joannes Tóth	?	kat.			
77	Joannes Michalik	?	kat.			
78	Remigius Suchany	?	kat.			
79	Andreas Bursovszky	?	kat.			
80	Nicolaus Jankovicz	?	kat.			
81	Andreas Hyborcsány	?	luth.			
82	Joannes Tóth	?	kat.			
83	Joannes Briczik	?	kat.			
84	Thomas Brczany	?	kat.			
85	Franciscus Petrik	?	kat.			
86	Bartholomeus Stucskay	?	kat.			
87	Ignatius Podlazány	?	kat.			
88	Andreas Herman	?	kat.			
89	Joannes Paulovicz	?	kat.			
90	Andreas Slomek	?	kat.			
91	Stephanus Stephkovicz	?	kat.			
92	Joannes Zacharias	?	kat.			
93	Joannes Miralcsik	?	kat.			
94	N. N.	?	kat.			
95	Joannes Bartalovics	?	kat.			
96	Andreas Polony	?	kat.			
97	Georgius Antalovicz	?	kat.			
98	Georgius Prodmereczky	?	kat.			
99	Stephanus Bretyanczky	?	kat.			
100	Daniel Brcsány	?	kat.			
101	Joannes Valenttoics	?	kat.			
102	Joannes Sabathiny	?	kat.			
103	Michael Lepriny	?	kat.			
104	Georgius Rahorsky	?	kat.			
105	Joannes Koricsanosky	?	kat.			
106	Franciscus Grich	?	kat.			
107	Michael Brasdovicz	?	kat.			
108	Georgius Horvath	?	kat.			
109	Andreas Bakony	?	kat.			
110	Michael Simkovicz	?	kat.			
111	Georgius Somody	?	kat.			
112	N. N.	?	kat.			
113	Joannes Horvath	?	kat.			
114	Andreas Mészáros	?	kat.			
115	Franciscus Écsy	?	kat.			
116	Paulus Nigrini	?	kat.			
117	Michael Haskó	?	kat.			
118	Stephanus Verebélyi	?	kat.			

119	Michael Berényi	?	kat.			
120	N. N.	?	kat.			
121	Matthias Balogh	?	kat.			
122	Stephanus Haskó	?	kat.			

Nyitrai főesperesség					
Paulus Zichy a vizitátor					
1713. május 13. - 1713. október 22.					
Canonica Visitatio Liber 16					
	Evangélikus lelkész			Református lelkész/tanító	
Srsz.	Név	Életkor (év)	Név	É.kor (év)	
1	Andreas Petrocius	?	Michael Balogh	?	
2	Stephanus Clementis	?	? (tanító)	?	
3	Joannes Andreades	?			
4	Nicolaus Vanetius	?			
5	Magnificus Michael de Réva	?			
6	Jacobus Mahortiny	?			
7	Andreas Blazy	?			
8	Joannes Limonydes	?			
9	Matthias Podlerezky	?			
10	?	?			

5. számú melléklet

Pozsonyi főesperesség			
Emericus Pongrácz a vizitátor			
1713. június 24. - 1714. október 30.			
Canonica Visitatio Liber 17/a			
Katolikus plébániák			
old.	Név	Filiák száma	Hívek vallása (össz.)
Szomolai kerület			
1-4	Bresztován	-	170k/4l
4-7	Keresztúr	1	700k/2l
7-14	Gerencsér	2	657k
14-16	Rosindel	1	570k
16-20	Longovillensis	1	582k
20-23	Szuha	-	1417k/3l/2 bapt.
23-26	Alsó-Diós	-	300k
26-28	Felső-Diós	-	400k
28-31	Bolerasz	1	820k
32-37	Szomolány	1	1122k/2zsid.
37-39	Nádas	1	962k
39-42	Nabacs	1	580k/1l
43-44	Deita	1	?
45-49	Alsó-Korompens	1	903k/2l
49-51	Alsó-Dombo	-	700k/1l
51-54	Bohurinczeni	2	497k
54-56	Bogdanoczen	-	600k
56-58	Spácza	-	636k
Vízközi kerület			
59-64	Vedréd	2	442k
64-68	Majtény	3	656k/133l
68-70	Súr	-	?
70-74	Szered	3	175k/175l
75-77	Diószegh	1	600k
77-81	Nagy Fedimes	1	500k
81-83	Tallós	1	150k/kevés r és l
84-85	Nagy-Szegh	-	591k/31l
85-89	Felső-Szely	2	335k/316l/20r
89-92	Hegy	1	406k/282l/2r
93-98	Galánta	5	753k/97l/9r
98-105	Czifer	2	373k/?l
106-111	Bahon	2	688k/1l
111-116	Sárfő	2	298k/2l
116-120	Szencz	4	1279k

121-125	Cseklés	2	649k/171
125-127	Egyházfalva	-	400k/800 l és r
127-132	Vistuk	1	500k/11
132-136	Gudnericz	1	800k/31
136-142	Csesztva	1	1001k/241/3bapt.
142-149	Ompital	1	800k
149-155	Modir	-	800k/?l és r
155-164	Bazin	2	?k/l többs
164-168	Grinyava	1	200k/ l többs
168-170	Pracsa	-	200k
171-174	Reicsa	-	375k/375l
175-177	Horváthgurab	-	350k
177-180	Totgurab	-	400k
180-184	Nagy Senkvicz	-	839k
184-186	Szentgyörgy	-	300k/?l
187-191	Bistricens	2	500k
191-196	Divin	-	600k/301
196-198	Ujfalu	-	500k
198-206	Stompha	2	810k/több zsidó
206-210	Zohor	1	1352k
210-213	Láb	1	890k
213-216	Almás	1	950k/201
216-220	Pernek	1	2138k/121
220-225	Malaczka	2	1695k
225-229	Hostetno	1	805k
229-231	Gajar	-	1391k
231-236	Nagy-Levárd	1	1000k/569l/185bapt.
236-238	Haszprunka	-	665k
238-243	Szolocsmicza	1	1075k
243-248	Szent Miklós	2	1348k
248-251	Nagy Magyar	1	660k/?l/?r
252-256	Vajka	6	802k
256-260	Egyházpaka	2	737k/5r
260-267	St. Maria	5	1284k/529l/309r
267-274	Fél Bar	3	790k/4l/1r
274-277	Bős	-	212k
277-279	Varkony	-	680k/5r
279-285	Szerdahely	6	1300k/880 r és l
285-290	Vásárút	2	593k
290-295	Egyház Gele	7	1131k/11/186r
295-301	Csütörtök	6	772k
301-305	Misérd	2	561k/502l
305-310	Püspök	4	986k/?l

Pozsonyi főesperesség					
Emericus Pongrácz a vizitátor					
1713. június 24. - 1714. október 30.					
Canonica Visitatio Liber 17/a					
Katolikus plébánosok					
Srsz.	Név	Életkor (év)	Végzettség	Hol	Nyelv
1	Nicolaus Natiszlavszky	35	teol. spec.	BMV	m-sz-n
2	Andreas Stetma	32	teol. moral	BMV	sz-n
3	Paulus Gasparovics	26	teol. moral	Steph.	sz
4	Joannes Szoldat	24	?	Steph.	sz
5	Georgius Augustinus Sartoris	57	teol. spec.	?	sz
6	Joannes Polakovics Ruber	26	teol. 3. év	?	sz-m
7	Matthias Pudnay	58	teol. abs.	Pasm.	sz
8	Lucas Husztovics	66	teol. abs.	Pasm.	?
9	Martinus Sevcsik	28	teol. moral	BMV	sz
10	Joannes Trpanik	32	teol. spec.	C.R.	sz
11	Joannes Ladislaus Korics	40	teol. abs.	Pasm.	sz-m-h-n
12	Joannes Furics	56	?	?	sz
13	Georgius Bocskay	33	teol. spec.	BMV	sz
14	Stephanus Szent Györgyi	25	teol. abs.	Steph.	sz-n-m
15	Petrus Novy	32	?	Pasm.	sz-n-o
16	Joannes Hrbovszky	35	teol. spec.	?	sz-n
17	Franciscus Parnar	31	teol. spec.	Pasm.	sz
18	Michael Szalay	36	teol. moral	Pasm.	sz
19	Georgius Thurkovics	43	?	Adalb.	sz
20	Stephanus Nemeckay	33	?	Pasm.	sz-m-n
21	Georgius Szurovszky	29	teol. moral	Steph.	sz
22	Nicolaus Kelio	32	doctor	C.G.H	n-m-sz-o
23	Nicolaus Bede	35	teol. abs.	Pasm.	m
24	Georgius Almásy	40	doctor	C.G.H	m-o-sz
25	Demetrius Franciscus Földváry	36	?	Steph.	m-sz
26	Jacobus Fábri	27	teol. abs.	Steph.	m-sz
27	Josephus Gyurcsay	29	teol. moral	Steph.	m-sz
28	Antonius Vital	33	?	Pasm.	m
29	Joannes Ujvendigy	38	?	Pasm.	m-sz-n
30	Georgius Medveczky	39	teol. 3. év	Adalb.	sz
31	Martinus Bachtovics	57	teol. abs.	sz-n- m	
32	Joannes Brek	52	?	Pasm.	m-sz
33	Andreas Horváth	30	bacca.	C.R.	m-n-sz

34	Franciscus Péterffy	27	doctor	C.G.H	m-n-o
35	Andreas Mihalovics	50	teol. 3. év	C.R.	sz
36	Joannes Szakovics	31	teol. 3. év	Adalb.	sz
37	Paulus Szakovics	33	teol. abs.	Adalb.	sz
38	Georgius Markovics	45	teol. abs.	Olm.	n-sz
39	Georgius Pambakl	31	teol. 3. év	Pasm.	sz-n-m
40	Joannes Gajan	30	teol. abs.	Pasm.	sz-m
41	Georgius Ugriny	40	?	Pasm.	m-n-sz
42	Georgius Kubovics	25	?	Pasm.	sz-n
43	Andreas Szentgyörgy	25	?	Steph.	m
44	Michael Kenczel	36	?	Pasm.	sz-n-m
45	Andreas Leszkovszky	42	bacca.	C.R.	sz
46	Michael Thuracz	66	?	Steph.	?
47	Martinus Ignatius Simovics	32	teol. moral	?	h-n-sz
48	Nicolaus Kuchniszky	27	teol. moral	C.R.	sz
49	Joannes Fridericus Pichl	49	doctor	C.G.H	n-o-sz
50	Georgius Novák	33	teol. moral	Pasm.	sz-h-n
51	Matthaeus Uzeroczy	57	?	Pasm.	n-m-sz
52	Paulus Petrus Havran	27	teol. 2. év	Pasm.	n-sz
53	Michael Boleny	34	teol. abs.	Pasm.	m-n-sz
54	Matthias Valovics	32	teol. 2. év	Pasm.	sz-n-m
55	Martinus Harsány	52	teol. moral	Steph.	m-n-sz
56	Joannes Belosicz	55	teol. abs.	C.G.H	m-n-sz
57	Matthias Besulay	37	teol. 3. év	?	n-sz
58	Joannes Nyakaskazy	46	teol. 3. év	Pasm.	sz-n
59	Nicolaus Ignatius Bakoss	80	teol. abs.	Pasm.	m-n-sz
60	Andreas Csernák	36	?	BMV	sz
61	Paulus Pericza	36	?	Pasm.	sz-n-m
62	Andreas Simoncsics	30	?	C.R.	sz-m
63	Michael Györgyei	45	teol. abs.	Pasm.	m
64	Georgius Szolcsany	41	teol. 3. év	C.R.	m-sz
65	Michael Sveklovics	40	teol. spec.	Pasm.	sz-m
66	Michael Frivaiß	?	teol. abs.	C.R.	m-n-sz-o
67	Martinus Keszthely	34	teol. abs.	Pasm.	m
68	Martinus Lukács	48	teol. moral	Pasm.	m
69	Paulus Aranyosi	38	teol. 3. év	BMV	m-sz
70	Martinus Palásthy	66	teol. abs.	Pasm.	m-sz
71	Ignatius Mednyanszky	39	teol. abs.	C.R.	m-n-sz
72	Paulus Nagyszeghy	36	teol. spec.	Pasm.	m
73	Alexander Christophorus Miszingh	29	teol. abs.	?	n
74	Georgius Vanek	38	teol. 2. év	?	m-sz
75	<i>Bencés atyák</i>	?	?	?	?

Pozsonyi főesperesség			
Emericus Pongrácz a vizitátor			
1713. június 24. - 1714. október 30.			
Canonica Visitatio Liber 17/a			
Katolikus plébánián szolgáló tanítók			
Srsz.	Név	É. kor (év)	Vall.
1	Georgius Bruszik	?	?
2	Joannes Stephanides	?	kat.
3	Simon Hotihovics	?	?
4	Martinus Leonardus Novomeszky	?	?
5	Thomas Marsay	?	?
6	Joannes Nigrovics	?	?
7	Georgius Morony	?	?
8	Joannes Lukacsovics	?	?
9	Joannes Dulay	?	?
10	Stephanus Szabikovics	?	kat.
11	Georgius Gabon	?	?
12	Antonius Dulay	?	?
13	Joannes Kolony	?	kat.
14	Joannes Szabatiny	?	?
15	Michael Szmekta	?	?
16	Joannes Kiris	?	?
17	Martinus Csaplovics	?	?
18	David Polony	?	kat.
19	Martinus Chmelar	?	kat.
20	Matthias Philipovics	?	kat.
21	Martinus Praeska	?	kat.
22	Jacobus Maticskovics	?	kat.
23	Georgius Matuskovics	?	kat.
24	Michael Lengyel	?	kat.
25	Georgius Gyarmaty	?	kat.
26	Nicolaus Leszkovszky	?	?
27	Andreas Kvacany	?	kat.
28	Georgius Szólesy	?	kat.
29	Michael Erős	?	kat.
30	Martinus Zay	?	kat.
31	Georgius Szebeny	?	kat.
32	Matthias Sojka	?	kat.
33	Antonius Novák	?	kat.
34	Franciscus Gyuresai	?	kat.
35	Adamus Szkreky	?	kat.

36	Adamus Czagán	?	kat.
37	Georgius Hervay	?	kat.
38	Joannes Neduczey	?	kat.
39	Georgius Kohnaczy	?	kat.
40	Joannes Verovics	?	kat.
41	Joannes Seri	?	kat.
42	Andreas Repkovics	?	kat.
43	Georgius Vaesulics	?	kat.
44	Georgius Hrizlakovics	?	kat.
45	Georgius Polónyi	?	kat.
46	Joannes Markovics	?	kat.
47	Georgius Bartos	?	kat.
48	Michael Gabaczy	?	kat.
49	Joannes Flestactovics	?	kat.
50	Stephanus Pauliny	?	kat.
51	Georgius Januskovics	?	kat.
52	Paulus Januskovics	?	kat.
53	Georgius Keblecz	?	kat.
54	Joannes Richardus Knechtl	?	kat.
55	Paulus Szanit	?	kat.
56	Joannes Antonius Victoriny	?	kat.
57	Joannes Bartholomeus Vagovszky	?	kat.
58	Ambrosius Jurkovics	?	kat.
59	Paulus Brichtovics	?	kat.
60	Matthias Richter	?	kat.
61	Franciscus Lucsay	?	kat.
62	Joannes Benyaczy	?	kat.
63	Joannes Malenovszky	?	kat.
64	Martinus Vratamina	?	kat.
65	Franciscus Szedmak	?	kat.
66	Joannes Blazicsek	?	kat.
67	Franciscus Kovács	?	kat.
68	Joannes Antal	?	kat.
69	Stephanus Arvay	?	kat.
70	Joannes Podhorszky	?	kat.
71	Martinus Takács	?	kat.
72	Joannes Szepesy	?	kat.
73	Emericus Varicsovics	?	kat.
74	Franciscus Hrodoliczky	?	kat.
75	Georgius Horváth	?	kat.
76	Martinus Madary	?	kat.
77	Franciscus Baesák	?	kat.
78	Martinus Hegyi	?	kat.

79	Joannes Martony	?	kat.
80	Jacobus Paierl	?	kat.
81	Stephanus Itey	?	kat.

6. számú melléklet

Sasvári főesperesség			
Andreas Kürtösy			
1713. június 16. - 1713. július 10.			
Canonica Visitatio Liber 17/b			
Katolikus plébániák			
old.	Név	Fíliák száma	Hívek vallása (össz.)
15-25	Sassiniensis	-	669k
25-28	Egbél	-	809k/11
29-34	Holics	6	326k/1071
34-44	Szakolca	3	3062k/720l/75r
44-50	Búr	1	1509k/1bapt.
50-55	Unyim	2	1712k
55-58	Possessio Stephano	-	633
58-66	Doics	2	1308k/10haer.
67-69	Broczka	1	709k/11
70-76	Sanctus Joannes	1	1028k/32l/24b./7zsid
77-79	Závod	-	585k/2l
80-83	Novo-Villensi	-	652k
83-88	S. Nicolai-Burensi	1	1632k
89-90	Csacsov	-	163k/176l
91-94	Jablonca	1	543k/278l
95-99	Sándorffy	2	3055k/5l

Sasvári főesperesség					
Andreas Kürtösy					
1713. június 16. - 1713. július 10.					
Canonica Visitatio Liber 17/b					
Katolikus plébánosok					
Srsz.	Név	Életkor (év)	Végzettség	Hol	Nyelv
1	Paulus Albrechtovics	64	teol. spec.	Pasm.	sz-m
2	Joannes Bobot	47	teol. spec.	?	sz
3	Joannes Miletics	41	teol. spec.	?	m-n-sz
4	Joannes Rivlovics	35	teol. spec.	Pasm.	sz
5	Joannes Kraicsirovicz	40	teol. spec.	Tyrn.	sz
6	Georgius Rozboril	64	teol. abs.	Pasm.	sz
7	Thomas Vinkóczy	49	teol. moral.	Tyrn.	sz
8	Joannes Vabel	31	teol. spec.	Pasm.	sz
9	Martinus Mészárovincs	35	teol. moral.	Pasm.	sz
10	Georgius Kondér	30	teol. spec.	Tyrn.	m-sz
11	Andreas Dobsovics	45	teol. moral.	Pasm.	sz
12	Joannes Meglety	42	teol. spec.	Pasm.	m-sz
13	Martinus Némethi	35	teol. moral.	Adalb.	sz
14	Joannes Valentovics	27	teol. 3. év	Pasm.	sz
15	Joannes Josephus Trpalik	30	bacca., 2. év jogon	Tyrn.	sz-n

Sasvári főesperesség					
Andreas Kürtösy					
1713. június 16. - 1713. július 10.					
Canonica Visitatio Liber 17/b					
Katolikus plébánián szolgáló tanítók					Zsinagóga
Srsz.	Név	Életkor (év)	Vall.	Hely	
1	Georgius Nivrovics	30	kat.	Sassin	1 rabbi
2	Lucas Pivinszky	60	kat.		
3	Franciscus Kraicsovics	50	kat.		
4	Joannes Bartholomaeus Krusics	55	kat.		
5	Michael Gasparics	66	kat.		
6	Joannes Metella	51	kat.		
7	Paulus Aigner	35	kat.		
8	Michael Petrasovics	55	kat.		
9	Georgius Medvegyszky	63	kat.		
10	Joannes Miskovics	29	kat.		
11	Joannes Marmankovics	30	kat.		
12	Martinus Agnelli	47	kat.		
13	Martinus Cservenka	28	kat.		
14	Martinus Árvay	40	kat.		
15	Leopoldus Frilovics	40	kat.		
16	Joannes Gabory	40	kat.		
17	Michael Gaborovics	30	kat.		

7. számú melléklet

Komáromi főesperesség					
Paulus Olasz a vizitátor					
1714. április 12. - 1714. augusztus 7.					
Canonica Visitatio Liber 18/b					
Plébánia					
old.	Név	Filiák száma	Hívek vallása (össz.)		
1-7	Udvard	2	1053k/70r/7l		
7-9	Szemere		211k/8r/23l		
9-10	Csehy		50k/90r/20l		
10-11	Kolta		115k/30r/150l		
12-15	Csúz	1	850k/220r/90l		
15-20	Kürth	1	599k/7r		
20-21	Perbete (ref hely)		80k/180r		
21-22	Madar (ref synodus van)		-		
23-31	Szentpéter	4	306k/468r		
27-30	Isa	1	108k/80r		
31-36	Naszvad	1	399k/44r/6l		
36-37	Kamocsa	-	-		
38-45	Révkomárom (SJ-k vizsik)	1	8000 (k-r-l-görög)		
46-49	Gutta	-	917k		
50-53	Szimó	1	243k/1l		
52	Negyed	-	-		
53	Apácza Szakalos	1	teljesen református		
53-54	Bogya	2	teljesen református		
54	Tany	2	teljesen református		
54	Néma	2	teljesen református		
54-55	Aranyos	1	teljesen református		
55	Eörs	-	teljesen református		
55	Nagymegyer	1	12k/ref többs		
55	Csicsó	-	-		
56-66	Hédervár	3	425k		
66-68	Püsky	-	130k		
69-71	Ásvány	-	444k		
71-73	Dunaszentpál	-	-		
73-76	Zámoly	3	405k/17r/8l		
77-80	Vámos	3	322k		
81-82	Bácsa	1	-		
83-85	Egyház-Medve	-	református többs		
85	Radvány	-	teljesen református		
85	Patas	-	teljesen református		
85	Nyarád	-	teljesen református		

85	Balany	-	teljesen református			
85	Kulcsad	-	teljesen református			
85	Szap	-	teljesen református			
85-86	Vének	-	70k/2r			
86	Szégye (Csornárol premik)	-	45k/14r/7l			
86	8 megszűnt hely felsorolva					

Komáromi főesperesség				
Paulus Olasz a vizitátor				
1714. április 12. - 1714. augusztus 7.				
Canonica Visitatio Liber 18/b				
Plébánosok				
Sorsz.	Név	Életkor (év)	Végzettség	Nyelv
1.	Gregorius Velenczey	41	teol. moral, Pasm.	sz-n
2.	Joannes Novomeszky	27	teol. 3. év, Pasm.	sz
3.	Paulus Sánhgi	25	teol. 3. év Steph.	sz (Transdanubianus)
4.	Franciscus Forgách	34	teol. spec. Tyrn.	m
5.	Nicolaus Tallian (jezs.)	?	?	m
6.	Joannes Komaromi (jezs.)	?	?	m
7.	Joannes Illyés	30	teol. abs. Roma	m-sz-o
8.	Martinus Stohler	33	teol. abs. Tyrn.	n-m
9.	Martinus Palasty	?	?	?
10.	Joannes Havor	31	teol. spec.	m-sz-n
11.	Thomas Mindé	35	bacca.	m-n
12.	Ladislaus Konkay	?	teol. 2. év	m-n
13.	<i>Premontrei atya</i>	?	?	?

Komáromi főesperesség					
Paulus Olasz a vizitátor					
1714. április 12. - 1714. augusztus 7.					
Canonica Visitatio Liber 18/b					
Tanító				Licentiátus	
Srsz.	Név	Életkor (év)	nyelv	Név	Életkor
1.	Andreas Esztő	28	m	Ovilis Pusillus Grex	
2.	Andreas Dolny	50	-	Joannes Ujvari	27
3.	Joannes Piss	23	m-sz	Joannes Bogothai	30
4.	Martinus Spanik	28	m-sz		
5.	Joannes Zoloni	40	sz-m		
6.	Josephus Verebély	25	m-sz		
7.	Franciscus Magyarai	47	m-sz		
8.	Michael Szokony	60	-		
9.	név nélkül	-	-		
10.	Georgius Natly	36	m-sz-n		
11.	Joannes Megyeri	23	m		
12.	Ladislaus Lendvay	37	m-sz-n		
13.	Georgius Pákty	22	m-sz		
14.	Andreas Piller	23	n-m		
15.	Joannes Kis	45	m		
16.	Stephanus Fodor	40	m-sz-n		
17.	Stephanus Raiky	-	m		
18.	Andreas Szabó	65	m		
19.	Stephanus Csedlik	27	m		
20.	Joannes Gavora	40	sz-m		

	Komáromi főesperesség				
	Paulus Olasz a vizitátor				
	1714. április 12. - 1714. augusztus 7.				
	Canonica Visitatio Liber 18/b				
	Evangélikus lelkész		Református lelkész		
Srsz.	Név	Életkor (év)	Név	Életkor (év)	
1.			Michael Toronyai	-	
2.			?	-	
3.			?	-	
4.			Georgius Lossonczi	55	
5.			?	-	
6.			Michael Szentgyörgyi	33	m
7.			Joannes Ráczevy	35	m
8.			Jacobus Géczei	42	
9.			?	-	
10.			Martinus Szalaczy	-	
11.			?	-	
12.			?	-	
13.			Joannes Mady	-	
14.			Petrus Magyarai	-	Püspök
15.			?		
16.			?		

8. számú melléklet

Nógrádi főesperesség			
Joannes Putanich a vizitátor			
1713. május 16. - 1713. június vége			
AEV 2128/8; 2129			
Katolikus plébániák			
old.	Név	Filiák száma	Hívek vallása (össz.)
111-113	Vadkert	1	600k
114	Patak	-	400k
115-119	Marcall	6	?k/?l/?r
120-121	Szügy	1	50k/100l
122-124	Balassagyarmat	1	400k/130l
125-130	Nagyoroszi	-	?
130-132	Varbó	3	100k
133-135	Marczal	1	?
135-138	Surány és Csóré	-	70k/10l
139-140	Sipek	-	200k
2129/226	Hugyag	1	?

Nógrádi főesperesség					
Joannes Putanich a vizitátor					
1713. május 16. - 1713. június vége					
AEV 2128/8					
Katolikus plébánosok					
Srsz.	Név	Életkor (év)	Végzettség	Hol	Nyelv
1	Joannes Bunda	?	?	?	?
2	Joannes Navoi	?	teol. spec.	?	?
3	?	?	?	?	?
4	Emericus Christianus Kárász	56	?	Roma?	l-m-n-o-sz
5	Joannes Pilerik	?	?	?	?
6	Joannes Klempay	29	teol. 2. év		m-n-sz
7	Joannes Novai	34	teol. 2. év		?
8	Michael Kovács	46	teol. 3. év	Pasm.	?
9	Christianus Karai	50	doctor	Roma	?
10	?	?	?	?	?
11	?	?	?	?	?

Nógrádi főesperesség			
Joannes Putanich a vizitátor			
1713. május 16. - 1713. június vége			
AEV 2128/8			
Katolikus plébánián szolgáló tanítók			
Srsz.	Név	Életkor (év)	Vall.
1	Michael Kmetykó	?	kat.
2	Nicolaus Barát	?	kat.
3	Adalbertus Bárdi	?	kat.
4	Andreas Bussai	?	kat.
5	Thomas Marchius	?	kat.
6	Martinus Györkovics	?	kat.
7	Gregorius Györfi	?	kat.
8	?	?	?
9	Paulus Csersák	?	kat.
10	Franciscus Nagy	?	kat.
11	?	?	kat.

9. számú melléklet

Pozsonyi káptalan				
Emericus Pongrácz és Georgius Mártonffy a vizitátorok				
1712. január 2. - 1712. február 28.				
AEV 2128/2 (k)				
Káptalan tagjai				
Srsz.	Név	Életkor (év)	Végzettség	Nyelv
1	Martinus Balogh	?	?	?
2	Nicolaus Vlasics	?	?	?
3	Joannes Kapriny	?	?	?
4	Michael Mike	?	?	?
5	Paulus Haeski	?	?	?
6	Jacobus Praynor	?	?	?
7	Wolfgang Herold	?	?	?
8	Carolus Faber	?	?	?
9	Franciscus Kolenics	?	?	?
10	Joannes Liptay	?	doctor	?
11	Káplán	?	?	?

Le premier prince-primat de Hongrie

Cardinal Christian-August de Saxe-Zeitz, archevêque et cardinal de la diocèse d'Esztergom, évêque-administrateur de la diocèse de Győr, le diplomate et le pasteur

Dans la première chapitre j'ai écrit des grande puissances de l'Europe dans l'époque entre 1666 et 1725. J'ai mentionné naturellement la France et Louis le XIV. J'ai écrit des conditions de l'état, par exemple de la stratégie de l'économie française, l'armée française et bien sûr de la culture française. J'ai occupé brièvement des buts de la politique étrangères du Roi Soleil. Après j'ai mentionné simultanément les conditions de l'Empire Roman-Allemagne et l'État d'Église et les rôles des papes dans cette époque. De plus j'ai écrit de deux grandes guerres dans cette petite siècle: de la guerre de Pfalz (1688-1697) et de la guerre de la Succession d'Espagne (1701-1714).

Dans la deuxième chapitre j'ai écrit des événements dans Hongrie dans cette époque. J'ai mentionné généralement des buts des hongrois et les empereurs autriches. Puis j'ai écrit de l'Empire Turquois. J'ai regardé les événements en Hongrie: la guerre contre les osmans (1686-1699), et pendant cette guerre Hongrie est devenu libre. De plus j'ai écrit de la guerre de Rákóczi (1703-1711) et j'ai mentionné les entourages de Pragmatica Sanctio.

Dans la troisième chapitre j'ai écrit de la vie de Cardinal Christian-August de Saxe-Zeitz avant 1705. J'ai écrit de l'enfance de Keresztély, de sa transformation catholique et ses ans comme évêque de Diocèse de Győr. Il était un évêque très énergique qui voudrait renouveler sa diocèse pendant les guerre contre les turquois. Il voudrait renouveler la vie catholique dans sa diocèse et c'était succès.

Dans la quatrième chapitre j'ai écrit des ans de Christian-August comme archevêque de la diocèse d'Esztergom. Dans ces ans il était un ministre des affaire d'étranges aussi dans l'Empire Roman-Allemagne. J'ai écrit de son rôle dans la guerre de Rákóczi, et dans la guerre de la Succession d'Espagne. De plus j'ai mentionné son rôle dans les événements compliqués hongrois. Par exemple il était efficace dans la solution de la conflit entre les hongrois et Charles en 1712. Il était le ministre des affaires étrangères de l'Empire Roman-Allemagne pendant la guerre de la Succession d'Espagne, et il a pu conserver l'alliance au bout de la guerre.

Et bien sûr il a continué le travail de la renouvelation dans la diocèse d'Esztergom dans l'esprit de la Consil de Trento. Par exemple il a financé les établissements des églises catholique dans sa diocèse et il a renouvelé par exemple les palais d'éveque. Il est mort en Regensburg en 1725.

NYILATKOZAT

Alulírott, Fejes Csaba, felelősen kijelentem, hogy a jelen doktori disszertációt önállóan írtam, a feltüntetett és hivatkozott források és szakirodalom alapján, amelyeket az érvényben lévő szabályozás szerint idézek. Disszertációm nem tartalmaz plágiumot.

Budapest, 2024. június 20.